

حیدر عباسی
(باریشنا)

تَبَّتْ يَدَا

نوشته

حیدر عباسی (باریشماز)

نشر اوحدی

دفتر تهران:

۱ - خیابان کارگر شمالی، روپروی پارک لاله، کوچه میر، پلاک ۸، تلفن: ۶۶۴۲۶۴۱۱

تلفن همراه: ۰۹۱۲۱۰۹۹۴۰۹

۲ - خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، خیابان وحید نظری، نبش کوچه فرزانه، پلاک ۱۹۴، طبقه ۲، واحد ۶،

تلفن: ۶۶۹۷۴۳۴۰ - ۶۶۹۶۳۰۶۲

فروشگاه و مرکز پخش:

تهران، بین خیابان فروردین و اردبیلهشت، خیابان روانمهر، پلاک ۲۰۸، واحد ۳، تلفن: ۶۶۴۰۵۰۱۸

ثبت یدا ...

● تألیف: حیدر عباسی (باریشماز)

● حروفچینی و صفحه‌آرایی: کاوه عباسی

● طرح روی جلد: مسعود برومدمطلق

● لیتوگرافی: امین

● چاپ: فراین

● صحافی: سیاره

● نوبت چاپ: اول بهار ۱۳۸۷

● تیراز: ۲۰۰۰ جلد

● قیمت: ۳۳۰۰۰ ریال

● شابک: ۷ - ۱۶ - ۹۶۴ - ۸۲۳۴ - ۱۶ - ISBN: 964 - 8234 - 16 - 7

سوشناسه: عباسی، حیدر، ۱۳۲۲ -

عنوان و نام پدیدآور: ثبت یدا ... / حیدر عباسی (باریشماز).

مشخصات نشر: تهران: اوحدی، ۱۳۸۷.

مشخصات ظاهری: ۳۷ ص.

وضعیت فهرستنویسی: فیبا.

موضوع: داستان‌های کوتاه ترکی -- ایران -- قرن ۱۴.

رده‌بندی کنگره: PL ۳۱۴ / ۲۲ ۱۳۸۶

رده‌بندی دیوی: ۸۹۴/۳۶۱۱

شماره کتابشناسی ملی: ۱۱۷۷۹۰۷

«يَا قَهَّارُ»

يئراوزونون دؤردىبىرىيانىندان،

هر دياردا

«ابولهب» لرين

اللرينى چاپماغا اوزانان بىلكلره

تىقدىم.

«بارىشماز»

تَبَّتْ يَدَا . . .

ساحات اوْن ايدى كى بولود قويونون باشىنا چاتدى. قويو قازانلار نهشتۇرلۇغا^۱ چىخمىشدىلار. بولودون يۇلونو گۈزلەير مىشلر دىيە، "يالله" دئىيب اياقا دوردولار. مصطفى دايىنىن باجىسى اوْغلو بولودون قازماسى نين سىسى قويولارىن قولاغينا چاتمايىنجا، سولارىن چىخاجاڭ گۆنلرى يۇخ ايدى. واختىندا بولودون سوپان داشىسى نين قۇرخوسو باغىرساقلارى دۆيون سالاردى. بولود بئلىنه سارىدىقى سوپانى ايله آداخلىسى گۆلگىزى، خاتىن قۇروقچو تۆفه چىلىرىنин اللرىندن آلىپ بير دامجى سو اولوب يئرە جومموشدو. بولودون اوجا شىستى، هنرى، كىشىلىبى اوزونلو قىش گئجهلى آغىزلارى يئمىشى اولدوغۇندا، خاتىن يال - يۇبىاللارى نين آغىزلارىنى كۈپوكله دىب، دىللرى نين سوپونو چىكدىردى.

بولودونان گۆلگىز، گۆلگىزىن دؤشۇنده اوْن بير آيلىق بير اوشاق اىكى اىلدەن سۇنرا كند يۇلوندا گئورۇندولر. گۈن اورتايا ياخىن بولود، گولگىز مىندىبى ائشىشە يە بير آغىز يئم تؤكۈب تزەجە يۇل چايخاناسى نين سككى سىنده دىنجلەمىشدى كى دئىرە نفر

ايچەرييە گىردىلر. يان-يئوره يە گۈز گۈزدىرىپ اوْبىرى سككى دە اوْتوردولار. اونلارىن چىيىن لرىنده اىپ، اللرىنده سوساخ^۳ سوساغىن اىچىنده قازما و ايش بالتارلارى وارايدى.

يۇلچولار بولودو گۈزآلتنى سۆزوب، اوْزلىرىنى اوْيانا دؤندردىلر. اونلارىن باخىشلارى گۆلگىزىن گۈزۆندەن قىراقىدا قالمادى. اوْرە يى بىردىن بىرە تۈكۈنتۈيە دۆشدو. قەھەرچى بىر چايدان چاي اونلارىن اونلارىنە قۇياركىن دئدى:

«يۇرولما ياسىز قارداش. هارايا انشاء الله؟»

اونلارىن بىرى دئدى:

«يۇللار يۇرغونويوق. گەندىرىيك يوخارى كىنده بىر قويو وېراق.»

قەھەرچى سۇرۇشدو:

«بو ماحالىن آدامىنا بنزەمە يېرسىز، هارالى سىز؟»

دئدى:

«گۆنىلى يىك.»

قەھەرچى گۆلە-گۆلە دئدى:

«داش اوْ كىندين باشىينا كى سو چىخارتماغا گۆنى يە ال اوْزاتسىن.»

دئدى:

«آللاه يىددى آرخادان دۇنهنى باغىشلاسىن. بىز دە ائله بونو دئيرىك داي. آمما آى مشدى، ايشچى دئدىيىن بىر تىكە چۈرەك اسىرىدىر. چۈرەك هارادا يۇرولسا اوْرادا خېخلا يار.»^۴

قازماچى لارين بىر آيرىسى يۇلداشلارىنَا گۈز باسېب دئدى:

«دئمكىدىن يوخارى كىندين بولود آدلۇ بىر قازماچىسى وارايمىش كى سوپون

دامارى اونون اليىنده ايميش. دئىيرلر كى ايلدن آرتىقدىر كى چئورەيى غربته آتىلىپ.
كىشى آدام ايميش.»

قەوهچى بولودا گۈز باسىب، قازماچى لارا دئدى:
«ھېجى مەجى لاترجىجى، ھەوە ھۆۋە پۆف؛ گۈزلىرى نىزى يومۇن بولودو
ايندىجە بورادا حاضىرائىدەرم.»

بولود گۆلمەيى نىن قاباغىنى بۇغانىمادى. قەوهچى دئدى:
«آى كىشى، او سككى ده أىلەشن، ائلە بولودون اۋزو دور. آدى بللى كۇراوغلو،
بودور.»

قازماچى لار بىر بىرى لرى نىن اوزلرىنه باخدىلار و يېغىشىب بولودا اۇز يانلارىندادا
يئر ائلەدىلر. بولود چايىنى پۇفلە يە - پۇفلە يە دئدى:
«سېز آللە منىم سۆزلىرىمى اورەيى نىزە گتىرەمە يىن. منىم آتدىقىم اوخ يانا چۈوماز.
كىكانلىق سىزىن قىلىغى نىزا دوشىمە يىر.»

اونلارىن بىرى دئدى:
«بولود اۇلان يئرده، بللىدىر كى آرباچى^٥ دا اۇلا بىلەرىك. اۇندا قالمىش كى كىكان
اولاق. آى قارداش، قۇى باشىمېزى ساخلا ياق..»
گۆلۈشىدولر. بىر آز دىنجهلىب يۇلا دوشىدولر.

بولود دئدى:
«صاباح گۈن اۇرتايى ياخىن سىزە باش وېرام. انشاء الله كى او واحتاجان ايشى
بىتىرمىش اۇلار سىز.»

*

بولود قويويا ياخىنلاشاركىن، موباشىر دئدى:

«كُور گۈزلىيم، گۈرۈن كىمى گۈرۈرسوز؟ گۈزلىيمە اينانىم ياخۇخ؟»

بولود دئدى:

«اُوياق گۈز يالان دئمز.»

موباشير بولودون بير آرشىن لىغىندا داياتىپ دئدى:

«سوپانىنى بىلىندىن آچمايىن جا سنه ياخىن دوشىن مەرم.»

بولود دئدى:

«ائله دە ياخىنا گلمە.»

گۆلۈشوب گۈرۈشىلەر. بولودون بىردىن - بىرە باخىشلارينا قارانلىق چۈكىدۇ.

گۆلگىزىن يوخسو يادىندا دوشىدو. اۋز اۋزۇنە دئدى:

«آللاه اۋزۇ خىيرە جالاسىن. ايت يال او مىناسا قوирۇق بولاماز.»

بولود اياقا دوروب، قوييوا اندى. أنه ركىن موباشيرە دئدى:

«ايىشدىن سۇنرا هەر طرفلى دايىشارىق.»

موباشير گۆلدۇ. بولود ئىچە دقىقەدىن سۇنرا ائشىيە چىخىدى. دئدى:

«قويونون دىيىنە كى داش، قويي داشى ئىليل. ائشىكىدىن سالىنما داشدىر.»

قازماچى لار بىر بىرىلىرى نىن اۆزلىرىنە باخدىيلار. بىرى دئدى:

«ائشىك داشى دا اولسا، بىز اونو قويودا گۈرمىشىك. آللاه بىلر.»

بولود دئدى:

«اونو چىخار تماق اىچۇن يۇغۇن اىپلر گىركىدىر.»

كىنكانلارىن بىرى كى آدىنَا عىسگر آغا دئير دىلر، تئز اياقا دوروب سوسا خلارىن

اىچىندىن آجار اىپلر ئىشىيە تؤكىدۇ.

بولود دئدى:

«من اولوم دئمه ديم؟ دئمه ديم کي سيزده کنكانليق قىلىغى يۇخدور. بو اىپلر آپ-آجاردىلار. ايشله دىلمه يىيلر.»

عسگر دئدى:

«كىشى نين كىشى دن نه يى آرتىقدىر؟! احتياطى! بورا گلمەمېشدن اىپلرى تزەلەدىك.»

بولود دۇداڭى نين آلتىندا دئدى:

«آند اىچمە کى ايناندىم. ائشىشك اۋزۇن سن.»

گۆلۈمىسى يىب دئدى:

«عسگر آغا، سن منىلن قويويا أنمەلى سن.» بولود بونو دئمه يىن قويونون دىيىندىن سىسى نين گلمەسى بير اولدو. عسگر هله قويونون دووارى اينان دىدىشىردى. عسگر بولودا چاتاندا بولود دئدى: «عسگر آغا، من چئورەك كىسن دئىيلم. اوْدور كى موباشirىن ياتىندا بير سؤز دىيە بىلمە ديم. کنكانلىقدان سۇنرا سىزىن قىلىغى نىزا هر بير شى دوشور. سىز بو ايشىن اھلى دئىيل سىز.»

عسگر دئدى:

«سنى كىشى گئردىم بولود. ائلەدىر كى وار. ايش سىزلىك دير. نارىن بالالى يېق. نه ائلەمك.»

بولود دئدى:

«بو اولدو بير سؤز. هايلا اىپلرى ساللاسىن لار.»

ايپلر ساللاندى. بولود ايپلرى بركىتدى. ايکىسى ده ائشىيە چىخدىلار. بولود "ياعلى" دىيىنده داشى يىردىن چكىردىلر. داش بير آرشىن چكىلمەمېشدى كى بولود دئدى:

«داشى يئرينه قايتارمالى سىز. بو ايش اولاسى دئىيل. اوْن نفردن آرتىق آدام لازىمدىر.»

كىنكانلار قورودولار. بولود چۈنېلك اوتوروپ بير سىگارا ائشدى. سىگارا ياس قوللاب وېرماغىندان موباشىر آنلادى كى بولود ايشى بىتىرمەلىدى. بولود دئىي: «من گىثدىرم قويونون دىبىنە. سىز اىپلىرى چكىن. قۇرخمايىن من كۆرە يىمىي وئرمى شىم داشىن آلتىنا. آمما گۆزە تله يىن كى اىپى بۇشالىتماغىنىان منىم سۆدامەر ساطور" و مون دده سىز قالماسى بىردىر.» عسگر دئىي:

«آغا بولود، آلاه اوْ گۈيىلدە اولماشىن. سنه قىيىزدىر ما گلن يېردى، بىزه اولۇم گلىسىن. بىزيم دادىزدىر ماغا دۆزچۈرە يىمىيز اولماسا دا، دۆزچۈرە يىن حۆرمەتىنى ياخشى بىلىرىك. اوْ قەدر دە نانكۇر دئىيلىك. بىلە يىمىيز اوْزولمە يىن جە اىپ الى مىزدىن اوْزولمز.»

بولود قويويا أندى. هاندان - هانا سىسىنىدى: «چكىن.»

چىكدىلر. داش يۇنگوللىشمىشىدى. داش قويونون آغىزىنا بىر آرشىن دان آز قالىرىدى. بولود گۆجه نىن حالدا، آغىز نىفسلىرى داشىن آلتىندا اشىيدىلىرىدى. موباشىر اوسكۆردو. قازماچىلار بىر بىرى لرى نىن اوْزىزلىرىنى باخدىلار. عسگر دئىي: «حئىيف سىنىن اىيگىتلىيىنە بولود! لىعنت بىزه بولود! لىعنت سنه قاشقا^٧ كۆپك^٨ اوْغلو!» موباشىر بىر دە اوسكۆرنىدە، بولود آخ دئىمە يە ماجال تاپانمادى. بولود، بولود كىمى يالان اولموشدو. موباشىر كىنكانلارىن باخىشلارىندا دە يىن تى اىلە^٩ پئشمانلىغى اوخويوردو. باشىنى دىك تو توب، بىر فاتح كىمى قاباغا يېرىدى. باشىنى قويويا أىيب

دئدى:

«آغابولود، اوْ داشى باغلا سُوباتىنا، گولگىزدن سارى نىڭران اولما، قىرخين
چىخىن جا، اوْنو ياسدان چىخاردارام.»

عسگر هاندان-هانا آربالارىن بىرىنىن اىچىندىن بير تۇزتۇرپاقلى بوقچادان امنىيە
پالتارلارىنى چىخارتدى. اونلارى گىينىن سۇنرا قلم -كاغىذ چىخاردىب يازدى:
^{۱۰} «آيشن.... چىخىن كۆنۈ، من عسگر.... يوخارى كىندىن مۇباشىرىنىن وئرىلىشىنىه
^{۱۱} گۈره اوْزۇمو كىنده يېتىرىدىم. بولود، تيمور اوْغلو قويو قازاندا اپلىرىن توْنوكلىوبونه
خاطىر، قويودان چكىلن داشىن آلتىندا ازىلىير.»

عسگر. امضاء

عسگر اوْبىرى لرىن بارماقلارىنى و بىر ده مۇباشىرىن مؤھورونو كاغاذىن آلتىندا
باساندان سۇنرا، گىلدىسى يۇلدان قايىتدى. كىنده چۈرۈشى داش ازىب.
آشاغى و يوخارى كىنده يېرىنىن چاخناشدىلار. آداملارىن اىساغى قويونون باشىندا
چاتىنجا، بولودون ازىلىميش لىشى بىر كؤھنه پالازا بۆكولوب و قويونون قىراغىنا
قۇيولموشدو. هاي دوشدو كى گولگىز گلىير. آسىلى گۈزلىر اولمازلارىن اولاسىنى
گۆدوردولر. مۇباشىر اىپك دستمالىنان گۈزلىرىنى اوْغوشدوروردو. قایناشان آداملار،
گولگىزه يۇل آچدىلار. گولگىز "بولود" دئىيب، اوْزۇنو پالازىن اوستونه ساردى.
بولودون اولۇمونه اینانمايىر دىيە پالازىن اوجونو قاوزاياندا چىغىرىپ هوشدان
گىتدى. بولودون باشى يابىا كىمى ياستى لانمىشىدى. مۇباشىر آروادلارى يانا چىكىپ
گولگىزىن چىيىن باشلارىنى اوْغىماغا باشلادى. باخىشلارى گولگىزىن كۈينە يىنىن
ياخاسىنidan اوْنون سوّدلو دؤشلىرىنه زۇيدو. گولگىز گۈزۇنو آچدى. اوْزۇنو
يېغىشىدىرىدى. گۈزو پالازا ساتاشاندا دۇداغى قاچدى. باخىشلارى اوزاق-اوزاقلارا

تىكىلدى. اياغا دوردو. سايمازيانا اوز قۇيدو شۇخوملوغا سارى. آغلابان ساطورو بئيوڭ نەسى اونون قوجاغىنا وئرنده دىسگىنېب اوزۇنو يانا چىكدى. ائلەبىل اونا ايلان گۈرسەدېرىدىلر. گۆلگۈز بىر داها ساطورا بىيە دورمادى. كۈرپەسىنى تاتىمىسادى. گۆلگۈز عؤمۈرلۈك دەلى اولموشدو.

*

خان يۇل اوزۇنو بىر كليمە دە داتىشانمادى. ماشىن يۇلا دوشىننە، قۇنشوسو، صمد، شاعير معللىم دايدان قىشقىرمىشدى:

«بوخچو بئيوڭ يوب ايندى بىر موشار اولوب خان.»

^{١٢} سۇرۇجو هردن بىر اوزۇنه اورەك وئريب خانى دىندىرىندا، خان اوزۇنو ائشىتمەمزلىيە وېرىرىدى. خانا پىچاق وېرسايدىن قانى چىخمازدى. مۇباشىرین مكتوبونو، آزى اللى يۇل آچىپ اوخودو:

«اياغىنىن تۇرپاغى اولدوغوم خان، پۇlad كابلاى عبادالله اوغلۇتون دىيەسن يۇنجاسى بىر آز آرتىق دوشوب. كىچىن گىچە شاققوللاناندان سۇنرا اوز خىرىنىدىن بىر ^{١٣} تابا ياخىن بوغدا آپارىدىر. اىشى او يئرە يتىرىپىدىر كى منه سەنەنە دئدى. من بىر زاد دئىيلم. منىم بالالارىم على خاتىن باشىنا تصدوق. آمما سنىن ايتىنە چكىل اويانا دئمك، خانلىغا تۇخوناندىر. خاتىن باشى ساع اولسون، پۇلادى تو تدوروب طۈولەدە ساخلاتدىرىمىشام. گۆدورم چوبوق پايانىنى على خان آغا يىا آد ائلەيندىن سۇنرا اونلارى ^{١٤} ادب ائلەيەسىز. اوزۇن دىلىنىنى قىسسالدارسىز.»

ايلىسى خاتىن دۆز چۈرەيىندىن دۆزەلن، نۆكرين حاج مەد.

امضاء و مؤهور.

خان آرادا اوزۇنو على خانا تو توب دئدى:

«بىر چەپىش و بىر تۇخلۇ بۇيۇن اولمايىنجا، چوبوغۇ اندىرىمە يەجكىن.»^{١٥}

يۆك ماشىنى تۈزلى يۇلدا سۇرۇندو كجه آرخاسىنىدا اۇزۇ يۇغۇنلوقدا تۇز
قالدىرىدى. كىندىن باخارىنى چاتدىلار. خان گولومسىدە:

«كؤپك اۇغلو كؤپك، سىنىن او اوزون دىلىنى باشىنىن دالىسىندا
چىخارتماسام، داما كابلاى حسین اۇغلو دئىيلم، تا سەن اولاسان بىر دە منىم
مۇباشىرىمە سەنه دئەمە يەسەن.»^{١٦}

ذىكىروللا كۆللىكىن آشىب، خاتىن گلمەسىنى آرالىقىدا جارلادى.^{١٧} پۇلادىن
آرواد-اوشاگى، "سەنەنە" سۇزۇنون آغىزلىغىنى ياخشى بىلىرىدىلر. اۇدور كى
گۆلابەتىن چارقادىنى خان گلن يۇلا سارمىشىدى. پۇلادىن أتەنە، يالىن-قات
اوشاقلارى يۇلون اوتاي-بوتاينىدا دۆزولموشدولر. خان سارىلەميش چارقادى
گۈرۈنچە بىر آجى گولوش دۇداقلارىنى بىر طرفه أيدى. سۇرۇجو ماشىنى يَاواشىتىدى.
خان باغىزىدى:

«سۇر يۇلسوز. آدام سۇرۇسو دە اولسا اياقلاكىچ. من قاتىنى وئەجه يەم... من!»
سۇرۇجو خۇت وئىرپ گۆلابەتىنى و اۇنون اوشاقلارىنى تۇزا بۇرودو. ماشىن
آغالىغىن آچىق قاپىسىندا حەيە طە گىردى. هېرىر زاد قاباقجادان دۆزەنلىنىشىدى.
حۇووضۇن اۆزوندە بىر باغلەم چىرپى اۆزوردو. حۇووضۇن قىراغىندا بىر حصىر
سالىئىنىشىدى. مۇباشىر، آغ ساققاللارىنان بىرلىكىدە قاپىنىن اوتاي-بو تايىندا اللرى
اللرى نىن اوستوندە دۆزولموشدولر. خان آجىقلى-آجىقلى قاپىنى آچىب، ماشىندا
اندى. آغ ساققاللار باش أيدىلر. خان سلام آلمادان يئرىيە-يئرىيە باشىنى چۇخ
كۈنلۈسۈز حالدا أيدى. حصىرین قىراغىندا قويولموش صىندلىن اوستوندە اوتوردو.
على خان اۇنون ساعچىسى نىن دالىسىندا اياقا اوستە دايىاندى. مۇباشىر قاباغا

يئرى يىب باش أيدى: «خان ساغ اولسون. بىلىرم يۇرغون سوز، آمما بويوروق وئرين تا او يۇنۇلما مىشى بىر آز يۇنسونلار.»

خان باشىنى أيمكىلە راضى لېغىن بلندىردى. طۇولەنин قاپى سىنى آچدىلار. پۇلا د يوڭوروب اۆزۈنۈ خاتىن اياقلارىنى سالدى. خان چىمچە نىلىرىمىش كىمى اياقلارىنى صىدلەن ئىتىنە چكدى. پۇلا دى اۆزۈقويلو حصىرىن اۆستە اوزاتدىلار. كىچىل مىرزا عىلى بىر قولونون و حمزە دە اوبىرى قۇلونون اۆستوندە اۇتوردولار. اياقلارىنىن اۆستوندە دە هۇزو نجف اۇتوردۇ. مۇباشىر باش أىب دىدى:

^{٢١} «خان اجازە وئرسىن لر عىلى خان آغا چوبۇقچونون چوبوغۇنو اۇدوملاسین لار.» خان بىر سۆز دئمەدى. كتلى لر سېرچەلر كىمى حە يەطىن دووارىنىن اۆستونە، يۇنجا تاياسىنىن و طۇولە دامىنىن اۆستونە دۆزولموشدولر. گۆزلر آغانىن دۇداقلارىنى تىكىلمىشدىلر. خان ھاندان -ھانا عىلى خانا سارى دئندۇ. عىلى خان نازلانا -نازلانا قاباغا يېرىدى. مۇباشىر بىر دەنه شۇو چوبۇقلارىن اىچىندىن ائشىيە چكدى و ايکى اللى عىلى خانا سارى اوزاتدى. عىلى خان شۇو و آلدە آمما قاوزاما دى. آغ ساققالاردان بىرى قاباغا يئرى يىب، مۇباشىرىن قولاغىنىن پېچىلدادى. مۇباشىر ائله كى هاممى ائشىدە بىلسىن او جادان دىدى:

^{٢٢} «حاجى كرم، بىر تۇخلۇ عىلى خانا ال آغريماسىن دىيە بۇيۇن اۇلدولار. خان اجازە وئرسىن لر عىلى خان آغا بو خىير اىشى يوباندىرماسىن لار.»

على خان، خاتىن اشارەسى ايلە شۇو و قالدىردى آمما اندىرىمەدى. آغ ساققالاردان بىر آيرىسى مۇباشىرىن قولاغىنىن پېچىلدادى. مۇباشىر اۆزدورو جو سوكتۇ سېنىدىرىپ او جا بىر سىن ايلە دىدى:

«حاج خىراللە بىر چەپىش شۇو اندىرىمە پايتى عىلى خان آغا ياي بۇيۇن اۇلدولار.»

على خان شووو پولادىن يانچاغىنا اندىرىدى و چوبوغۇ يىرە قۇيدو. مۆباشىر

دئدى:

«مۇباركدىر.»

مۆباشىرین اشارەسى ايله چوبوقچو چىرپىلارى حۋووضىن حصىرىن قىراغىنا قۇيدو. بىر بىر اونلارنى پولادىن كۆرەيىنه دؤشەدى. چوبوقچونون آلنى نىن ترى پولادىن كۆرەيىنه داماندا، پولاد علاجسىز قىورىخىردى. نظرىنه ائلە گلىرىدى كى بىر آغىر قاياتىن آلتىندا قالىبىدىر. آرادا بىر هوشدان گئىتدى. كۆرەيىنه بىر آربا سو سېدىلەر. دىسگىنىب هوشا گلدى. خان بىر جە شۆولرىن فىشىلىتىسىنى ئاشىدىرىدى. گۈزلەرنى او زاق-او زاق اوزاقلارا زىللەمىشدى. شۆولرىن فىشىلىتىسى آجى^{٢٥} يان ياراسىتىنا مرحىم اولوردو. بىر لحظە اوراداكن اورادان غىب اولدو. صىمدەمەلىمەن سۈزۈ، قولاغىندا جىنگىلدەدى:

«بوقچو بئىيۇيوب موشار اۇلوبدور.»

خان بىردىن داشلاتىپ دئدى:

«يۇلسوز كۆپك اۇغلو.»

بو سۈزۈ ئاشىدىنچە چوبوقچو سۇن چوبوقلارنى داها دا گۆزلى اندىرىدى. شۆولر بىر بىر قىرىلىرىدىلار. چوبوقچو سۇن چوبوقو اندىرىمەدى. حاج سلاموللا مۆباشىرین قولاغىنا پىچىلدەدى. مۆباشىر دئدى:

«ايکى فريكايىن، بىر خۇرۇز دا حاج سلاموللا، چوبوقچو پايىن بۇيۇن اولدولار.»

سۇن چوبوق قىزىلىتى ايله اندى. شلمەلى آروادلار، قىز-گلىن لر شلتەلرى نىن او جىلارىنى دىشلىرى نىن آرالارىندا آتىب، ايچلىرىنى چكىرىدىلەر. ايش قورتارمۇشىدى.

خان اياغا دوردو:

«سنه نه ديهه نين باشى نين دريسينى ايلان كىمى ايا غىنidan چىخار تدى رارام.»
 بونو دئىيب اويان - بويانا باخmadan آچىق قاپىدان ايج سارايىا گىرىدى. اولومجىل
 پۇلادى ائشىيە سۇرودولىر. موباشير اوزونو كتلى لره تو توب دئىىى:
 «آخ كىشى، انصاف دا ياخشى بىر زاددىر. بىر ياخشى ليقدا كىشى نين مالىنا أىرى
 باخاتىن واللاھى گۈزلىرى سۆزەر، چۈرەك آتلۇ اۇلار او دا پىيادا. خان آيرى خانلار
 كىمى سىزدىن گىردىكى ^{٢٦} ايستەمە يېركى. دئىيرم، يازىق كىشى آللەمە مىشىدن پىس ايش
 گۈرۈب آنا سۆدوندىن حالال يېلىرىنى سىزىن اختيارى نىزدا قۇيوب؟ گۇناھ زاد
 ائلەمە يېب كى.»
 آغ ساققاللار باش أىيپ و اوئونون سۆزلىرىنى حاخلا دىلار.

* *

پۇلادىن آرواد - او شاغى او هفتەنى باشاجن آغالىقدا بىرۇوز ^{٢٧} ايشىنە
 باخمالى ايدىلار. گولابەتىن خالا سحردىن آخشاما آغالىغىن ناھار و شام قابلا رىنى
 يو يوب سويا چىكمەلى ايدى. جىثيران پۇلادىن اوْن دؤرد ياشلى قىزى، او تاقلارنى
 سۆپورمەلى ايدى. بىرده خان ياتان واخ اونا يېلىپىك چالمالى ايدى. بىرگۈن سۇنرا بىر
 قورو بۇرگو ^{٢٨} كندى بۇرودو. مىلچىك لرا يىسىتى هاوادا آز قالا گۈز چىخار دىردىلار. تۇر
 پرده دىيە سن قورشوندانىدى. مىلچىك لرىن ويزىلتى سىندان سوواى آيرى بىر سىن
 قولاغا دەيمە يېرىدى. جىثيران، خاتىن باشى نين اوستە بارداش قوروب، آستا - آستا
 يېلىپىك چالىرىدى. خان خومارلاناركىن گۈزآلتنى جىثيرانىن دۇلو سىنه سىنى
 سۆزمەدە ايدى. جىثيراتىن تازا دىرچلىميش دؤشلىرى، يېلىپىك چالاركىن چىت دۇنونون
 آلىنىدا اوْسوھ نېرىدى. خاتىن اورەيى گۆپ - گۆپ دؤيدى. خان گۈزلىرىنى يومدوقدا
 جىثيراتىن دۇداغى قاچدى. نەيسە يېلىپىگى اوئونون چۈمبا بورونونا چىرپماق خىياتىندا

كىچىدى. خان بىردىن گۈزلىرىنى آچدى. جىثيران اۇزۇنۇ ايتىرىدى. ياناقلارى كۆز كىمى توٽدو.^{٢٩} خان داها قىزغىنلاشدى. خىيالىندان بىر زاد كىچىدى. دۇداغى هوسىن يانا أىيلدى. نه آلدى نه ساتدى، قاش قاباقلى جىثيرانا دئدى:

«كۇراولموش، اوْ نەتەھەر يېلىپىك چالماقدى؟»

باشى نىن اوستوندن ياتدىغى حالدا الينى اوزالدىب، جىثيرانىن دۇلو بىلە يىنى توٽدو. باشلادى اوٽونوں الى اىلە اۇزۇنۇ يېللەمە يە. جىثيرانىن اوْد توتموش بىلە يىنى بارماقلارى نىن او جوايلە او خىصادى. جىثيران الينى چكدى. خان ھىرسلى-ھىرسلى دئدى:

«دور گىشت على خاتىن باشى نىن اوسته اوْتۇر و يېلىپىك چالماغان اوئىرن». جىثيران على خاتىن باشى نىن اوسته اوْتۇردو. خان بؤيوردىن جىثيرانى سۆزمىكدهايدى. اوٽونوں تازا يېتىشمىش دؤشلىرى خانى دەلى اىلە مىشىدىلر. اىلە بىل توکنۇز خىزىنە يە ال تاپمىشىدى. جىثيران نە قەدر دە گۈزەل، او رەيە ياتىم و بۇى بوخۇنلوايدى. خان ساخلاشانمادى. اياغا دوردو. جىثيراتىن دالى سىندا اوْتۇردو. جىثيران اۇزۇنۇ يېغىشىدىرىنجا، دالىدان اوٽونوں يېلىپىك چالان بىلە يىنى توٽدو. جىثيراتىن كۆرەيى نىن اىستىسى، سىنە سىنى بۆرگولەدى. تىترەين الى اىلە يېلىپىك چالا-چالا سىنە سىنى جىثيراتىن كۆرەيىنە سۆرتىدو. جىثيران او شونوب اۇزۇنۇ يېغىشىدىرىدى. خان دەلى جە سىنە يېلىپىگى اوٽون دىزىنە چىرپىب دئدى:

«چالىش بو اىشى من دىيىن كىمى بىتىر!»

جىثيران تىترە ك سىن اىلە دئدى:

«بلى خان.»

خان دئدى:

«باراکاللا قىزىم، بو اىشى اويرنسن بير گوللو دۇن سنه بورجوم اولسون.»

بىردىن بىرە خاتىن گۈزلىنىدە جىن اوينادى:

«بىللى دئىيل بلکە دە آنان ناماز اوستە اولدو و ايش او بىشە يېتىرىدى كى سىنى

اوزومونن شەھرە يېلىپىك چى آپاردىم. سىن ياخشى، سۆزە باخىم قىزا بنزە بىرسن.»

بو سۆزۆ ائشىدېنچە جىئراتىن اوەرىي قۇپوب اىچىنە دوشدو. خان اىشى سەچىدى:

«بو ايش پۇلادىن باشىندان دا آرتىقىدىر. سىن دە بو اىشە چىخار اولماسا سىنى

شەھرە نەائلە بىرم. باشىما قۇدال(بلا) آپار ما يېرام كى.»

جىئران صاباح گۈن اۇرتا چاغى يېلىپىگى خاتىن اوزونە تۇخوندوروردو تا خان

اونون اىشىنى بەينمەسىن. خان اوزۇنو يوخولوغا وېرىسىدى. هەردىن بىر آچىلان

گۈزلىرى جىئراتىن أسىن دؤشلىرىنى سۆزمك يۇخ، اوشاق كىمىي اميردىلر. يېلىپىگ بىر دە

اوزونە تۇخوناندا، الىنى جىئراتىن سۇل دۇشۇنە آتدى و اهمال سىخاركىن دئدى:

«آنحاق يېلىن اينك كىمىي دؤشلىرىنى اووسنديرمك باشارىرسان. يېلىپىك چالمانى

اویرنەمنىن بىر دۇشۇنوكەسەرم.»

خاتىن ائلە بىل الىنى برق توتدۇ. جىئراتىن بىر دۇشۇ خاتىن اىلىيىنە جەن تېتىرىدى.

تىز الىنى چىكىدى. الى نىن دالىسى اينان اونون سىنەسىنە چالىپ دئدى:

«بو اىشى اویرەنەمنىن، گۈزلىرىنى چىخاردارام.»

جىئران باشىنى قالدىرمادان قۇرخا- قۇرخا:

«بع... بىلى خان.»

خان صاباح شەھرە سارى يۇلا دوشىمەلى ايدى. او آخشام مۆباشىرى

چاغىر تدىرىپ دئدى:

«جىئرانى بىر ايکى هفتەلىك شەھرە آپاراجىيام. خانم بۆزورگ تىك باشىنا

قۇناقلارنى يېر بېيىر ئىلە يە بىلەمە يېر. گەشت پۇلا دى باشاسال تا بو گىچە ئۇنون
اوستو باشىنى تەمىز لە سىن لر. اىستەمیرم قۇناقلارىن ياتىندا باشىم آشاغى ئۇلسون.»

مۇباشىر دىدى:

«خان ساع ئۇلسون. جىئىران بېر ھفتە يە اىكى ھفتە يە أر ئۇينە گەتىمە لىدىر.»

خان دىدى:

«من بېر ياش كىلى قۇدوغۇنان اثولىمك اىستەمیرم كى.... سەنە نە دەيىرلر اوْ ايشىن
دالى سىنجا گەتىمەلى سەن.»

مۇباشىر باش أىيىپ اوْتاقدان چىخدى.

*

پۇلا دىن يېر دۇشە يىنى تزە يېغىمىشىدىلار. دەللىك عنىنالى كۆرەيىنە پى سور توب
گەتىمىشىدى. پۇلا دىن قابا غىنيدا ساكسى بېر فينجاندا چاي وارايدى. گىزىر مىرزە على،
حە يە طىن آچىق قاپى سىندان اىچەرى گىردى. او جا سىس ايلە دىدى:
«گۆلابەتىن، آهای گۆلابەتىن، مۇباشىر پۇلا دى قوللۇغۇنا چاڭىزير.»

پۇلا دىن رىنگى آتدى. گۆلابەتىن دەيىنچە كى:

«بو يۇل كىمىن تىن دىرىيە سو باغلامىشىق؟»

مىرزە على گەتىمىشىدى. پۇلا د باسمالىغى آشىب آغالىغىن حە يە طىنە گىردى. مۇباشىر
پرده دالى سىندان وار - گل ائدىرىدى. پۇلا دىن اياقلارى نىن سىنى تاختا پىللە كانلاردا
ائىشىدىرىدى. پۇلا د آياساغىنى آخىرى يىجى پىللە يە قۇياندا، يارىم آچىق قاپى نىن
دالى سىندان سىلەدى:

«گل اىچەرى.»

پۇلا د ھۇيىو خدو. آمما اۇزۇنۇ تاپىنجا پرده قاوزاندى. پۇلا د سالام وئىدى:

«خئير اوْلا؟!»

مُباشیر دئدى:

«ياسىن تؤيو دا وار. هرگونكى شر آدامىن قاپىسىن دؤيمىز. خئيرين لاب اوزودور.»

پولاد قاپيدان گيرەن يئerde الى نين اوستوندە دايىندى. مُباشیر اوْندان ايستەدى كى يئە اوْتۇرسۇن. دئدى:

«دئمەدىم بئيۆك آدامىن كۆته يىنده دە خئير وار؟! خان سنىن اوْرە يىنى آلماغا خاطىر ايستە يېر جىرانى بىر نىچە گون شەھەرە آپارسىن.»
پولاد آغىزىنى آچىنجا آرتىرىدى:

«خان ايستە يېر جىرانا تۇى پالتارى يىچدىرسىن.»
پولاد تومۇخدو. مُباشیر گۈزۈنۈ اوْنۇن اوْزوندەن اوْزمەدن دئدى:
«دئمەدىم خئيردىر؟! ايندى چوبوقلارىن آجىسى جاتىندان چىخدى يا يۇخ؟!»
قەھ سۆمۈك كىمى پولادىن بۇغا زىنى توتدو. او دقوندو. آمما بۇغا زىنى توغان سۆزلر دۇداقلانمادىلار. علاجسىز-علاجسىز-لى بۇغا زىنى اوْغىكادى. مُباشیر دئدى:

«دور گىشت گولابەتىنە موشتولوق آپار. جىراتىن اوستوباشىنى سەمانلا...»
پولاد اياغا قالخاركەن ايستەدى يىنه بىر سۆز دئسىن كى مُباشیر اوْنۇن فيكىرىنى اوْخويوب داتىشماغا ماجال وئرمەدى:

«كىشى دور بئركۆنو آت گئىيە. هر قارىن كى سارى اينك دۇغماز. باختى نىن باشىنا كۆل الەمە. اگر قولامى دئىرسىن، بشش اوْن گۈندەن سۇنرا، اوْنۇ اوْزۇمۇن شەھەرە آپارىيە، جىراتىنان الـالـ تاپشىرارام. اوْزۇم اوْنلارا تۇى تو تاجىتىام. اوْزۇم. حاج مەد

بو سۆزۆ دئىير.»

پۇلا دېللە كانلاردان أنه— أنه ائله بىل ايقلارىنى قۇيدوغو يىشلر آدىيملارىنى سۇمورور دولار. ايقلارى ياشىپ قۇپما يېرىدىلار. اللرى قىچلارىندان اوزون ائسوه چاتدى. گۆلابەتىن ھۆولەسک اوزۇنۇ اشىيە آتدى. پۇلا دى بونجا توغۇن گۈرمە مىشىدى:

«نه اولوب. بو يۇلدا خاتىن ددهسى نىن كىللەسىنده حالوا چالمىشىق يۇخسا؟!»

پۇلا دى چكىب دئىى:

«خان جىيراتىن يىلىپىك چالماسىنى بە يەنبى. اىستەير اۇنو شەھرە آپارسىن. اۇ خىش خىشا بۇغموشى اىستەير تۇى پالتارى بىچدىرسىن.»^{۳۲}

گۆلابەتىن دئىى:

«اۇ دئىى، سىن دە ايناندىن؟! آىكىشى قورد دئىيىن بىد جاناواردىر؛ بو قاتىق

قىلىسىز قاتىق اۇلا بىلمز...»

پۇلا دىنەمەدى. گۆلابەتىن اۇنون آسىلى قالدىغىنى گۈرۈپ دئىى:

«قولامگىلە نە دئەمەلى يىك.»

پۇلا دئىى:

«مۇباشير دئىير كى قولامى اوزۇ آغا لىغا آپارىپ، جىيراتىنان الـالـ تاپشىرا جاق.» آجى، اوزون و چۇخ بىر اوزدوروجو سوكوت آرادا حؤكۈم سۆردو. گۆلابەتىن

سوكوتو سىنلىرىدى:

«من كى اينانما يېرام، سؤيىد آغا جىندان منبر؟ بونلارдан كۇر ايت خىيير گۈرمىز.

من كى سېر قالمىشام...»^{۳۳}

باخىشلارى پۇلا دىن اوزوندن جاواب آختارىرىدى. پۇلا دىن باشى آشاغى اىكىن،

٣٤

گوّلابه تىنин گؤزلىرى ايله، اوّز-گؤزونون ديدىلمەسىنى دۇيوردو. ائله بىل قىسقانجدا سېخىلىرىدى. گوّلابه تىنин باخىشلارينا دۇرۇش گتىرەنەمە يىب بىردىن-بىرە پارتلادى:

«كافىرينى قىزى، آز منىم اوّزومۇ قاشى، گئورۇرسن علاجىسىزام. دووارا دايامىشام.

ياخام نامىردىنەدىر.»

يىنه دينمە دىلر. گوّلابه تىن آنلامىشىدى كى بىلنچى لحظەلرده گره ك دينمەسىن.

پۇلادا اورە يى باندى. پۇلا دىن يوماق كىمى بۆكولمەسى اورە يى نىن درىسىنى سۇيوردو. پۇلا داخىردا دئىدى:

«دىيىدە ايکى هفتەدن سۇنرا اوّنو قايتارماغى اوزومە ايش ائلەرم... ايندى منىم ياراما دوز سېينجە، دور اياغا جىثيرانى هربىر تەھر باشاسال...»

گوّلابه تىن اللرىنى اىستى تىنەرىن پىيەسىنە چاتىپ دئىدى:

«اوّكۈي آتلى أبلەفضلەرنىڭ اىستەمىشىم، على خاتىن داغىنى خاتىم بۆزورگون سىنەسىنە چىكسىن. بۇيا-باشا چاتدىرماسىن. بالا دئىسىن اورە يى اوّد قاپسىن. انشاء الله. اوّ بىر گئورۇنىزدىن اىستەمى شىم.»

پۇلا دھىس توتموش يۇرقانى باشىتىنا چىكىپ، بىر سۈز دئىمەدى. گوّلابه تىن ائشىپە چىخىدى. جىثيران نەسىنى گئورۇنچە اوّزونو قالاغىن دالى سىنە چىكدى. اوّ پۇلا دىنان گوّلابه تىنин سۈزلىرىنى ائشىتىمىشىدى. نەسىنى گئورۇنچە بىر دئىپ مىن آغلادى. بىر باسېپ مىن تؤكدى. گوّلابه تىن شلتەسى نىن اوچوايلە جىثيرانىن گؤزلىرىنى سىلىپ دئىدى:

«كۆل عاغلىتىنا. سنى اوّلومە زادا آپارما يېرلار كى، بىس دئىپ كى شەھرى دە گئورىسن. بىر دە شەھر دئىدىيەن ھارادىر كى، بىر هفتە چىكمىز كى اوّزۇم گلىپ سنى قايتارارام. خان اىستەپىر سە تۇي پالتارى بىچدىرسىن. سنى قولامىشان ال-اله

تاپشیرسىن.»

جىشيران گولابەتىنىن اليىندن اوزۇنو قورتارىپ قاچدى. قاچا-قاچا دئدى:

«كاش آجار بىزە تو تدورايىدى!»^{٣٥}

قولامىن دايىسى آشاغى كىنده اوّلار. صمد نىچە ايل بوندان اوّل آشاغى كىنده معللىم ايدى. قولامىن دايىسى گىلده قالاردى. كتلىلىرىن دىلىيچە صمد ده اوّنا مصطفى دايى دىيردى. دايى، تۆپوردويون يالامايان، گىنىش اوّرەك، قۇرخمازباش، دۇست يۇلوندا جاتىنى اوّدا ياخان، دىكباش بىر قاشقا آدامىتى. خاتىن آداملارى اوّنو سۇومزدىلر. صمد معللىم، دايى دىيردى، دىليندن دوشمزدى. اىلك يۇل كىنده گىنده، كىنده چۈر دوشدو كى آغامۇدورون بىر تاخچا كىتابى وار. دووا يازاندىر. صمدىن ايشى اوخوماق ايدى. كىندين مىرزەسى بىر هفتەن سۇنرا آرالىقىدا دئدى: «تىزە معللىمى ئولچىدۇم، دايازدىر. بىر تاقچا كىتابىنا باخما، تىبلغا فيل (تبىيە الفافلىن) زاد اوخوما يېبىدىر. اوّسون بىلدىكلىرى ده بو تىزە چىخان يالان-پالانلار داندى!»

دللك مىرزە على دئدى:

«اويان-اوياندا، بويان دا بوياندا، انصافا دورساق، آداملىقى نىن كى سۇھۇر يۇخدو.

من دەللىكلىيىمە سالام وئرمىكە اوّنو قاباقلايا بىلەمە مىشىم.»

مىرزە دئدى:

«آكىشى، دئمەدىم كى حىيوان دۇلۇدور، دئدىم دايازدىر، داياز. يۇخسا بو كىنده منى ھامىدان آرتىق توتار. آمما نصابىن هېچ آدى دا قولاغىتنا دەيمە يېبىدىر.»

بىرى اوياندان دئدى:

«میرزه‌نین سؤزونو غوربه‌ته سالما، بیزیم کندین آخوندو دئیر نصاب اوخومایان حساب-کتاب بیلمز. آمما اوونون ادبی هرزادى آلار-ساتار. هئچ نه اولماسا، اوشاقلارىمېزى آشىق اوينامادان، آراڭىدان كى يېغىشىدىرار».

گىزير احمد دئدى:

«سۇزلر بىلە، دەوه بۇينو وورور. تزە معللىمدن هئچ باش قورتارماق اولمايىر.^{۳۷} قىلىغى الە گلمەيىر. بىر گۈن مصطفى دايىگىلدە عاشىق عالىاينان دئيشىدى. آمما آخىردا دوردو اياغا و عاشىغىن سازىندان ئىپدۇ. ياتماق چاغىن اۇنو اۋز اوتاگىنى آپاردى. بالابانچى اژدر دئيردى كى بىر آز دا بىر گىلسىدى، عاشىق عالى سازىنى كۈينە يىنه قۇيمالى ايدى. آمما كىشى كىمى قىسسا گىلدى. سۇزده، عاشىق عالىنى بىر بۇي اولدوغۇندان دا اوجا گۇرستىدى. كىشى اوغلو دور.»

میرزه‌نین چىراغىنى ياغ قۇيولدو:

«آى آغزىنا دئنۆم، دئى دائى! سىمە اويوشان درين اولانماز كى. سىمە اويوشان نصاب-ميسابىدان نە يى قانا جاق». ^{۳۸}

مصطفى دايى كى اوزاناناجن دىنمه مىشىدى، دېھرىيلدى. گۈزلرى نين اوستونه ساللانمىش آغقا شلارى نين آلتىندان اۇنو سۇزدو. دئىدى:

«میرزه، ائله بىل سىنە دە قۇرقا ياتىغى نىن اىيى وار؟ داغارجىغىن چۈخ سۇزلۇ دور. اىستەمە باغىنى بۇشالدىم ها! منىم آغىزىمىم آچدىرما. يۇخسا آچارام صاندىغى تۆكەرم پامېيىغى. او قورأتىن معناسىنى سىنن اوستادلارىندان دا ياخشى بىلير.»

میرزه داها دا اياق يېرى تاپدى:

«دئن، دايى اوويمىز يېخىلىپ داي. آى دايى، قورأتىن معناسىنى پىغمىردن سوواى هئچ كىم بىلمز. دئن كافىردى دا!»

مصطففي دايى داشلاندى:

«آميرزه قويارسان باش ساخلاياق. بوش داغارجىفينى نه يه خالقا پش گليرسن.

اگر قوراتىن معناسى يۇخدور، بس بويور نه اىچۇن گلىيدىر؟»

مصطففي دايى نين سۈزۈنون اوستونه سۈز دئمك اولمازدى. بىر دە باشىنى

قالدىراندا سۈز قىرىلدى. دايى دوروب گىتىدى. گىزىر احمد دئدى:

^{٣٩}

«تىزە معللىم گلنندن دايى نين دۇنرگەسى دۇنۋىدۇر.»

چۈخ چىمەدى كى تىزە معللىمین آدى، ادبى، باشى آشاغىلىغى، قىسسا گۈزۈ، آما

يئرى گلنده بىر باتمان بالىنان سىنيلەمە يىن سۈزۈ، دىللرده گزدى. دايى دىيردى:

«گۈزۆ باغلىقىزىم، اوپۇن قۇينوندا ياتسا، بىر ذرە كۈنلۈم بولانماز. دۇغۇدان دا

كى قىزدان حىالىدى.»

*

گۈن او گۈن اولدو كى صىمد يوخارى كىنده قۇناق گىتسىن. صىمدىن آدى، درىنلىسى

ايستەمز خاتىن قولاغىتىن چاتمىشىدى. اوپۇن مصطفى دايى گىلدە اولدوغۇنو

بىلىپ، سىناق اىچۇن اوپۇ دا دايى اىنан بىرلىكده قۇناخلىغا چاغىرمىشىدى.

ايستەمىشىدى مىن جىرا بىر جىر وېرسىن. بىر طرفدن صىمى يۇنگول سققل ائلەسىن.

بىر ياندان دا مېرت چىخارتىسىن. هامىدان آرتىق كىلى لرىن ياتىدا اوپۇن بورونونون

يئلىنى آلسىن. صىمد نە قەدر اوپىان - بويانا آتدى، اولمادى. آخىردا دايى يادى:

«آى دايى، اوزۇن چۈخ ياخشى بىلىرسىن كى من بو شىرىھ - شىرىتىقلى كىلى لرىن

ايتنىن چاناغىندا سو اىچەرم، آما خانلارىن قىزىلداڭ بایدالارىندا قوسماغا دا عارىم

گلر.»

دaiى دئدى:

«اُلان اُلوب-كىچىن كىچىب، من سۆز وئرمىش، گىتمەسک سۆز اولار. بىر ده
انلاشىلان سنين آدىن خاتىن دا كۆركونه بىرە سالىپ، قۇوورقا كىمى چىتلاير. گل
گىنده ك تا سنى گۈرمىكاينىن هۇوو آلىن سين.^{٤٢}»

صىمد داها بىر سۆز دئمەدى. سارايىن اشىيىننە نۆكىرلر پېچىلتى ايلە داتىشىردىلار.
موباشىر صىمدىن گلمەيىنى خانا خبر وئرىدى. خاتىن سىسى ھاندان-ھانا اىچەرىدىن
ائشىدىلدى:

«بو يورون!».

موباشىر پىردىنى قاوزايش بىر الى سىنه سىنندە، بىر الى ده پىردى، اوجادان دئدى:
«بو يورون».

دايى ئىنجە، صىمد ده اۇندان سۇنرا اۇتاغا گىردىلر. خان صىمدىن سايمازيانا اۇتاغا
گىرمەيىندەن بىرە لندى. اۆرەيىندە دئدى: «فاشقا كۈپكى اۇغلو؛ مىصفىنىن ياخشى
دىزىنىن ياماغىدى». اۇتوردوغۇ يېردى بىر دەبرىلىپ دئدى:

«يا آللە بويورون يوخارىيَا».

اوجادان قاپىي يا سارى:

«چاى گتىرىن».

صىمد، دايى نىن ياتىندا اۇتوردۇ. دئورە يە گۈز گىزدىرنە گۈرددۇ مىرزە قىنبر، خاتىن
شهرلى قۇناغى، خاتىنان بىرلىكده اۇنو گۈزلەرنىن چىتارىيەلارينا سالىپلار. مىرزە قىنبر
سىسى نىن يۇغۇن يېرىنە سالىپ اوجادان دئدى:
«يا آللە».

صىمد يارىمچىلىق بۇ يلاتىپ دئدى:

«آللە كۆمەيىن اولسون».

میرزه قنبر خاتین قولاغىشا پېچىلدادى:

«يۇلسۇزۇن بوغلارى دىيەسەن دئمات عەقەرەبىدىر. شامدان سۇنرا اۇنون پالاتىنى
آلارم». ^{٤٣}

سوفره سالىندى. ال سوپىو گزدىرىدىلر. ھاممى بارماقلارى نىن اوجونو اىسلاملىدار.
صمد الينى يومادى. سوفره يېغىلدى. میرزه قنبرا ئىسگوروب دئدى:
«الحمد لله. بعلى، شوکور اولسۇن آللارا كى اۋزۇنۇز عالىم سىز؛ ياخشى بىلىرسىز
كى ال سوپىونون ئاوابى واردىر. تميزلىيە خاطىر يۇخ، ئاوابىنا خاطىر آدام گره ك
بارماغانى نىن اوجونو اىسلاملىسىن». ^{٤٤}

مجلىسىدە كىلر ائله بىل بىلىرىمىشلر كى داش كىمە آتىلىر. كىم سۈزۈن تۇروونو
گىتىرمە لىدىر. بۇتون باخىشلار صىمە سارى دۇندۇلر. صمد باشىنى قاوزامادى.
باخىشلاردان آتىلان داشلار بۇشا گىتىدىلر. میرزه بىر دە اۋسگوروب سۈزۈنون
دالى سىنى بىلە توتدۇ:

«بعلى، بىر دە بوغلار دۇداقدان آشاغى يا انسە، حرامدىر. شارىب گره ك
گۇرسىن سىن. آمما بوتزە چىخانلار ماشاء الله - ماشاء الله چۈخ ساوادى ئىلدوقلارىنى
گۇرە شرعى مسائلەرە بىلنمىر ندن توجەئىلەم بىرلىر. بىر صلوات گۈندەرپىن». ^{٤٥}
صمد سايمازيانا چايىنى نىلېكى يە تۈكۆب پۇفلىدە. يۇخسا اۇنا سۈز
آتمايدىلار. میرزه دېرىلدى. اوجادان دئدى:

«بىر دە، صلواتى اوجا سىنى ايلە گۈندەرلىر. ايكىنجى صلواتى اوز امواتى نىزىن
حاققىندا چىۋىرىن». ^{٤٦}

صمد آغزىنى يومدو. گۈزلەرنى آخوندون آغىزىنا زىللەدى. سۇنرا پۇفلىنىش
چايىنى باشىنى چىكدى. میرزه قنبر قورجالاندى. چىرتلايان قۇورقا كىمى

چىرٰتىلىتىسى، اشىيدىليردى. ياغلىنى يىئمكدىن سۇنرا، آغىز نفس آلماسىنىڭ
اۇيان-بويانلىقدا اشىيدىليردى. بىر آز سوكتدان سۇنرا دىئدى:
«اجازە وئرين مسالەلرین جاوابىئىنى آغا معللىمدىن سۇرۇشاق. بورادا اىلە
هاممىي مىزدان ساوادىلىنى ىسىمىد آخادىئىر.»

صەمد يو خودان داشلانان كىمىي:
«ها... بىلى... حاج آغا منىلەن سىز؟ بىلى؟ بويورون حاج آغا. آمما منىم ساوادىم
اۇرالارا چاتماز».»

میرزه بیر فاتح کیمی بوتون مجلیسی سۆزوب دئى:
«حققا کى انصافلى سىز آغا معللىم؛ حققا کى ائشىتىدىكلىرىمدىن بىر بارماق دا او جاسى نىز. بىلە، آمما آدام يىا گىرەك مجتهد اولسىون يىا دا مقلد. معللىم آغا، بويورسونلار للرىنى نەايچۇن يومادىلار. بىر دە بوغلارى نىين قاباقلار ئىنى نىيە چالمايىشلار؟»

«والله، مصطفى دايى دىئدى سنى قۇنالخلىغا چاغىرىبىلار؛ منه دئمەدى كى سنى شرع حاكمىنىن ياتىنا آپارىرام تا سۈز هىئىبەمى ده اۆزۈم ايلە گتىرم. بىر ده بىرىنىن بوغۇ خالقىن كېيىنلىسى نىن آغ بوخاغىنى قىدىقلا مایير كى بوغدان اۇترو بىرەلەنirلر.» مىرزا ئىنده كى يارىمچىلىق اىستىكانى ساخلايا بىلمەدى. ائلە كى اوپىرى الى ده ياردىما گىلدى. مجلسىدە كىلە پىققىلدادىلار. صەمد آرتىرىدى:

«آميرزه، بير ده بو سوفره صاحابينا بير آز قۇناقچى ليق أده بىندن دئى. دئن سوفره سالدىرماق باشار ما يېرسان، سالدىرما دا!» خاتىن رنگى بۇغولدو. صىمد دئدى:

«ایکینجى سؤالىن جاوابىنى بو سۆفرەنин احترامىنا، خان اجازە وئرسىن لر سنىن قولاغىنا دئىيم.»

میرزە چۈخ ھيرسىلى دئىدى:

«بوپور!»

صمد اياغا دوردو. میرزەنىن قاباغىندا دىزى اوستە اوْتوردو. ائله كى نىچە نفر اوپان-بويان قۇناقلارا دا اشىتىدىرسىن:

«حاج آغا، حىشىفە بۇيدا ال يوماغىن ئاوابى دا، ائله حىشىفە بۇيدا اوْلار. اىندى بوبورون صلوات چئورىتىرىندىن سۇنرا بىر آيرىسىنا اىپ باغلاشىن. منىم گۆبەيىم سىزىن كى كىمى دىرىه كلى دئىيل.»

صمد دالى-دالى قايىدىپ يېرىنده اوْتوردو. خان اوْلدوغۇندان چۈخ خراب اوْلموشدو. آما صمدىن سۆزۆنە گۇرە گۆلمەيىنى ساخلايانمادى. او جادان دئىدى: «میرزە، اوْزون قەره اوْلسۇن. اوْزۇن ھېچ؛ بىزى ده بىرپوللوق ائله دىن. صمد آغادان دۇغرودان دۇغرۇسو خۇشوم گىلدى. آما میرزە، آ GAMULIM چۈخ حۆرمىلى آغادىر. بىزىم او شاقلارى يىمىزىن بوبونلارىنىدا، حقلرى واردىر. يوخارى كىنдин او شاقلارى دا بو محترم شخصىن ياتىندا، ادب درسى آلىزلار. سن حۆرمى سىنديرى ما سايدىن، صمد آغا اوْزىزىنە اجازە وئرمىزدىلر منىم ياتىمدا سنه بو تەھر جاواب قايتار سىنلار.»

صمد خاتىن اليندە ياماڭى گۇرۇنجه دئىدى:

«خاتىن اللرى آغرىيماسىن كى يومورتا اىچىنده خۇرۇز دۇيۇشدورمك باشارىلار. كىشى انصاف دا ياخشى زاددىر...»

میرزە قىبر انصاف سۆزۆنۇ اشىدىنجه لالا خۇرۇز كىمى داشلاندى:

«انصاف! انصاف! هانكى انصاف؟! داغ آغىرلىقدا بو كىشى، گون اولماز كى سوفره سالدىيرماسين، خثيرات وئرمەسىن. آدام يۇخدور كى اوْنۇن دوزونو دادماسىن. آلاه اوْزۇ اوْنۇ اوْجالاردان اوْجا توتسۇن. آمما نه ائلهمك كى الى نىن دوزو يۇخدور. الينى بالا باتىرىپ، نانكۇر رعيتىن بۇغازىندا سۇخاندان سۇنرا دۇنۇب دئىير: قارتىمى زەھر دۇغرادىي.»

صمد دئدی:

«خان دئدبىين تومانچاق رعيتىن خاتىدىر. حاتم كىمى الى آچىق رعيت ده اوْلماسا، بو الى آچىق خۇرۇز دۇيىشدورن، بىر پولا دەيمىز. سىنىن بۇغازىنى باسانماز. سن ده اوْلماسان، خان بورونونو اۋز ياخاسىندا سىلمەلىدىر. بونون ايلىيى، رعيتىندىدیر، دنى ائلدىن، سوپىو گۆلدەندىدیر. يۇخسا آخوندآغا زعفرانلى پىلۇو آغىزىنا دادلى گلىب كى دوواتىن دەلىسىنى ترسە سالىيىسان؟ آميرزە، مستراحدا دئمىزلىر «اللَّهُمَّ أَرِنِنِي رائحة الجنة» دىستماز آلاندا دىيرلر. بىلىرم كى سۈزلەرىمەن آلاغىنى ئىلە يە بىلنمىزىن. سىنىن ٤٥ ئىلە بىلدەيىن دە حىشىفە بۇيدادى. آمما دىلىسىز دووارلار دا، سۈزۈمۇ دۆشۈنسەلر منه بىلدەيىن ». بىلدەيىن

خاتین قیپ قیرمیزی گؤزلری میرزه يه يالواردىلار کى سۈزۈ قىيچى له سىين. يواش

میرزہ یہ دئدی:

«سُؤزوْ قِيَسَالٌتٌ»

صمد چوغوندور کیمی قیزار میش خانا دئدی:

«خان ساغ اوْلسون. خۇرۇز دئىيوشىدورن اۇرتادا قۇيوب قاچسا، دىيرلىرى
ساخىسىزدیر. بويور ايندى خۇرۇزونون مامىزىنى ياغلاڭۇرك.»

خان کل甫جهنى يامان ايتىرمىشدى. آيرى گون اولسايدى، صىمىدى اوْتۇردوغو

يىرە اوددوراردى؛ آمما مجلىسده بىر نىچە نفر ضىيالى قۇناق دا وارايندى. بىرىنىن آدى داريوش خاتىدى. بىرىنجى يۇل اولسون خان، هىرسىنى اودوپ دئىدى:

«شىطانا لىعنت، سىز منىم حۆرمەتلى قۇناقلار ئىمىسىز. من سىزى دئىسب بۇ عزىزلىرى بورايا چاغىرمىشام. سىز...»

آمما مىرزەقىنرى ماچال وئرمەدى:

«معللىم آغا اگر بىز دئىهن علم لىردن، آللە بە يەن علم لىردن اۇخو سايدىلار، سۈزسۈز بۇ اۇخودوغوم حىدىشىن معناشىنى قانار دىلار. داها مىرزەقىنرى اولان يېردىه آيدى نازل ائلەم زىدلەر؛ بويوروبلار: «لاتكونوا كلاً على الناس»، سەن دئەمەلى اىستە بىرسىن كىشى قازاندىغىنى جالاسىن بۇينو يۇرغون اۆزگەلرین جىيىنە، اوندا سەن بە يەن اولسون؟ ها؟! آللە ائلە داغىتىنا باخار قار سالار. مصلحت بىلەدىر كى بىرى خان بىرى دە رعىت اولسون. ئىندە كى بارماقلارىنىن بىشى دە بىر دىشىل. يۇخسا اوندا بالشويكلىك اۇلاردى.»

صەد دئىدى:

٤٧ «حاج آغا، يىنە دە دوواتىن دەلىيىنى دە يىشىك سالدىن؛ كىللە تەبەنە وېرما، گۇوشەدىيىن حىدىشىن معناشىنى قاناسايدىن، اونون اۇخونو خاتىن سىنگەرىندەن آتمازدىن، منىم كىمى لوتون سىنگەرىندەن آتاردىن. اۇتوردوغون يېردىن اۇخ آتىلسا، حرملەنин اۇخو كىمى حضرت على اصغرىن بۇغازىنى اۇخلايىار، مېردار اۇلار. آمما قاپىنىن اشىيىنە كى لوم لوت لرین سىنگەرىندەن آتىلسا، دۆز حرملەلرى اۇخلايىار. (كلاً على الناس) بۇيون أتى لرە دە يىر. باطىل اۇولايان اۇلار. ائلە بىل سۈزۈ آنلامادىن. دۇيون چىكسىز دىئيرم: دئىيىن بۇيون أتى اۆزگەلر كىيسەسىنەن خانلىق ائدىن، ائلە دىزىنە دىزىنە سۇرتىن، بۇ خاندىر. ايندى قاندىن؟!»

میرزه‌نین آغىزى نين سويو قاچمىشدى، ائله‌كى آغىزىنداكى قندى اىسلامدانمايمىشدى. صمد خانا دئدى:

«خان، من اوْلۇم ياخشى دؤش وېردىم يا يۇخ؟!»
خان دئدى:

«آى جاتىم، آخى سنه نه دئدىلر كى مين آرخىن سويونو بىلە بىر بىرىنە فاتىرسان؟»
دۇنوب ميرزه قىنبرە دئدى:

«ميرزه، بىر صلوات چىويرىتدىر.»
ميرزه‌نин هله بۇغازى نين يۇلۇ آچىلمايمىشدى. هاندان‌هانا دئدى:
«دئمەدىم بونلار كۆمۈنىست دىلر؟ دئمەدىم بونلارا بالشويكلر معنالى قورآن
اۇرگەدىيلر؟ بونلارنى سۈزدە يۇرماق اوْلماز؛ بىر آز دا سنى بۇرجلو سالارلار.»
صمد اىساغا دوردو. گولە-گولە الينى ميرزه يە سارى اوزاتدى. ميرزه
هيرسلى-هيرسلى الينى دالى يە چىكدى. دئىيندى:
«كافىرلر... حاق بىلمىزلر.»

مصطفى دايى قاپى نين آغىزىندادا يېلىنى دىيەنمايمىشدى. صمد دىن يۇلۇنۇ گۈزلە يېرىدى.
داريوش خان ايکى نفر آيرى ضيالى ايلە پىچىلداشدى:
«گىدە نين نەمەنەسى نين ساپى، سىيجىم دىر.»

صمد اوْتاغىن آراسىتىنا چاتاندا، اشىيتىدى: «نانكۇر قورو مساقلار. "على" نى
اوْتوراق ائله يە دېۋىتلار.»
صمد دۇنوب دئدى:

«خان باغىشلاسىن، گۇرۇرسن مندە گۇناھ يۇخدور. خۇرۇزو نون پىپىسى هله
جىرىلىپ گۈزۇنون اوْستونە ساللانمايمىدەر.»

اۆزونو ميرزه قىنبره توتوب دىدى:

«سن على نين قاپىسى نين ان اسگىك اىتى اولسايدىن، بارماغانىنى سالاردىن بۇغازىنا و يىدىيكلرىنى مامىزىنى ياغلايان بو خاتىن جىبىنە قايتاراردىن. داها اۇنلارىن بورونلارىنا دىستمال اولمازدىن. بىلىرم كى دىدىيكلرىم آزغىنلىغىنى آرتىراجاق، آمما قولاق آس: ميرزه قىنبرلىرىن اللرى ايله اوْتوراق اوْلان على، بئله بويورور: «قودوز حاكىم لر تارىخ بويو بو جهته اوْلۇمە اوغرادىلار كى، خالقىن حاقدىنى اۇنلارا رشوه اىبن و ئىرىپلەر تا اۇنلارا باتانمايان يازىقلارى اوْزىلىرىن بۇينو داغلى قول ائلەسىنلەر، تا اۇنلارى اوْزىلىرىن قويروق ائلەسىنلەر. ائلە اوْلماسايدى، قاپى نين دالىسىندا دوران رعىت، بىر تىكە چۈرەيدە، الى قۇلتوق دورمازدى. بو خۇرۇز دۇيۇشدورن آغا يابا قويروق بولمازدىلار. دىرىي آدىنى داشىيان دىرىي قالماغانىنا خاطىر، قارتىنا خاطىر رشوه و ئىرىپلەر اولمازدى. قاندىن اى قافاسىندا يىددىقات قالخان چىخان قانماز دايماز؟ يا يۇخ؟ آمما خان من دىيەنى قاندى. چۆن اوْزۇم گۆزۈم اىبن گۈرددۈم كى توپورجه يىنى اودا بىلەمەدى.»

خان قىشقىرىدى:

«قا زدىرىن باب كۈپك اوْغلو لار.»

صمد قاپىدان چىخا-چىخا بىر ده دؤندۇ ميرزە يە سارى:

«آميرزە، آغىزىنداكى قىندى اىسلامدان سۇنرا، خانا دئىگىن كى قۇناق كافىر ده اولسا، اۇنا يامان دئمزىلر؛ يۇخسا خانلىق دا بىر تىكە چۈرەيدە قارا دا ياخارلار؟» مصطفى دايى ايشىن پېر تلاشىقلېغىنى بىلىرىدى. اوْدور كى آتلارى مىنىب دئورد امە چاپدىرىپ آشاغى كىنده چاتدىلار.

آخشم اذا تينا آزجا قاليردى كى جىئرانىنан گولابه تين نردو واندان داما دير مايىر ديلار. جىئران قورو داما سو چىلە يىب سوپوردو. چۈل - پالازلارى دامىن قىراغينا قالانمىش يۇرغان دؤشە يىن اوستوندن گۈزى تۈرۈب، سو چىلىنمىش دامىن اوستە ساردى. ياتاغىن باغلىتىمىنى پالازىن قىراغينا دايادى تا پۇلا د سئىكىن سىن. گولابه تين كۆمۈر ساماوارىندا تۇولاما دا اوْد تۇولايىرىدى. گۆنش أتە يىنى داملارىن اوستوندن يېغمىشىدى. اوْدآلمىش كۆمۈر تۇولاما دا چىرتلايىب، دۈورە سىنه قۇر سپىردى. خىر انسانىن گلىنى ده او بىرى دامىن اوستە تۇولاما تۇولايىرىدى. جىئران تۇولامانى نەسىندىن آلدى و باشلادى اهمال-اهمال تۇولاما ماغا. تۇولاما دان هاوا دا تئورە نمىش هالەنин ايچىنده، جىئران سارالان گۆنش كىمى بىر سۇن آرزمى يا بىنزا يېردى كى بىر اوْدلۇ قابا تو تولموشدو. تۇولاما تۇودان دۆشىنده، اوْدلۇ قاب دا، جىئران دا، باتدىلار. سماوار اوْدلاندى. بىشلىك لامپا پالازىن اورتاسىندا يېر آلدى. هاوا بوتونلوك قارانلىق اوْلدو. لامپاتىن ايشىغىندا اوْتۇرانلار قارالتى كىمى گۈزە دە يېردىلر. سۆفرە سالىئىندا^{٤٨}. بىر مەترت اشىران سۆفرە نىن اورتاسىنى بىزەدى. بىر نفردن جىئن قىير چىخما يېردى. ائله بىل او آخشم هاممى سۆزدن قۇرخور دولار. پۇلا د اىساغا دوردو. ناما زىن سلامىنى قور تارما مىشىدان يېرى پالازىن اوستە سالىئى مىشىدى. پۇلا د تۆزلى چۈلۇنۇ چىخاردىب يېرىنە گىردى. گولابه تين ده لامپانى سئىندۈرنىن سۇنرا، باشىنى آتىب ياتدى. جىئراتىن يېرى نۇوداتىن ياخىن لېغىندا سالىئى مىشىدى. اون گونلوك بىر آى اوْلدوزلار آرا، سۆرون مىكىدە يىدى. جىئران اللرىنى دۆشلىرى نىن اوستونە قۇياندا چىمچە نىب اللرىنى يانا چىكدى. ائله بىل كى خانىن توكلو الى اونون سىنە سىنە دىنگىز مىكىدە يىدى. اوْلدوزلارى سايماغا باشلادى. قولام يادىندا دۆشدو. نىچە گون بوندان اوْل جىئرانى قانلى^{٥٠} نىن اوستوندىن اندىرىنندىن سۇنرا، اونو خرمىن بئۇرۇنە يېخىب و

دهلى جه سينه اوغوشدور موشدو. بير شيرين گيزىتمە دىرچىلىمىش دؤشلىرىنин اوچونا يۇل تاپدى. دۇداقلارى قاچدى. چايда جئهيز يۇرقانى نين يۇنونه تۇققاچ وېرماسى يادىنا دوشدو. او تۇققاچلارى اندىرىدىكىچە قولام سۈيۆد آغاچلارى نين دالى سىندان،
 ۵۱
 ۵۲ اوونون اووسەنن بوخونونو اىچىردى. بىردىن صاباح يادىنا دوشدو. ائله بىل قولۇنلار كىمى اولدوزلار اوئۇ شىغاماغا قاناد گرمىشىدلەر. يامان او گۇنوندە، پۇلادىن دردى نىن اوستونە درد قالايانمازدى. يۇخ دىيىنمىزدى. جاتىنا گيزىتمە او توردو. يۇرقاتىنى باشىنا چكدى. فيكىرلىشدى او زۇنۇ دامنان يىرە آتسىش. سورونه - سورونه او زۇنۇ دامشىن قىراغىنا چكدى. بىردىن - بىرە آغىزىنا بىر ال قۇيولدو. داشلاندى. آمما پىنه لەنمىش ال قولامىن إلى ايدى. قولام آداخلى بازلىغا گلمىشىدى. قولام قولاغىنا پىچىلەدادى. جىيراڭىن او رەبى دۇيۇنە - دۇيۇنە نردوواندى اندى. جىيراڭىن اياغانى يىرە تۇخونمادان،
 ۵۳
 ۵۴ قولام اوئۇ بىر آليجى قوش كىمى قىسناڭىنا وېرىپ، انباردا يۇنجا تاياسى نىن بؤيرونە چىرپدى. جىيران إلى هر يېردىن او زولموش، كۈرپە مارال كىمى او زۇنۇ قولامىن قوللارىنا تاپشىرىدى. هۇنكۇرتوايلە آغلاماغا باشلادى. سىنى ئىشىتەسىن لەر، يۇغۇن ھۇرۇپونو اىكىلى آغىزىنا باسىدى. قولام ايشىن نە او لدوغۇنۇ بىلىرىدى. جىيراڭىن ھۇرۇكلىرىنى اليňه دۇلايىپ سېخاركىن، اوئۇن قولاغى نىن دىيىنى او تلايا - او تلايا جىيراڭى پىچىلەدادى:

«سۈز وئر سىنى ائله بورادان گۇتۇرۇم قاچىردىم.»

جىيران دىئدى:

«خان دەدمەن آجىقلىيدىر. دەدمى او لدوئىر؛ اويمىزى كەلە قوشوب باشىمизا سېخار.»

قولام اوئۇن شۇر گۈزىاشلارىنى ياناغىنىدا يالا ياركىن، جىيرانى سىنە سىنە سېخدى.

بیر دريلدى. بيردن دئدى:

«آغلاما كى شۇرسو گىلەلرینى يووار گلىن.»

جىشان گۆلدو و اۇزۇنۇ آرتىق قولاما سېخىدى. كېلىشدىكچە ائله بىل ايااغىنى نىن آلتى بىرىسى يىردى. بۇشلوقدان بۇشالىرىدى. اىستى قانى قولاغىنىدا كۆشۈلدەدى. قولام

پىچىلدادى:

«گل اوره يىنى سېخما. بىرا يكى هفته باشا چاتماز كى سنى خاتىن سارايىندان قاچىزدارام. اوّندا دىدەنин دە ايااغىنا هئچ زاد يا پېشىماز.»

جىشاتىن كۆرەيىنده گىزىشن ال اوّنو يومشالدىب، اىپە يە دؤندردى. چىرپىنان اوره يى، قولامىن سىنه سىنى دۇيمەدەيدى. قولامىن الى اشاغى يا انده جىشان بىر شىغىچى قولش كىمى قولامىن قولونو دىشلەدى و اۇزۇنۇ يۇنجا تاياسىنىن بئيروندن ائشىيە آتدى. قولامىن الى داها جىشانا چاتمادى. جىشان نردو واندان دىرمانىركن، يارى بىلدە ئىيلدى و قولاما كى حسرتلى - حسرتلى آشاغىدان اوّنو سۆزوردو، دئدى.

«اۇغرۇ پىشىك.»

قولام ال آتىب اوّنو اته يىندىن آشاغى يا چىكىنده، جىشان ئىيلىب دئدى:

«الىنى چىكمەسەن چىغىرىپ ھامىنى اوپالىدارام.»

قولام كۈنۈلسۈز الىنى چىكىپ، دئدى:

«اولسون كافىرین قىزى، هرنە اوپىونون وار گتىر. خېرىن نوبارا نە قايتىپ كى؟!»

*

صەد بىرگۈن جوما آخشامى اىكىندى چاغى، چاي قىراغىنىدا فيكىرلى - فيكىرلى گىزىردى كى بىردن - بىرە بىر ال اوّنون چىيىنىن قۇيولدو. خاتىن سارايىنداكى اوّزۇنۇ ضىالي ئۈرۈسەدن داريوش خاتىدى. داريوش دئدى:

«صمد آغا اوْزوندہ دئیل سن؟»

صمد دئدی:

«دیله سن!»

داریوش خان دئدی:

«واختینی بیردن آلب ائله مه بیم!»

صمد دئدی:

«ائله دئیل!»

چای اوْزونو آغیز لارينا آلب قۇشاڭشتىرلر. داریوش دئدی:

«منیم خان اوْغلو اوْلدوغوما باخما، سیزی ياخشى دوشونورم.»

صمد بیر سؤز دئمەدی. داریوش آرتىردى:

«خان چۇخ اوْزون گندىردى. قويروغۇن ياخشى قىچى لە دين.»

صمد دئدی:

«ائله ده عاغىل بە يەنن، اوْرە يە ياتىم بیر ايش گۈرمە دىم. بو چىرىپىنان چايى بير باخ؛

بىز آخىنinan دؤيوشىمىلى يىك، آخىنىن اوْستوندە اوْساقلايان چۈپلەرە مىين

كۈپۈكلەرلەرن يۇخ.»

داریوش دئدی:

آخىنinan دا قانى، داملا لار داندىر.»

صمد دئدی:

«بىش اوْن داملانى آخىن دان آيىرماق، اوْنون گۆجونو آزالتماز؛ آمما چۈپ مىين

كۈپۈكلەر دە گەرەك قۇرخوسوز ياشاما سىئىلار.»

داریوش دئدی:

«خان سنین کیمی لری گئرهنده ائله بیل دده سینی قبیردن چىخاردىپ گؤزونون اوْنۇنده اوْتوردورلار.»

صەمد دئىدى:

^{٥٥} «بو قەدر اوْرەك دئيۆنتوسو، ايچى بۇش كۇپۇكلەر بىسىدىر. هۇولە - هۇويشنى سىز ياتان مال، يوخودا دا كۆروشنى گۈرر.»

چای اوْزونونو گئىدىپ، گىرى دئۇنماشىدلەر. خىياواندان اوْزو يوخارى گلىرىدىلەر كى بئىپوك كروانسارايا چاتدىلار. خان حجرەسى نىن آچىق پىنجرە سىندىن اوْنلارى گۈرمۈشدو. كابلاى صفرى گۈندرمىشدى كى اوْنلارى ايچەرىيە چاغىرسىن. صەمد اىستەدى كى آيرىلىسىن، آمما داريوش خان دئىدى:

«قورد دئىيك قولاغى چىخدى. بىس دېليل كى سنين گۈرۈمۈن اوْنو سۈزالدىر؟ منجە بو خىيير اوْزىيانى اوْدەير.»

صەمد چۈخ كۈنۈل سوز داريوش خاتىنان حۆجىرىيە سارى گئىدىلەر. حۆجىرىدە هەچ كىم يۇخايدى. خان اوْنلارىن قاباغىندا چىخىماغا آغرىيىنمادى. خان دئىدى:
^{٥٧} «معللىم آغا، سىن بىزدىن يان گىزىن دە، بىز سنين قارانجا دۇلاتىرىق. بىزدىن سىن دئىيەن كىمى قافاسى قاڭىن دېيلىك.»
^{٥٨}

صەمد دئىدى:

«ساغ اوْلۇن.»

خان، داريوش خانا دئىدى:

«داريوش خان، سىن كى بىزىيم بئوركۆمۈزە دە، گىچىمىزە دە بىلدىن، بىرگۈن صەمد آغانى بىزە گتىر تا گئورسۆنلەر كى بىزلىر اوْ قەدر دە يۇنۇلمامىش دېيلىك. بىزدى دە دامار-مامار وار. هەچ اوْلماسا حىشىھ بۇيدا بارماغانى مىزى صەمد آغا دىيىن سۈزلىرە

بولامىشىق.»

صمدىن دۇداغنى قاچدى:

«استغفارالله، خان ماشاءالله مىرىتجىلدىلار. آمما چىيان دا دامار سىز دئىيل.»

خان كەفىنى پۇزمادان دئدى:

«دۇغرودان دۇغروبا ائلە سن منى چىيان كىمى گۇرۇرسن؟»

صمد دئدى:

«بىر چىيان كى هله چىركە دۇلمائىيدىر. ايرينلەمە يىيدىر.»

اوچو ده گۆلدولر. خان اوزۇ بىر چاي تؤكۈپ و گۆموش پايالى اىستيكاندا

اونلارىن قاباغىنا قۇيدىو. دئدى:

«ايچى صىدآغا، بۇ چاي سىنين سۆزۈن كىمى آجى دىئىل. من اوزۇم چايى دملە يىب

قوللوق ائتمەسم، جاتىما سىنمز.»

صمد گۆلە-گۆلە دئدى:

«دئمك بىز ھىس وېرمىش قارا چايداندا دىلەنمىش چايى سىنين قاباغىنا قۇيساق،

اونو اوزومۇزە سەپرسن؟!»

خان دئدى:

«دىلىن آجى اولسادا، دوزلۇسان.»

بۇ سۆزۇ دىيە-دىيە خان چىركە دۇلموش چىيانا فيكىر لەشىردى، ائلە كى بىردىن

دئدى:

«آنلاشىلان بۇ تزە حكىم باشىلارىن البىنده چىيانلارىن گۇرە جىكلى گۆنلەر وار؟!»

صمد كى چايىن يارىسىنى اىچمىشىدى، اونو دۇداغىندان او زاقلاقىتدى:

«منىم كىمى لوتلىرىن شىخ زئزە مىلىرىنده، ھىس وېرمىش پىرىدى لە تاخىلىمىش

بوچو و موشارلار اۇلار. موشارلارا گئۆز و ئېرماسىنلار، مىن اىللەك اۇلۇنون قىرىنىن اوستوندە بىتمىش اوزرلىك لىردن، اوزرلىك سالارىق. دۇرد يۇلون آيرىمیندا پاسلىق موشارلارىن پاسىئىنى يامان يارا يارا دۇنماش چىيانلارىنан آلمالىيەق.»

خان قاققا چىكىپ گۆلدۈ:

«داريوش خان، بو موشارچىنى بىرگۈن بىزە قۇناق گىتىر تا بىزىم بىتلەيمىزى چىتىسىن. بو كۆپك اۇغلو آجىنى اولسا دا، اىستوت آجىسى كىمىن دىر. اورە يە ياتىمىدىر. آمان آمما خىيار آجىسىندان.»

صىمد دىئى:

«بىتلەينىزى ذوقىكار اۇپن يىرە ياپىشىدىرىن تا بىر اىشدن اىكى ايش تۈرەنەسىن. بىر دە قوردو يوواسىندا گۈرمك دە گۈرمە يىنه دە يىر.»

*

خاتىن اىچ سارايىشنا چاتماغا، مىن مئىرلىك ائشىك حەيطىن كىچىمەلى يىك. بو حەيدە طىن قوزئىيندە، بىر بؤيۈك طۈولە وار كى مەھىر قوربان گۈنۈنۈ اۇرادا سۇوار. مال حىيوانا باخار. آتلۇ قۇنالقلارىن آتلارىندا يىئم تۈكىر. آتلارىنى قەشۈولا يار. آتلارىنى تمىزلە يىر. حەيدە طىن گونشىي اىكى ياپىلى بىر بىنادىر كى اۇتاقلارىن ھامىسىنىن بىر بىرىلىرىنە يۇلۇ واردى. بورادا كىنizلر، نؤكىلر، آشبازار ياشايىزلا. كىنلى قۇنالقلارىن دا يىئرى بورادىر. باخچالارىن آراسى دۇرد آرشىن ئىنىدە، كرىپىش دۇشىن مىش بىر كىچىددىر كى آيرىم لارىنان باخچالارى اۆزۈك كىمى آرا يارا آلىيىدىلار. قۇنالقلارىن ماشىنلارى، بو خىياوانلاردا ساخلاتىلار. ائشىك حەيطىن اۇرتا حەيدە يۇل وار كى قاپىسى ائشىك قاپى ياكى گۈرە آلچاقدىر. بو حەيدە قانالىقىدىر. پەھىرلىرىن اۇتاي-بوتايى، يۆز آرخ قانادىر. پەھىرلىق توتوب قاباغا گىشتىكىچە انلهنير و بىر گۆلە

چاتىر. بىر نۇولوق كەرىز سوپىو دايىم اۇنون اىچىنە تۈكۈلمىكىدە كى اوپىاندان ائشىيە آخار و قانالارى و آغاچلارى سووارار. گۈلۈن قىراغىندا دۇردىن بئۇيۇك سالخىملى سۇيۇد وار كى سالخىم لارى ياشىئىل ساچلار كىمى سوپىون اوزوندە اووسن مىكىدە دى. سۇيۇدلرىن آلتنىا مۇبل لار دۆزولوب كى آرالارىندا شۆشەدن يومورو مىزلىر وار. اىكىنلىنى چاغلارى، ساراي آداملارى و قۇناقلاراكىلە يېغىناتق اۇلار. گۈلۈن قىراغىنى تىز آچىب، گىز سۇلان چىچىكلەر بىزەيىب. هر اون قاناتىن آراسىنى اوج مىتىر ئىننە پېھىر دىر كى پېھىرلىرىن يانلارىندا كى آغاچلار گۈيىدە الـالـهـ چاتىيلار. اۇنلارىن آلتنىا يىلدەشىن لر اىچۇن اورە يە ياتان كۆلگەلىك دىر. قانالارىنان حەيط دووارلارى نىن آراسىنى، ئىلى، چىتەمه داش دۇشىنىش خىياواندىر كى رۇزلارلا بىزەنمىش دووارلار، اۇنلارى چىچىوه كىمى آرايا آتىيدىلار. آغالىغىن گۆللەيىو بوحە يەطە گىرەن يىرددە ساع الدەدىر. گۆللەيىون اۇ طرفى، اىكى دووارىن بىر بىرىنە قۇروشان يىرى نارىنجىقىدىر. نارىنجىقى حەيە طەن او جادادىر. نارىنجىلىرىن دووارلارى تاخچا-تاخچادىر كى گۆلدانلى چىچىكلەر اۇنلارى بىزەيىلر. خان باش قۇناقلارا نارىنجىلىقىدا قوللوق ائدر. نارىنجىلىقىنان اىچەرى حەيە طىن قۇروشان يىرىنە، بىر كۆھنە ساراي وار كى قاباغى بىر ائيواندىر. دۆم آغ ستونلار، گىنىش ائيوانى باشلارىندا ساخلايىلار. ستونلارىن باشى، تام اوستادىقلا، گىچەرنىشىدەن بىزەن ئىشلەنىدىر. آغالىغىن ان قىمتلى و اسکى زادلارى بو سارايدا ساخلاتىلار. خاتىم بۆزورگ اينن آغا تىن دا گىردىك اۇتاغى ئىله بو ساراي اۇلوبدور. خاتىم بۆزورگ قۇجا كىنizi اشرىف ساداتىنان، بو سارايدا اۇلار و چىخ آزاراق اىچەرى حەيە باش وېرار. هر بۇرجون اولى، آراسىنى و آخىرى مىرزە قىبر ساراي خاتىملارينا گۇن مرثىيەسى اۇخويار. سارايىن ياپىشىغى، تام اوستادىقلا دۆزەلمىش تۇرلو قاپىدىر كى اىچەرى حەيە طى بۇتونلوكلە گئرسەدىر. اىچەرى

حه يەطى بو حه يەطدن آيیران ياشىئىل بۇيالى بارماقلېقلاردىر. اىچ ساراي، چۈخ اۆرە يە ياتىم و كۈنول اۇخشاياندىر. ساراي حه يەطين دىيىنده دىر كى گۆللرلە بىزەنمىش ئىلى پىللەلرین باشىندادىر. نارىن دۇغرانمىش اسکى آلاتلارىن آرخاسىنىدان گئورسەن ساراي، لوسترلر اىشىغىندا گئۈزلە قاماشدىرىسىر. خاتىن لاب اۇزغۇن يىشكە باش قۇناقلارىنا، بو سارايدا قوللوق ائدىلر. بو ساراياتىن اۇ قەدر گىزلىن -باسدىرىق، بور-بوجاقلۇ يىثرلىرى وار كى بىر خاندان سوواى هېچ كىم اۇرالارا باش اوزانما يېيدىر. اىكى قىلچىق ايت، بو ساراياتىن گۆزە تچى لرىدىلر. بو سارايدان ائشىك حه يەطين آخىرىناجن، خاتىن اۇوجونون اىچىنده دىر.

خان بۇيالى شوشەلر آرخاسىنىدا، دايياتىدىر. جىئران ئىنده بىر يىشكە مئۇمەھە، ئىننىدە خاتىن قىزىنىن كۆھنە اىپك دۇنۇ، گۆلۈن قىراغىنىدان سارايسا ياخىتلاشىر. لطفعلى خان پېھىردىن چىخىدى. دالىدان جىئراننى قوجاقلادى. جىئران نەتەھر ائلهدى لطفعلى خان ال اۆزىمەدى. جىئران چىم خىردى، آمما لطفعلى اۇزۇنو جىئراتىن سۇل طرفىنە چىكدى. سايماز يانا ئىنى جىئراتىن كۆينە يىنىن آچىق ياخاسىنىدان اوزاندى و اۇنون ساغ دؤشىنۇ اللەمە يە باشلادى. جىئران دايىندى. نەايىسە بىردىن دەلى جەسىنە ئىنده كى مئۇمەھەنى يئە چىرپدى و لطفعلى خانى گۈلە اىتەلەدى. بۇتون شوشەلر اۇوخام-اۇوخام اۇلدولار. جىئران بىلەمە بىردى نە ائلهسىن. بىردىن بىرە اۆز قۇيدۇ چىكىپ گۆلدو. لطفعلى خان سودان چىخىدى و جىئراتىن دالى سىجحا ائشىك حه يەط سارى قاچدى. جىئراتىن الى ھرياندان اۆزولموش آشبازخانادا بىر بوجاغا سېخىلىپ، هۇنكۆرتوايلە آغلایشىرىدى. خاتىم بۇزورگ دئىدى:

«موشتۇلۇغومۇز بۇرج اۇلسۇن؟ دئەمەلى بوندان بىلە اوشاق آچىپ بلەمەلى يىكى!

دئ گئرۈم أتىنى كىدىلر. ددن اۇلۇب، بىر دئ گئرۈم سەنە نە اۇلۇب آخرى؟ ايلان
چالدى؟!»

آمما جىيراندان سىس چىخىمادى. بو حالدا لطفىلى خاتىم بۆزورگون قارداشى
اوغلو اىچەرى گىردى. خاتىم بۆزورگ اۇنۇ گئرۇنچە بىر زادلار دوشوندو. دۇداغىن
دىشلەدى. لطفىلى خان دئدى:

«من مئزىمەھەنى جىيراندان آلدەيم كى اۋزۇم خاتىن سارايىنا آپارام، آمما بىردىن
ياغىم زۆيدو، يېخىلدىم. جىيراتىن دا آغلاماسى نىن سىبى قابلا رىن سىئىمىسىدىر.
جىيران يارالى قافلان كىمى آلتان - آلتان اۇنۇ سۆزۈردى. اىستەيىردى بىر سۈز
دئسىن، آمما دىلى باغانلىميشىدى. خاتىم بۆزورگ جىيراتىن دىلىنى كىسمك اىچجۇن
دئدى:

«گۆلابەتن ناماز اوستەيمىش كى بو ايش سنين يىنده اوز وئرمەيىدىر. يۇخسا
ساچلارىنى او اوزون بۇغا زىتى دۇلایاردىم. دور ايتىل گۆزۈمۈن اۇنۇندىن. بىر دە بو
اثودە بايقوشلارىن بالاسىئىنى چىخارتىسان، ددهنى ياندىرارام.»^{٥٩}

خاتىم بۆزورگ دانلايىجى آمما اوخشايان باخىشلارلا لطفىلىنى سۆزدۇ. جىيران
علاجىسىز - علاجىسىز دوروب گىتىدى.

خاتىن چۇرتۇ پۇزولموشدو، آمما يۇغۇن دۇداقلارىنى بىر ياراماز گۆلۈش
آچدى. اوز - اۋزۇنە دئدى:

«پۇلاددان جىيران دا اولسا، دمير اولار دىش سىندىرار. أمدىيى سۆد حلالىتىدىر؛
آمما اۇنون باشىندا بىر ائله اۇيۇن گتىرىم كى ائركىك آت گئرنىدە، قويروغۇ يالىندا
دۇيۇنلىشىن.»

خان خىيالا قاپىلدى: «ايش ائله بىنلە اولارميش. ياخشى اولدو، منه آتىلان داشلار،

قىزىل گوله چئورىلىر. لطفلىخان هن دئسە، آزى اوْن مىن رأى اوْستەلەمە گتىرەرم. لطفلى نفوذلودور، اوروپا گئۈرمۇشدو، آمما بو دايچانى اۋزۇم مىنەمە مىش لطفلى يە باغىشلاسام، ائشىك بىشىنин يئمەلى يم، آمما نە تەھەر.»

بىرگۈن سۇنرا جىيراتىن ئىنده بىر مئزىمەھە، قۇلتۇغوندا قۇتا زلى بىر يېلىك، اىچەرى سارا يَا گىردى. قاپىنин چىيىنىدە دايىاندى. خان آلتىدان يوخارى بىر جىيرانا باخدى. اىپك دۇنۇن آلتىندان دۆيىمەلەنن دؤشلىرىن گىلەسى اوْنو تىرتىدى. اۋز-اۋزۇنە دئدى:

«پىشىك اۇلدۇرۇب، گۆز قۇرخوتىما سام، بو كۆوهر^{٤٠} مارال، منه مىنيك وئرمىز.»
بو فيكىردا يىكن قاشلارىنى دۆيىونلەدى. خاتىن قيافەسى نىن دە يېشىلىمەسى جىيراتىن اُوچۇ گۆزلىرىندن تىراقدا قالمادى. خان قاش قاباقلى دۇشە يىنى ياتىنى گۆرسىتدى. باخىشى ايلە اوْنۇ اوْتۇرماغا چاغىردى. جىيران قۇرخا-قۇرخا مئزىمەھەنى يېرە قۇيوب، اوْتۇردو. اوْنۇن سَكىسى لى باخىشى خاتىن اۆزۈندەن اۆزۈلمە يېردى.
خان بارداشىنى قوروب يىرى نىن اىچىنده اوْتۇردو. شىشلىك كابا يىنان پىلۇوو يئمە يە باشلادى. جىيرانا شاققاق سالما يېردى. اىستە يېردى جىيران بۇلا-سەلە اوْنۇن حالتلىرىنى سۆزە بىلسىن. بىر نىچە قاشىق يىيندن سۇنرا، شىشلىكلىرىن بىرىنى يارىدان قۇپاردىب، چىنگلىن اوْجوندا جىيرانا سارى اوْزاتدى. جىيران دوروخسادى. ئىنى آغىز اوْزاتدى. خان پارتلادى:

«آدام دىئىل سىن، آل دئدىم.»

جىيران شىشلىسى آلدى. قۇرخا-قۇرخا آغىزىنا آپاردى. آغىزى نىن سويو چىكىلىمىشدى. شىشلىك بىر تىكە كؤتۈيە چئورىلىمىشدى. خان ايشى سەچدى. اوْن اىللەك شرابدان پىيالاتىن دىيىنە تۈكۈب، جىيراتىن قاباغىنَا قۇيدۇ. جىيران پىيالانى

تىترەين الى ايلە گۇتۇردو. اىكى قورتوم اىچىندن سۇنرا دادىنى سئومەدى. بۇغازى
قۇوورولدو. اۆزونو تورشادىپ پىيالانى يئرە قۇيدو. چەچىدى. خان الى ايلە
ياواش جا اوْنون كۆرەيىندن وېرىدى. چەچىمە گىتدى. خان دىندى:

«ايچ اوْنۇ قورتار.»

جىثيران دىندى:

«اۆرە يىمى بولاندىرير.»

خان بارىت كىمى پارتلادى:

«ايچ دىدىم.»

جىثيران پىالانى باشىنا چكدى. خان بىر تىكە شىشلىك اوْنون آغزىنا قۇياندان
سۇنرا اوْز پىالاسىنى باشىنا چكدى. آزدان سۇنرا مئزمەدە كى قابلار جىثيرانىن
نظرىنده ائلهبىل لېلەنيردىلر. گۈزلە خومارلاتىرىدى. خان فيكىرلىشدى: «بىئەلىكە
قىز قالاسىنى آلماق اولماز.» بىر آز يومشاقلەقايىلە دىندى:

«كابابىنى يئ قورتار.»

جىثيران كابابى چىنەيىب، راحاتلىقلا اوتدو. داها بۇغازى تو تولمادى. خان
قاشلارى دۆيىنلو جىثيراتىن اوْزونه باخىمادان يىمكدهايىدى. بىر پىيالا داها شراب
ايچدى. جىثيراتىن پىالاسىنى يارىيَا قەدر دۇلدۇرۇب، اوْنون قاباغىنا قۇيدو. جىثيراتىن
ياناقلارى كۆز كىمى تو توردو. خان قىز قالاسى نىن دووارىنا ياخىنلاشمىشدى. آمما
جىثيرانىن لطفىلىخانى شىغاماسى يادىنا دوشىنده اوْزۇنۇ يېغىشدىريردى.
تو توق-تو توق جىثيرانا دىندى:

«ايچ.»

جىثيران ايچدى. خان مخمل اوْزلۇ بالىتىجا سۇيىكەنېپ جىثيرانى سۆزۈردو كى

دورومونو الدن وئرسين. يارالى اووون نه قەدر تىچىندا ياي اولا بىلر كى؟! جىثيراتىن گۈزلىرى خومارلاتىردى. اىيک پىدەنىن گۆللرى دۇغۇرۇ چىچككىلر كىمى اوتسەنيردىلر.

خان جنیراتین بیله ییندن تو توب ایره لی یه چکه - چکه دئدی:

«باخ گئور سنه نه دئیرم؛ نه قه در من اویاناما میشام بورادا یئلپیک چالمالیسان.»

چیزیان دئدی:

بلى خان۔

خان دئدی:

«بیر ده منیم عادتیم وار يو خودا الیمى اویان-بویانا سۇرتەرم. بىردىن آيرى خىيال زاد ائلە مە يەسەن. منى دېسگىنىدېرىپ اویاندېرىسان، گۆزلىرىنى چىخىار دارام.»

جىئران باشى آشاغى دايىندى. شراب ايلىيىنه جن ايشلەميشدى. او توردوغو يىرده يىللەن زمى كىمىم ئوشەنيردى. خاتىن حىز باخىشلارى جىئراننى تېدەن دېرناقا كىمىم دوز كىمىم يالا يېرىدىلار. خان او زۇنو يوخولوغا وېردى. جىئران خومارلانا - خومارلانا يىلىپك چالىر. بىر آزدان سۇنرا خان بؤيرۋا اوستە دۈندۈ. الين قۇيدو جىئراننىن بودونون اوستونە. جىئران دىسگىينىدى. آمما الين حرکت سىز اولدوغۇنۇ گۈرۈب دۈزۈش گىتىردى. جىئران آخىتىرىدى. خاتىن الى جىئراننىن بودونو اھمالجا او خشايمىرىدى. جىئران او زۇنو بىلەمەن حاللاتىردى. خان يىشىنە دە قىيز قالاسىنى كېلەمەدى. الى ائله او حالدا قورۇدو قالدى. آز كىچىمەن خان او زۇقۇيلو چۈنۈپ باشىنى جىئراتىن پاچاسىنىن آراسىئىنا قۇيدو. جىئران بىر داها دىسگىينىدى. آمما خان او حالدا قالدى. جىئران دۆشماندان حرکت گۈرمەيندە حملەنى باشلامادى. بو حالدا نظرىنە گلىرىدى كى قولام بىچىن بىچىپ و كىندىن قىراغىنىداكى چايدا چىمندن سۇنرا، بۇغدا باغلىتم لارى نىن بؤيرۋىندا، باشىنى اۇنۇن دىزى نىن اوستە قۇيوب

خومارلانماقدادىر. آمما گۈزۈنۈ آچاندا خاتىن داز تېسى ساواشىن يىنى دورومونو يادىنا سالدى. جىئران خىيالا قاپىلدى. اورداكن اورادان اوغورلاندى. قره دوواق نزگىز كىمى اوزۇنۇ بالانسىز اىشىشە يە ترسىنە مىن مىش گۈرۈردو كى آرالىقدا گىزدىرىلىر. قره دواوغىن آلېنداش پېچىلداشان قىزلارى و گلىنلىرى گۈرۈردو كى اونا آغىز بۆزوردولر. بۇ ما چىخاردىرىدىلار. خاتىن يوخولو الى جىئراتىن اته يىنى چىرمالادى. اوزۇنۇ اوستلوك سۇردو. اوزۇنۇ جىئراتىن اىستى قارتىنا سۇرتىنە جىئران اوزۇنە گىلدى. دۈزەنمەدى. وارگۇجوابىلە خانى سىلكەلەدى. خان دەلى جەسىنە يېردى قالخدى. قالخماغىنان اۇنون آجىلى سىللەسى جىئرانىن اوزۇنە اوتسورماغانى بىر اوىلدو. جىئراتىن باشى فىرلاندى. شرابىن سرخۇشلوغۇ باشىندان چىخدى. گۈز ياشلارى اىستر-ايستەمز تۇتن ياناقلارىندان سۆزوردولر. گۈزلەرنىن اىچىندن اود پارلادى. بۇغولا-بۇغولا دىئدى:

«سو باشىنَا گىتىمە يېم وار.»

خان گۆلۈمىسىدە. جىئراننى قوجاقلايىب اوزۇنەن اوپىدو. دىئدى:
«بۇنو اول جە دىنگىن داي. اليم سىئىن سىئىن منىم. آلاه عادتىمى كىسىن. دور اياغا،
دور. يازىق قىز. آلاه منى اولدۇرسون. دور.»

جىئران سئويندى. اوز-اوزۇنە دىئدى:

«ياخشى اوىلدو، ال سويا يېتىرمك ماھاناسىنَا اوزۇمو اشىك حەيدە يېتىرسىم،
لۇولۇ باشىمما بىر داوا قىلارام.»

جىئران اياغا دوردو. آمما ائله بىل اياقلارى يېرە دەيمە يېرىدىلر. اوچان كىمى نظرە گلىرىدى. قاپىنى آچدى. تۇو-تلەسىك اوزۇنۇ پىللە كانلاردان آشاغى يَا آتاندا، بىر ضعيف قىشقا سىسى اشىتىدى. پىللە كانلارىن اته يىنده كى قىلىچىق اىتلە جىئرانا

مېرىلدادىلار. جىشىران بىر آددىم داها آتاندا، يوڭوروب اۇنۇ اىچەرىيە تېدىلر. ايتلىرىن بىرى اۇنۇ قۇرۇپ تىرتوش خاتىن آچىق قوللارىنىن آراسىنَا سالدى. خان تىتەرىن جىشىرانى باغرىنَا باسىب، ايتلەر آجىقلاندى. ايتلەر قۇرۇپ گىتىدىلر. جىشىراتىن چىرپىنان اۆرەبى تۇخماق كىمى خاتىن سىنەسىنە دۇيولوردو. جىشىران ھۇنكۇر توابىلە آغلادى. خان اۇنون چارقادىنى آچدى و اۇنون تۆكلەرنى اوخشايا - اوخشايا فىكىرلىشدى: «نازى قۇوموش مارالىن اوزچويا ياناشماسى داها دا دادلى اولور.» خان آخرىنچى حملەنلى يىنە دە ساخلادى. بىردىن بىرە جىشىرانى بوراخىب دئىدى: «آيرى خىيال زاد ائلەمە. سەن منىم قىزىم يىرىنەسەن. دور اياغا.» اۇنون يىندىن يابىشىب سالۇنون دىبىنەدەكى بىزەنمىش اوتاباغا سارى آپاردى.

دئىدى:

«اوتاباغىن دىبىنەدەكى قاپىنى آچ و اۋزۇنۇ راحاتلا!»

جىشىران اۋزۇنۇ أتك يىرىنە سالدى. باشى آغىرىدى. اياغا دوراندا أتك يىرىن نىن دووارىندا بىر آچىق آتوشقا گۈزۈنە دەيدى. اياغانىنى قىرمانىن اوستونە قۇرۇپ آتوشقادان بىر انىشىيە باخدى. گەنئىش تاختا - تايىت يېغىلىمىش كۇھنە حەيطايدى كى اوپاشىندا بىر كۇھنە بنا وارايدى. راحاتلىقلا بىر نفس چكدى. آتوشقا يىنان يىرىن آراسى آرشىن يارىم اولمازدى. ائلەبىل بەشتىن بىر قاپىسىسى اۇرادان آچىلىمىشدى. خاتىن سىسى قاۋازاندى:

«جىشىران.»

جىشىران يوبانمىشدى. هلهلىك اۋزۇنە اۆرەك وئرىب، اىچەرى قايشىدى. خان بىر آز اۋزۇنۇ يېغىشىدیردى. گۆلە - گۆلە جىشىرانا دئىدى:

«اۇلماسا يابى خىيال باشىنداڭ كىچىدى. بو سحر اۋزۇم سىنى كىنده

گۇنده رەجەيم. اۆزۈم سەنە تۇرى تو تاجىي يام. گل اوْتۇر.»

خان اياغا دوردو. دۇلابچادان بىر آيرى شوشە أندىرىدى. يارىم پىلا دۇلدوروب،

جىئراتىن قاباغىنى قۇيدۇ:

«يىمكىدىن اول. عاگىل سىز قىز. خان رعىتىن آتاسىدىرى. پۇلاڭ سىنин باشىنى ال

چىكمىز؟⁶⁹ من سىنин جاتىنا ئىملى سۆرتىنە اوشونمە. من اۆز قىزلارىمى دا ائله بو تەھەر

او خشايارام. سىن اۆزۈم قولامىنان الـالـ تاپشىراجىيام. مۇباشىرە سۆز وئرمىشىم كى

پۇلادا داها بىر جىوت⁷⁰ وئرسىن. هامپالىغىنى آرتىرىسىن. بىر سولو يېر دە اۆزۈم باغىنى

يا خىن قولاما تۇرى پاينى چىخمىشام. سن ياخشى قىزسان، حىالى قىزسان. آمما داها

مندىن اوشونمەيىن، يىرى يۇخدور. سن لۆت منىم قۇينومدا ياتسان، قىز چىخارسان.»

جىئران سىر قالمىشىدى.⁷¹ بىلەمە بىردى كى نە دئىسىن. خاتىن اشارەسى اىلە باشلادى

مېچىلاماغا. بىر-ايىكى تىكەدن سۇنرا خان شرابى جىئرانا وئردى:

«اىچ بونو، جان درما تىدىر، اىچ.»

جىئران بىلەمە بىردى كى شراب ندىر؛ آمما باشى نىن گىچەللەنمەسىندىن دۆشونوردو

كى او اىچىگى دە بىر زادلار واردى. خان يىشە دە دئىدى:

«آل اىچ دئىيم.»

جىئران آيىق اوپاق پىلانى باشىنى چىكدى. بىر دېقىقەدن سۇنرا جىئران ھارالاردا

اولدوغۇن بىلەمە بىردى. خان سۇن حملەنى يىشە دە باشلامادى. اياغا دوردو. جىئراتىن

الىندىن ياكىشىپ قولتوغۇن گىردى. اللرى جىئراتىن دؤشلىرىنى اوپىناتىمادا يىدى.

جىئراتىن دؤشلىرىنىن او جىلارى گىزىلدەدى. او نا بىر شىرىن گىرنىشىمە ال وئردى. خان

او نو سالۇنون دىيىنە كى قاپىدان اىچەرىيە آپاردى. تاخىن اۆستونە سالدى. أىيلدى

دۆشۇنون آراسىنىدان اوپدۇ. الى او نو قولاغى نىن دىيىنى او خشاياركەن دئىدى:

«بو قاپى نين كىلىدىدىر. مندن سارى آرخايىن دئىيل سن، دور قاپىنى اىچەرىدىن باغلا. قاپىنى هېنج كىمىن اۆزونه آچما.»

الىيندە كى پىلاتىن دىيىندە كى شرابى جىشىانا اىچدىرىدى و قايدىب اوْتاقدان چىڭلە تاخىلىمىش يارىم دەنە شىشلىك گىتىرىدى. خان ائشىيە چىخىدى. جىشىران چۇخ چتىنلىككە اياغا دوردو، قاپىنى دالىدان باغلادى. دۇداغى قاچدى و اۆزىزىنە تاخىلىنىن اوْستونە سالماغانىنى گۈرددو.

*

بىر هفتەدن سۇنرا جوما آخىسامى ساحات آلېتىدا مسگىرلەر بازارى نىن تىينىندە صمد دارىوش خاتىن يۇلونو گۈزىلە يېرىدى.⁷³ بىر ماشىن قەنۇو قىراغىندا دايىاندى، دارىوش خاتىدى. دارىوش خاتىن ماشىنىنا مىنەمك صمدى سانجىرىدى. سېخىلا-سېخىلا كىمسە گۈرمەسىن مىندى. خانگىلە چاتىدىلار. خان حىيە طين يارى سينا قەدر صمدىن قاباغىندا چىخىمىشدى. سلاملاشدىلار. على خاتىنان، خاتىن قىزى چېرلىرىن آراسىتىدان صمدە بىر يېرىتىجى قورد كىمى باخىردىلار. صمد اۆزۈ بىلەمە يە-بىلەمە يە چۇخلارى نىن اورە يىنى تؤكۈنتۈرۈپ سالىمىشدى. آزىبان-چۇخ بىلە بىر دورومدا اولدوغۇنو دا صمد بىلەردى. او آز دا اولموش اولسا بو ايشە راضىي ايدى.⁷⁴ اىچەرى حەيە طين پىللەلىرىندە دېرمانىب، اىچ سارا ياكىرىدىلر. خان سارايىن بۇرقۇنۇ كى اۆزۈم باغى نىن باخارىندا ايدى، دۇشتىرىمىشدى. بو يىشىن ائشىك حەيە طين قاپى سينا جىن گۈزۈن اۇنۇندا ايدى. پنجرەلىرىن آراسىتىدا كى گچ اىن ناققىش لانمىش آغ دووارلارا نارىن تۇخوش يائىلار دايامىشدىلار. خان بىر دۇشكەن نىن اوْستوندە، كى اوْستونە بىر آغ توكلۇ، يومشاق قوزو درىسى سالىن مىشدى، أىلىشدى. صمدە اۆز يائىندا يېر وئردى. صمد چىكىنە-چىكىنە يېرە اوْتۇردو. نظرىندە كىچىدى:

75

«بو يازىق بونجا يال - يۇبىالىنان داها مندن نه اىستەير. بىئىنىنده نەلر تۇخويور؟»
آمما نىيجه آلدى: «يىمىش چۈپ سۆز اولماز، من بو يېرسىز، بىر يانلى محبىتىن چۈپونو
تاپا يىلسىيدىم، پىس اولمازدى.»

خان دئدى:

«صەد آغا، چىكىن مە، منىم ائويم ضىيالىلار دۇشىرىگە سىدىر. اۇنلاردان بىر پاراسى
سەنى ياخشى تانى يېرلار. سەنى گۇرمىزدىن چۈخلارى آققىش لا يېرلار. من سەنە ئىلە
زادىلار گۇرسەدە جەيم كى يوخوندا دا گۇرمە يىبسىن؛ گۇرە دە بىلمەسەن.»

صەد دئدى:

«انشاء الله کى خىير دىر.»

خان گۆلدو. چاي گىزدىرىدىلر. صەدى دىيەسەن بىر آىي ايلە بىر چووا
سالمىشىلار. خاتىن گۇرۇمو اۇنون اوْرە يىنى سېخىردى. خان چايى اىچىندىن سۇنرا

دئدى:

«واخ دارىلما مىش قۇى كىتابخانامى صەد آغا ياكۇرسەدىم.»
بۇنو دئىيب اياغا دوردو. بورقۇندان سالۇننا كىچدىلىر. او زونلۇغۇ اۇن آرىشىن، أنى
دۇرد آرىشىن لىقىدا بىر سالۇندان كى دووارلارىنىدا بىزە كلى - دۆزە كلى رفلر وارايدى،
كىچدىلىر. بىر آچىق قاپىدان اىچەرىيە گىرىدىلر. صەد كىتابلارى گۇرۇنچە گۈزلەرى
قارالدى. عۇمۇروندا او قەدر كىتاب، بىر يېرde گۇرمە مىشىدى. بىر قفسەنин اۇنۇندا
داياندى. دىسگىن كېمى اولدو. كىتابلارىنى بىرىنى رفدن اشىيە چكدى. دۇدا غېنى
دىشلەدى. بىر لحظەدە اىستەدى خاتىن بۇغازىنى قىسىلمىش دىشلىرى ايلە چىئىنه سىن،
آمما دورومونو پۇزمادى.^{٧٦} اۇزۇنۇ فيكىرلى كېمى گۇرستىدى. ئىنده كى كىتاب، صەدىن
او خودوغۇ كىتابىدىر كى بىر پاراسە طىرلىرىن آلىتىنا خطلىر چكىب و قىراغىندا بىر زادلار

ياز مىشدى. ايکى ايل بوندان اول، ساواكى لار ائوينه دۇلوب و كىتابلارنىن دىيىنه سو باغلايىب، سوپورگە چىكمىشدلر. ايندى آمما غريف كىتابلار، يىتىم اوشاقلار كىمى بىر بوجاغا سېخىلىپ اوژلىرىنە ياس توتموشدولار. خان كى كىتابلارنىن خصوصوندا دالىسى اوزولمەدن اىضا حلار و ئىرىدى، صىمده سارى دۇنوب دئىدى:

«صىمد آغا، آنلاشىلان بو رفده كى كىتابلارنى خۇشلایيرسان؟»

صىمد تۇرا دۆشمۇشدو، آمما كىتابىن بۆكوب دئىدى:

«بو كىتابىن قىراغىنداكى سۆزلىرى اىستەيردىم اوخويام، آمما ساوادىم بۇى

و ئىرمەدى.»

صىمد كىتابىن يىرىنە قايتاردى. صىمد دئىدى:

«آيدىن دىرى كى خان بونلارىن جۇخونو اوخويوبلار.»

خان اوسگۇرۇب دئىدى:

«معللىم آغا، بىلەن مىرمىز بىزلىرى هانكى قاپاندا چكىرلر. من اونلارنى اوخوماغا گۆز

ايىشىغى قۇيموشام. بىز دە قاتىرىق. باشىمىزى دە بىرماندا آغارى تامامى شىق كى!»

صىمد سۆز و دۇندردى:

«لايلاي يىلىپ آمما يوخويما پالان تىكىن شىلتاتاقلار.»

بو سۆز خانىن خۇشونا گىلدى، دئىدى:

«معللىم آغا، سەن آرزىلادىغىن گۆنلر گىلسە، من بۇتون وارىمى، دۇولتىمى بىر لاق

يۇمورتا كىمى او گۆنلرین قىدلرىنە چالارام؛ آمما تلسىمە، هله سەن دىيىن ھاوا

آچىلمايىب، واختا وار هله، دۆنья هله يوخودادىر.»

صىمد اوز - اوزونە دئىدى:

«دۆشونورم؛ آمما من دئىدىيىم ھاوادا، اوياقلار اوز حاخىلارىنى آلماقا داها

شىلتاقلاردان رخصت آلماياجاقلار؛ اوّنلار حاخلارىنى آلماق يۇخ،
قوسدورا جاقلار.»

آمما دورومونو دەبى شىب خانا دئدى:
«دۇغروداندا من خانا تېرىك دېيىرم. آىكىشى، بو دووارلارين دالى سىندا نلر
ياتىدىر. من گله جەبى اىشىقلى گۈرۈرم.»
خاتىن دۇداغنى قاچدى. اۆزەيىنده دئدى:
«سەنин كىمى لرى ائشىشك ائلەمەبە نە وار.»

صەمد اوّنسون اۆزەيىنى اوخودو، آمما هىرسىنى اوتدو. او اىتىگىن گىئدن
شەھىدلەرنىن مزارلارىنى تاپدىغينا سۋىنېرىدى. ياخىن گله جىكىدە شەھىدلەر مزارى نىن
تۇزۇنۇ آلماق اىچۇن قايتىمالى ايدى. صەمد دۇنۇب اوست قاتدا رفە دۆزۈلموش
اوکسۆز كىتابلارىنى، دەھسىز بالالارىنى حىرىتلى بىر باخدى. بۇرقۇنا قايتىدىلار. خان
نەقەدر قىير-موم اوّلدۇ كى صەمد شامام قالسىن، قبول ائلەمەدى. بو گۈرۈش صەمدىن
خاتىن سۇن گۈرۈشو اوّلدۇ. او گۆندن بىر خان صەمدى گۈرنىدە، گۆلە-گۆلە دېيردى:
«معللىم آغا، نىجەسەن؟»

صەمد دە دېيردى:
«پاسلى موشارلار جاتىنا دووا ائلەيىرلر.»
ايکىسى دە گۆلە دېيرلە.

*

خان شىطان كىمى اوياق اىدى. اوّن دقىقەدن سۇنرا سالۇنۇن دىيىنەن آشاغى قاتا
اندى. بىر آيرى پىللەدن دېرمانىب و بىر تاختا قاپىنى اھمالجا اوستە سارى قاوزادى.
قاپى جىئراتىن اوّتاغىشىنا آچىلىرىدى. خان سىسى سىز اۋزو نۇ جىئراتىن تاختى نىن قىراغىشى

سالدى. هاوا آلا قارانلىقىدى. بيرجه خاتىن اوّره بىنىن سىسى ائشىدىلىرىدى. جىئران بير يۇرغون پرى كىمى ياتمىشدى. خاتىن هوىدىن تىترەين اللرى جىئرانىن ائشىيە دۆشموش دؤشۇنده گزدى. اپك دۇنۇن دۆگىمەلرى بىر بىر آچىيلدى. جىئرانىن دۇداغىنىدا بىر يومشاق، مەربان گولوش قۇندو.⁷⁷ جىئران اوزۇنۇ گردكە گۇرۇردو كى قولام اۇنو سۇيۇندورور. خان جىئراتىن ياتىندا اوزاندى. خاتىن تىترەين اللرى قىزقالاسى نىن قاپىنى سىنى آچاندا جىئران گۈزلىرىنى آچدى. اىستەدى چېغىرسىن كى خاتىن آغىر اللرى، آغزىنى قاپالا يېب دەلى جەسینە جىئرانى اۇغكالاماغا باشلادى. جىئران چابالادىقجا، خان آرتىق قىزىردى. اىچىگى نىن سرخۇشلوغو جىئرانىن باشىنдан قاچدى. خاتىن قۇللارى نىن آراسىندا قىفىل لەن مىش اللرى دؤشەين اوستۇنده سۇيوق چىنگەلە دەيدى. گولومسىدە. اوزۇنۇ خانا سىخىدى. خان سئويندى. اللرىنى بۇشالتدى. خاتىن كۆرۈك كىمى نفس آلماسىنى سالۇندا دا ائشىتمك اوّلاردى. جىئران بىر ده اوزۇنۇ خانا سىخاندا اوّيرى الى اىلە چىنگلى وارگۆجوابىلە خاتىن لۆت بئيرۇنە سۇخموشدو. خان قىشقايرىب يانادۇشدو. جىئران دۇنۇنۇ قاپدى. اوزۇنۇ تلهسىك أتك يېرىنە سالدى. خاتىن الى بئيرۇنده دئىدى:

«ايتن قىزى، سحرەجن اوّرادا قال، سىنى بىر گىچەنин اىچىنده دۇغۇزدورماسام،
كابلاى حسین اۇغلو دئىيلم.»

جىئران قاپىنى اىچەرىدىن باغلادى. يوبانمادان قىرنادان دېرماندى. اوزۇنۇ آتوشقانىن اىچىنە چىكدى. اول قىچلارىنى اوزاندى و اوزۇنۇ بۇش حىطە سالدى. كۆينە بىي اليندە دايىنمادان اوزۇنۇ خرابا داما يېتىرىدى. قاپى آچىقىدى. قاپىنى اىچەرىدىن رزەلەدى. دۇنۇنۇ گىردى. سۇنرا دؤشەن مىش سۇيوق كىپىش لەرين اوستۇنده اوزانىب تؤوشۇيونو آلدى.⁷⁸

خان اوْزۇنۇ سالۇنا سالدى. بؤيرۇنه ائله بىل بىيار دۇلدۇرموشىدۇلار. يارالى ايلان كىمى قىيورىخىرىدى. آرا، بؤيرۇنون آجىسى، آرا دا قىزقالاسى نىن آلىنىمادىغى، اوْنۇ لاب دەلى ائتمىشىدى. دسته يى گۇتۇرۇب دۇكتورە تىل وېردى:

«الۇو، دۇكتورجان، اوْزۇنۇ تىز يېتىر كى سانجىلانمىشام.»

دسته يى يېرە قۇيدۇ. قوربان قاپىچى يا زىنگ وېردى:

«يوبانمادان قاپىنى آچ، قاپىدا اول تا دۇكتور گلسىن. كېفسىزلىسىمى بىر كىمسە يە بللندىرمە. بىر آز سانجىم وار. اىستەيىرم دۇكتورونن آرايا قۇيام. بىر نفر منىم كېفسىزلى بىمى بىلسە، ددهنى ياندىرارام.»

قوربان دئدى:

«باش اوْستە خان.»

بىش دقىقه دن سۇنرا دۇكتور خاتىن سارا يىشىدايدى. دۇكتور دئدى:

«يىنه پەھىزىنى پۇزۇپسان اولمايا.»

خان دئدى:

«اوستونو چۈخ وېرما دۇكتور، اوْخىلانمىشام؛ بىر آز آرتىق اىچدىم و اوْزۇمو تاخىن اوْستونە سالاندا، چىنگل دىك باتدى بؤيرۇمە. گۇر ايندى نە ائله مەلى سەن.»

دۇكتور يارايا باخدى، تمىزلەدى، باغلادى. دۇكتور اىستەيىردى كى خانا بىر يوخۇ اىينەسى وېرسىن تا آغرىنى گىزلىتىن، آمما خان قۇيمادى. اوْز - اوْزۇنە دئدى:

«آلىنماز قىزقالاسى نىن دىيىنەدە يو خىلاماق دەلى لىك دىر.»

دۇكتور گىتىدى. خان قوربانا دئدى:

«دور گەت ياتماگىنان، آيىق اول كى سېنلىن ايشىم وار.»

قوربان باش أىيىب گىتىدى. خاتىن بؤيرۇنون گۇينەمەسى بىر آز قۇيدۇ. دوردو اياغا

گىلدى أتك يئرى نين قاپى سينا. نەقدەر گۆجندى قاپى آچىلمادى. دەلى اولدو. دالى يا چكىلدى. اۇزۇنۇ وار گۆجوايلە قاپى يا چىرپدى. قاپى سىندى. آمما جىثيراندان خېرى يۇخ ايدى. آتوشقايا باخاندا، ايشىن نەاولدوغۇنو باشا دوشدو. آتوشقادان بۇيلاندى. چاغىردى:

«جىثيران! جىثيران!»

جىثيراندان سس اولمادى. گۆلۈمىسىدى:

«كەفىرین قىزى، پۇلا دىن قىزى اولورسان اول، دەميرىن قىزى اولورسان اول؛ منىم
الىمە مومسان.»

بىر فىشقايلە ايتلىرى چاغىردى. اونلارنى سارايىن آلت قاتىنداكى گىزلى قاپىدان خرابابا يأ ئۆتۈردو. ايتلىرى اىسى چكە-چكە تىرتوش خراباتىن اۇنۇندا دايىاندىلار. جىثيراتىن اورەبى هۇپ دوشدو. آمما الينه بىر كىس سۇو^{٨٠} آتىپ، قاپى نىن دالى سىندا دايىاندى. خان نەقدەر يالواردى، جىثيران جاواب وئرمەدى. آخىردا الى سۇيويوب، سويو سۆزولە-سۆزولە قايتىدى. اۇز-اۇزۇنە دىئىنيردى:

«بو گىچە سىنن آتىنماز قالانى آلدەر ماسام، دەدم كابلاى حسین اۇغلو دئىيلم!»

قوربانى اىستەدى. دئىدى:

«گىت على خانا دئى كى ماشىنى اىشلىت سىن و اۇنۇ دالى حەيدە طىن قاپى سىندا دايىاندىرسىن. اوندان سۇنرا بالىغى گۇئتۇر بىورا گل. اون دقىقەدن سۇنرا، بالىق قورباتىنان سارابا گىردىلر. خان دئىدى:

«جىثيران دلى اولوب اىكى اياغىنى تېپ بىر باشماغا كى من اۇز كندىمېزە گىئىدەرم. ارگە ك تىزگە ك. دئىيرگە ك منى بو ساحات كندىمېزە قايتاراسىز. ايندى دە قاچىپ او خرابا دامدا گىزله نىب دىر. نەقدەر چاغىريرام سس وئرمە يىر. گىت اۇنۇ بىر تەھر

اڭشىيە چىك.»

باليق گولومسەدى. ايشين آخىرىناباجن اوخودو. واختىندا جىثيران كىچىردىن گۈنلەرى او دا كىچىرتمىشدى. او شربىتىن دادىنى ياخشى بىلىرىدى. باليق دئىدى:

«بىزدىن يىلى لىردىن اوپا ظفر تۆخونوب، ايندى اوپۇن قۇرخولوغونو گۇۋەرم.»

خان گوللەدو. باليق خرابا حەبە طە گىردى. جىثيرانىن كىندىن گىتىرىدىسى پالتارلار، قۇلتۇغوندايدى. جىثيرانى سىلسەدى. جىثيران دىسگىيندى. بىر ده آدىنى اشىيدىنده، جىثيران ھۇيۇ خەمۇش دئىدى:

«بسم الله...»

آما باليق قاپىنى دۈيوب دئىدى:

«آىقىز، منم، باليق، دەلى اولما، آچ قاپىنى گۇرۇم سەنە نە اولوب.»

جىثيران باليقىن سىسىنى تاتىيان همان قاپىنى آچدى و يوماق كىمى باليقا سارىتىلاندى. او مىدىسىزلىكىله زارىدى. باليق دا آغلادى. باليق ائلە بىلىرىدى كى اوپۇن قىزىمېنجىفین^{٨١} اوغورلاشىلار. آما جىثيران دئىدى:

«من هريانداندى كىندىمېزه گىنديرم. من آداخلى يام. من گەرك بو گىنچە اۆزۈمۇ قولاما يېتىرم. آماندى باليق، گل منىم آيىريمى آلگىننان.»

خان اويانلىقدا اشىيدىردى. هىرسلى-ھىرسلى دئىدى:

«تۆن بەتۆنون قىزى، كىندىنiz اياق تاپىب قاچمايىش كى، بو گۈن اولماز صاباح اوپلار. سەنە نە ياراشىر شەھرىن سوپۇنو دادماق. قوربان تىز اۇل بو آرالىق آروادىنى، على خاتىن ماشىنى ايلە يېتىر خرابالارىنا. اىستەمیرم بىر دقىقە دە اوپۇ اۆز سارايىمدا گۇرەم.»

باليق جىثيراتىن بوقچاسىنى اوپا وئردى. جىثيران سۇوينجىك اىچەرى گىردى. اپك

دۇنۇ نىفرتلە چىخارتدى. اوْنۇن ياخاسىنى جىرىپ قاپىدان ائشىيە آتدى. اوْز كۆھنە دۇنۇنۇ أىينىنە گىرنىن سۇنرا بىر راحات نفس چكدى. ماشىن قاپىنىن ائشىيىنە ايشلە بىردى. خان قوربانا بىر مكتوب وئرىدى و اوْنلارنى يۇلا سالدى. قوربان جىريانى مىندىرىدى. يۇلا دوشدولر. جىريان يۇل اوْزونو ھۇپ توتدۇ. هرنە دئىيلر دىنەمەدى. اوْن دقىقەدن سۇنرا ماشىن بىر بؤيوڭ قاپىدان اىچەرى گىردى. كىپ بىر آغا جلىغىن آراسىنداڭ نىچە دقىقە يۇل گىتىدىلر. ماشىن دايىاندى. قوربان ماشىنداڭ ئىدى. جىريانى اندىرىدى. قوربان آغا جلارىن آراسىنداڭ گۈرۈن سارايا گىردى. مكتوبو لطفعلى خانا وئرىدى. مكتوبو اوْخوياركىن لطفعلى نىن سئويندىكىن گۈزۈنون قاپااغى آتدى. ائلە بىل يۇز پارا كىندىن قبالەسىنى وئرمىشىدىلر:

«گۈزلەرى مىن ايشىغى لطفعلى خان، سئودىگىن ماديانى يۇللادىم، آمما گۈزە تله يېرە چالماسىن. ايندىيە قەدر مىنيلەمى يېيدىر. اىستىرم ھنرىنى گۈرسە دەسەن. اوْنسۇ ائلە ال اوئىرنىجىك و يومشاق ائلەمەلى سن كى ائركى آت گۈرنىدە، قويروغۇ پاچاسىنىن آراسىنى تاتىماسىن. هفتە آراسى اوْزۇم دادىنا باخماغا گىلە جەيم.»

خان

لطفعلى خان قوربانا دئىدى:

«قىزى اوْرادا آندىرىن، اوْزۇم اىشى يۇللاندىزارام.»

كوربان قايتىدى. جىرياناكى اوْرهىي تۈكۈنتۈدە ايدى، دئىدى:

«بىر آز بورادا اول، كىند ماشىنى گلىپ سنى كىندىنizه يشىرر.»

ماشىن قاپىدان ائشىيە چىخىدى.

*

صمد آشاغى كىنده ياسا گىندىرىدى. قدىم دۇستو مصطفى دايىگىلە. مصطفى دايىنى

كندىن يۇلوندا اۇلدۇرۇب، جنده يىنى درەيە آتمىشىلار. صىمدىن اوْرە يىنى آغىز بىر غصە خۇرا^{٨٢} كىمى اوپىوردو. هرنە وارايدى خاتىن باشى نىن آلتىندايدى. احتياط اوْزره بىتلىنه بىر قىمه باغلامىشىدى. كندىن يارى يۇلوندا گدىكىن ئىننە، درەدە بىر قارالسى گۇرددۇ كى تۆز اىچىننە سۆرۈنۈردو. صىمد يېرىنلەدە. اوز-اوزۇنە دئدى:

«هر كىيم اولور قۇى اولسون. يىشى دە قولاق يۇلداشىدیر.»

آز گىندىن سۇنرا قارالىنى ياخاتىدى. سلاملاشىلار. اوچابۇى، ئىلى كۆرەك، ايرى باپىلى بىر گنج ايدى. صىمد سۇردو:

«خىير اولا آى قارداش، هارا بىلە انشاء اللە؟»

قارالىنى دئدى:

«خىير اياقى نىن آلتىندا، آشاغى كىنە گىندىرم.»

صىمد دئدى:

«من دە اوْرایا گىندىرم. دئى گۇرۇم كىملىردىن سن.»

قارالىنى دئدى:

«مصطفى دايى گىلدەنم.»

صىمد سۇردو:

«او سنىن نە يىن دىر؟»

قارالىنى دئدى:

«دايىم دىر.»

صىمد بىلمىزيانا سۇردو:

«دئى گۇرۇم مصطفى دايى نىن باشىندا بىر ايش-زاد يۇخدور كى؟»

قارالىنى دئدى:

«سن اوْنۇ هارادان تانىييرسان؟»

صەمد دىئدى:

«اُف منىم بەيندىيىم اۆرەك دۇستومدور.»

قارالىنى دىئدى:

«دۇستون ايدى. سن گۈرەن بوداقلار يۆز يۇل دۇغراتىپلار.»

صەمد سۇردو:

«ئىچە بې يە؟»

قارالىنى دىئدى:

«مەصفى دايىنى آلاھىسىز كۈمونىستىر ئۆلدۈردىلر.»

صەمد دىئدى:

«اۆلدۈردىلر؟ نىيە؟ مەصفى دايى دىدىيىن كۈمونىستىر ياش اوْدونزاد

ساتماڭىشىدى كى؟»

قارالىنى دىئدى:

«من دە ائلە اوْنۇ دىئىرم داي، آمما يۈلسۈزا قورو دا ساتسان، سەن ياش پولو وئرر.

دىئىرلر بىر يۇل سوز مەعلەيم اوْنۇن ساققىزىنى بىرك اوْغۇرلامىشىدى.»

صەمد اوْزۇنۇ يىغىشىدىرىدى. سۆزۈ چىۋىرىدى. سۇرۇشدو:

«آدିن ندىر؟»

دىئدى:

«نؤكىرىن قولام.»

صەمد سۇردو:

«على نؤكىرى، كىنده ياشايىرسان؟»

قارالىڭ دئدى:

«ايللردىر كند اوزونه حىرىتىم.»

صەمد سۇردو:

«نه اولوب كى؟»

قولام دئدى:

«باشى مىن بلاسى چۈخدور، كۆھنە يارامى دىشىمە.»

صەمد دئدى:

«دردىنى سۈيىلە سن يۈنگۈللە شىرىن، بىر دە يۇلا نردووان قۇيماق گىركىدىر. سۈز دە يۇلون نردوواتىدىر.»^{٨٣}

قولام آچدى صاندىغى، تۆككۈپامېيىغى^{٨٤}? بۇتون آلتىنин قارايازىسىن حىرىتله آددىملاadiغى يۇللارا يازدى. بىردىن بىرە ئىلەبىل بىر اووندولموش زادى يادىنا گتىردى.

داياندى:

«آى كىشى، بىردىن بو تىزە چىخان يۇلسوزلاردان اولما ياسان؟ اگر لطفلى خان اولماسايدى، ايندىيە جن يۆز يۇل زىندا نلاردا چۆرۈمۈشىم.»

صەمد دئدى:

«آغا قولام، من مصطفى دايىنىن قىيرىنىن تۈزۈنا دا قوربانام. اىلە او دىدىيىن كۆمۈنىست معللىم منم. بۇينومدا دەدەلىك حقى وارايىدى. بىر دە مصطفى دايى اوشاق دئىيلدى كى اوغلۇ يانوهسى بۇيدا بىر آدام اونون ساققىزىنى اوغورلاسقىن.»

قولام يانا چكىلىپ دئدى:

«آدىن ندىر؟»

صەمد دئدى:

«نؤكرين صمد.»

قولام دئدى:

«اوزو دور، يازىق دايىمىن قاتىنا چۈرەك دۇغرايان سن اولدون، يۇخسا او يازىق

نه ايلى، سىياسەت مىياسەت نە.»

صمد دئدى:

«اولان اولوب، كىچىن دە كىچىپ دير، آمما كىم سە دئىيب كى من او دئدىيىن

كۇمۇنىستم.»

قولام دئدى:

«ايکى قولاغىملا بئويوك خاتىن، بىر دە مىرزە قىبرىن آغىزىندان اشىتىمىشىم.»

صمد سۇردو:

كۇمۇنىست ندىر؟ كىمە دىيرلر؟»

قولام:

«الله أكمل لارا.»

صمد دئدى:

«كىم دئىير؟»

قولام دئدى:

«مىرزە قىبر.»

صمد گۆلە - گۆلە دئدى:

«او كى منم، الله أكمل زاد دئىىلم. آدىم دا او خودوغون "قل هو الله" دادىر "الله

الصمد"»

قولام سۇيوق - سۇيوق، نۇودانلاردان ساللانان بوز كىمىي صىمىدى سۆزدۇ. تىچە

يۇل فيكىرلىشدى اوْنۇ اۋلۇدۇرسۇن، آمما شىطانا لىعنت دئدى. كىنده ياخىنلاشاندا، صىمد سۇرۇشدو:

«هارادا ايشلەرن؟»

قولام دئدى:

«لطفىلى خاتىن باغىندا.»

كىنده چاتماق همان، تىرتوش گىتىدىلر مەجىدە(مسجدە). كىتلى لر صىمىدىن ايا غىنىدا دور دولار. اوْنا باش ساغلىقى وئردىلر.^{٨٥} صىمد گۈزۈ ياشلىق قاپى نىن چىينىندا اوْتۇرمۇشدو. آرادا خان دا گىلدى. بىر فاتحە وئرىب دوروب گىتدى. قاپىدان چىخاندا آلاى ايلن صىمە دئدى:

«باشىن ساغ اوْلسۇن.»

صىمد آلايىن قاندى، دئدى:

«موشارىن باشىندا بىر زاد گىلمەسىن. بورادان گىتىرىم اوْنۇن باشىندا بىر اوْووج اوْزەرلىك سالام.»

خان دئدى:

«ھەلەلىك كى پىچاق اوْز تىيەسىن دۇغرا يېر.»

صىمد دئدى:

«چۈخ تلسىمە، سىزە دە چاتار. خېرىن نوبارا آز قالىيدىر.»

*

جىشيران قارانلىقىدا آغا جىلارىن كۆشۈلتۈسۈندەن خۇفلاڭاندى. توكلرى بىز-بىز اولدو. نە ئىللەسىن؟ هارا گىتسىن؟ اوْ حالدا سارايدان بىر ايت مېرىلەدايا-مېرىلەدايا چىخىدى. لطفىلى آغا جىلارىن آراسىندا چىخىب جىشيراتىن دالىسىندا دايىانمىشىدى. مېرىلەدايان

ایت اونون ائله باشىنى قاتمىشىدى كى لطفعلى خاتىن دالى سىندا اوْلدوغۇنو آنلامادى. جىثيران يوْگورەن اىتى گۇرۇنچە اىستەدى قاچسىن، آمما بىر آنادان دۇغما لۆت آدامىن قۇللارى نىن آراسىندا هوشدان گىتدى. لطفعلى خان جىثيرانى قوجاقلايىب سارايسىن اىچىنە آپاردى. اوْنۇ تاخىن اۆستونە اوْزاتدى. اوْزونە سو چىلەدى. جىثيران گۈزۈنۇ آچاندا، اوْزۇنۇ لطفعلى نىن تۇرۇندا، بىر دؤشەنكلى اۆتاكدا گۇردو. لطفعلى خان اونون چىسین باشلارىنى اوْغۇردو. جىثيران دئىدى:

«منى كىندىمېزە كىم آپاراجاق؟»

طفعلى خان دئىدى:

«تاپشىرمىشام كىندىنیزى بورايىا گتىرسىنلر. قولاغىنىن دالى سىنى گۈرنە، كىندىنیزى دە گۈرە بىرسىن. كىندىنیزى باشىندا آت كى سىن دىيىن كىندى سىئل آپاردى.»

جىثيران اللرىنى اوْزونە توپ اومىدىسىزلىكىله آغلادى. اوْ آغلا ياركىن لطفعلى جرات تاپىش اونون اوْزۇنۇ اوْخشايا - اوْخشايا دئىدى:

«آى دلى، بورا سىن كىندىن، من دە سىن ئۆكرىن؛ كىندىنیزىدە قاقا زاد پايلا مايتىزلاڭ كى؟»

جىثيران لطفعلى نىن الينى اوْزوندن چكىب و هىرسلى - هىرسلى اوْزونە چىرپدى.

طفعلى دئىدى:

«دەلىلىك ائله دېكىجە اىستەمەلى اوْلورسان.»

بىر دە الينى اونون دؤشۇنە آتانا دە جىثيران قەجىر^{٨٦} كىمى اوْنۇ شىيغانى. لطفعلى نىن بورنونون اوْجو دېرنا خلاتىدى. اياقا دوردو. قاپىلارى بىرىرىن بااغلادى. سۇنرا آت قامچى سىنى گۈتۈرۈب جىثيرانى شاللاغا دۇладى. جىثيران هاراى تىپدىكىجە لطفعلى

خۇشلاتىردى. آخىردا الينى آتىپ جىثيراتىن دۇنونو گۆبەيىنه جان جىيردى. جىثيراتىن توپجاق جانى يومورتا كىمى ائشىيە دوشدو. لطفىلى جىثيراتىن بىلە يىندىن توتوب چكە-چكە سارايدان ائشىيە آپاردى. ايتىن يېرىنە جىثيرانى باغلاياندان سۇنرا سارايا گىردى. هاواتىن اىستىسى بىردىن-بىرە قۇيدو. جىثيراتىن جاتىنا اوشىوتىمە اوتسوردو. بۇغازىنداكى زنجىر اۇنو سانجىردى. اىستەدى كى زنجىرى آچىشىن، آما اياغانى نىن اوستونە باشىنى قۇيان ايت مېرىلدادى. جىثيران دېرىلمەدى. اۇنون دېشى - دېشىنە دەبىردى. جىثيران بىر زامان هوشدان گىتدى. آما سوموكلىرىنە جن سانجان سۇيوق اۇنوازدان سۇنرا هوشا گىتىردى. هاندان-هانا لطفىلى سارايدان ائشىيە چىخدى. جىثيرانى آغاچدان آچدى. اليىنده كى قامچىنى تۇولايا - تۇولالىدا اۇندان اىستەدى كى گۈلە ئېرىسىن. جىثيران اياق سۇروينىدە آجىلى قامچى اۇنواز قوييلو سويا يىخىدى. جىثيران اياقا دوردو. لطفىلى دىئدى:

«سۇيون».

جىثيران جىثيرىق دۇنونو سۇيوندو. لطفىلى دىئدى:

«اوبىرى سىنە».

جىثيران الى اللردىن اوزولموش بىردىن بىرە سويا اوتسوردو. آما لطفىلى ساچىلارىندان ياشىنى سويا باسىدى. جىثيران اختيارسىز اياق چالىردى. اۇنون قارتىنا چۈخلو سو دۇلموشدو. باشىنى گۈلۈن قىراغىينا دايادى. بىر آز چەچىدى. اۇنون دېشلىرى بىر بىرىنە ائله دەبىردى كى آز قالىردى اوغولوب تۈكۈلسۈنلر. لطفىلى اۇنواشىيە چىكدى. اۇنوا گۈلۈن قىراغىنداكى حۇولويا بۇروينىن سۇنرا، قۇلتۇغۇنا وېرىپ سارايا آپاردى. جىثيرانى اهمالجا قوروولادى. اوستونە بىر قورو اورتۆك آتدى. جىثيران انگىنى ساخلايا بىلە بىردى. لطفىلى رەدن بىر شۇشە ويسكى ئەندىردى. بىر گىلاس

دُولدوردو. سۇنرا جىئراتىن كىلىدىلنىمىش انگىنى رەھمىيىزجە سېخىدى. ويسكىنى اۇنون بۇغازىنما تۈكىدۇ. ويسكى بۇغازىندا نىمەدە، جىئرانىن ائلهبىل اىچەرىسىنە اۇد قالادىلار. لطفىلى اۆزۈ دە بىر گىلاس آتدى. جىئران سۇن نىفسلىنى آلان، علاجىشىز مەحکوم كىمى لطفىلىنى اۇرتۇك آلىنىدا سۆزوردو. لطفىلى بىر آىرى گىلاس دا جىئرانا وئرىدى. جىئران، آجى سينا باخىمادن گىلاسى باشىنما چىكدى. اوشوتىمەسى قۇيدۇ. باشى آغىرلادى. اوستوردوغۇ يېرده يۇللار يۇرقۇنو كىمى يۇرۇلدۇ. گۈزلىرى نىن قاپاقلارى دوشدو. لطفىلى اۇنۇ تاخىن ئۆستونە اوزانىدى. اۆزۈ دە اۇنون ياتىندا اوزانىدى. يو خو آغىر قابا كىمى جىئرانىن ئۆستونو آلمىشىدى. لطفىلى نىن اللرىنى يانا وېرماغا اختيارى يۇخايىدى. آمما ھله دە دورومونو پۇزمامىشىدى. لطفىلىنىن الى قالاتىن ئۆستوندە گزەندە جىئران بىردىن قىجىر كىمى داشلاندى و لطفىلىنى تاخىدان يېرە سالدى. لطفىلى تاخىن آغ اۇرتۇيىن شىرىق-شىرىق ائلهدى. سۇنرا جىئراتىن اللرىنى و اياقلارىنى دۈرد ياندان تاخىن بارماقلىقلارينا باغانلادى.

جىئران بىرىنچى يۇل دىزە چۈكمۈش دوشمن كىمى يالواردى:

«ايگىتىن گل منى اولدور. گل كىشىلىك ائله منى دىلىم-دىلىم دۇغرا، جىئنقىرىم چىخسا هرنە اوپىونون وار گتىر، آمما گل منى لىكەلەمە، منه ال وېرما، يازىغام ايگىت. بىر ئۇمۇر سە كىنلىك ائدەرم؛ آداخلى يام، قۇى كىنە قايتىماغا اۆزۈم اولسۇن. قولام منى اولدور. گل منى قەرەدۇواق ائلهەمە ايگىت.»

لطفىلى تاخىن قىراغىندا دايىاندى. جىئرانىن دۆز اىلىقارى ائلهبىل اۇنۇ دوشوندۇردو. جىئران داها دا سېتقادى. آمما لطفىلىنىن گۈزلىرى دۆيىمەلەنن دؤشىردىن آشاغى يا زۇيندە، پېشمان اولدو، دىئى:

«من دە سەنین بىر آداخلىن، قولامىن جاتىنا باال زاد سۇرتمە يېبلر كى.»

لطفعلی اوْنون يالوار ما سینا با خمادان، بير آج قورد كىمى اوْنۇ داغىتىماغا باشلادى.

جىئران هاراي تپردى:

«آج اولەسەن اىيگىت، گىچج اولەسەن اىيگىت، منه رحم ائله.»

آلشىماز قالا آلىنىدى. قەره يازى جىئران سىنىق قالاتىن دووارلارى نىن آلىنىدا
گۆزلىرى يومولدو. لطفعلى اوْنون اوْستونه بير پتو چكدى. يۇرغون جىئران بير گۈز
يۇممادا يىددى يوخونون اىچىنده ايدى.

*

دۇرد گۇندىن سۇنرا بالىق قورباتىن آروادى، خانا بير مكتوب وئردى:
«...سلامدان سۇنرا، آلىنىماز قالا آلىنىدى. قاپى هر زامان اوْزونوزه آچىقىدىر.
گۇندىرىدىيى نىز ماديان اصلًا قويرو قسوزايدى.»

«لطفعلى»

*

گۇن اوْ گۇن اولدو كى هر حزب اوْزو اوْچون بير نومايندە تىكىسىن. آل-الوان
شكىيل لر دووارلارى بىزەدىلر. ايت جاوادىن قويروقلارى، اوْبىرى نومايندەلرین
شكىيل لرينى جىرىپ، يئرىنه خاتىن عكسىنى چىرىشلە يېرىدىلر. ايت جاوادىن
قۇرخوسوندان، بير نفر نفس چكە بىلەمە يېرىدى. جاواد دده سىنه ده رحم ائله مزدى.
يئرى گىلسە، نەھىنىن امجه يىنى كىسەر. كىچىن اىل قۇنشۇ باغانىن قۇيۇنۇ
اوْتلايا-اوْتلايا اوْنلارىن قانالارىنا گىردى. جاواد دېرى گۆزلىقۇيۇنۇ قېچىلارىنى
دېزدىن چاپدى و اوْتاي قاناييا آتدى. آجان عسگرین اوْغلو نو اوْچ گۇن ايت
نۇخداسىنىدا باغلى ساخلايىر، گۇندا بير اوْونه اوْنون قاباغىندا ايت خىرداسى تؤکور.
ائله كى آخىردا يازىق اوْشاق بىزىكىب جاواد اىستەين كىمى اوْنا مىنيك وئرير. صباح

رأيلر صانديقلارا تؤكولمهلى ايدي. راديو جارلاير:

«بيز بير اولكه ده ياشاييريق كى قويون قوردونان اوّتلاير....»

بىر بئلۆك يېتىشىپ نومايندەلرى نىن شكىلىنى دووارلارا سووادىلار. جاوادين قويروفقلارى دا اوّنلارى بير باشدان سۇيوب يېرىنە خاتىن شكىلىنى يابېشىدىرىدىلار. آجانلارىن بىرى تىنده دايامىشىدى. جاواد يېتىشىدى، نە آلدى نە ساتدى آجانا دئدى: «گۈزۈمۇن اوّنوندن ايتىمىسىن بو آخشام حلالى نىن باردا غىتى بىر چىندىك دوز سالماق بۇرجومدور».

آجان هېرىيلدادى. گىنده-گىنده دئدى:

«من سنه لاپ نۆكىم جاواد آغا».

جاواد اوّغۇن آخشام بىر-ايکى اىستىكان آرتىق اىچدى. دۇرد يۇلون آيرىمىندا گۈزۈ جناب سروانا دوشدو. سروان جىب ماشىنى نىن دالى سىندا اوّتورموشدو. سرواتىن خاتىمى دا دىزدىن يوخارى دۇن گىئىب بىر آغ چىنى مجسىم كىمى جنابىن ياتىندا اوّتورموشدو. جاواد داياندى. بىردىن بىرە يارلى پىچاغىنى شاققىلداتدى و خاتىم سۇرمان تۇودان ماشىنى كېپلەدى. سروان اوّزۇنۇ تاپىتىجا پىچاغى خاتىمین بۇينونا دايادى. اوّنو ائشىيە چكدى. خاتىمى قوجاقلادى. آغزىنى خاتىمین لۆت سىنەسىنە سۇرتىن زامان، آجانلار ماجال وئرمەدىلر، باتۇمونان اوّنو اىشدىن سالدىلار. اوّنون اللرىنە دىستىند وېرىدىلار و پۇليس ماشىنىنا تېدىلر. جاوادين باشىئدان قان سۆزولوركىن دۇنۇب آجانلara دئدى:

«جنابىن خاتىمى نىن دادىنا باخmasam، اىت جاواد دئىيلم».

اوّنون اىت جاواد آدلاندىيغى دا، بىر گىچە مزە يېرىتە قويروف بولايانتولانى چكىب جىرىپ و دىشىنە چىكمە يىندىن آسېلى ايدي. آمما جنابىن تۇپانچاسى نىن

دسته سى اوْنون سُئزۇنو آغىزىندا قۇيدو. جاوااد هوشدان گىتىدى.

جاواادىن تو تولماسىنى خانا يىتىرىدىلر. خان اوْن دقيقە چىكمەدى كى جناب سروانا بير ادبلى مكتوب يازدى و اوْنون دالى سىجحا آدام گۈندىرىدى. جنابى احتشاملا اىچ سارايما آپاردىلار. خان اوْو درىسى نين اوْستوندە أىلشىمىشدى. قاباغىندا بير بۇرونچ مانقال وارايدى. سروان قاپىدان گىرركن حۇققانى مانقالا دايادى. جنابىن قاباغىننا چىخدى. اوْنون اوْز-گۈزۈندن اوپۇب، اوْز ياتىندا يېر وئردى. ويىكى گىتىرىدىلر. جنابى ائله بىل دووارلار تو توردولار. يوخسوندا داگۇرە بىلمىزدى كى بير ائله قاپىدان اىچەرى گىرە بىلسىن. قوللوقچولار قاپى نين اوْنوندە اللرى اللرى نين اوْستوندە گۈرۈنجه تىز اوْزۇنو يېغىشىدىرىپ دىزى اوْتوردۇ. خان چۇخ بير ياخىن تاتىش كىمى اليى اوْنون چىسى نىنە قۇيوب دئدى:

«بۇغازىنى اىسلام گۈرەك».

خاتىن اشارە سى ايلە قوللوقچولار ائشىيە گىتىرىدىلر. جناب اىستىكานى آندى.^{٨٧} خان يوبانمادان آغىزىنا مزه قۇيدو. بير اىستىكان داها آتاندان سۇنرا، خان بير يىكە باش ترياك چوبوغا يايپىشىدى. اوْنۇ پىشىرندن سۇنرا جنابا دئدى:

«بو اوْنون آجىسىنى آلار».

بىر سازلى كۈز گۈزۈرۈب حۇققانى جنابىن آغىزىنا ياخىنلاتدى. جناب اىكى نفسە اوْ باشى هۇپۇرتدو. جنابىنلى چۇخدان قلم تو تموشدو. خان اوْنون هنرىنى بەيندى؛ دئدى:

«حاضىرام اوْ نفسە نىچە پارا كىندىمى شاباش وئرم».

جناب يۇنگوللەشدى. خان اليى اوْنون دىزىنە قۇيوب دئدى:

«من سنىن تعرىفىنى چۇخدان ائشىتەمىشىم؛ سنى ياخىنдан گۈرمك اىستە بىردىم.

آللاها شوکور کى ائشىتىدىيىمدن بىر باش دا او جاسان. من آللە ائلەمە مىشدن اىستەمیرم سنه يۇل-زاد گۈرسەدم، آمما دەلى خانا دلى سىز اولماز. ائشىتىدىيىمە گۈرە بىزىم جاوااد ادبى او نودوب و سىزىن بو مقدىس درجه لىرىنىزە كىڭ باخىپىدىر. من اۆزۈمە اجازە و ئىرمەرم کى سىزدىن اىستەيم او نو باغىشلا ياسىز. بىرچە اجازە و ئىرىن او نون كۇتەيىنى من اۆزۈم و ئىرىم تا او رەيىم سۇيىسون. اجازە و ئىرىن ائلە بو دقىقە سىزىن زىندانا گلەيم و او نون دەسىنى ياندىرىم. بىتلەنچى آدامىلارنى سىزىن كىمىي اردىلى شخص لرىن دؤيىمەسى، سىزى كىچىيلدر، سىزە تۇخوناندىر».

جناب آغىزىنى آچىنجا، خان زنگى با سەمىشىدى. قوربان بىر گۈزىيەم مادا چىچىۋەدە گۈرەيىمىشدى. خان دئدى:

«تىز اولون ماشىنى حاضىر لايىن».

جناب بىر داها آغىزىنى آچاندا خان دئدى:

«منىم او هئرۆلموش آت شاللا غىتىمى دا قۇيۇن ماشىنى». اياغا دورا رايىكن جنابا دئدى:

«بو ائو قاپىدان چىخما، سىنىن اختيارىنىدا دىر. هر زامان كۇنۇل آلچاقلىق ائلەسەن، سىنىن اختيارىنىدا يام. من او هارىن اىتى جزالاندىر ماغا تله سىرم. يوبانماق خىيانىدىر. بويورون».

جناب اىستر- اىستەمز اياغا دوردو. خان جنابدان قاباق قاپىدان چىخىمادى. ماشىنى مىندىلر. تىر- تۇپ زىنداتىن قاپى سىندا دايىاندىلار. آجانلار ال قاوزادىلار. قاپى آچىيلدى. خان جاواادى گۈرۈنجه اۆزۈنە دىك باخىب، گۈز با سدى. دايىانمادان جاواادىن باشىنى شاللا غا دۇلادى:

«كۈپك او غلو كۈپك، سەن دئمەلى آغىز او يىرە يىتىرىپسىن كى اعلا حضرتىن عالى

مرتبه افسرى نىن اوْزونه دىك باخاسان؟!»

جاواد ايشى سىچىدى. شاللاغىن آلتىندا قىورىخا - قىورىخا دئى:

«من پۇخ يئمىشىم ددم حاجى محمد حسین اينىن. من اعلا حضرتىن اىتى نىن اىتى يم.

پۇخ يئمىشىم. منيم يۇنجام آرتىق دوشدو، اوْزۇمو بىلمىز اولدوم. جناب بۇينوما زنجىر سالسىنلار، منى ايت كىمى خياوانلاردا دۇلاندىرسىنلار».

بو سۆز و دئمكلە ايت كىمى هۆرە - هۆرە جنابىن قىدلرىنە دؤشندى. خان بير تېك اونون اونباسىندان اندىرىپ دئى:

«خالقىن باشماغانىنى مىندار ائله مە، هارىن كۈپك اوْغلو. ايتىل گۈزۆمون اوْنۇندن».

جاواد جنابدان اجازە چىخمامىشدان دوزاخдан ائشىيە قاچدى. جنابىن بۇغازىندا

بىر سۆز يوماقلانمىشىدى؛ آمما خان اجازە وئرمەدى كى ائشىيە يۇل تاپشىن. دئى:

«من اوْ حىاسىزىن طرفىندن سىندىن و سىنин چۈخ محترم عائىلەندىن عذرلر اىستە يىرم.

سىز محترم آغالار اعلا حضرتىن تمىشى يىت آلىسىز. بىلىرم كى قاچانى قۇوماسىز».

جنابىن بۇغازىنداكى سۆز قايتىدى، زۇراكى بىر گۆلۈمىسىدە، خانى يۇلا سالدى.

بو آرادا شەھرىن دورومۇ دەيىشىلمىشىدى. اوْبىرى حزىبىن نومايندەلرى نىن شكىلى

ھريانى بزەمىشىدى. جاوادىن ائشىكىدە گۈرۈنمهسى بۇم كىمى شەھرە سىسىنىدى. بىر

ساحات چىكىمەدى كى خاتىن شكىلى جىرىلىميش شكىل لرىن يېرىنە

يآپىشىدىرىلىمەسىدە. هر تىنده بىر دۇبانى چىكىك، ايکى آدلۇ دايىانمىشىدى تا بىر نفر

شكىل لە ترسە باخا بىلەسىن».

خان سئوينجىك سارا يَا چاتدى و تىلفۇندا لطفىلى يە دئى:

«ايت جاوادىن بۇغازىنى سئودىسى كىمى باسگىننان. جىثيرانى دا بىر گىچەلىك اوْنا

باغىشلا. اوْزۇن بىلىرسەن كى جاوادىسىز ايشىمەز آشماز».

لطفعلی دئدی:

«باش اوسته. جنیران گئوردویون جنیران دئیل. ایندی یومورتا یوکو داشی بیر».

خان دئدی:

«سنده چىئخار بىلەمەسىئىدىم كى اۇنۇ سىنىن ياتىنَا گۈندىرمىزايىدىم. حققا كى مادىيان مىنىمك سنه لايىقدىر. قۇرى بىر آز مىنلىك يۇرغالانسىن، اۆزقۇم ده اۇنۇ مىنەمەلىيم. هلهلىك ساغ اول.»

*

بیو آردا جئیراتینان قولامین قاچماسی آغالیقدا یاپیلدی. بالیق آنداماند ایچیردی

کی:

«من اۆز گۈزلىيملە جىئرانى خرابالىق حە يە طىن قاپى سىندان چىخاندا گۈردىم.
بۇرۇغۇن آغىزىندا قولام اۇنۇ گۈزەتلە يېرىدى».

بو خبری خانا وئرنده دۇداغى قاچىپ دىئدى:

«نه عیبی وار. اوْز آدَاخِلیسی اینان قاچِیب دا. منیلن قاچمالی دئیلَدی کی. بیرده
ایت اوْسدورار اوْز پایشنى كسر. جىثيرا تىن جئهیزى ده كىسىم مىزدە قالدى».»

پیس خبرین آتى دئوردامه چاپار. خبر کنده چاتدئ. قولام هر يشدن خبرسيز دام اوسته اوزانميشدی. او اوز قره گونونون هاييئندايدی و ديبسيز گؤيدن اوّز باتميش اولدوzonو آختاريئردي کي پولاد آشاغيئدان اوّنو سسله دی:

«سینن کیشى لیینه باراکاللا. اى دوز-چۈرەبى ایساخلايان نان بىلمز كېشى. بىز جىشيرانى مىگر سىندن قاچىردىرىق، اوئۇ گۆندۈزۈن گۈزۈ قاچىرتىماغانى، داها هارا يۈرۈماق اوْلار».

جیئر آتین آدینې اشپید پنجه ائله بیل قولامی قاينار قازاندا پۇشله دىلر. جىن وېرمىش

كىمىي يېرىندىن داشلاندى، دئىدى:

«نه دئىرسەن پۇلااد دايى؟ دئى گۇرۇم جىثيراتىن باشىندا نە ايش وار؟ نە اولوب؟

^{٩١}

قاچىرتماق سؤزۈ ندىر؟ آى كىشى، دئى گۇرۇم نە اولوب؟ اوزدورمه منى».

پۇلااد دئىدى:

«اىستەيردىن نە اولسون. بۇتون آغالىق قۇخويوب كى سن جىثيرانى آغالىقدان

قاچىردىپسان. بالىق قورباتىن حلالى، اىكى گۆزلۈرى ايلە بو اىشى گۇرۇبدور. ايندى بو

سۇزۇن آلىنىدان چىخا بىلىرسەن چىخ». .

قولام درىلدى. سۇنرا اوزونو قىيلە يە سارى توتوب دئىدى:

«بو قىيلە منىم اىكىيد آرخامى يېرە گتىرسىن اگر روحومون دا بو اىشدن خبرى

اولسا؛ بىلمىرم يازىق جىثيراتىن باشىندا نە وار. باشىما هانكى كۆللىكىن كۆلۈنۈ

اللهەمەلى يەم». .

پۇلااد دئىدى:

«قولام سنى آند وئردىرىرم او گۇى آتلەن أبىلفضلە، اگر بو ايش سىنин باشىنىن

آلىنىدادىر، گل منى يۇزدورما. كىشى اول، گل منى بو دارلىقدان قورتار. آسىلى يام

قولام». .

قولام نردواندان اندى. الىنى پۇلاادىن چىسىنىن قۇيوب دئىدى:

«او چاغىردىغىن أبىلفضل منىم بىلىمدىن وېرسىن اگر جىثيرانى گۇرموش اولسام.

كىشى كافىر زاد دىئىل سەن كى؟!»

پۇلاادىن بىلى ئىيلدى. دىزلىرىنە داياتىپ يېرە اوْتوردو. قولام كىچىدى اىچەرى.

چارىق پەتاواسىنى بىركىتدى. بىر دىستمال چۈرەيىن ائشىيە چىخىدى. دئىدى:

«گىندىيم گۇرۇم يو خلامىش باختىم هارالارا سورو يور منى». .

يۇلا دۆشدو. بىرده دالىي يا باخاندا پۇلادى ائله اوْتۇرموش حالدا گئردى. اۆرەيىنه كۈز باسىدىلار.

ايکى گۆندن سۇنرا خانلىغا چاتدى. ساراي آدامىلارنى قولامى گئرۇنجه هۇيوخدولار. بىرى دىئدى:

«خىير اوْلا قولام، داها كىمى ايستە يېرسىن قاچىرداسان!؟»

قولام دىسگىنلىدى:

«بو سۆزلىر ندىرى؟ نىيە دۆيۈنچكلى داتىشىرسىز؟ بىر دىئىن گۇرۇم جىراتىن باشىندا نه وار».

آشباز دىئدى:

«سن اوْزۇن ياخشى بىلىرىسن كى جىراتىن باشىندا نه وار. كىنجىنى داغىيدىپ درىسينى چارىق ائلهيندن سۇنرا، هله دئىرىسن شىلتاق كىچىم هارالاردا اوْتلايىر؟ اوتان بىر».

قولام اوْزولوب آشبازى ياخالادى. سىلكەله يىب دىئدى:

«جىراتىن يىرىنى بو ساحات منه دئمەسن خېرخېرانى چېخاردارام».

خانلىغا ولوله دۆشدو. خان ائشىك سارا يا گىلدى. اوْ گلمەمىشىن آشبازى قولامىن الىندن آلىپ، چارپا يا اوْستوندە اوْتۇرتموشدولار. آشباز بۇغازىنى اوْغكا يېرىدى. خان دايىنمادان قولامىن باش - گۆزۈنۈ شاللاغا دۇلادى. قىشقىرا - قىشقىرا دئىرىدى:

«كۆپك اوْغلو كۆپك، آغىز اۇ يىشە يېتىرىپىسىن كى منىم سارا يىمىدان قىز قاچىردىرسان؟ بو پۇخ يىمەيىن قالسىن اوْياندا، دئمەلى خانلىغا قەرە دە ياخىرسان!؟»

قولام اوْزۇنۇ تاپىنجا، پۇلىس ماشىنى قاپىدا دايىندى. قولامى بىر قول بىر قىچ، ماشىنا تېبب آپاردىلار. قولام جنابىن ياتىنا چاتىنجا، خان ايشىن نه اولدوغۇنۇ تىلفۇندا

جنابا آنلاتدى. هر بىر زاد اونجىدەن پىشىرىلمىشىدى. قولام قاپىدان گىرمە يىنى گۇردو.
جناب چۈخ ھېرسلى دفترىنده وار - گل اندىرىدى. قولامى گۇرۇنچە آجانلارا دئدى:
«بو دىلسىزى دىلە گىتىرىن. آجانلار قولامىن باغىرماسىنا باخمايىب اوْنو تىك و
باتۇم اينان، اوْن كىسە سىنە چىۋىرىدىلر. جناب دئدى:

«كۆپك اوْغلو كۆپك، سىن دئمەلى آللەسىز كۆمونىست لر گۇرەن ايشىلدەن
گۇرۇرسن؟ كىشى نىن اوْزو باغلۇ قىزىنى قاچىرىدىب، پۇخلۇ باشماقىنى سارا يىدا
قاوۇرسان؟ دۆزۈن دئى گۇرۇم سىنى كىيم اورگەدىب؟ سىنى كىيم قورو بىدور.
يۇلداشلارىن كىملىرىدىلر؟»

قولام زارايدى:

«آغا، واللاه، منىم يۇلداشىم زادىم يۇخدور. من چئىلەدە ايشىلەرم. يۇلداشىم زادىم
يۇخدور. من يۇلداشا قوشۇلمارام».

جنابىن دۇداغنى قاچدى. اوْنا اوْزە بىي ياندى. دئدى:

«يازىق قەرەمال، سىن اعلا حضرتىن شرفلى نومايىنده سىنە آغىز آتىرسان؟ آللەسىز
كۆمونىست؟ سىن سۆمۈكلىرىنى دوزا دۇندەرە جە يم».

قولام دئدى:

«آغا، واللاه، من اعلا حضرتىن زادىنان ايشىم يۇخدور. اوْ بويور دوغونوز
سۇزۇن دە معناسىنى بىلەمەرم. من بىر كىلى يم. بىر تىكە چۈرەك آواراسىشىام. بىر عۇمۇر
آجلەقىدان سۇنرا، بىر اوْز بايىم قىزىنан انولىمك آرزيلايدىم. پۇخ بىندىم. آنلامادىم.
ايىدى بىلەمەرم يازىق آدا خلى مىن باشىندا نە وار».

جناب بىرەلندى:

«كىس سىنە كۆمونىست كۆپك اوْغلو، سىن اىستە يېرسىن خان نومايىنده چىخان

زامان اوْنون آدېنى بايىراسان. آراقاتان كۈپك اوْغلو».

آجانلارا دىدى:

«بو يۇنولماز هلهلىك زىنداندا قالمالىدى. يۇلداشلارى نىن آدېنى وئرمە يېنجە بوراخىلما ياجاق. اوْندان سۇنرا هله جىيرانى دا قوسماڭىدى».

آجانلار قولامى اشىيە سۇرۇدولر. ايتجاوا دىن قولىرقىلارىندان بىرىنى دە بىلە-بىلە قولامىن ياتىنا سالدىلار. قولىرقىلەرنىڭ كىچە قولامى كۆرە يېنىدىن يارالادى. اوْتاقلارىنى آئىردىلار. قولامىن آنادان امىدىسى سۇدو، بىر هفتەنин اىچىنلە بورونىندان گىتىرىدىلر. بىر هفتەدن سۇنرا قولامى جىايىن ياتىنا آپاردىلار. جناب دىدى:

«سن هەنج بىلەرسن، مىن جاتىن دا اولسايدى، بو دارلىقىدان قورتولان گۆنۈن يۇخايدى؟ امما گىشت يىنە دە خاتىن اياقلارىنى باسان يېرىن تۇرپاغىنى تىمم ائلە. خاتىن اۆرەيى كۆرە كىدى. بىزە بۇيۇن اولوب كى سنى بورادان چىخارداق».

قولام اشىتىدىيى سۆزلىرە اينانما يېرىدى. اوْنون گۈزلىرى بىر بارماق، چوخورا انمىشىدى. اينجىار سىز-اينجىار سىز دىدى:

«آللاه خانى بىزلىرە چۈخ گۇرمەسىن».

آجان بىر صفحە كاغىذ اوْنون قاباغىنى قۇيدو. اوْنون بارماغانىنى كاغاذىن آشاغى سينا باسىدى. قولاما دىدى:

«دور بورادان ايتىل گىشت كى بىر دە سنى بورالارا گىتىرسەلر، آسىدىرارام، درىيە سامان تېدىرىرم». سامان تېدىرىرم.

كاغاذدا يازىلمىشىدى:

(...من قولام، ولى اوْغلو، تارىخ... جىيرانى خاتىن سارايىندان قاچىرتدىم.)

قولام بىلە يېرىدى كى كاغىذدا كى آىرى بارماق يېرى دە، جىيراتىنلىكى دىر. قولام

بوراخىلدى. علۇخانى قاپىنىن اوئنوندە گۇرۇنچە آز قالدى سئويندىيىندىن، دىلى باغلانسىن. علۇخان، اوئنو مىندىرىپ خانلىغا آپاردى. خان اىستەميشدى كى اوئنو اىچ سارايدا گۇرسون. قولام اىچەرى گىرىنچە، خاتىن قىدلرىنە دۇشىندى. خان اهمالجا اوئنو قاوزادى. دىئدى:

«جىثيراتىن باشىنا بىر اىش گىتىرسىن دە اوْزۇنون حلالىنىدى. من اىستەمیرم جىثيراندان سۆز آچام. اوْزۇن ياخشى بىلىرىسىن كى من سىنى اۇلۇمدان قورتاردىم. سىنى قورتارماغا بىر تەلىس، پول سۇوورموشام. اوْ دا سىنин حلالىن، آمما منىم سۆزۈمە باخسان بىر داها كىنديزە قايىتمازسان. اىستر اۇلسان، سىنى لطفىلىخانا نؤكىر وئرىم. ايندى اوْزۇن بىلىرىسىن اوْ آچىق قاپى بىر دا من».

قولامىن كىنده قايىتماغا اوْزو يۇخايدى. نە تەھر كىلىلىرىن اوْزىلىرىنە باخا بىلردى. آرالىقدا كىلارىن آتماجاسىنىن، نىتجە دۇزۇش گىتىرە بىلردى.^{٩٤} اوْدور كى باشىنى آشاغا يابالدى. خان ھاندان ھانا علۇخانا دىئدى:

«قولام غىتىرتلى اىيگىتدىر، اوْزۇمۇزدىرىر، اوْنۇ آپار لطفىلىخانا تاپشىر، دىئن خان دئىير قولاما ياخشى باخسىن. قولام دالى- دالى قاپىدان چىخاندا، خان بىر دە علىخانا دىئدى:

«لطفىلى يە دئى كى سۇناتىن صىغەسىنى قولاما اوْخوت دورسون. قۇى پىس گۇنون آجىسى اوْنون جاتىندان چىخىسىن. بەى پالتارىنى دا تاپشىر تىك سىنلر».

*

اوْ گىنجە جىثيراتىن ان آغىت قۇرخولو گىنجەلرىندن ايدى. اوْنا تاپشىرمىشدىلار كى جاوادا ياخشى مىنىك وئرسىن. يۇخسا جاواد پۇخوجىنلى دىر؛ جىنى توتسا آدامىنى نفت سېپب اوْدلا يار. بىر نفر آراقىزدىران (گىردكار) آرواد گۇنلرايدى كى جىثيرانى

پیشیرمکده ایدی:

«قىيىزيم جانى، او دئىيگىن پىسمىرىق قولامدا نه وارايدى. ايندى سنين ماشاءالله ٩٥ هزار ماشاءالله، بۇيون، بوخونون، گۈزەللىكىن، گۈزۆم قره داشا دەيسىن، اتىن، جاتىن، نەيىن يۇخدور. اۋزۇنۇ بىر پېھىن قۇخولو قوجاغا سالسايدىن، سەنە ياخشى دىيردىلر؟ ايندى شۆكور آللەھا نعمت اىچىنده اوزورسەن. خۇشايىلى فۇقول كىراواتلى آغالار سنين قاباغىندا دىز بۆكۈرلر. سەنى شاماما كىمى اوينادىرلار. الدن ال گۈزىرسەن. تەزە بششىگۈنلۈك جاوانلىغىندا آرزىنىڭ ئۆتۈرنەن سۇنرا، سەنى بىر گۈزەل اوغانلاۋا ئەرەجە يەم كى هامىلار اۇنۇن حىرتىنى چكىرلر. من نەنەنин سۈزۈنە باخسان، يىنى قره تۇرپاغا آتسان، قىيزىلا دئۇنر. من دە سنين كىمى جاوانلىغىمدا شانسىما تېيك آتىرىدىم، آمما ايندى يەودى لر جان مالىم وار. يۆز بىلە خانزادىلارى، چایا سوسوز آپارىب، سوسوز دا گىتىرەرم». جىئىران باشىنى اوميدسىزلىكىلە بتولۇن چىيىنىنە قۇيوب آغلادى:

«آى نە، من نە يە لازىمم، من اۇلمەلى يەم. عارىم يۇخدى كى ايندى يە قەدر دىرى قالمىشام. من ايتده يەميش قابام. من دىبسىزم نە، دىبسىز. دىبسىز قىيىزى كىيم الار. كىيم آرواد ائلر». بتوں دئىدى:

«كۆل عاغلىئىنا، أتىميىزى تۈكمە سەن آللەھ. بىر يۇل جاوانلارىن اوزونە هېرىلداماغىنан، شىرەلرىنى چك، گۈزلەلرىنى دە آغىندا تۆپور. بىر داتىش مىن گۆل. قۇى ئىنگىنە، چىخسىن رنگىنە. دور، اوز-گۈزۇنە بىر ال گىزدىرىم. بو آخشام جاوادىن ٩٦ قاباغىندا چىخخمالىسان». جىئىران دۇلموش گۈزلەرين بىر گۆلومسىدە و اوزۇنۇ بتولا تاپىشىردى.

جىئىران دۇلموش گۈزلەرين بىر گۆلومسىدە و اوزۇنۇ بتولا تاپىشىردى. جىئىران

آینایا باخاندا، اۇزۇنۇ تاتىمادى. بىر أت رەلى تۇر كۈينك، اوْنون دېشلىرى نىن اوْجوندان آغ بودلارى نىن اوْستونه انمىشدى. اوْنون يومرو، برك، تۇپجاق قىچلارى، اوْزۇنۇن دە خۇشونا گلدى. بىر نىچە گۆنايىدى كى قوجاقلاشىپ امىشىمە بىن دادىنى آنلامىشدى. ايت جاوادىن سىسى اوْبىرى اوْتاقدان ائشىدىلدى. لطفىلى خاتىنان اىستىكىان - اىستىكىانا وېرىرىدىلار. القوشوندان داتىشىرىدىلار. بىردىن لطفىلى دىندى:

«سە بىر القوشو ساخلامىشام كى كۇر گۈزە قۇيسالار، آچىلار. جاوادىن گۈزلەرى دېرىكلىنى. تووتلهسىك اىستەدى دام يۇلوندان قوشلارىن يوواسىنە گىشتىن. آمما لطفىلى قۇلوندان تو توب دىندى:

«يۇلونو ترسە گىشىمە، اوْنۇنده كى قاپىشنى آچ. گۈزە تله ئىندىن پېرلاماسىن».

جاواد قاپىشنى آچاندا گۈزلەرىنى سىلدى. مخمل بائىنجا سۇيىكتەن بىر پرى دايانمىشدى. اوْنون وحشى باخېشلارى قافلانلاردان دېرناق تؤكىرىدى. جاواد بىر آددىم قاباغا يېرىدى. پرى پېرلايىب اوچمادى. جاواد يىشى دە گۈزلەرىنى سىلدى. جىشيرانىن اورە يىسى قوش اورە يىسى كىيمى دۇيىمەدە ايدى. جاواد اۇزۇنۇ تاختا چاتدىرما غىنى گۇردو. بىر آچ سېرىتىلان كىيمى، مېرىلدايا - مېرىلدايا اختيار سىز جىشيرانى داغىتىدى. جىشيران مقاومت گۇرستىمەدى. حتى قۇرخوسوندان آرتىق دا داماق وئردى. لطفىلى اىن بىول قاپىنىن دالى سىندا جىشيراتىن چىغىرىپ اىنلىقى سىنى ائشىدىپ، حشەرى اولور دولار. سحر آچىلىنجا اۆچ يۇل جىشيرانىن چىغىرىتىسى لطفىلىنى يو خودان داشلاندىرىدى. جاواد سحر دوروب گىندىن دىندى:

«أدە واللاه، عۇمۇرمۇدە بىلە بىر مال دادما مىشىدىم. آللە خاتىن سۆفرە سىنى آچىق ائلەسىن. آللە خانى بىزە چۈخ گۇرمە سىن». *

سحر چاغى هر بير صاندىغين هنده وەريندە، جاوادىن قويروقلارىندان ايكىسى، دۇلاتىرىدىلار، ائله كى رأى سالانلار ائشىتىسىن لر، بير بيريلرىنە دئىيردىلر: «بىر نفر نەسى اوْغلۇنون، قورساڭى وار اوْزگەسىنە رأى وئرسىن».

ادب اوْچون دئىرد نفر دە پىچاغىنан دىمىدىكلىنىدىلر. جناب گئورۇن سورىدە پىچاق چىنلىرى تو تدوروب ساخلاتىرىرىدى؛ آمما اوْن دقىقەدن سۇنرا، اونسلاج آېرىنى صاندىغىن باشىندا گئورۇنوردولر. رأيلر ساتىلىدى. خان بىرىنجى رأىي گتىرمىشىدى. بىر ساحات آخشام اذا تىندان سۇنرا راديو آدىنى اعلان ائلهدى. ايش بىتدى.

*

خان شەھرىن بؤيۈك باشلارىنى لطفىلى خاتىن باغىندا قۇناخلايىشىدى. بؤيۈك گئۈلۈن قىراغىندا، نارىن آرقاجلى دئوشەمەلر دئوشەيىلر. خان يۈلدان گلن قۇناقلارا خۇش گىلدىن دىيە يارىم چىلىق اىياغا دورور. آتلەن و ماشىنلى خانلار اۇرايسا توپلاشىپلار. فرماندار گلنده، خان دىك اىياغا دوردو و اوْلدوغۇ فرشىن يارىسىنا قەدر اوْنون قاباگىندا گىتىدى. اوپوشىدولر. جناب دا خاتىمىمىي اىلە بىر گىلدىلر. خان اوْنون دا قاباگىندا چىخدى. جنابىن خاتىمىدى دۇغرودان دا قۇناخلىغى بىزەدى. گۆزلەر اىستر-ايستەمز اوْنا سارى چئۇنوردولر. ايتجاوااد سارايىشىن اىچىندىن، جنابىن خاتىمىنى دوربىن اىسن سۆزۈردو. خاتىم لۆت قىچىلارىنى بىر بىرىنىن اوستونە آشىراندا، جاوااد دىزلىرى نىن اوستوندە اوْتوردوغۇ جىئىرانىن دئوشلىرىنى، اوْزو بىلمە يە-بىلمە يە ائله سېخىرىدى كى جىئىراتىن آهى-آمانى كسىلىرىدى. شامدان سۇنرا لطفىلى جنابى اىچەرى يە آپاردى. بىر اوْزغۇن مجلسىس قوردولار. بىر ايکى گىلاس ويىكى آتىنان سۇنرا، جنابىن باشى آغىرلادى. بو حالدا جىئىران اوْلان اوْتاغىن قاپىسى انهمالجا آچىلدى. جناب بىر دە باشىنى قاوزاياندا، گۆزلەر جىئىرانا ساتاشدى

كى ياشىل بير تۇرون آلتىندا تاخىن ئۆستوندە اوزانمىشىدى. جناب گۈزلىنىه اينانما يېرىدى. آرادا بير گۈزلىنى اوغوشدوردو. لطفىلى ايشى سچىدى. خانبازى يَا وئرمەدى.^{٩٩} بير گيلاس داها جنابىن الينه وئردى. جناب اۇنۇ دا آشىردى.^{١٠٠} لطفىلى باشى آشاغى، اۇزۇنۇ يىئمە يە مشغول ائلهدى. جنابىن الينه دۇو دوشدو. اۇغرۇن-اۇغرۇن گۈزلىنىن قىيىسىندا^{١٠١} جىثيرانى اىچىرىدى. لطفىلى دىنى: «ايستىن اولسا، او اۇتاقدا سۇيونا بىلرسن. رسمي پالتار (اۇزەل پالتار) آدامى دارىخدىرار».

جناب اياغا دوردو. قۇرخا-قۇرخا اۇتاغا گىردى. پالتارلارىنى اىچەرىدە قاپىنىن بئيرۇنە آسمالىيىدى. جناب سۇيوناركىن گۈزو جىثيراندا يىدى. جىثيران اۇزۇنۇ يوخويما وېرمىشىدى. اىك بالىنجى يوخولو كىمى قوجاقلايىب دووارا سارى دؤندۇ. جنابى تېرتىمە توتدۇ. لطفىلى، جنابى سىلدى. جناب ال اىياغانىنى ايتىرىدى. تېز لطفىلىنىن ياتىنا قايتىدى. جىثيراتىن دورومو خىيالىندا اۇتۇرموشدو. گۈزلىنى يومان زامان دا، اۇنۇ گۈرۈردو. لطفىلىنىن باخىشىندا بير مۇذىلىك يىوا سالمىشىدى. بو حالدا لطفىلى بىولۇ چاغىرىب دىنى:

«جىثيرانى اۇياتىگىنان محترم قۇناغىيمىز جنابى قوناقلاسىن».

جناب دىسگىنلى: «اولمايا بىردىن ايشىن بير پورچومو اولدو؟» آمما لطفىلى، جنابىن قولوندان ياپىشىب اۇنۇ آچىق قاپىدان اىچەرىيە سالدى. قاپىنى اۇرترىكن دىنى:

«جىثيراتىن تاخىندا اىكى نىزە دە يېر وار».

لطفىلى بىولا گۈز باسىدى. بىول درسینە ازبرىدى. تېز اۇزۇنۇ آشاغىدا جنابىن خاتىمينا يېتىرىدى:

«آىگۈزەل خاتىم، تك باشىئنا نىيە اوْتوروبسان، دور سنى آغا جلارىن آراسىندا
گۈزىرىم بير ذنهنىن دورولسون».

خاتىم اياغا دوردو. آيىن ايشىغىندا آغا جلارىن آلاتىندا گىزمه يە باشلادىلار.
دۇلانا - دۇلانا باغىن اوبىرى سارايىندا ياخېلاشدىلار. لطفىلى اوْزۇنۇ اۇرايسا
يىتىرىمىشىدى. خاتىن اورتاجىھىل قىزى اينان بير ياكى نىن اوْنۇنده اوْتوروب اىچىگى
اىچىرىدىلر. جاود سارايىن اىچەرىسىنده ايدى. بىتول، خاتىمینان اونلارا چاتاندا،
لطفىلى اياغا دوردو و چۈخ سايقى ايلە خاتىمى اوْتورماغا چاغىرىدى. خاتىم
سېخىلا - سېخىلا^{١٠٢} ياكى نىن قاباگىندا اوْتوردو. آنلاشىلان بير آز اوْشوين كىمى ايدى.
خاتىن قىزى اونا بير گىلاس كۇنياڭ وئردى:
«بو اوْشوتىمنى قۇيار».

خاتىم گىلاسى آتاركىن لطفىلى اوْنون لۆت چىسى نىن بير اوستلوك ساردى. ملايم
بىر سرخۇشلوق خاتىمین گۈزلەرنى آخىندىرىدى. خاتىن قىزى بير گىلاس داها اوْنون
الىنه وئردى. خاتىم گىلاسى دۇداقلارىندا چاتدىرمامىشىدان، اىچەرىدىن جاوداين
اۋسگۈرەك سىسى اشىدىلىدى. آز چىكمەدن جاود سارايدان چىخدى. خاتىم
اولدوچجا اوْزۇنۇ ايتىرىدى. لطفىلى نىن گۈزو اوْندا ايدى. از بىرلەميش كىمى دئدى:
«آى يازىق، پولون يۇخدور ياخىرىن، گل گۇر يېغىنچا غىيمىزى كىم بزەيىب».

جاود چۈخ اوْطولو سلام وئردى. دىزى اوستە يئە اوْتوردو. خاتىمین اوْزونە
باخىادان بىر آغىر گوناه اىشلەميش محکوم كىمى باشىئنى آشاغى ياسالدى. لطفىلى يە
دئدى:

«مىن ئۆزۈم سۇيىقدور، ئۆزۈم يۇخدور، اوتسانجىمدان ئۇلۇرم. سەن منىم
عۆذوروم بىر گۈزل خاتىمدا ئىستەگىن. آللە منى اولدورسون».

بو سؤزلرى اشىدىنده خاتىن قىزى فاققىلدادى. خاتىمین دۇداغى قاچدى و اوونون گۆزآلتى دانلايىجى باخىشلارى جاوادى سۆزدۇ. گىچە ايرەلى يە گىتتىكىچە جاوااد هردى بىر سۇز بوراخىرىدى. جاوااد سؤزلرى نىن اثرينى خاتىمین دۇداغىنىدا و اوزوندە اوولا يېرىدى. سؤزلرى سرخوش خاتىمى خۇشانلايدىرىدى. لطفىلى الينى خاتىن قىزى نىن چىپلاق دىزىنە سۇرتە - سۇرتە آغىزىنا مزه قۇيوردو. أىيلىب اوونون آغىزىنى اىيلە يېرىدى. خاتىم اۇنلارى گۈرۈنچە دەيىشىلىرىدى. چىسى نىنده كى اوستىلوك زويموشدو. جاواادىن گۆزلىرىندەن ھېنج نە گىزلى قالما يېرىدى. او بىر اوسدوبلو هۇرۇمچى كىمى گۈرۈنمز تۇرۇنا دۆشن خاتىمى كېپله مىكده ايدى. بىر گىلاس دۇلدوروب خاتىما سارى اوزانىدى:

«بو نۆكىرى نىن قره سىن گىيە سن اگر بونو مندن آلمايا سان».

گۆلۈشىدلەر. كۆنياك خاتىمین بۇغا زىئىندا انمه مىشىدى كى جاوااد اوونون آغىزىنا مزه قۇيدۇ. باخىشلارين سىمى، ساز كىمى تو تو شىدلار. خاتىم كۆكلەن مىشىدى. جاوااد باشىنى خاتىمین اياقلارى نىن اوستونە قۇيوب ايت كىمى ھۆردو:

«ھاف.ھاف. جاوااد سىن ايتىندىر. ايتىنى باغىشلا».

داها اوچادان گۆلۈشىدلەر. لطفىلى اين خاتىن قىزى اۋىزلىرىندا ايدىلەر. چۇخ چىكمەدى كى جاوااد، خاتىمى بىر اوشاق كىمى بۇينونا آلدى. او حالدا اويناماغا باشلادى. جاواادىن بوغلارى خاتىما سۇرتولىدوكىچە قىدىقى گلىب كىچىنيردى. جاوااد نە واخ خاتىمى اوينابا - اوينابا سارايىن اىچىنە آپار مىشىدى. خاتىمى بئيرۇ اوستە تاخىن ئۆستە يىخما غىننان او تلاماغى بىر اولدو. سحر تىزدىن خاتىم اۋزۇنۇ جاواادىن ياتىندا گۆرنىدە، گۆلۈمسە يىب دئىدى:

«آى شوم داغار جىق دئمەلى آخىردا دىشىنى باتىرىدىن؟! دىشلىنى چىكەرم سىنن».

جاواد بيرداها قىزغىنلاشدى، دئدى:

١٥٣

«دىشىم چكىلمەمىشدىن، قۇى بىرده اۆزەنگىينه اياق باسىم».

بىول خاتىمى بئىيۆك سارا يا آپاردى. جنابىنان خاتىم بىر بىرىنە چاتاندا، اىكىسى دە بىر بىرى نىن گۆزلىرىنە گۆناھى تۇرا سالدىلار. گۆردۈم آمما گۇرمەدىم دئدىلەر.

*

بىر هفتە قۇنا خلىقىدان سۇنرا، مىرزە قىنبر سارا يدا قۇناق ايدى. جىئىران پىنجىرە دە اوزاقلارا گۆز تىكمىشدى. بىر دن بىرە قولامى گۆردۇ. قولام باغىن دووارى نىن دېيىندە قاناتىن بئىر وۇ بىللە يېرىدى. جىئىران بىر دن يېرە اوْتوردۇ. اوْرە يىي چىرىپىتى يَا دۆشدو. جىئىران كىچمىشلىرىنە قايتىدى. قىزلىغى كىمى دؤشلىرى نىن او جىلارى گىزىيلەدە. بونجا اوْد كۈلونلۇ، تمىز اوْغلانلار، قولامىن دمىر جايىناغى كىمى ائلىيە بىلمەمىشدىلەر اۇنون جايتىندان تىكان چىخارتسىنلار. سۇن گۇرۇشلىرى يادىنا دۆشىنە، اىكى اللى اۇز باشىئىنا قاراخ سالدى. بىرىنچى يۇل اۇزۇنۇ قولاما تاپشىرسايدى، بونجا گۆينەمزىدى. ايندى قولام هارادايدى، اوْ هارادا. يۆزايللىك قۇروشمايان بىر يارقان، اۇنلارىن آرالارىندا اسنه مىكدهايدى. اىستەدى چىغىرسىن آمما اوْز سىسى اىچەرىيىنە قايتىدى. تۇر پىردهنى حىسرتله دېيشى نىن آراسىئىنا آلدە. اوْ آرادا "سۇنا" قولاما ياخىنلاشدى و اۇنو ايتىلتەمە يە باشلادى. سۇنا قاناتىن بئىر وۇندان بىر بالاجا كىسىڭى قولام ئىنده كى بىلى قاناتىن بئىر وۇ سانجىدى. سۇنانى قۇوا لا دە. بىر گۆز يۇممادا اۇنو قولام ئىنده كى بىلى قاناتىن بئىر وۇ سانجىدى. سۇنانى قۇوا لا دە. بىر گۆز يۇممادا اۇنو حاخلايىب قاناتىن اووهرىسىنە سېخىدى. جىئىران تىتەرىدى. قايانادى. دەلى جەسىنە قايدىب اوْزۇنۇ تاخىن اۆستونە سالدى. اىكى گۆن تمام بىر تىكە دە اۇنون بۇغا زىندان آشاغى يَا ئىنمەدى.

١٥٤

١٥٥

١٥٦

خانلار ايسته مىشدىلر ميرت ايچۈن اولموش سادا، جىثيرانى بىر نىچە گۆن ميرزە قىنبرە صىغە ائله سينلر. يىنه بتولون اياغى آرادا اولمالى ايدى. بتول جىثيرانى دانلاماغا باشلادى:

«دئنن آى باشى خىيرلى، اوْ قەره قولدا نە گۇرۇپسىن؟ بونجا بوزباتاسى كىمىي اىكىيتلر قولام جن ائللىيە بىلمىزلىرى كى سىنىن خورجونونو قالاسىنلار؟ اتىن، اندامىن يېرە تۈكۈلسۈن؛ هەلەلىك دور اياغا بىر حامام ائله. خان سىنى بىر نىچە گۆن ميرزە قىنبرە باغيشلايىب. بختەور، ميرزە سۇبودان تاسلارى، هەلە-ھەلە كىشى سۇبودا بىلنمىز. ميرزە، خاتىن باجى سىنىن خورجونونو قالايىندا، نىچە گۆن خاتىم دىلئى دىلئى دىير، صاداغا وئرر، سارى شىلە پىشىرىپ پايلياپ». «

آما بىر آجى گۆلۈش دە جىثيرانىن دۇداغىنى بە يىنەدى. جىثيرانىن اۆرە يى آچىلمادى كى آچىلمادى. قولام اۆرە يى نىن چىرىچىوھىسىنە تو تولموشدو. سۈئۇمۇش اۇجاق آما نىسگىلى كۆز كىمىي كۆل آلتىنداش ايشاران قولام. لطفىلى قاپى نىن آراسىنداش جىثيرانى ميرزە يە گۇرستىدى. أىلىپ قولاغىينا دىدى:

«بو كۆرپە مارالا دىشىن باتار يا يۇخ؟»

ميرزە بىر آه چىكىپ دىدى:

«آدام اونا دىش باتىرماز، لطفىلى خانا اونو باغلاوا كىمىي اودار». «

لطفىلى دىدى:

«سېنىدىرە نەمە سىن». «

ميرزە دىدى:

«سېنىمىشىن داها نە يى سېنر، اونا دىش باتىرماق حرامدى. يىتىشمىش ھولۇنون دادىنى ميرزە سىندىن ياخشى بىلر». «

گولوشدولر.

*

لطفعلی بتولا دئدى:

«جىثيرانى ميرزەنин ياتيناڭتىر تا صىغەسى اۇخونسۇن».

بتوول جىثيراتىن باشىنا بىر آعگۆللۇ چادىرا سالىپ اۇتاغا گىرىدىلر. جىثيران قاپىنин بئيرۋىنده اۇتوردۇ. ميرزەقىنېرى بىر نىچە دفعە اۇسگۇرۇب دئدى:

«ضىعيفە آيا حاضىرسان بو معىن مقدارىن مقابىلىنده من، اۆزبەاۆزوندە اۇلان ميرزەقىنېنى بو معىن مەتتەجن ازدواج اختيار ائدەسىن؟»

جىثيران دىنەمەدى. ميرزە بىر داھا سۆزلىرىنى تىكىرارلادى. يىنه جىثيراندان جاواب اولمادى. اوچونجو يۇل ميرزە سۆزلىرىنى تىكىرارلایاندا بتوول جىثيراتىن دىزىنى باسىدى. جىثيران اىستر - اىستەمز دئدى:

«بعلى».

*

بىر گۈن سۇنرا بىر اۆزگۈن تۇي مجلىسى قوردولار. خان اۆزۈ مىرت اىچىن ميرزە يە ساغدۇش اولىدو. جناب دا سۇلدۇش. ميرزەنин قىاباغىندا اىكى دنه لاله ياتىرىدى. اۇبىرى اۇتاقدان زنجىرسىز قاوال سىسى قاوزاندى. بتوول اۇخودو:

«گلىن گلىر دروازادان، سويو اىچىر چىنى كاسادان، تۈيلار مبارك، مبارك بادا، آى دەلى جىثيران مبارك بادا...».

ميرزەنى اىاغا قالخىزدىلار. لالەلرى اللرىنە وئەدىلر. گلىنى مجلىسىن آراسىنداڭ گىردى يە آپاردىلار. دالى سىجا ميرزەنى اۇتاغا سالدىلار. قاپىلار قىفيلىنىدىلر. جىثيران سالىن مىش ياتاغىن اۆستوندە اۇتۇرمۇشدو. ميرزە لالەلرى آچىلىمىش سۆفرەنин

آراسىنَا قۇيدو. داماگىنى شاققىلدادىپ تۈپچاڭ اللرىنى بىر بىرىنە سۆرتدو. دئدى:

«ضعيفه حلال بير ايشه او تانماق نە يە لازىم. چادىرانى باشىندان سال كنارا. اۆز حلالىن بىر سۆز و سەنە دېيىر».

جىثيران دېرىلەمەدى. مىرزە دئدى:

«ضعيفه قاصرات الطرف انشىتىدىكىم ملک اولمايا بىزدە قۇناقدىر. اولسون او تانماق دا دىنندىر».

مىرزە اۆز و جىثيراتىن باشىندان چادىرا سىنى گۈتۈردو. جىثيراتىن لوت چىسىن لرىنى گۈرۈنجه مىرزەنин اللرى اسىدى:

«فتبارك الله أحسن الخالقين. أحسنت سنى اكن باغوانا. أحسن سنى باجاران يىره!»

عباسىنین اتهىيندن توتوب جىثيرانىن دۆورەسىنلە بىر فېرلاندى. جىثيرانىن دالى سىندا دايىاندى، دئدى:

«دوزو دريالاردان، سوييو نىسيان ياغىشىندان اولان ملک، اولدۇرمە مىرزەنى».

سۇيۇناركىن دئدى:

«بوندان آرتىق دۆزمە يە نە باجى آورەمىي اىستر». قۇرخا-قۇرخا البىنى جىثيرانىن ساغ چىنىنى سۆرتدو. ائله بىل كى البىنە كۆز يائىشدى. اللرى تىتىرەدى. بىر بىرىنجى يۈل ايدى كى جىثيران اىچىگى سىز بىر كىشى اىن قۇل بۇيۇن اولوردو. مىرزەنин يومشاق إلى، اۇنو بىر آيرى حاللارا آپارىردى. او حاللارдан كى قولامىن قوللارى نىن آراسىندا يۇنجا تاياسى نىن بۇيرۇنده اۇنا اۆز وئرردى. تۆيدا كى اۆزەل قۇنالىلار گىزلى و اۇنچەدەن دۆزەلمىش دلىكلەرن اۇنلارى سۆزۈر دولر. بىر هفتەدن چۈخ ايدى كى بىر ايشىن اوستوندە ايشلىنىشىدى. نىچە يىئىردىن فيلم گۈتۈرۈرلەندى. خان بىر اۇقەدر حاشارى اولموشدو كى آغىنَا بۇزونا باخىمادان بىتلۇ ياخالادى و تۇيوق كىمى اۇنو

پىشلادى. ميرزەنин خليفهسىنى آتلۇ گئرۇنجه، خاتىن قىزى، اۆزۈنۈ جاوادا سېخىدى. خاتىن قىزى نين يارىمامىش جانى دا يارىدى. جىشىران بىرىيىنجى يۇلىيدى كى قۇلبوپىون اۇلماغىن دادىنى دوشۇنوردو. ايش قورتاراندان سۇنرا دالىسىنى ميرزە يە چنويرىب اورتۇيو دىشى نين آراسىتىنا آلدى. خېسىن خېسىن آغلادى. قولام يادىنَا دوشىدو. دامىن قىرااغى يادىنَا دوشىدو. قولاما قىزىرقاندىغى يادىنَا دوشىدو. بۇتون آرزىلارى نين سۇيوق تۇرپاقدا باسىدىرىلماسى يادىنَا دوشىدو. آغلابا-آغلابا يو خلاىدى. سحر اذاتىنا ياخىن ميرزە دوردو. اۆسگۈروب جىشانى دا اۇيياتدى. حاماما گىردىلر. غسل قۇياندان سۇنرا يىنه اۇتاغا قايىتىدىلار. گىزلى دلىكلىرىن دالىسىندا ياتانلار دا اۇياندىلار. كىشىلىرىن گۈزلەرى جىشانى يالا ياركىن قادىنلارىن دا گۈزلەرى، ميرزەنин خليفهسىنى اميردىلر. خان بىرده اۆزۈنۈن قىسىسا خليفهسىنە باخاندا، آه چىكىپ دىئدى:

«ايچىنە زەھەر قاتىم شانس. آت اۇلاندا مئيدان اۇلماز، مئيدان اۇلاندا دا آت اۇلماز».

جىشىران قوروغاندى. ائله كى ايستەدى گىتىن سىن، ميرزە ايستەدى اۇنۇ بۇينونا مىندىرسىن. جىشىران بو اىشە كۈنۈل قۇيماياندا ميرزە دىئدى:

«آرواد أرى نين سۈزۈنە باخىناسا، كېىنى بۇش اولار.

ميرزە جىشانى بۇينونا مىندىردى و اۇنۇ بىر نىچە دۇور اۇتاقدا دۇلاندىرىدى. جىشىران نردوواتىن أتەيىنده، قولامىن سۈزۈنە باخىمادىغىنا و كېىنى نىن بۇشلوغونا فيكىرلىشىرىدى. ميرزە مېخا آسىلەمىش سارىيغى نىن قاباغىندا دايىاندى. اۇنون قاتىندا بىر لىرە بۇيۇن باغىنى چىخارتدى. سۇنرا جىشانى ياتاغىن اۆستۈنە چىرىپدى. لىرە بۇيۇن باغىنى جىشىراتىن بۇينونا سالا-سالا، بىرگۈزلۇ خليفە بىر داها باعىدادى آلدى. جىتابىن

خاتىمى نىن انگى كىلىدىنى. تئز اۇنو دؤكتوره گئتىردىلر.

*

خاتىن سارا يىندى آى مرثىسى وار. قەرىميش آروادلار، گۈن گۈرمە مىش گلىن لر، خانلىغىن بۇيۇك طەنبىسىنده دۇرد دۇوره اۇتۇرۇبلار. ميرزە قىبر مۇعظە ئىلە يېر. طهارىدىن داتىشىر. سۆز آراسى دىدى:

«اۇنجىيە خاتىم كى خاتىمى حضرت زەرادان مشق آليدىر، كىچىن هفتە صاحابى تاپىلمايان بىر لىر بۇيۇن باغىنى منه وئىدى كى اۇنو شرعى يېرىنە يېتىرم. بىلمىرم بۇ خاتىمین بو خىشىر اىشى نە ساھاتا دوشدو؛ اىنجىيە خاتىم، من اۆزو قدرە، ميرزە قىبر دە، سىنин دۆزلىپىوندن پاي آلدەيم. فىيضە چاتدىم. من اۇنو بىر لوت، او جادان يېرە گۈلمىش، آلاقاڭلاتمىش، إلى بۇش بىر محتاج خاتىما وئىدىم كى أىنىنى اۋرتىمە يە بىر زادى يۇخايدى. آلاه سن اۆزۈن بۇ خاتىمن اۋرتۇپىونو چىكمە. هەنج بىر تىكە بو تىكە كىمى يېرىنە دوشىمە مىشدى. اۇ كۆمۈنىست فوقول - كراواتلى معللىمەن تۇپ تۇنگ آتماغىندا دىيىل كى. اىستىرم اۇ آلاھىسىز يۇنۇلما مىشلار دوشۇنسۇنلار كى دىىنە نە معجزەلر وار. آلاه، خاتىم، آgam امام حسین دن اىستەمېش سىن اۆرە يىنى نىن گىزلى مطلبىنى وئرسىن. هر آدامىن مائىندا اۇ لياقت اولماز كى پولو بۇ يۇللارا قىمت اولسون. آلاه سن اۆزۈن آلاھ سىزلا را لىعنت ئىلە گىين. (آمېن) آلاه سن اۆزۈن بۇ حسین چى خاتىن كۈلگە سىنى بىزىم باشىمېزىن اۆستوندىن اسگىك ئىلەمە. (آمېن) انصاف دا ياخشى بىر زاددىر. دىيىرم بۇ حسین نۆكىرى اولان خاتىن نە گۇناھى اولا بىلر. گۇناھى ئىلە منىم كىمى لوت لر ئىلېي بىلر. ابا عبد الله علاقە سىدىرى كى اۇنو وادار ئىلە يېر تا من، ميرزە قىبرى اشويىنە يۇل وئرسىن اۇ. اىستە يېر گۈزۈ باغانلى حىالى خاتىملا را بشش اۇن كىلمە آخرىت سۆز و اورگە دم. آلاه اۇنلارىن مىشلىنى بۇل ئىلە سىن.

آللاه بولاللاھىز كۇمۇنىستلىرىن عۇمۇرونەن كىسىپ، خاتىئىن عۇمۇرونون اوستونە قۇيىسون. (آمين) آللاه اۇزۇن اۇنلارىنىن عۇمۇرلىرىنىنى بىرەكتىنى گۈۋتۈر. (آمين) خاتىئىلار، سىزىز گۈۋر نە سعادتلى سىزىز كى آخىرىت سۇزۇق ئۇپىرەنير سىز آمما او لاللاھىزلىرىن آرواد - اوشاقلارنى موسىقى يە قولاق آسىرلار. ھركىم موسىقى يە قولاق آسىا، بەشت قولىلارنى سىينى ائشىتمە يە جىك. كىشى اولسا ائله بىل اۇز نەسى اىين، آرواد اولسا ائله بىل اۇز اوغلو اينان ياخىنلىق ائدىر، زنا ائدىر. اۇزۇ دە آللاھىن مسجىد يىنده، اۇزۇ دە ماھ مبارك رمضاندا. من مىرزە قىنبر بولۇزۇ دئىرم: آللاھ اۇزۇن بىزە رەحم ائله. (آمين) موسىقى سىسى گىلندە قولاقلار ئىمپىزى كار ائله. (آمين) خان وئرمەلى كىشىدى. آللاھ اۇزۇ مصلحت صاحىبىدى. بىلىرى كىمە وئرسىن، كىمە دە وئرمەسىن. آمما بو تزە چىخانلار، موسىقى يە قولاق آسانلار بانلايىرلار كى ھامىتى گىرە كى بىر اولسون. آى جاتىئىم بولاللاھا گۈزگۈۋەسى اۇخ آتماقدى. دۆنья منىم سۇزلىرىمى ائشىتىسىن».

بلىندىگۈنون سىسى دئوردىپ يانا يايىتلىرىدى. نىچە قاپى اۇيانلىقىدا، صىمد، مىرزەنىن سۇزلىرىنى ائشىدىرىدى. خىيالا قاپىلىمىشىدى. دۆنن مكتىب دە شاھىن گچىن دۆزەلن مجسىمەسىنى ساتىجى دان آلمامىشىدى. ساتىجىنىن باش مۇدوردىن اجازەسى وارايدى كى اۇنلارنى مكتىب لىردى ساتىسىن. ساتىجى دئمىشىدى:

«ھزادامىن پولوندا او لىاقت اولماز كى بولۇلا قىمت اولسون».

ساتىجى اۇنون اۇزونە باخمىشىدى. صىمد بىر اۇنا باخىب بىر دە بىنە كى باش مۇدورون اجازەسىنە باخىب، قانى قارىشىپ ائشىيە چىخىمىشىدى. آمما لىرە بۇ يۇن باغىئىنى وئرەن خاتىمەن احسانى يېرىنە دۆشىمۇشدو. صىمد گۆلۈممسەدى. او بىلىرىدى كى خان ايندىجە اۇنا گۈزداغىنى وئرمك اىچۇن ائشىيە چىخا جاق. اۇنون

قاپى سيندان اوته جك. صمدىن آنلامى دۆزايىدى. ميرزه قنبرين سسى كىلىمك همان، خان عصاسىنى دالىتا ويرىب، اوپالارىنى باسا-باسا اوپا طرف گلدى. خان دئدى:

«سلام معللىم بەي. ايندى هائىن شىخە دىر؟»

صدىكى اوونون ياناڭى سۈزلەرنىن معناسىنى دۆشۈنۈردو دئدى:

«حالىمین نە يى دىر، موشارىن پاسلانىماسى خاتىن آشباختاناسى دېيىل كى تۆستوسو ائشىيە چىخشىن. ائلە بۇ يۈن-صاباحدىر كى سىزلى دە، آت يېرىنە پاسلى موشارلارا مىنەمەلى سىز. سىندىن بىزىم قاپى مىزا ياخشى يانۇولۇق چىخار. ميرزه قنبرە دە، بىر آيرى يو خۇ گۇرمەلى يىك».»

خان اىستە بىردى چۈرتۈنۈ پۇزماسىن آمما "پاس" "موشار" "تۆستو" "باجا" "يانزوو" سۈزلەر، قره عقرب كىمى ايچەرى سىن چالدىلار. زۇراكى گۆلوب دئدى:

«آللاھىسىز كۇمۇنىست لرا!»

صدىقىسىسا گلمەدى؛ گۆلە-گۆلە دئدى:

«آدى آللاھلى آللاھىسىز لار».»

خان اوزانلاشاركىن عصاسىنىن سىسى دە يىشىلىميسىدى.

*

بىر گىچە خان جىثيراتىن اوتاباغىندايدى. جىثيران بىر بوجاغا سېخىلىپ، اوز قارا گۆنلەرنىن ساينىنى گىندىرىدى. خان دئدى:

«سنى بىر گۆنلەر دە بىر ائلە اوغلانا وئە جەيم كى اوپۇ گۇرۇنچە آغزىنىن سوپۇ شۇرۇلداسىن».»

جىثيراتىن كى أينىنده بىر زاد يۇخايدى، دئدى:

«ايستر اولدىر، ايستر ارە وئە، ايكسى دە بىردىر؛ تۆستوسو دە بىردىر».»

خان اوْنۇ اوْزۇنە سارى چكىپ دئىدى:

«سن اۇلۇنجه قويروقلۇ قوزولار قۇي اۇلسۇنلر. سنى أر ائوينه يۇلا سالاندا
اياغىنىن آلىتىدا قوزو داكسىديرە جەيم».»

داشدان سىس چىخىدى آسما جىثيراندان يۇخ. ماشىن حاضىرىدى. خان گىشىنىب
شەھرە گىتمەيىن بتوول اوْتاغا قۇندو. جىثيراننى قىدىقلايىپ دئىدى:
«بختور، گلىن اۇلورسان».»

جىثيران دىنەمەدى. بتوول دئىدى:

«كۆل عاغلىتىنا، ائلە دۆز دئىبىلر كى كتلى آغىزىنىن دادىنى بىلمىز. ايندى گەرەك سىنن
الىن چالىب اياغىن اۇيناسىن. بىلىرسن هېچ، سنى كىمە وئىرلر. بتولون گۈزۈنون
آغى-قاراسى بىرە بىر قارداشىنىن اوغلۇننا. يازىق قره ياش قارداشىم قۇرخدو اوْنا
قىيرسانلىقدا بىر قارىئىچ بۇش يېر تاپىلماسىن. قالمادى تا اوغلۇنون أىنىنە بەلىك
پالتارىنى گىشىن دىرسىن».»

بتوول چارقادىيىن او جوايلە گۈزلىرىنى اوْغوشدوردو. سىسى تو تولدۇ. جىثيران
اوْنۇن آغلاماسىتىنا دۈزەنەمىيىپ قاباغىندا چۈنەلېپ دئىدى:
«هەلە بىر دئى گۇرە ك بوجىئىر ايش نە واختدىر؟»

بتولون اوْخو قۇنمۇشدو. بىردىن ال آتىپ جىثيراتىن دۇشۇنون او جونو سېخا-سېخا
دئىدى:

«ائلە گۆنۇ صاباح. قارداشىمین او غلۇنو كۈزە قۇيىسان، آچىلار. ماشاء الله
بۇيو-بوخونو بىر شىستلى چىناردىر».»

جىثيران دئىدى:

«دئىمەلى جىثيراتىن، يارىممامىش جانى دا يارى ياجاقدىر؟»

بتوول دئدى:

«صاباح كوره كەنى گىتىرىپ سنه گۇرسەدەرم. گشت بىر تىكە يىئ و بىر تىكە دە ساداغا وئر و منيم او قاراياتش قارداشىمما دووا-سانا ائلە گىن». جىثيران كى هربىر تەھر لطفىلى خاتىن زىندا تىندان قاچماق اىستەپىردى و ھامىدان آرتىق قولامى پرده دالى سىندا سۆزمىكىن اوئرە يى شىشىرىدى، دئدى:

«نه بىلىم آى نە، ھانى مندە او شانس. منى نىم قره چوخا سىز دۇغۇبىدو». ^{١١١}

بتوول جىثيراتىن بۇينونو قوجاقلايىپ دئدى:

«بو گۈزەللېك كى سىنده وار، ھر يانا گۈز دۇلاندىر سان، سنه قره چوخادى». جىثيران دئدى:

«سن دىين قره چوخالارىن قره سىنى گئىيم، أىنيدىن چىخارتمايم. ھامىسى نىن قويروقلارى نىن اىين دە اۋلۇچىدۇم اوزۇنون دا، ھر دېھرىلىن باش آدامىن باشىنى ساخلايا بىلسە، سۆزۈنە يىيە دورا بىلسە، اوڭدا "باش" ماق داها اياقلارىن قۇخوسونو چىكمىز». بتوول دئدى:

«خېرىنن نوبارا آز قالىپ، اۋلمۇ خىچىجە گۇرر نەوە نىتىجە. صاباح كە بىن كىسىمە دە اۋز قەرەچوخانى تانى يار سان». جىثيراتىن دۇداغىتىن بىر قۇرخاق گۆلۈش اوْتوردۇ، آمما يىئىنى بە يەنەمە يىپ تئز پېرلايىپ گىتىدى.

*

جىثيران گۇنون يارىسىنى پرده دالى سىندا قولاما باخاردى. ايندى دە جىثيراتىن ياغىشلى باخىشى، قولامىنان دۇلاتىردى. قولام مۇولىرە دىرسك وېرىرىدى. جىثيران

چوخ زامان ایسته میشدی کی اوزونو قولامین ایاقلارینا سالیپ دئسین:
«جثيران قره دوواق اولسا دا، اوره بى سن ايلن دير».

آمما قاییدیب اوز اوزونه دئمیشدی:

«هانکى اوزونن، جثيران هانکى اوز آغاردىدی. حئيف دئیل قولوقلارین ایسنى قولامین پاك ترینه قاتام».

نئچە گۆن ايدى کى صۇنانى دا قولاما آدا خلامىشدىلار. صۇناتىن دا نىچە اىسل بوندان اول، گلىنلىك خۇنجاسىنى قارا بۇيامىشدىلار. بو گۆن آمما سۆرتۈك آشىق كىمى مىش دىيىنده آلچى دوروردو. اوتانجا قالىق اىللر بۇيو دامجى -دامجى اوزوندن أرىيىب و بىر ذرە ايشارانتىسى دا قالما مىشدى. جثيران دا ائله گىشتدىكىجه او گۆنە دوشوردو. جثيران قەرە چوخخاتىن گلمەسىنە تله سىردى:

«بس دئیل کى قولامى گۈرمە يە جە يم. داها يارالارىم دئشىلمە يە جىكدىر. بس دئیل کى حىاسىز باخىشىم داها اوونون غېرتلى بوخونون سۆزمە يە جىكدىر؟»

بو فيكىرده باغىن قاپىسى آچىلدى. بىر دەنە جىب ماشىنى باغ ائۋىنин قاباگىندا دايىاندى. ماشىنин آرخاسىندا تۈرەنن تۇز، هله أىلىشىمە مىشدى کى بىر دۆم آغ گىشىن مىش بوغلو، يىكەپر كېشى ماشىندان اندى. دوشىن سۇنرا ماشىنин او بىرى قاپىسىنى آچدى. بىر آغ بوخاق، بۇي بوخونلو آمما بۇيونا گۈرە اتلى خاتىم يىزە اندى. خاتىمین آغىزى ترپەنيردى. آنلاشىلان ساققىز چىننە يىردى. بتول جثيرانا دىدى: «بختور، قايناناندى. گۈرۈرسن قىزدان سەچىلمە يىر. جاوان قاينانا قارتىنا پىسىدان اولماز. او دا سىنин قاراچوخاندىر؛ اىندى او تانميرسان اگر دئگىنن آنان سىنى قره چوخاسىز دۇغوبىدور».

جثيران سالدى اىچەرى^{۱۱۳} و تومدو. قولام تۇز اىچىنندن گۈرۈننە تىز اوزونو

دۇندردى. قۇناقلار اىچەرى گىردىلر. خان سالۇنون باشىندادا اوْتۇرمۇشدو. يارىم چىلىق دوروب بېى آغىرلادى. فنور قره چوخاتىن نەسى و بىر دە قره چوخا پىنجرە قاباغىنىدا اوْتۇر دولار. خان چايى ايستەدى. بىول چايىنى جىشىانا وئىرېپ دئدى:

«اوْغلانا چاي تو تاندا بىرتەھر ائلەكى سىنە باجان چادىرا دان گۇرۇنسۇن».

جىشىران اىچەرى گىردى. سلام وئرمك يادىندان چىخىدى. خان فنورا گۆز باسېب دئدى:

«بىزيم قىز يمىز چۆخ اوْتانجاقدىر».

فنور بىر پۆسگەن اوْينامىش آليجى كىمى بىر باخمادا جىشىانى ات-داش ائلەدى؛ خانا دئدى:

«أۇز ارىنە سلاملى ئۇلسۇن، بىز نەچى يىك».

قرە چوخا جىشىراتىن دۇشلىنىن آراسىنىداكى خطى گۇرۇنچە آز قالدى آلدەيغى چايى ئىندىن يىرە سالسىن. قره چوخا فنورا گۆز باسېب دئدى:

«اللى رين آغىر ئىماسىن».

بو آرادا خاتىن ماشىتى سارا يىش ئۇندا دایاندى. ميرزە قىنبر اوْسکوره-اوْسکوره پىللەلردىن دېرىمانىرىدى. هاممىي اياغا دوردولار. ميرزە مجلىسى گىرىنچە دئدى:

«مۇبارىكدىر انشاء الله».

آشاغىدا بىر قۇيۇن ملەدى. قۇيۇن جىشىراتىن اياقى ئىن آلتىندا كىسىلمەلى ايدى. قولام اۇنو باغىن اوباشىنىدان گىتىرىپ گىلاس آغا جىنا باغلامىشىدى. گىلاسلار آچىق پىنجرەدن گۇرۇنوردولر. صۇنا قۇيۇنون آلتىنا آينا آسمىشىدى. قىچىلارينا اىپك دىستمال باغلايا-باغلايا باياتى دئىب آغلايىردى. ايتىرمىش گۇنلىرىنى بولۇد كىمى دۇلموش گۆزلىرىنده قۇناقلامىشىدى. قولامىن گۆزۈنندىن دامان داملا دا قورشۇن كىمى تۇرپاڭى

دلدى. قاراچو خا الينده کى قارا كىفى فنورا وئردى. فنور كىفى خاتىن قاباغىنى قۇيدو.
خان كيفين آغزىنى يواش آچىپ راضى فالدى. دئدى:

«موباركدىر. موباركدىر».

میرزە قىنبرە گۆز وېردى. میرزە اياغا دوروب، بولۇنان جىشيراتىن اوْتاغىنىڭىرىدى:
«دوشىزە ناتاشا، آيا من وکيلم سىنىن طرفىندىن سىنى بو گۇردۇيون اوْغلانا عقد دايىم
اىلەيم؟»

جىشيران يواش دئدى:
«بلى».

جىشيراتىن سىسى میرزەنى اوْگىچە يە آپاردى. اوْنون چىيىنى نىن اىستىسى ايندى دە
بارماقىنىن اوچوندايدى. خاتىن اوچالانان سىسى اوْنو اوْزۇنە گتىردى. میرزە اوْناغا
دؤندۇ. خاتىن قولاغىنى پېچىلدادى:

«خان، آخر انصاف دا ياخشى بىرزىددىر. آغدۇن آغاما ياراشار؟ مىلا نؤكرين
میرزە قىنرىن، اوْنو يىتمە يە دىشى يۇخايدى؟»
خان دئدى:

«آز داتىش، اىشى تىز قورتار. اىت قورساقى ياغ گۇرتۇرمىز. بىردى سن هردىن منىم
باچى مىن اوْزەنگىسىنى باسىسان، باشىندان دا آرتىقىدىر».

میرزە چۈخ توتفون اوْزۇنۇ قره چوخا يا توتوب دئدى:
«آيا من وکيلم ناتاشانى سنه عقد اىلەيم؟»
قره چوخا دئدى:
«بلى».

جىشيراتىن اوْتاغىندا زىلېدەچىي^{١١٦} توتولدو. بو آرادا بىر آيرى جىپ ماشىنى قاپىدا

داياندى. اوونون ايچىندن بير دسته قىسسا تومان جاوان قىز اندىلر. اوينايا - اوينايا خاتىن قاباغىندان سۆزدوره - سۆزدوره جىيراتىن اوْتاغىنا دۇلدولار. بتول دئدى:

«بونلار قره چو خاتىن باجىلارى دىلار، بالدىزلارىندىلار».

خان ساحات دۇققۇزدا اوْزۇ جىيراتىن باشىنى باغلادى. اوْنا خىير دوواسى وئرندن سۇنرا، قره چو خاتىن ماشىنىما مىندىردى. جىيران باشىنداكى تۇرون آلتىندان قولامى كۈرۈردو كى قۇز آغاچى نىن آلتىندا الى قولتوق دورموشدو. قولام قۇيۇنۇ آچىپ، جىيراتىن اياغى نىن آلتىندا يېرە وېردى. جىيران اىستەدى قىشقىرسىن و هرنەبى قولاما دئسىن، آمما سىسى قەھر توتموش بۇغازىندا ايشگىللەندى. تۇرو اىستەدى يانا چكىسىن آمما اوونون اوچونو دىشىنە آلىپ، سىنسىز - سىنسىز آغالادى. قولام قۇيۇنون باشىنى كىسىن سۇنرا صۇنایا دئدى:

«اۆرە يىس يامان سېخىلىپ. گلىنى كۈرە بىلىسىدىم؟!»^{۱۱۷}

صۇنَا دا دۇلدو. ماشىن يۇلا دۆشدە. قايىن قودالار دا اوونون دالى سىنجا يۇلا دۆشدەلر. قولام هربىر شىيدن خبرسىز بىر يېر آختارىردى كى دۇيىونجا آغلاسىن. مىرزە قىرىن مىلابىن ايچىنە دۆشمۇشدو. ساكيت دايatic بىر سۆز دىيىنمە بىردى. خان ئىنى دىزىنە چالدى. كىفین آغىزىنى آچا - آچا دئدى:

«مىرزە، سىنە بو كرامت، بو كىشى لىك هارادان اۇلا بىلر».

كىف پولونان دۇلوايدى. مىرزە باشىنى يېرە تىكدى. خان آرتىردى:

«قۇرخما، خاتىن سۆقەسىنندىن سۆمۈك اسگىك اولماز. هردن قره تىكە دە دىشىنە دە يېر».

^{۱۱۸} ماشىن بىر آچىق قاپى نىن اوئنوندە داياندى. اويناغانچىلار جىيرانىن سؤىيىكە يىنە

گيريب ماشيندان انديردىلر. آروادلارىن بىرى جىئرانىن قاباگىنىدا چالا-چالا
اوخويوردو:

«تُوپِلار مُوبَارِك، مُوبَارِك بَادا...».

آچىق قاپىدان آغا جلىق بىر حەيط گۈزە چارپىردى. حەيط يىددى پىللە قاپىدان
آشاغىندايدى. حەيە طە اوتاى-بوتاى گئى آتسوقالى پىنجرەلر آچىلمىشدى. هر
اوتابغىن اشىيىنده بىر تۇرچىراڭى ياتىرىدى. ساغ طرفە دۇرد نفر يېرىمى بشش يا اوتوز
ياشىندا گلىن بىر بئۇيۇك تاخىن ئۆستوندە اوتۇرمۇشىلار. تۇركۈزىنگىلدەن بۆتون
جانلارى گۇرسەنیردى. ايکىسى نىن أىنېنده توپوكه وارايدى. آمما بىرىسى لاب
تومانچاگىدى. اوچ اوتقا ئۇيانلىقدا بىر دۇلو قىز بىر قۇوغۇ پۇفلىيىب، اونو ھاوادا
يئىللىنديرىرىدى. قۇوق بادام آغا جىنىن بوداغىنا ايليشىدى. جاوان گلىن دىرماتىرىدى
كى اوно آغا جدان اندىرسىن. اوتقادان بىر گوبود كىشى چىخدى. اونو بىر قۇل بىر قىچ
بۇينونا آلىب اىچەرىيە آپاردى. جاوان گلىن يالاندان چابالايان كىمى ساققىز
چىئىنە يە - چىئىنە يە دىلدى:

«باشىم بودانسا اتلرىنى دىشىمىن قۇپار دا جىشام».

سۇل طرفە لاب بوجاقدا كى اوتقادا پىللەنن تۇر پىردىن ئارخاسىندان بىر تاخت
گۇرۇنوردو كى ايکى نفر خلوت ائله مىشىدىلر. جىئران بونلارى گۇرۇنجه پۇرتىدو.
اونۇندن قورۇمۇشدو. يوخسوnda دا بىلنچى صحنه لرى گۇرسىشىدى، هۇيوخاردى.
حەيە طىن آراسىندا اتلى بىر آرواد صىدل اوستە اوتۇرمۇشدو. أىنېنده قىسسا تومان
وارايدى. اتلى قىچىلارىنى بىرىرىنىن اوستە آشىرىپ قلىان چكىردى. اوتساقلارىن
بىرىنندن بىر قىز چىغىردى:

«مامان!».

اتلى آرواد دورومونو پۇزمادان چىيىنىندن دئنوب اوتاغا سارى دئدى:
«اوشاقلار چۈخ شولو خلوق ائله مەين».

اتلى آرواد اونا ياخىنلاشان بىر او جا بۇى قرهشىن آروادا دئدى:
^{١١٩} «دىئيرلر فنورا چۈخامال اولوب».

قرهشىن آرواد دئدى:

«ھەنچە يە مال اولسا دا، يۇلسوزون بالاسى كاشان مىسىدى. ھەپس فرشى كىمى سۇپوردو كىچىر، اوستونە گىتىر».

جىثيران اتلى خاتىمین ياتىندان اۇتوب اىچەرى حەيە طە كىچمىشىدى. بىر دسته يارىم چىپلاق قىز اۇينيا - اۇينيا سارى گىلدىلر. اونو پىللە كانلارдан بىر اوتاغا كىچىرتىدىلر. ھاندانھانا قىزلارين بىرىسى اۇخودو:

«يۇل وئرين قىزلار گلىنە. الىن وئرين بەي الىنە. تۈيلار مۇبارك بادا».

بەي قاپىدان گىردى. قىزلار گۆلۈشوب ائشىيە چېخىدىلار. جىثيران اويموشدو كى بىردىن بەي اونون دوواغىنى قاپدى. فنور جىثيرانا دئمىشىدى كى آغىر بىر دىل آلتى ^{١٢٠} المايتىنجا، آغىزىنى آچىب داتىشماسىن. بەي اونون اۆزۈندن اۇپىنە جىثيران اۆزۈنۈ يانا چىۋىرىدى. بەي درسىنە ازېرىدى. بىر چىنگە پول جىثيراتىن باشىنا سېدى. فنور تۇر پىرەتىن آرخاسىنىدان اونلارنى سۆزۈردو. اشارە ائله دى كى دانىشسىن. جىثيران باشىنى آشاغى ياتىكدى. بۇغازى تو تولدو. چەچى يەن كىمى اۇلدۇ:

«سلام!».

ائشىكىدە زىلبه چىيى تو تولموشدو. اوتاقدا كى چىراق سؤندۇ. قره چوخا اورە يە ياتىم ايدى. سحر تىزدىن بال قايماق حاضىرىدى. بىرلىكىدە يىئدىلر. جىثيرانىن كىپرىيكلرىنە اينجى كىمى سئوينج ياشلارنى دۆزۈلدۈلر. لمپرنىميش (لېنەنميش)

گۈزلرايىلە اوغرون-اوغرۇن قرهچوخانى سۆزوردو. قرهچوخا دئدى:

«ندىر آغرىن؟ اولمايا منى سئومىرسن؟»

جىشيران باخېشىنى اوغورلادى:

«ニسگىلىلى يم».

سۇروشدو:

«ニسگىلىن ندىر؟»

دئدى:

«آناما نىسگىل اندىرم. كاش منى گلىنلىك دۇنۇنداڭئرە بىلئىدى».

قرهچوخا دئدى:

«بۇنا كى بايقوشلارىن بالالارىنى چىخارتماق لازىم دئىيل. من آنانى دا ياتىنا

گتىرەرم».

جىشيران دئدى:

«منىم كىندىمىزە دۇنەم يە اۆزۈم يۇخدور. آمما آنامى بىر يۇل اۇلسون بورادا

گۇرسم، عۇمرۇمۇن آخرىن بىجان سىنىن قوللۇغۇندا، فنور خاتىمىن قوللۇغۇندا كىنیز

كىمى سۆزەرم».

بەي بىر داها اوْنو اىپك ياتاغىن اوستوندە اوغوشدوردو. قولاغىندا دئدى:

«سن آنانى مندن اىستە...».

اۆچگۈنەن سۇنرا قرهچوخا جىشيراندا دئدى:

«منىم ايشىم بىرتەھەردىر كى اۆچگۈنەن آرتىق بورادا دايىانا بىلمەرم. اوْدوركى ائلە

بو سحر يۇلا دۆشىمەلى يم. اوْزۇنۇ ياخشى ساخلا. بىر آى دئىدين بودور قورتولىدۇ».

جىشيراتىن بىردىن بىرە ائلە بىل اىساغىنىن آلتى بۇشالدى. دۇلۇخدۇ. آىرىيەلاندا

يالواردى:

«گل منى ده اوزۇن ايله آپار».

قرەچوخا فنوراڭۇز باسىدى:

«آىنە، ناتاشانى گۈزلەينىن گىلەسى كىمى ساخلا».

سۇنرا جىيراتىن بۇينونو قوجاقلايىب دئدى:

«آپارماق مۆمكۈن اولسايدى، آپاراردىم... ھەلەلېك ساغ قالىن».

آيرىلدى. جىيران اوڭۇنو اوْتاقدان ائشىيە چىخىمادى. اوّرەيىنى بىر سىزى حىرت اوْبوردو. بىر گۈن داها كىنچدى. سحر ساحات اوّنا ياخىن بىر جاوان گلىن اوْتاغا گىردى. جىيرانا دئدى:

«آى گلىن بو بوجاقدا دىنغلامالى دىئيل سن كى. دور اياغا بىر اوْووج اوْزۇنە سو چىرپ، اوْز-گۈزۇنە بىر ال گىزدىر. نە خېرىندىر».

جىيراتىن آغىزى سۆز دئمە يە آچىلما يېرىدى. دئدى:

«نەم دېيردى: قوش قانادىنان اوچار. قانادسىز، من نە تەھر اوچوم».

تازا گلىنин اوّرەيىنه ائلەبىل بىر چايدان پۇشلەين سو جالادىلار. قىورىلىپ، آچىلدى. اوّرەيىنده دئدى:

«آى خېرىنىغان خېرىنىغان يازىق، سەن نە بى قۇيوب، نە بى آختارىرسان... آمما كاش عۇمرۇنۇن آخىرەيىنەن بىلەنلىكىن».

بىر اوّرەك ياندىغان باجى كىمى جىيرانى قوجاقلايىب باشىنى اوْخىشادى. ائشىيە چىخدىلار. حەيطىدە دۇلانان زامان، فنور بىر يېرمى ياشلى اوْغۇلنا گۈز باسىپ، اوّنا دئدى:

«گىت ناتاشاتىن دۇشۇنۇ قىرتىگىنان».^{١٢١}

اوغلان قاباق طرفدن ياخىنلاشدى. او ياخىنلاشاركى جىثيران باشىنى آشاغى يساىدى. اونا يۇل وئرىدى. آمما اوغلان سېرىتىقلاشىپ اوئون قاباغىنى كىسىدى. الينى دۇشۇنە آتدى. جىثيران بىر شىيغىچى قوش كىمى اوغلاننى شىغادى. فنور اۋزۇنۇ اوئىلارا يېتىرىدى:

«نه اولوب، نه خىرىدیر؟»

جىثيران او تاندىيغىندان قىزاردى. آغلايا-آغلايا دؤنۇب او تاغا سارى قاچدى. فنور دالى دان يېتىشىپ اىكىنجى پىللەدە اوئۇ تو تدو: «دى گۇرۇم بىرچە نه اولوب؟ سەنە نه اولدو؟ ايلان چالدى؟»

جىثيران باخىشى اىلە دئىدى يۇخ. دئىدى:

«عەغەرب چالدى؟»

جىثيران دئىدى:

«كاش ايلان چالايدى.»

پىللە كاندان أىيلدى و يواش فنورون قولاغىنا دئىدى:

«او اوغلان منه ال آتدى.»

فنور قاققا چكىپ گۆلدۇ:

«داش قىزلاр باغرىتىنا. اتىنى قۇپار مادى كى يېتىشمىش مىوه يە ال آتارلا ر داي».»

جىثيران فنورون سۈزۈنەن ھۇيۇخدۇ. باشى قىرلاندى. باخىشلارى فنورون اوزونە مېخلاندى. هاندان هانا دئىدى:

«آى فنور نە، من انۇلى يەم، ارىيم وار. ارىيم بىلسە قان سالار.»

فنور دئىدى:

«ياخشى ياخشى. آدامىن خان قاىيىنى ائلە آدامىن ارى كىمىن دير. بورا كىن زاد دئىيل

کى قىزلار اۇزلىرىنى پىشىكىدىن قاچىرتسىنلار. آدامىي اىستەمەسەلر، ال نىيە آتىرلار؟»

فۇر اوْ اوغلانا دئدى:

«آهای دىزىق، بولىغىچە ناتاشاپا قۇناقسان. وېرىدىغى سىللەنин آجىسىنى گرهى جاتىندان چىخارتىسىن.»

جىشان آغلابا - آغلابا اوْتاغا گىردى، قاپىنى اىچەرىدىن باغانلادى. بىرىنجى گلىن قاپىنىن دالى سىندا سىلەدى. جىشان قاپىنى آچدى. تزە گلىن بۇغازى بىچىلە - بىچىلە جىشانى اوشاق كىمى قاباغىندا اوْتوردوب دئدى:

«آى گلىنلىي منىم كىمى يالان اولان باجى، پامبىغى قولاغىندا چىخارت. بولىغىچە ئۆزۈن ساتانلار، هرجايى لار ئويدىر، آدى بللى دندىلىدىر. بەى دىدىيىن او شوم داغارجىق دا، بىر پوللو شرف سىزدىر كى اىشى هر نىچە آيدا بوردا اوردا، بەى چىخماقدىر. فۇر سىنى يۆزىمن تۆمنە آتىدى. جاتىن دۇداقلارىندا چىخىنجا، هر گىچە بىر قولتوغۇن اىبىنى چىكمەلىسن. ايندى ايش بودور، اىستر اۇزۇنۇ اۇلدۇر، اىستر قولتوقلارىن اىبىنى چك».»

جىشان تومدو: «دندىلىلەنەن بىل بىر زادلار باشا دوشدو. بىردىن قولاقلارنى جىنگىلەدى. اشىك حەيطەدە كى اتلى آروادىن سۈزۈنۈ خاطىرلادى:

«دئيرلەرنى فنورا چوخا مال اوْلوب».»

دۇداگىنى دىشىلەدى. اويدو. قاپىدان اشىيە چىخان گلىنە يالواردى:

«گل سن اول اوْ جاوانلىغىن، منى تك قۇيما».»

جاوان گلىن اۆزەينى دئدى:

«جاوان جاتىم قارا يىرە پاي اوْلسون».»

گۈزلىرى دۇلدو، قايتىدى. جىثيرانى باغرەنە باسىدى. جىثيران ھۈنكۈرتوايسە آغلايىردى. جاوان گلىن دە خىسین-خىسین آغلايىردى. گۈز ياشلارى جىثيرانىن چىسى نىنى اىسلامىتى، گلىن دىندى:

«آغلا، گۈزلى آغلا. او جادان آغلا گلىن. آغلا يازىق. آغلا كى بو آغلاماق دا ئىنه دۆشمىز. بو آغلاماق قەره دۇنلو بولودلارىن اته يىنى آغاردان ياغىش كىمى اورە يىنى يۇنگوللەدر، آغاردار. آغلا كى بير داها باشىنى قۇيوب آغلاماغا چىسىن دە تاپىلماز. ياواش-ياواش گەركىم كىمى سىز سىز-سىز سىز آغلاماغانى اويرەنەسەن».

جىثيران چۈخ آغلادى، آمما قەرە گۆنون اته يىنى هانكى بير گۈز آغلاماقلا آغاردىيىدىر. ياسلى آنا بودار لانمىش بالاسىن نعىشى اوستە اوغۇنماسا دا، سەن دە اوغۇنما. آرزىلارىن قېرىيە سەن دە ياش تۈك، سووارگىيەن. جىثيران بير آز يۇنگوللەشىدى. جاوان گلىن أىيلىپ اوئون قولاغىنە بىر سۆز دىندى كى ايکىسى دە گۆلومسىدەيلر. بو حالدا فنورون سىسى ائشىك طرفدن ائشىدىلدى كى بير آيرى گلىن اين داتىشىردى:

«بو ازىلگەن خاتىم منه بير چووال پولا مال اۇلوبىدور. من بورادا اوشاق زاد باجارتىرام كى. تۆن بەتۆن ددهمه احسان دا دئەمەمىش. منيم انويم دۆشىرگە دئىيل.^{۱۲۱} بو گىچە سەنин پايىن. صاباح گەركىزىپ قۇناق يۇلا سالسىن. اوزۇن بىلىرسەن كى منيم اوز قىزىم دا بير گىچە حققى يۇخدۇ تكباشىنە ياتسىن. بىر دە منه دئى گۇرۇم اوئون اتى اسگىلىر يادا دادى؛ گىچە دە بىر نىچە يۇل يالاندان آخ-اوخ دئمك اين خاتىم كىمى يىشىب سۆنبوللەنەجك، قاباغىنە قوربان كسىلىر، دالى سينا بال سۆرتۈلۈر، قىلىلى نەمنەسى خانلارىن، خانچالارىن آروادلارىنین آغىزىندان سۆزۈ كىچىلى اولىور. خاتىم كىمى ياشاماق قارتنىا تېمە يېركى».

جاوان گلین دئدى:

«ااشيت قولاغىم، لال اول دىلىم؛ ااشيت... آما آى گۈزەل، شىرىن جاتىنا غصە پېتىرمە. يى، اىچ، پۇخ قۇمى ددهلىپىن گۈورونا. بو گىچە فنوردان اجازە آليپ سىن ياتىندا ياتارام. سحر تىزدىن گىنده رىك حاماما بىزەنىب اولارىق شاماما».

جىيراتىن كۈنلۈ بىر آز آچىلدى. جاوان گلین قايىداندان سۇنرا بىر زاد يىئىب ياندىلار. سحر تىزدىن داها جىيران گۈردويموز اۆركى^{۱۲۳} جىيران دئىيلدى، ناتاشايدى. بو ايشين پىسىنى جاتىنا چىكمىشدى. جاovan گلین جىيراتىن اوره يىنى آچىشن، حامامدان سۇنرا اوُنو بىزەدى. نەمدەنسىنە ماتىك ياخدى و بىر كاغاذا دان دىستمالى جىيرانىن ماتىكلى أته يى ايله مۇھۇرلەدى. جىيران دئدى:

«بو ندىر؟ نە ايش گۈرۈرسن؟»

جاوان گلین دئدى:

«سەنин اوگىندر گلمز ارىنە گۈندەریم كى تىز گلسىن، جىيرانىن اوره يىسى سىندىن اۇترۇ پىسىراق ائله بىر، تاسى ياتىر، تىز گل».^{۱۲۴}

قايقا چىكدىلر. جىيران كى گۈزلەرى ياشارمۇشىدى، دئدى:

«كۆل آغلىنا. داش منىم باشىشما».

ايچەرى حە يە طىن قىزلارى جىيراتىن باشىنا يېغىشىب چىلتىك چالا-چالا اوخويوردولار:

جىيراتىن يوواسى، اوغلان

چارىقا دۇنمه مىش تىز گل

قايىغا دۇنمه مىش تىز گل

قىزلارين بىرى دە آرالىقدا بو هاوايا اوينايردى. جاوان گلین دئىيردى:

«جىشرا تىن يو واسى».

بىرلىكىدە دئىير دىلر:

«اُوغلان».

يىنه جاوان گلىن اُخويوردو:

«چارىقا دۇنمه مىش».

بىرلىكىدە:

«تىز گل».

جاوان گلىن:

«قاىيغا دۇنمه مىش».

بىرلىكىدە:

«تىز گل».

*

بىر سحر كندە جار دوشدو كى جىشرا امنىيە ادارەسى نىن اُغلوايىلە قاچىيدى.

قولامىن ياخاسى آغاردى. پۇلاڭ نىچە گۈن او تاندىغىندان آرالىقدا گئرۇنسمەدى.

گۆلابەتىن بىرايىكى هفتە بولاق باشىنما گلنەمىدى. آمما دىرىي آدىنى داشىيانىن قاپىسىنى

ائشىك اۆزدن سوواماق اولماز. بىر گۈن سحر اثرتەدن كۆزەنى دۇلدۇرماغا بولاغا

اندى. قولامىن نەسى ده اۇرادايدى. قولامىن نەسى دئىدى:

«جىشرا تىن او شاغى نىن چىلپە يىنى يو يورسان؟»

گۆلابەتىن دئىدى:

«قولامىن گۆز ياراسى نىن دىستمالىتى يو يورام».

قولامىن نەسى دئىدى:

«ائله‌ده آپار پۇلا دىن خجالت ترى ايلن سويا چك».

خثيرانسا، مليك نياز آروادى آراچى ليق اندىب دىدى:

«آى بالام، آغبىرچك واختىزىدا بىر بوداغا چىخىپ مىن بوداغى سىلەكەلەمك نە يە يارار. بىر ايشدى اولوب داي. داماردان چىخان قانا دايىان، دور دئىك اولماز كى. سىز نە يە بىر بىرى نيزين دوشە بىنىزىن پامېيىغىنى ائشىيە تۈكۈرسوز. نە قولاما قىز اسگىكدىر، نە دە جىثيرانا أر؛ آللاه هر ايکىسىنى دە اوغوللو قىزلى ائلهسىن».

قولامىن نەسى هىرسىنەن يىرە تۆپوروب گىتىدى. گىلدە-گىلدە دئيردى:

«او تانما يىر هلە بولاق باشىنا دا چىخىر».

گولابەتىن دىدى:

«گلەمىش خۇش غىرت قولامىن اوچ آشىنا سو آپارام».

گولابەتىن بۇتون باخىشلارдан اوزۇنۇ قاچىزدىرىدى. بىر گىچە سحرە ياخىن، پۇلا دىنىن اىچقىرا گىزىنى يو خودان آيىلدى.^{١٢٥} بىر تۇو يۇرقانى آيرى گىچەلەر كىمى باشىنا چىكدى، آمما بو سەن اۋلە سەن او سەن اۋلە سەنلەرنى دئىيلدى. دوروب يىرىنىن اىچىننە او توردو، دئىينىدى:

«آى آرواد، گل تانرى يا باخ باشىنى آت ياتكىنان. بىلە توت كى بىر يومورتان لاققايىميش».^{١٢٦}

آمما گولابەتىننەن ھاي چىكىپ آغلاما سى، جىيەرىنە اوڈ چىكدى. گولابەتىن دىدى:

«بو سحرەر ياندان اولور اولسون، شەھرە گىتمەلى يىم».

پۇلا دىدى:

«مىن دەنە جىثيران كىمى بۇينو باتمىشى چايى سو آشاغى آخىدىب، اوزو يوخارى آختارارام. جىثيران منى اوز اثويمىن غربىي ائله يىب. منى گۈرۈنچە ھامىلار سۈزلىرىنى

كىسب بىر بىرىنин اوزلرىنه باخىرلار. قولامىن يان يئورەسى آز قالا آغىزىما ايشە يىرلى، بىر سۆز دىيە بىلمىرم. مىصفى دايىنىن قىيرىنه دووا وئرمە يە گىندىمىرم. او كىشىنىن تۇرپا غىنيدان او تاتىرام».

بو سۆزلىر گولابەتىنى آرتىق اىستىلدىردى. او رەيىنى آرتىق قىزىشىدە يىردى.

گولابەتىن دىدى:

«جىشان هرنە اولسا سنىن بىلىندىدىر. بونو ياسالاماق اولماز كى. بىر دە قىزىم كۆبەلك كىمى گۇئى آسقىرىپ يىردىن چىخمايىپ كى؛ اونون قاينىن قوداسى گەرەك گۇرسۇنلر كى يازىق بالام يىردىن چىخمايىپدىر، اونون دا آغلایانى وار. بو سحر ياغلى نەزىك يا پېپ اىكى داشىن آراسىندا دا اولمالى اولسا، بالامى آختارىپ تاپمالى يام». پۇلا دەئىنە - دەئىنە اىساغا دوردو. بىر باش گىتىدى طۇولە يە. جىشاندا يامان تامارزىلامىشىدى^{١٢٨}، يېرىكلەين آرواد كىمى. بىزۇوون بۇينونو قوجاقلايىپ دۇيونجا آغلادى.

*

گولابەتىن تۈزلى بۇللارى دۇيە - دۇيە اۇزۇنۇ سالدى شەھىدە بىبىسى اۇغلو هىشىت گىلە. هىشىت سۆپورگە چى ايدى. هىشىت جىشانىن باشىنىن لۇووندان آلا - قولاي خبرى وارايدى. بۇغا زىيىچىلدى. گولابەتىن بىر سۆز تاپىپ دېيە بىلمەدى. بىر جە دىدى:

«ائشىت مىشىم جىشانىن يىرى خۇشدور. بىر جىشاندىر بىر دە بىر شەھر. آدىنى دە بى شىب "ناتاشا" قۇيوبىلار».

هىشىت گولابەتىندىن اىستەدى كى اول خانلىغا باش وېرسىن. گولابەتىن دىدى:

«آى بالا، سىز نەقدەر قانى سۇيوق سوز. يەددى بىريانا يادلار گلىر قۇھوم اۇلورلار؟

سیز آمما قۇھوملوغۇ دا داتىرسىز. نه اۇلاردى بىر چىندىك دوزونان بالامىن گۈزۈنو يۈلدا قۇيما يايىدۇز.

هئىيت گۆلوب دئدى:

«آى كۈنلۈ خۇش، بىزى اۇرالارا يۇل وئرمىزلىر. قاپىچىسى آدامىن بۇغاخانىن درىسينى فېرىق چىخاردار».

گولابەتىنин يۇرغونلۇغو او سۇزلىرى ائشىتىدىكىجە چىخىردى، قىندى ازىلىردى. سحر تىزدىن اۋزۇنو سالدى خانلىقىدا هفتە مىرىيەسى وارايدى. مىرزەقىنبر گۈزلىرىنى خاتىن باجىشىنىن آچىق سىنه سىنه كى قره چارشاپدان گۈرۈنوردو، زىللەيىب دئدى:

«آللاھ سنى آند وئردىرىم او بىرلىيىنە، بىزى بو آچىق دېرناخلانمىش سىنه لەرە خاطىر، بو تانرى تاتىماز كۆمۈنىستىلدەن قورتار. بو ملعونلارنى، آى گۈزۈباغلى باجىتلار، سىزلىر تاتىمايىزسىز. بونلار آىرى يېرلەن دىرس آلىرلار. او تانماز-او تانماز بونلارىن بىرى من، مىرزەقىنبرە نەھجى البلاعەدن دئيردى. آدامدا نور مەممەدى اولماسا، قىچىنماز. آغىزىنا هەرنە گىلسە دىير. شرم مانع اولىدو دئىيم آى مىلحد، مىردار، دۆز دئىيرىسن او بوغلارنى قاباگىنىنى چال».

سۇنرا مىرزە جناب رقىيە مىرىيەسى دئدى. اللر آچىق سىنه لەرە دۇيىولىندا، مىرزە داها دا سىسىنى قاوزادى:

^{١٢٩} «های سىزىلتىنىزا اۋزۇم قوربان. بالالارىم قوربان».

گولابەتىن آمما آغلاماق دئىسم يالان اۇلار، باغىریردى. بالاسىنى قورد آپاران أمزىكلى گامىش كىيمى. او نون آغلاماسى مىرزەنин خۇشونا گىلمەدى. دئدى:

«آى خاتىملار، بو خاتىمەن مىرىيەسىنى ائشىدەندا، ادبلى، سىس سىز آغلاسىنلار. بو

خاتىم اۇزۇ دە ادبىلىدى. اۇز باباسىنَا ادبلى آغلاردى. سىز سىز آغلاردى تاعمەسى نىن داغىنى تزەلەمەسىن. بو بالا گىزلى آغلاردى».

مرثىيە قور تولدو. گۆلابەتىنى خاتىم بۆزورگە تايىتدىر دىلار. خاتىم بۆزورگ بارىت آنبارى كىمى پارتلاادى:

«آى سنىن اوْ جئيراتىن يارىيدىغىندان يارىماسىن، نىچە كى اوْ بىزى يارىتىمادى، باشىمېزى يىرە تىكدى. آللە اوْنون باشىنى پاچاسىنَا تىكسىن».

گۆلابەتىن اھمال دئدى:

«آى خاتىم سىن آللە، گل اوْنۇ حلال ائلە، سىن اوْنا چۈرەك وئرىپىن. سنىن دووان اوْنۇ ياخالا يار. گل منى قارغى. قۇى اوْنۇن داغى منه دەيسىن. دوز-چۈرەيىن اوْنۇ تو تار».

خاتىم بۆزورگ سۇوروق اندىب اوْتاقدان چىخدى. گۆلابەتىن اوْ گۆنۇ چۈخ سۇيوق اوْزونن اشىك حەيطە ناھارا چاتدىردى. ناھار اوْلاندا كۇرپىشمان هىيىتگىلە گىلدى. هىيىتە يالواردى:

«آى بالا، بىر قۇھوملۇق دئىپىلر. بورا كافىرلر شەھرى دئىپىل كى. سىن بىل اوْ گئى آتلەي أىلەنلىك منى گل جىئران گىلە آپار. ياي اوْروجو كىمى جىئرانا سو سوزموشام. اۋلەرم، نىسگىلەم اوْرەيىنى داغلا يار هىيىت. سىندىرە بىلەمسىن».

هىيىت اىلان دىلى چىخارتىدى، آمما گۆلابەتىن بىتىمەدى. يانقى اىدى، يانقىلاشدى. آخردا دئدى:

«من اوْرانى تىكجە اوْزاق-اوْزاقدان تانى يىرام. اوْرانى اوْزاقدان سەنە گئۈرسەدە بىلەرم».

گۆلابەتىن راضى لاشدى. ساحات اوْچىدە هىيىت اوْنۇ دندىلىن ياخىن لىغىندا

آپاردى، دئدى:

«دئيرلر جىران (ناتاشا) اوْ كوچه دەدىر. اونلارىن ائويىنه هر آدام گئده بىلمز. اورادا دور، بىر نفردن اىستە كى ناتاشانى ائشىيە چاغىرسىن».

*

جىران سحرە جن ياتمامىشدى. آلتى نفر غرييە پوللو قۇناق سحرە جن قۇيىما مىشىد يلار گۈزلرىنه يو خو گىتسىن. ساحات اىكىدە بىر آيرىسىنا حال وئرە-وئرە ساققىزى چىنە يە-چىنە يە اوْنو يو خو آپارمىشدى. جاوان گلىن بىردىن اوْنون اوْتاغىنىڭىرىدى. اوْنو سېلکەلدە:

«جىران، آى جىران، اۇلۇ نەمەنەسى كىمى نە ياتىبسان، دور گۇر نە خىردى؟»

جىران گۈزلرىنى آچمادان دئدى:

«نە اوْلا جاق، دئنە بىر دستە قىزىمىش كل شۇخوم يىرى آختارىلار دا. كۆل منىم باشىمما. سن آللەه اونلارى سن اۋزۇن سۇيۇت، قادان منه گلسىن. بو گىتجە دە ياتما سام، اۇلەرم».

جاوان گلىن دئدى:

«كۆل عاغلىنى. آنان گلىپ، قالاتىن ائشىيىنده گلىپ-گىئىندەن سنى سۇرۇشۇر».

جىرانى ئىلە بىل دور دوغۇ يىشىدە قره چۇش چالدى. دىك يىرىنىن اىچىيندە اوْتوردۇ. آغىزى نىن بۇتون سو يو چىكىلدى:

«كۆل منىم باشىمما، ايندى من نە ئىلە مەلى يىم؟»

هاندان هانا دئدى:

«گىت دئگىپىن جىران اۇلۇبدور».

جاوان گلىن دئدى:

«أتىمى گۆزۈم باخا-باخا شىشە چىكسەلر دە، او اىشى گۈرە بىلمەرم. سىنىن اولۇمونو اشىدىنجه باغرى چاتلايار، من قانلىسى اولارام».

جىشيران ھۇنكۇرتوايىلە آغلادى:

«آخر من باشىما هاراتىن كۆلۈنۈ سۇورمالى يام».

جاوان گلىن دىئدى:

«آنان مندن سىنىن يېرىنى، قايىن قودانى سۇرۇشوردۇ. او ائله بىلىر كى سىن بىر وارلى-كارلى يېرىن گلىنى سىن. دور اياغا اوز-گۆزۈنە بىر ال گىزدىرى. من هر اىشى يېربە يېر ائلهرم».

جىشيران دىئدى:

«آخر نە تەھر يېربە يېر اولار؟»

جاوان گلىن دىئدى:

«ياخشى گىشىن، آعگۆللو چادىرانى دا سال باشىينا، اوزۇنۇ يېتىر قالا قاپى سينا. آنانا دئى كى سىنىن ارىن بىلسە سىن بىر ال سىيز-اياقسىز كتلى نىن قىزىسان، سىنى بۇشا يار. او نۇ بىر تەھر قاندىر كى اگر سىنى اىستە بىر، داها سىنىن آدىنى چىكىمەسىن. بو آرادا من دە كىشى پالتارى گىثىب، باشىما شاپقا قۇيوب، گلىپ سىنىن قولوندان ياپىشارام، سىنى ارىن ائوينه قايتارام. بەلۇلا دا تاپشىرارام كى منى گۇرۇنجه اىكى قات أىيل سىن».

جىشيراتىن رنگى دووارىن گچى كىمى آغارمىشىدى. جاوان گلىن اللرى اسە-اسە او نۇن ياناقلارىنا بىر آز انلىك كىرشان سوْزىدۇ و او نۇ اىتەلەدى. جىشيران پىللەلر دن حەيدە ئەنمەمىشىدى كى جاوان گلىن باشىنى بالىنجا باسېب، ھۇنكۇرتوايىلە آغلادى. آمما آغلاماقيانان جىشيراتىن دۆيىنۇ آچىلمازدى. اىياغا دوردۇ. بەلۇلۇ چاغىردى. او نۇن پىلۇو پالتارىنى آلدى و تاپشىرىقلارىنى او نا وئردى. تۇرپاق جىشيرانىن

ایاقلارینى سۇمۇروردۇ. ائله بىل قىر اوستوندە يۇل گىندىرىدى. انگىن اسمەسىنى ساخلايا بىلسىن، هىرسلى -ھىرسلى ساققىز چىئىھېيردى. قاباغىشىنا گلن جاوانلاردان ھېرىرتەھر اۆزۈنۈ اوچقۇندوردو. نەسى، كۆللوپۈن آشاغى سىندا، كۆللو خورجۇن قاباغىشىدا دووارا دايامىشىدى. حىرتلى باخىشلارى گلېب -گىندەنин اۆزۈنەدەيدى. باخىشلارى اۇنلارдан جىثيرانى دىلەنیردى. جىثيران اۆزۈنە نەسىنىن گۇرۇشونە اۆرەك تاپمادى. ياواشىدى. اىستەدى قايدىب قاچسىن، آمما جاوان گلىن اۇنو دالىدان ايتەلەدى:

«داش باشىشىنا، اىشى يوبالتماكى پۇخو چىخار».

جىثيران يېرىدى. نەسى اۇنو اوذاقدان تاتىمادى. جىثيران دايىندى. نەسى لاب يوماغا دۇنمۇشدو. جىثيرانى اىچەرىسىنىن اىستىسى، تىدير ئۇرۇ كىمى قورسادى. دئىدى:

«آى قره يىش، نەيدە آغىز آچىب جىثيرانى اۆزۈنە چىكمە يېرسى؟»

جاوان گلىن اوذاقدان اشارە ائلەدى:

«آرالىق آروادى، دئىدىم قۇرخما، يېرى قاباغا اىشى قورتار».

جىثيران ياخىن لاشاندا گۆلابەتىن اىاغا دوردو:

«آى گلىن، سىن آللە، ناتاشانى (جىثيرانى) تاتىما يېرسان؟»

جىثيراتىن بۇغازى بىچىلدى. گۆزلەر دۇلدو. بىر دە گۆلابەتىن اۆزۈنە باخاندا، گۆلابەتىن دئىدى:

«اي بالا، قورباتىن اولوم. سىن سىن؟ جىثيراتىم سىن سىن؟ قادان نەنە گلىسىن، بالا سىن سىن؟»

جىثيران راضىي ايدى يۆزىيۇل ياندىرىلىپ دىرىيلىسىن، آمما آغلاماغىنىن قاباغىشى

بۇغماشىن. گۈردو گۆلابەتىن اىلە قوجاقلاشسا، داھا آيرىتلا بىلەمە يەجك، الى اوخوناجاق. ساققىزى هؤووشنىلى - هؤووشنىلى، چىئىنە يە - چىئىنە يە دئدى:

«كۆل عاغلىئىنا آرواد. نىيە آغلائىرسان، ائلە سن اوّلدەن بايقوشسان. كىندىمىز بئويوكلىويوندە بو محلە منىمىدى. گۆلمك يېرىنە نىيە آغلائىرسان؟ شاه كىيمىن بىر كىشى يە گىشىمى شىم. يېرىدىيىم يېرە قوربان كسىلىير».

گۆلابەتىن آغلار - گۆلر دئدى:

«آى بالا، اوّز اليمە دئىيل، سئويندىيىمدەن آغلائىرام».

جىئىران دئدى:

«داش باشىئىنا آرواد، ددم دۆز دئىير، سن ائلە سفتهسن، آخى نىيە قۇيمورسان آغىزىما بىر شىرىن تۆپورجك گىتتىسىن. آتىلا - آتىلا نىيە گلىپىسىن. نىيە يېرىمى آجى ئىلە يېرسىن».

نەسى اىستەدى اوّنو كېپلەسىن، آمما جىئىران دئدى:

«آماندى دردىن آليم آى نە، منه ياخىن لاشما، ايندى ha ايندىدى كى ارىم يېتىشر. گۆرسە كى من بىر السىز - اياقسىز آدامىش قىزى يام، منى بۇشا يار؛ بۇشاماسا دا باشىمدا ^{١٣٥} سركى اولار. منى اىستە يېرسىن، مندن او زاق دور. دەدەمە منىم يېرىمى دئمە. گلن هفتە بىز بورادان كؤچە جە يىك. بالونونان ^{١٣١} فيرنگىستانا گئىدە جە يىك. آرواد انگى بۇش اوّلماها، كتلى لر بىلسەلر گلىپ منىم يېرىمى سۇيوق ائلە يېرلر. بىر نە برابرى قايانانام وار. قايانىن لارىم منى بۇيونلارىندا گىزدىرلر. ايا غىيمى قۇيمازلار يېرە دە يېسىن».

جىئىراتىن بۇغازى توتولدو. قەھر گلىپ سۆمۈك كىمى بۇغازىندا سانجىلىدى. بىر لحظە دە دايансايدى، اوّرهىيى آغىزىندا ائشىيە هوپىولمالى ايدى. دالى يَا باخاندا جاوان گلىنى گۈردو. هۇولەسک نەسىنە دئدى:

«آى ننه، باشىئنا دئنوم آماندى مندن اوزاق دور، ارىم گلىر».

گولابه تىن دئدى:

«قۇى بالا هېچ اولماسا بو سئودىيىن نەزىك لىردى نىچەسىنى وئرىم ارىن لە بىئى، قاينانانا آپار».

جاوان گلىن ياخىنلاشدى. جىيران دئدى:

«كۆل عاغلىئنا آرواد، بىلە يۆورەك^{۱۳۲} اوْلما، منىم يىدىيىم ياغلى نەزىكدىر».

الى اىلە آناسىئنا اشارەئىلەدى كى گىشت، آمما اوْرە بى دئدى: «گىتمە، اوْنلا قوجاقلاشدى. قاشى دئدى: «گىشت». گۈزلەرى دئدى: «گىتمە دايىان، منى بو جەنەمدەن آل آپار».

جاوان گلىنин دورومو جىيراندان چۈخ اوْرە يە ياتىم دىيىلدى. جىيراتىن اوْتاغىنيدان قالا قاپى سينا چاتىنجا، اوْن ايل قۇجالمىشىدى. ياخىنلاشاندا بىر كېشى كىمى اوْسگۇردو. اىستەدى بىر كېشى كىمى جىيرانى سىسلەسىن، آمما سىسى قىفيلىنىدى. اوْ ياخىنلاشاندا، بەلول اىكىقات أىيلىپ قالدى. گولابه تىنин آغىزى آچىلا قالمىشىدى. بەلولون گۈزۈندەن سۆزۈلن ياش قورشۇن كىمى خۇو تۇرپاغا جومدو. گولابه تىن اىكى اللرىنى گؤويه سارى توتوب دئدى:

«آى گۈرۈنمز تانرى، سىنى تانى مايانا لىعنت».

دئدى:

«گىشت بالا، آماندىر گىشت، ننه سىن بۇيونا قوربان اوْلسون، گىشت، مندن نىڭران اوْلما، ننه سىنى گۈردو، راحات اولر، گىشت، داها غميم يۇخدو، گىشت».

بۇلۇدلۇ گۈزلەر ياغدىلار. جاوان گلىن جىيراتىن قۇلۇندان ياپىشىدى. سۇنرا أىيلىپ اوْنون اوْزونىدەن اۋپدۇ. اوْنو اىچەرىيە آپاردى. جىيران نەقدەر اوْزۇنە اوْرەك وئردى

كى بير داها دالى ياخا بىلسىن، اوزوندە جرأت تاپمادى. جىثيراتىن اوْتاغىتنا چاتدىلار. اىكىسى دە قرىنەلر قۇجالمىشىدىلار. داش قەيدە كىمى هەرسى بىر طرفە دۆشوب قره گۈنلىرىنە ياس توتدولار. گولابەتىن آشاغى كوچدنىن اوشاقلارىنى، ياغلى نەزىك پايلايىردى. آغىزى شۆكۈرلو، ھىبىت گىلە دۇندۇ. گىچە يىرىنە گىرنىدە ھىبىتە دىئى:

«آى بالا، سىنى ئىليلە يىم ئىليلە مەيىم دئمەيەسەن، آمما بىر حىرىتىم قالدى، جىثيرانى باغرىما باسيب اىيلەينمەدىم». ھىبىتىن آروادىنى سىنه سىنه باسدى. سەۋىنچى گۈز ياشلارىنى دۆلۈخان بولۇد كىمى الەدى. ھىبىتىن آروادى دا آغلادى. اىكسى دە يۈنگۈللەندىلر.

*

لطفلى خاتىن وەرەزەننى، خۇرۇز دؤيۈشدورنلر، اوزوك قاشى كىمى آرايا آلىلار. بۇتون گۈزلەر آستىلىدىلار. يارپاق دېرىلەندە گۈزلەر يۇلا تىكىلىر. جاوااد خۇرۇزونون مامىزىنا^{۱۳۳} گىردىكان اىچى سۆرتە-سۆرتە دىئىر:

«خۇرۇز، آماندى گل جاواادىن باشىنى پاچاسىننا تىكىمە».

بىرده دۇنۇب يۇلا باخاندا، دىئىنلىدى:

«تومان باغى كۈپكە اوْغلو نۇ يۇرقان باسيب، اللر دە قالمىشى نىن قوجا غىندا:

چىخماق بىلىر كى؟!»

دۇنۇب خۇرۇزونون يالىنى تومارلادى:

«خۇرۇز سىنن اوْ قۇزونو يىشىم، گل جاواادى آرواد ائلەمە».

اژدر، خۇرۇزون كە كىلىنى اوْخشايىب دىئى:

«ھەچ اىنانمېرام بۇ اوورش اوْن دقيقە دەن آرتىق قاباقدا دايىانا بىلسىن».

جاوااد بىرەلندى:

«اوورهشین سسینى اتشيديريك. بير نفرىن خۇرۇزو منىم خۇرۇزومو باسسا، آروادىنى گۈزۈنون قاباغىندا فيلان-فيلان ائلهرم».

اژدر، گۆلە-گۆلە دىدى:

«فيلان فيلان شده، نظر خميرى كىمى نىيە داشلاتىرسان؟»

جاواد دىدى:

«داشلانارام، آدامىن هر زادىنى دا او سۆز. او شىرىن دىلىنە خاطىر، خىالىن سە بىر آرواد دا گىتىرىدىم؟ او زۇن بىلىرىسن كى بىر نفر منىم آروادىمى گۈزۈمون قاباغىندا ناللاسا، او ندان ياخشىدى كى منىم خۇرۇزوما چكىل او يانا دىسىن. نىچە آيدىر كى بونون قۇزۇنا سىجىدە قىلىرام. مامىزىنى ياغلايتىرام. سن بو اوورهشين جۇرەلى لىيىنه باخما، دؤيىوشىندا قۇچو دا پۇسگۇردار».

دۇندۇ لطفىلى يە دىدى:

«كېيىن لىين كىمى منىم ياتىمى نىيە كىسىپ سن؟ چىخ بىر يۇلا، بىر گۇر نە خىرىدى!

لطفىلى دىدى:

«يۇمورتان ترسە گلمەسىن بىر گۇرەك. ساحات ھەلتى اولمايىب».

جاواد دىدى:

«من بىلىرىدىم كى او نلار قاباغا چىخا بىلمىلر».

بو سۆزدە ايدىلر كى ماشىن خېرىلتىسى گىلدى. نىچە ماشىن قاپىنىن او نوندە دايىندىلار. سىقنانلى، سىقنانلا دۆيىنلە دىلر. نىچە نفر قاباغا چىخدىلار. بئۇيۇك قاپى آچىلدى. ماشىن لارا يۇل وئرىلدى. او ندەنە جىپ ماشىنى، بىر او توبوسونان اياقلاشىرىدىلار. دۇخسان نفرە ياخىن مسافىر، وەرەزەنин اتەيىنە تۈپلاندىلار. رەمان گۈزۈنون قولاغى اىستان جاوادى سۆزدۇ. جاواد خۇرۇزونون دۇشۇنو

تومارلاماقدايدى. دىلى نين آلتىندا قۇرولداندى:

«كۈپك اوْغلو ائلە بىل كېيىن لى سىنە باخىر».

رحمان، لطفىلى يە دئدى:

«جاوادى باشا سال كى بو خىتنا او خىنالاردان دئىيل، شرطىن يارىسىنى اۇنا خاطىر كىچىرم. سويو سۆزولمەميش خۇرۇزونو گۇۋەتتۈرۈپ بورادان گىتسىن».

جاوادىن قولاقلارى دارى دؤشۈروردو، اوْدور كى لطفىلى يە ماجال وئرمەدى كى سئۇزۇ پىتىرسىن، او زاقدان مېرىيىلدەدى:

«أغىن كىسىلمەميش گۇۋەتتۈر او پىسلانمىش جۆجەنى آپار. من شرطىن ھاممىتىسىنى سىنин ياتىنداكى او تۆك سۆزە باغيشلادىم».^{۱۲۴}

رحماتىن الى گىتىدى قەمە يە. جاوادىن اوستونە جومولاندا لطفىلى آتىلدى آرايا:
«سىز اگر دؤيوشىمەلى سىز بويورون، يۇخسا خۇرۇزلار تۇى بە يى دىلر. قۇوورقا كىمى چىتلاماغىن يېرى يۇخدۇر».

جاواد پىچاغىنى قورشاگىندا سۇخاركىن دئىينىرىدى:

«أغزىنا دۆرتدوايم، يوبانماغانى بىس دئىيل هە قاباقدان گلەكلىك ائلە يېر».

حرىفلر يېرىلىنده اوتسوردولار. اژدر، خۇرۇزنى چۈخ آغىر اىكى سېنيلماز قەرمان كىمى آددىم-آددىم بىر بىرىنە ياخىنلاشدىلار. بىر آرىشىن لىقىدا بىر بىرىسىنى يان-يانى سۆزوب دايىندىلار. جاوادىن خۇرۇزو بۇغا زىنى اوزالدىب گىرنەشىن كىمى اۇنو اوجالاندىرىدى. بىر قدم داها قاباغا آتدى. رحماتىن خۇرۇزو چۈخ پېرسىيا-پېرسىيا بىر قدم داها يېرىدى. بىر دۇور كى بىر اىل نظرە گىلدى، دۇلاندىلار. دۇلانا-دۇلانا ياخىنلاشدىلار. جاوادىن خۇرۇزو گۇزله نىلەمەدن آتىلېب رحماتىن خۇرۇزونون

دؤشوندن بير مامىز ويردى. جاوااد قىشقىردى:

«خۇرۇز سىنин قۇزۇنو يئىيم، آروادىم حلالىنىدىر خۇرۇز».

رحماتىن خۇرۇزو آز قالمىشدى كى دورومونو پۇزسون، آمما بىردىن جومولوب حريفى مامىزلادى ائله كى جاواادىن خۇرۇزو يارىم آرشىن قەدرى دالى يأاتىلدى.

خۇرۇزلارىن گۈزلىرى قىزىدى. اژدر دئىدى:

«آماندى خۇرۇز، آغىزىمىم آغىما ياماڭل». ^{١٣٥}

خۇرۇزلار دۇلاندىقجا يۆزلىرى گۈز دە دئيوشوردولر. بىر داها جاواادىن خۇرۇزو شېغىچى بىر قوش كىمىمى حريفىن اوستونه جومولدو و داها رحماتىن خۇرۇزونا ماجال وئرمەدى كى اوزۇنۇ تاپا بىلسىن. پىپىسى يارالاندى. جاوااد اژدرە دئىدى:

«تۇن بەتۇن اوْغلو، سەن دئەمەدىم كى بو خىنا اوْ خىنالاردان دئىيل؟»

اژدر سئويندىيىندن آغلایيردى. بو آرادا رحماتىن خۇرۇزو بىر داها داشلاندى. جاواادىن خۇرۇزو اوزۇنۇ يېغىشىدىرىنجا دىمىدىيىنى اونسون بۇينونا اىلىشىدىرىدى. بۇينونو بۆكدو. جاواادىن خۇرۇزو بىر يوماق كىمى اولدۇ. خۇرۇزلارى آرالادىلار. جاوااد شرطى او دوزموشدو. جاوااد يايلى پىچاغىنى شاققىلدادىب آتىلدى آرايا:

«بىر نفرىن هنرى واردىر شرطە الينى او زاتسىن. رحماتىن يال يۇبىاللارى

چاخناشدىلار. رحمان قىشقىردى:

«گەدە من او لەمەمى شم كى منىم گۈركەن پولومو سىز آلاسىز».

رحماتىن آداملارى يئرە او توردولار. جاوااد پىچاغى تۇولايا - تۇولايا باغلى بوقچاتىن ياتىنا چاتدى. آمما رحمان بىر گۈز يومىدا جاواادى خۇرۇزو كىمى يوماقلادى. قىمەسىنى بۇغازىندا يادايدى. جاواادىن سىنەسىنە ائله بىل بىر دە يېرمان داشىنى قۇيموشدولار. باخىشلارى سېنەماغىنى آنلاتدى. پىچاغى يئرە دۆشدو. رحمان

جاوادىن پىچاغىنىن اوچوايله بوقچانى قالخىزىپ، سايمازيانا اۇز آداملارىنا سارى گىتىدى. قول - قانادى ياتىنا دوشموش جاودا اۇز يېرىنه قايىداركىن دىيىنيردى:

«دالىدان ناللانان كۆپك اوغلو».

رحمان دئدى:

«آغىنى مندن قاباق يۆز يۇل كىسمەسەايدىلر، آغىنى كىسىرىدىم».

قۇناقلار ماشىنلارينا دۇلاندان سۇنرا، باغاندا ائشىيە چىخىدىلار. رحمان آخىرىنچى جىپە مىندى. مىنرايكن لطفعلىنىن آداملارىنا دئدى:

«بىر نفر بىزىم دالىمىزجا گلسىز آروادىنا داها صاحاب دئىيل».

ماشىن تۇزاناق سالىپ قىېزىلتى ايله يۇلا دوشدو. جاوادىن يال - يۇباللارى اۇنون عادىنى بىلىرىدىلر. هەنج نە دىمەدن بىر بىر باغاندا ائشىيە سۆزدۈلر. جاودا يوماقلانمىش خۇرۇزا بىر ائله تىك وېرىدى كى تۆپ كىمى ھاوادا فېرلانىپ گىردىكان آغا جىينا دەيدى و بىر ياش چىلىپك كىمى يېرە دوشدو. سۇنرا بىر آز اويانلىقدا دوران تۆكسۈز اوشاغا

قىمه سىنى تونلادى:

«ايتىل گۈزۈمۇن اۇنۇندىن، يۇخسا...».

تۆكسۈز اوشاق بىر گۈز يومىدا يېرە جومدو. لطفعلى خان دئدى:

«قازادىر گىدە، داما غىيمىزا سېچما گۈرەك. دىيەسەن تۆن بە تۆن كۆپك اوغلۇنون آروادىنىن داما غىنى گۈتۈرۈبلر».

جاودا دئدى:

«كاش اۇنون داما غىنى گۈتۈرئىدىلر».

لطفعلى اوzaقلالشاركىن اۇنو سارايا چاغىرىدى، دئدى:

«گىل ھە ھىرسىنە بىر آز تۆستو وئر گۈرەك. آدامىن آشىغى كى ھىمىشە آلچىنى

دورماز».

جاواد هاندان‌هانا قولاما دئدى:

«گۆزلرین لە منى بۇيلو ائله يېنجه، او تولومبانى وېرگۈرۈم».

قولام بير سۈز دىمەدن تولومبانى وېردى. جاواد سۇيۇنمامىش، سوپۇن ئاتىنىدا دوردو. ياش-ياش سارايا كىچىدى. سۇيۇندو. سالىن مىش سۆفرەنин باشىنىدا آنادان دۇغما لوت اوْتوردۇ. يارىمچىلىق ويىسکىنى شۇشەسى ايلن باشىنا چكدى. لطفىلى مزه وئرنىدە آلمادى. نىچە دقىقەدن سۇنرا ھۇنكىر توايىلە آغلادى. باشلادى اۆز-اۆزونه سىللە وېرماغا:

«داش باشىنا جاواد، سن نە يە دىرى قالىبسان؟ اۆزگە يېردىن گلېپ سنىن خۇروزونو باسالار، سن دە دوروب باخاسان؟»

لطفىلى اۇنون چىيىنىن بىر كۆرك سالدى، دئدى:

«بىر چلىم سىز بىچە دن اۆترو بىر دامجى آجى سو قۇيارسان بۇغا زىيمىزدان انسىن يا يۇخ؟»

جاواد دئدى:

«سن نە بىلىرسن كى من او ھرزادسىزى نە قەدر قوللوق ائله مىشدىم. او شاق كىمى اۇنو آچىب بلە مىشدىم. من كۈپك اوْغلو، من ايتىن اوْغلو، دور جاودادىن آغىزىنا ايشە. من بىر دە نە تەھر باش قاوزا يابىلەرم». لطفىلى خان گۆلە-گۆلە دئدى:

«الى بۇش دىيىلم، من سنىن ددهنىن گۇورۇندا ايشەين يىردى سنىن آغىزىنا ايشە يىنمەرم». جاودادىن دۇ DAGI قاچدى. او گۇنو آخشاماجن اىچىب اسرە دىلر. ساحات

اۇن ایکىدە ماشىنى اىشلەدىپ باغاندا چىخدىلار. دندىلىن قاباغىندان اۇتن زامان

جاواد دئدى:

«ساخلا».

آمما لطفعلى ساخلامادى. جاواد قىشقىرىدى:

«نه كى وارسىز، ساخلا دئدىم».

لطفعلى دئدى:

«گل قازدىر گىت بىر گىچە ده اۇلور اۇلسون خاراباندا يات. منه ايش چىخار تما».

جاواد دئدى:

«بو گىچە گەرەك جىيران گىلدە ياتام».

لطفعلى خان آغرينى - آغرىنى ماشىنى قايتاردى. قالا قاپىسى نىن اۇنۇنده ساخلادى.

بىر نفر اىشچى بىلنى بۇشالدىپ اياق اوستە كۆللسو يە اىشە يېرىدى. جاواد قاپىدان

گىرركن اۇنا دئدى:

«گەدە دەدەنى بۇغما».

ايشچى دئدى:

«بو تۇن بە تۇنۇ اۇلدۇرە جە يم. ايندىجە سىنن نەنин اوستۇندن دوروبىدور».

لطفعلى قاققىلدادى.

*

بەلول بىر اىكى باشلىق شىرەلى تىرىيەك چوبوغى يا پىشىدىرىپ جىيرانا دئدى:

«تۇستۇنۇ اواد، قۇيما هەدرە گىتسىن. او توستو، قىزىلدىر».

جىيرانى اۇسگۇرمە تۇتىو. چەچىدى. اورەك بولانماسى گىلدى. بەلول اۇنۇن

كۆرەينى اوغۇشدوروب دئدى:

«آغزِينا بير قاشيق بال قُوي، دوزه له سن».

بير نچجه دقيقه دن سۇنرا بير آيرى باش دا باغلادى، اوْنو جئيرانا سارى اوْزاتدى. جئيراتىن قوللارىنىدا، دامارلارىنىدا اىله بىل بىر زاد دۇلاندى. بىللىكلىرىنى اىله بىل سېخىر دىلار. اوْزوندە يۆنگوللوك دۇيدو. جئيرانا بير گرنىشىمە گىلدى، اسنه دى. بەلول اوْنو بىرىنە كىچىرىدىپ، اوْستونو اۇرتىدو. جئيرانىن آنى اوْد كىمى ياتىرىدى. اوْنا قىزدىرمايانان اوْشو تەمە گلەمىشىدى. بەلول قاپىدان چىخا-چىخا دئدى:

«بەلول سنى بو گۈندە گۈرۈنچە، اۋلۇيدى كاش».

بەلول جئيراتىن اوْتاغىنىن اشىيىنده اوْتوردۇ. باشلادى پاپىرىز اشىمە يە. بىر دن كۆچە قاپى سينا بىر تېك دەيدى. بەلول دىسگىيندى، آمما سىن وئرمەدى. بىر دە گۈرددە كى قاپى آز قالىر تۇپاندان چىخسىن. اۋسگۈرۈب دندى:

«بو نە واختىن بىللىنىن قىزماغىدى. ناتاشا كئف سىزدى، گىت اوْزونو بىر آيرى ائودە سۇيۇت».

بەلولون سۈزۈ قورتار ما مىشىدى كى گۈرددە جاوداد دوواردان أنىر. جاوداد نە آلدى، نە ساتدى بەلولا بىر اىله سىللە وېرىدى كى دېغىر لانىب كردىيە دوشدو. دۇنيا گۈزۈنون اوْنۇندا فارالدى. بورنوندان اىستى قان شۇرۇلدایا-شۇرۇلدایا يۆگۈرۈب قىشقىرىدى:

«كافىرین بالاسى، ناتاشا اۇلۇم حالتىندايى، خستەدى. گل كىشىلىك اىله بو گىچەنى اوْندان ال چك. جئيران سىسە اوْياندى».

بەلولا دئدى:

«قۇى گلىسىن. حالتىم دۆزەلىيدىر. سن قۇى گىت». جاوداد اىچەرىيە گىردى. اياق اوْستە دورا بىلمە يېرىدى. جئيرانى گۈرۈنچە اىكىنچى سىللەنى اوْنۇن اوْزونە ياتىرىتىدى. جئيران گىچەللەندى. ياتاغىن اوْستونە دوشدو. جان

هُوْولُونَدَنْ اُوزُونَوْ يَا تاغِيْنَ بُوجاغِيْنَا چَكَدَى. گُؤزُونَدَنْ پِير-پِير ياش الْهَنِيرَكَنْ، جاواَدِينْ اُوزُونَه گُولَدَوْ. جاواَدْ اُونَوْ سُويونَمَاغَا ماجَال وَثَرْمَهَدَى. بُوتُونْ پالَتَارَلَارَيْنِى جَيْرِيْب آَنَدَى. جاواَدْ بُو گَنجَه بِير يِيرَتِيجَى قورَدا دُئْنَمَوشَدَوْ. جَيْرَانْ اُوزُونَوْ اُونَوْنَ قُولَلَارَيْنَا تَاپِيشِيرَدَى، آَمَما جاواَدْ اُونَوْنَ قُولُونَوْ بُورَخَا لايَشَ جَيْرَانَيْنِ دَالِيسِينِى اُوزُونَه سارَى چَثُويِرَدَى. جَيْرَانْ هِيج كِيمَسَه يَه اجَازَه وَثَرْمَه مِيشَدَى كَى اُونَا دَالِيدَان دَاشْلاَنْسِينَلَار؛ جَيْرَانَا بِير گُؤزَلَه نِيلَمَزْ گُوْجَ گَلَدَى. بِير آَنَدَا دُئْنَدَوْ. جاواَدِينْ اُوزُونَوْ جَيْرِ ماْفَلَادَى. پارِچَاسَى اِيلَنْ اُونَوْنَ اُوزُونَه توْپُورَدَوْ. جاواَدْ اِينَدَى بِير قُودُورَمُوش اِيَه دُئْنَدَوْ. جَيْرَاتِينْ شِيرِيق دُونُونَوْ لَابْ شِيرِيقَلَادَى. اُونَوْ دُورَدْ بِير يانَدان تاخِيْنَ بارِماقْلِيَقَلَارِينَا باعَلَادَى. جَيْرَاتِينْ باشَى تاخِيْنَ ياتِينَدان آشاغَى يَا سَالَلانَدَى. سِينِى آَرتِيقْ قاوِزا يانِما يِيرَدَى. اِيَسْتَه مَه يِيرَدَى بَهْلَوْلَونْ اوْرَه يِينِى سِيخِسِينْ. جاواَدِينْ تُورَآَتَان كِيمِى اللَّرِى جَيْرَاتِينْ اوْيورَدَلَارَيْنِى سِيَخَدَى وَ اُونَا آغِيزِيَندَان يَا خِيَنْلىقِ اَئَلَهَدَى. جَيْرَانْ تِيرَه دَى-تِيرَه دَى، چَابَالَادَى، رِنْگَى بُوغُولَدَوْ. نِيَچَه دَقِيقَه دَن سُونَرا جَانِسِيز دُوشَدَوْ. جاواَدْ بَثِيلِينَدَه كَى پِيچاغِيْنَان جَيْرَاتِينْ سَاعَ دُوشَوْنَوْ كَسَدَى. كَسيِك دُوشَوْ اُونَوْنَ آچِيقْ آغِيزِيَنا تَپَدَى. لَطْفَعَلَى اوْتاغَا گِيرَنَدَه ايَكَى الَّى اوْلَدَو بِير تَهَسِى. جاواَدَى اوْتاقَدان اِشِيه چَكَدَى. بَهْلَوْلَا دَئَدَى:

«اي دندِيلِين سوْمسُوك ايَتِى، آغِيزِينِى آچِيب بِير كَلَمَه دَاتِيشِسانْ، دِيلِينِى چَكَهَرم. سِن بِيزِى بُورَادَا گُؤرَمَه يِيبِسِنْ. بِيز بُو گَنجَه بُورَا يَا گَلَمَه مَى شِيك. بَهْلَوْل دِيسْكِينِىب دَئَدَى:

«نه خَبَر اوْلوب؟»

ايَسْتَه دَى كَى جَيْرَاتِينْ اوْتاغِيْنَا گِيرَسِينْ، جاواَدْ اُونَوْ قُوْجَاقَلَادَى. لَطْفَعَلَى خَان جَيْرَاتِينْ اوْتاغَى نِينْ پَرَدَه سِينِى شِيرِيقَلَادَى. بَهْلَوْلَون الِينِى دَالِيدَان باعَلَادَى. سُونَرا

اونو بادام آغاچىنا سارىتلادىلار. لطفلى دىندى:

«اگر جاتىنى ايسته سن دىيرىن نىچە نفر باشى شلمەلى تائىنماز دوواردان دوشىدلر.
منى باغلاياندان سۇنرا جئيرانى اولدو ردولر».

بەلۈل «اولدو ردولر» سۆزۈن اشىدىنچە ايندى اولمەيىسىن نەواخ اولەجكىن،
باياقلارىما هوشدان گىتمىشدى.

*

سحر تىزدن فنور ناتاشاتىن اوْتاغىنا ياخىنلاشاندا، بىردىن بىرە دايىاندى. اياقلارى
يئە مىخلاندى. بەلۈل بادام آغاچىنا سارىتلانمىشدى. بەلۈلۈن باشىنا جئيرانىن
يايلىغىنى سارى يىب او جىلارىنى انگىزىن آلتىندا دۆيىونلەمىشدىلر. فنور چىفيردى.
جاوان گلىن و آيرى قىزلاр اوْتاقلايدان اشىيە تۈكۈلدۈلر. بەلۈلۈن جىدىنە
ياخىنلاشانما يېرىدىلار. قىزلاردان بىرى دىندى:

«آى قىز، دىيە سن بەلۈل اولمەيىسىدى».

بەلۈل باغلاناندان سۇنرا بىر نىچە ساحات بايىلمىش^{۱۳۶} قالدى. سۇنرا هوشاڭلدى. بىر
نىچە ساحات چابالادى، آمما اوْزۇنۇ آچا يىلمەدى. بۇغازىنا دۆيىونلىنىمىش يايلىق بىر
گۆجلو ال كىمى اونو سېخىردى. آغىزىنا تىپلىن دىستمال سىسىنى قىفيللەمىشدى. بىرداها
بايىلاندان سۇنرا هوشاڭلدى. سحرىن دىشلەين سۇيوغۇ اونو دىشلەدى. اىلە بىل
قىزلارين هارا يىنى بىر درىن قويونون دىيىىندىن اشىدىردى. اياق بارماقلارى
دېرىلىدى.. قىزلار تۈكۈلوب اونو آچدىلار. آچماغانىنان چىلىپك كىمى دوشىمى بىر
اولدو. بەلۈلۈ اوْتاقلارىن بىرىنە سورودولر. هوشاڭتىرىدىلر. بو حالدا جئيرانىن
اوْتاغىنidan بىر اىلە قىشقىرتى قاوزاندى كى اشىتىمەين اولمادى. جاوان گلىن اوْ آرادا
جئيرانى گۇرمە يىب اورەمى قىزىشدى. بىردىن اوْنون اوْتاغىنا سارى يۇرۇدو. اوْجادان

چاغىردى:

«جىئران، آى جىئران».

سىينى اشىيتمەينىدە دئدى:

«ياغرىب امام رضا!»

قاپىنى قۇرخا-قۇرخا آچدى. جىئرانى او حالدا گۇرۇنچە او و سونلانمىش اىسلام كىمى قورودو. بىردىن قاپىنى چىرىپىپ نە گۆجو وارايدى چىغىردى. بەھلول ياددان چىخدى. قىزلار، جاوان گلىنى سىلكەلەدىلر، آمما او نون دىلى اولمادى كى جاواب وئرسىن. او نون جىئراتىن او تاغىننا سارى با خماغانىندان، او تاغا سارى او زولدولر. فنور او تاغا گىرنىدە، او زونو دېرناقلابىپ دئدى:

«گلىن، قىزلار، ائويم يىخىلدى. فنورون باشىنا دندىلىن كۆلونو سۇورون قىزلار». ناتاشايتىن او لومۇ گۆللە كىمى دندىلە سىلىنىدى. آيرى ائولىدىن آروادلار تۈكۈلوب جىئراتىن او تاغىننا بۇ يلاتدىلار. قاپىچى ممى، فنورا بىرته هەر قاندىرىدى كى بو دۆيون نظمىيە إلى ايلە آچىلمايدى. بەھلولو هوشاڭتىرىدىلر. دىلى تو تار- تو تماز دئدى:

«منه جىئراندان بىر خبر».

قىزلار بىر بىرى لرىنىن او زلىسنه با خدىلار. بەھلول بىردىن يئرىندەن داشلاندى. اىستەدى جىئراتىن او تاغىننا گئتسىن. او نو تو تدولار. قاپىچى ممى دئدى:

«جىئراندان سارى باشىن ساغ او لسون بەھلول. ائويمىز يىخىلىپ بەھلول. جىئرانى او لددۇرۇبلەر».

جىئراتىن آلتى نىن اىستىسى هله دە بەھلولون او ووجونون اىچىنده ايدى. باشىنى دووارا گۆپسە يە - گۆپسە يە او خشادى:

«آدامسىز، او مىدىسىز، داوا-درمانسىز جىئران، يۇرۇلموش جىئران، قىنیندا

بُوغولموش جىشيران».

بەلول بىردىن جىيىندىن تىرىيەك پىچاغىنى چىخارتىدى. اۇنۇ اۆز بوغازىنا آپاراندا، قۇيمادىلار. بەلول خىيلك آغلاياندان سۇنرا دئدى:

«آى باشى كۆللو بەلول، نە يە دىرى قالىپسان؟ آغ كۆنونه خاطير؟ سىنин بو دۆنیادا نە پاين وار يازىق، سىن كى كۆنده مىن يۇل اولەجكىن، بىر يۇل اول قورتار دا».

بەلولا تۇختاخلىق وئرە-ۋەرە آيرى قاپىچى لار، بُوغولموش گۈز ياشلارىنىن سەددىنى سىنديرىدىلار. زۇو-زۇوه باشلاندى.^{١٣٧} آغلاماق بەلولون بُوغازىندا، دۆيىونلىنىش كەدەرى، ياواش-ياواش ارىدىرىدى. نظمىيەدن گلىنچە فنور اۇتساغى بۇشالدىب بەلولدان ايشىن نە اۇلدوغونو سۇرۇشدو. بەلول دئدى:

«اۇنلارىن ايشىدىر، قۇى منى اۇلدۇرسونلار، جاوادىگىلىن ايشىدىر».

فنور تومدو، دئدى:

«ايىدى نە ائلهمك اولار؟ اۇنلارىن آدىنى وئرسك، دىرى گۈزلۇ بىزى اۇدلایارلار. سىسىمىز دە بىر يانا چاتماز. ايش دۆيىونه دۆشسە، بىزىم دە اليمىزى قاتارلار. نىتجە دىر هەلەلىك اۇنلارىن آدىنى وئرمە يك؟»

بەلول دئدى:

«منىم بۇينوما دىرى اىلان دا سالسالار، او ياراما زلارى لۇوا وئرەجه يم. قۇى نە اولور اولسون».

فنور دئدى:

«توتالىم لۇوا وئردىن، اۇندا اىشى بىرتەھ بىزەيرلىرى كى سىنلىن منىم آياغىم تۇن بەتۇن اۇلۇنون قېرىيە كىچىر. آى يازىق، سەنە خاطير، جىشيراندا خاطير، خانا سەنە دىرىلىرى؟ اۆزۈن بىلىرىسىن كى دەھسى نىن بىر سەنە دئمەيىنە خاطير، زاواللى، اۆزوباغلى

قىزىز، دندىلدىن باش چىخار تمىشىدى».

بەلول تومدو. ساپىچىخاندان سۇنرا گۇردوڭى سۆزلىر دۆزدولر. علاجىسىز، آوارا باخىشلارى آنلاتدى:

«آخر بىر قىزىن قانى بىر سېرچە قانى كىمى آرادان گىتىسىن؟ سو دا سودان دېرىلمەسىن. انصاصىدى كى بىز دووار كىمى دوروب باخاق؟»

فۇر دئدى:

«آماندى بەلول، بىزىم باشى بؤكلىمۇز سىن سىن، سىن دايامىشىق».

بەلول بىر اۆزۈنۈن دورومونو يادا سالدى. بوغوندان بىر تۆك چىكتى. اونى قاباغىندا تو توب دئدى:

«دووار كىمى باخسام، اونىدا بىر بوغلارا نە جاواب و ئىرەتلىيەم؟»

فۇر اوۇنون گۇزۇنۇن ياشىئىنىلى ايلە سىلە - سىلە دئدى:

«تو تاق كى دووار كىمى باخما، بوغلارىنىن هىرىپىسى بىر دىل اولسۇن، نە ئىلىيە بىلرسىن؟ يازىقى بالا، بىز اۇتوردوغومۇز يئرى ده اۇدلایانمارىق، اونىدا قالماشىش كى بونلارىندا دۆشك».

بەلول ايکىلى اۋز باشىئىنى قاراخلادى:

«اۇلگۇن بەلول اۇل، آخر نە يە خاطىر دىرى قالىيىسان؟»

فۇر جىئرانى اۇخشادى:

«آى نەلىيەن نە سىز بالا، آى يازىسى قره، اىچقىراغى بۇغازىندا قالان بالا، آى سىسى اۋز اىچىنده ايتىن بالا...». ايکىسى دە بىر بىرىنى قوجاقلايىب آغا لاشدىلار. فۇر اىچىنى چىكىرىدى كى نظمىدەن يېتىشىدىلر. اۇل بەلولو سورغۇ-سوۋالا توتىدۇلار. انىشىتىدىكلىرىنى يازدىلار. جىسد بىر نىچە ساحات اورادا قالمالىيەدى.

جناب قولامىن پرونده سينى چىخارتىرىپ قولامىن گتىرتىرىدى. جناب درسine از برايدى. قولامىن گئورۇنجه اوئون قولاغىنىن دىبىنى قىيىشىدىرىدى. قولامىن گۈزلىندىن اوەد پارلادى. تىترەك سىسىلە دئدى:

«باشىنا دۇندۇيوم آى آغا، يىنە نۆكىرۇندىن نە ايش باش وئرىپىدى».

جناب دئدى:

«دئمەلى اللرىن گۈرەن اىشى گۈزلىن داتىرە؟! ائشىشك اوزۇن سن».

قولام دئدى:

«آغا آند اۇلسون اعلاھضرتىن جىققا سينا، منىم هىچ بىر زاددان خېرىم يۇخدۇر».

جناب دئدى:

«كۈپە يىن اۇغلو كۈپك، نىچە خېرىن يۇخدۇ. كىشىنىن گۈزۈ باغلى قىيىنى قاچىردىب دندىلە ساتماغانىن بىس دئىيل، اوڭدا دئىرسىن هىچ نە بىلمىرسىن؟
يا سالا يېرىسان؟^{۱۳۸} سن اولەسن. بىرىنجى يۇل قانون سنە گۈزۈنۈ يۇمدو، سن حاشارى اولدۇن يۇخسا؟ ائشىشك كىشى، سن دئىرسىن بىس قانونون گۈزۈ ائشىشك دەدن كىمى يۇمولودور؟!»

قولام كى هۇيىوخىمۇشدو. دئدى:

«آى آغا، دندىل ھارادىير؟ گۈزۈ باغلى قىز كىمدىر؟»

سروان گۆلدو:

«دندىل، نەنن سنە بۇيلو اۇلان يىردى. گۈزۈ باغلى قىز دا، آداخلىن جىيران».

قولام جىيراتىن آدىنى ائشىدىنە داشلاندى:

«جىيران؟! جىيران ھارادادىير؟»

جناب دئدى:

«جئيرانى دندىلده اولدو روبلر. جئيران اوْزونو ساتىرمىش».

قولام بيردن بيره توپوروب دئدى:

«آى چۈرە يە توپورەن، ناكىشى لر».

جناب دئدى:

«هارادان معلوم كى سن اوْنۇ اولدو رمە يىبىسىن؟!»

قولام آغىزىنى آچاندا قاپى تاققىلدادى. لطفعلى خان اىچەرىيە گىردى. جنابىشان

گۈرۈشدو. قولامى گۈرۈنجه هوپوخوش جنابدان سۇرۇشدو:

«قولام بورادا نە قايىریر».

جناب دئدى:

«قولامىن الى خىير ايىشىدە دىر. قولام دئمە، دىڭىن بىر آدام آلىش وئرىشچى سى،

دىڭىن بىر تك گتىريپ جوت اوينادان».

لطفعلى جنابا آجىقلانىپ دئدى:

«بو نە سۆزدۇر؟ احترامىنى ساخلا!»

جناب دئدى:

«حققىن وار، آمما دندىلده دؤشۇ كىسىلەن سۆزمانى بو خۇش غىثيرتىن

آدەخلىيىسى ايدى. آنلاشىلان بو اوْزۇ اوْنۇ اۇرايا آپارىپ، ساتىيدىر، بلکە دە اوْزۇ

اولدو روبدور».

لطفعلى دئدى:

«من ايکى گۈزۈمە اىناماسام، قولاما اىنانا رام. قولام غىرتلى دىر. قولامى

دۇغراسان دا او ايشى گۈرە بىلمز».

جناب دئدى:

«بو شەھردە جىثيرانى قولامدان سۇنرا تانى يان يۇخدور. بىر خۇشغۇرىتىن كى اۋز آدالى سىندان خېرى اولمادى، ائلە بىلنجى اىشلر دە اياغىنا ياپىشاندى».

قولام دىئدى:

«هانكى آدالى؟ بىر گۈن گۈزۈمو آچىب گۈرمۇش جىثيران جىن كىيمى يۇخ اولوبدور. بىر دامجى سو اولوب يىرە جوموبدور. منىم خېرىم يۇخدو. سۇنرا اشىيتىمى شىم كى امنىيە ادارەسى نىن اوغلو اينان قاچىيدى».

جناب دىئدى:

«توتاق كى سن دۆز دىئىرسن، آدالىيىسى اىتن كۈپكاؤغلو، اوْنون يۇخ اولماسىنى خېر وئرمىز؟ بىرده سنىن دۆسى يىنده اۋز دىلىنىن يازىلېپ كى جىثيرانى سن قاچىردىيىسان؟ ايندى قانون اوْنون آناسىنا، آناسىنا نەجاواب وئرسىن؟»

قولام اىستەدى كى آغزىنى آچسىن و دىئىن كى زۇروننان اوْنون بارماغانىنى كاغاذىن أتەيىنه باسدىرىيىلار. لطفىلى خان ماجال وئرمەدى، دىئدى:

«جناب سن اوْزۇن آدام صىرافى سان، آغزى آيرىنى دالى سىندان تاتىيارسان، اوْزۇن بو ايشى بىر تەھر يۇلونا قۇى، ياتىميانا سال قولام دۆزگۈن آدامدى. قۇى اوْنون آيرىسى كىسەسىندە قالسىن. قولامىن ايندى آيرى بىر دىرىلىيى وار، آيرى ائسى ئىشىيى وار».

قولام دىنەمەدى. جناب باشىنى سىلکە يىب دىئدى:

«استغفـر الله ربـي ... لطفـلى خـان سـنـىن اـيـچـون بـيرـ كـلمـه سـئـزـدـوـ دـا، آـمـما مـن سـنـىن اوـزـونـدـن كـئـچـه بـىـلـمـىـرـمـ. قولـامـ گـئـتـىـسـىـنـ سـنـىـنـ اـيـتـىـنـ چـانـاغـىـنـداـ تـىـلـتـهـ يـئـىـسـىـنـ. سـنـىـنـ اوـشـاقـلـارـىـنـ پـۇـخـونـاـ پـىـهـ دـئـىـسـىـنـ، يـۇـخـساـ اوـنـوـ آـسـدـىـرـارـدـىـمـ».

بىر صفحە كاغىذ قولامىن قاباغىنا قۇيوب، اوْنداڭ اىستەدى كى بارماغانىنى اوْنون

اته يىنه باسىئن. قولامىن اوره يى تۈكۈلدو آمما اومىدىسىز بارماغانىنى باسىدى. جناب دئدى:

«بو كاغاذا سىنин دىلىنچە يازىلىپ كى نظمىيە يە نىچە آى بوندان اول خبر وئرييسن كى سىنин قاچىرتدىغىن قىز جىخىران، بىردىن بىرە يۇخ اولوبىدور. ايندى بىز سىنى دندىلە آپارىرىق، سىن جىسى گۈرنىن سۇنرا، بىزيم مامورلارا دىيە جىكسن كى اۇنۇ تانى يېرسان، او منىم ايتىن آداخلىم ايدى».

قولام اىستر-ايستەمز دئدى:

«گۆزلريم اوستە، آلاھ سىنин عۇمۇرونۇ اوزۇن ائلهسىن».

جناب دئدى:

«من نەچى يىم، گىشت بو كىشى يە دووا-سانا ائله كى سىنин ايشىنى يۇللاندىرىر. ايشىنى-گۆجونو بوراخىب كۆهنە نۆكىرىنىن دالى سىجاڭزىر».

آجان اىچەرى گىرىپ ال قاوزادى:

«ماشىن حاضىرىدى».

جناب، لطفىلى، قولام بىر دە اىكى نفر آيرىسى دندىلە يۇللاندىلار. يۇل اوزۇنۇ قولام ئىنده كى ناجاغانىن دستەسىنى سېخىردى. اۇنۇ چۈلدە اۇدون چاپا-چاپا توتوب گىتىرىپلىر. جاودا قالا قاپىسى نىن اشىيىيىنده وار-گل ائدىرىدى. كۆچەلردى آدام ئىندىن اىينه سالماغا يېر يۇخ ايدى. جنابا يۇل آچدىلار. جاودا اىكى قات جنابا ئىيلدى. جناب سايمازيانا كىچىدى. الى بىلەنده كى سىلاحى بىر سېخىدى. جنابىنان لطفىلى، جىخىراتىن اۇتاغىينا گىردىلر. جناب او صىحنهنى گۈرۈنچە تىتەدى، بىردى الى سىلاحىنا گئىتىدى، آمما نەايىسە سۇيىدو. قولامى اىچەرىيە آپاردىلار. قولام جىخىرانى چىپلاق گۈرۈنچە گۆزۈنۇ يومدو. رنگى بۇغولدو. اۇنون اوره يىنى ائله بىل قره چۈش

چالدى. گۆزۈ یومولۇ حالدا قىسىلمىش دىشلىرى نىن اثرىنده انگىنىن سومو يو قالخىب، ياتدى، بىردىن "يا حسین" دئىبلىنده كى ناجاغى قالدىرىدى كى جىثيرانىن اوللوسونو چاپىشىن، آمما لطفىلى قاوزانان ناجاغى تو تدو، دئىدە:

«قولام؟! باراكلالا، بو نە اىشدى، هەنج بىلىرسەن نە پۇخ يىشىرسەن؟»

قولامىن دۇذاقلارى تىترەدى. لطفىلى اۇنون باشىنى سىنه سىنه باسېب دئىدە:

«أدە بىر آز دۇزۇمۇن اولسون. آروادىن وفاسى يۇخدۇ. آروادىن وفاسى اولسايدى آلاه دا اۋزۇنە بىر آرواد سېچىرىدى. دەلىلىك ائلەمە، يۇخسا اىشىن پۇخو چىخار، اۇندا ھرنە يى سىنن اياغىينا ياخارلار. گۇر سىندىن نە سۇرۇشورلار، اۇنلارا جاواب وئە».

قولام گۆزۈ یومولۇ جىثيرانىن اۋزۇنە تۆپوروب دئىيىنە - دئىيىنە اۇتاقدان چىخدى:

«باشىمى پاچاما تىكىن آخاغان!»

اۇبىرى اۇتاقدا قولامىن دئىدىكلىرىنى يازدىلار. ايش قورتاردى. دندىلىن ائشىيىنده قولام جاوداىلى قۇلتوق گۇرۇنچە اورە كله نىب اۋزۇنۇ اۇنون اوستونە آتدى. جاود دئىدە:

«گىدە قولام، سىنى چۈخ نە و ئىرىم گۇرۇدۇم. اىششىك كىشى، آدامىن دۆزگۈن آروادىنى دا اوللۇرسەلر گۆزۈندەن ياش چىخماز، اۇندا قالمىش بىر أتەيى اىلىنمىش آخاغان اولسون. من باجىئى سىنن قوجاغىينا سالارام اوپ دا دئەرم».

*

خاتىن سارايى ايلن دمير يۇلونون آراسى مىن آرشىن دان آرتىقىدى. خانى تهرانا يۇلا سالىئىلار. لطفىلى خاتىنان جاودا، سارايىن قاپى سىندا ئۇپلانان آداملارا، باشچىلىق اندىرلىر. جاود بىر آز ياشلى اوشاغى چاگىرىدى. ولىعەدىن شكىلىنى كى

بیر تاختا اوستونه میخلانمیشدی، اونا وئردى. او شاغىن ئىنه بير قىرمىزى

١٣٩

اون تۆمنلىك قىسىدىرىپ، دئىدى:

«گىت اوزۇنۇ تمىزلى، بو آخشام چاردا غىن قابا غىندا اول».

لطفلىنىن ئىندە بير قورآن، قاپىنىن آغىزىندا داياتىيىدى. خان ايکى يۇل قورأتىن آلتىندان ائشىيە و اىچھەرىيە گىردى، آمما قورأتىن اوپىمەيىنى گۈردو، خاتىن اياقلارى يېردىن اوزولىدو؛ قایناشان جماعت بير-ايکى اونو چىيىن لرىنە آلدىلار. شاهىن شكىلى جاوادىن ئىندەايىدى. بۇي سىسى ايلە قىشقىردى:

«ازنۇدە باد شاھ».

خاتىن گۈزلە ساحات ئانىھىسى كىمى قایناشان خالقى سۆزوردو. بىرده باخاندا داما غىننا سېچىيلدى. دئىينىمە تو تدو:

«شوم كۈپكى اوغلو، بىر دقىقە گۈزۈمۇن اوئۇنندە قازدىرى ماير».

خان اوزۇنۇ اويانا چئويىدى. صىمد ائله كى گۈردو خان اونا سارى باخما يېر خۇشلاندى. آنلادى كى تەرانا جان خاتىن كئفىنە آفتاها گۈتۈرۈبدۈر. اىستىگاها ياخىن بىرده اوزۇنۇ خانا گۈرستىدى. خاتىن رنگى قاچدى. ئىنى سۇل دۇشۇنۇن اوستە قۇيوب بىر قىورىيىخدى:

«كۇمۇنيست آروادى اللرده قالمىش».

گۈزلە جنابى آختاردى، آمما جناب اوزاق- او زاقلار دايىدى. او زۇنۇ يېنە دە يانا چئويىدى، آمما بۇ يۇل صىمد اوئۇن گۈزلە ئىن چىچىوه سىنە تو تولموشدو. ھامىمەنى صىمد جىلىدىنە گۈرۈردو. ايکى ساحاتدان آرتىق چىكىدى كى او زۇنۇ كۆپە يە سالسىن. قاتار يۇلا دۆشدو. بىر راحات نفس چىكىدى. گۈزۇنۇ آچاندا، بىر قان سۆزولۇن موشارىن عكسينى ائشىك اوزدىن كۆپەسى نىن شۆشە سىنە ياكىشىدىرىمىشدىلار.

عاشورا گونو ساحات اوْن ایکیدى. خاتىن قاپىسى نين ساغ سۇلونا اىكى دەنه يازىلى قره عَلَم وَيَرِيپلار. عَلَم لرین اوْستىرىنده يازىلىپىدىر: «يَا بَالِفَضْل». عَلَم لرین قولاقلارىندا بىر كىسيك بىلك عكسى وار كى قىرمىزى ساپىشان تىكىلىپىدىر. قاپىدان گىرن يىردىن، اىچ سارايشن پىللەلرینە جان فرش دؤشەنىپىدىر. على خان قاپى نين آغىزىندا داياتىپىدىر. على خان درسینە ازبردىر. قاپىدان گىرن قۇناقلار، باشماقلارىننى چىخارتماق همان، على خان اوْنلارىن اياقلارىندا بىر چىندىك تۇرپاق اولور: «آغاclar سىزىن اوْ تۇرپاقلى قىدلرىنىزه قوربان اوْلوم. باشماقلى گىئىدىن، سىزىن باشماغىنىزىن تۆزو دا شفادىر».

حەيدە طىن آرا خىاوانى اوْتاي-بوتاي آدامىشان دۇلودور. اوْتاقلاردا خاتىن آداملارى يۇرولموش حسین چىلەر يىلىپىك چايتىلار. زعفرانلى پىلۇوون اىسى قاپىدان گىرهنى اوْمدورور. مىس بايدالاردا بال شربىتى گىزدىرىرلر. قۇناقلار دسته-دسته يۇلا سالىنىير. يېرلىرىنى ائشىكىن گلن لر دۇلدورورلار. آرادا بىر ائشىدىلىر: «آللاه اوْزۇ بىلىر كىمە و ئرسىن. كىشى و ئىرمەلى آدامدىر».

بو آرادا جاواد آيرى قانلى لارىنان يېتىشىر. بىر آرواد چارقادىنى دستەنин اياغانى نين آلىنما آتىر. باشى سارىنقلى قانلىلار داياتىلار. جاواد دووا ائله بىر: «آللاه عاشوراتىن بو يۇرغون زامانى، بو قانلى باشلارا، تىلى سىنەلرە خاطىر، بو چارقات صاحابى نين ھرنە حاجت شرعىيەسى وار، بىر آورده به خىير ائله گىن».

قانلىلار بىر آغىزلا دئىيرلر:

«آمين».

قانلىلار حەيدە طە گىريرلر. جاواد ياتىندا دوران باشى باغلى اوْغلان اوْشاغىشىن دئىدى:

«من دووا ائليندە اوْجادان اىلاھى آمين دئى. يۆك آلىندا دئىيل سن كى سىسىن

چىخماسىن».

خان اۇنلارىن قاباغىنا چىخدى. جاوادىنان گلن قۇناقلار، بئويۆك طنه بى يە آپارىلدىلار. بئويۆك طنه بى دە اولان قۇناقلارىن چۈخو اىكى آدىنىدىلار. ايت جاواد، مىرىق ازدر، پىسمىرىق مەمەد، بالدىر عىن اللە، چاخىر چاپار، يۇرقا اكىر، دامار مىرزە على، هۇزو زىنال، زېرىپى ارشد، اوچ دۇداق مەمى...

مىرزە قىنبر منبرە چىخىر:

«آغا سىنين اۆزەبى نىن ياراسىندا نؤكىرلىرىن قوربان. خىردا وار كى بو گۆنون احسانى ھركىمین قارتىنا گئتسە، او دۆنیادا مەحشر اىاغىندا اۇنا شفاعت ائله يەر. آللە ايمان سىزلارىن شورىندىن مۇسلمانلارى ساخلا، آمما بو تزە چىخان كە كىلى ياندان قۇيانلارдан چۈخونو تانى يىرام كى قاپىلارىندان احسان دا وئرىلەندە اىستەمە يېرلر. آللە گئور نەقەدر لۆطفونو اۇنلارдан كىسىدىر».

*

جۆرە جەفر عاشوراتىن اىكىندىسىنە قەدر بىر آيرى آدامدىر. ھە طرفدن جەفر آغا سىسى مجلىسى دۇلدۇرار. جۆرە جەفر اىلده بىر گۆن ياشايار. آدام ساتىلار. آدى قولاقلارا دەير. آيرى گۆنلەرە ھەر گلن آز قالا اىستە كى اۇنون اوستونە ايشەسىن، آمما عاشورانىن سحرى حامامدان چىخاندان سۇنرا مەچىدىن قاباغىنا چاتاركەن آدىيملارىنى آتدىقىجا دە بىشىلەر، اولدوغۇندان سىلىنەر. مەچىدىن قاپى سىندا گىرنە ئىشىدر كى قانىلار قاوزاما پېنجرەلرین دالى سىندا ئىتىرلە:

«اوشاقلار جەفر آغا گىلدى».

بىر گۆنون شاھلىيغى دا ائله شاھلىيقدى. نە يە و كىمین خاطىرينىه او گۆنوندۇن بۇتونلوكە استفادە ائله مەسىن. پىللەلرە يەتىشىنە ئىبراھىمما بويوروق وئرر:

«علم لرى چىخارت، قانلى علمى اۋزۇن ساخلا».

ايبراهيم دا عاشورا گۇنوندن پايسىز دئىيل. بىرنفر قانلى علمە كىئى باخا بىلمز.
جه فرآغاڭىن بويوروغۇ شاخصى قىزىشاندان سۇنرا گوللە يېرىنە ايشلەير. جەفر آغا
ايچەرى گىرر. بۆتون قانلىلار اياغا دورارلار. جەفر سئور كى اونلار ساحاتلار اياق
اوسته قالسىنلار.^{۱۴۰} بىر نىچە ئانىي ده اياق اوسته قالسالار، يىنه ده تاپىلمىشدى. سۇنرا
آغ ساققاللارا كۈنۈل سوز، دىل او جو بىر «بويورون» دىير، كىچىر كفن لرى بىر بىر
بويونلارا سالماغا. جەفر آغا سۇزۇنۇ اشىتىدىكە گۈزلىرى شۇوقدان دۇلار بۇشالار.

جاواد دىير:

«قادان جاوادا گىلسىن جەفر، منىم كەنىمى تئز بىچ. باشىم قاشى نىر، گىجى شىير».

جه فر دىير:

«آللاه اجرينى وئرسىن. بىر آز هله تېھنى اوْغوشدور. هله شاخصى قىزىشمايىب،
گۇن چىتلاماغا هله چۈخ قاڭىر».

آشباز ميرزە اذان وئرر. صبىح نامازى قىلىنار. جۆرە جەفر باشىنى سجدەدن
گۈتۈرمىز. آلتى مۇھۆرە، اشىدر:

«جه فرآغا يادى دىرس وئرمك اولماز، او اۋزو درسینە از بردى. سىندىن دە
ايشىن اۇلچۇسونو ياخشى بىلىر».

جه فرى مەلكلىرىن قانادىندا يۆىرەدرلر. گۈزۇنون قىيىسىنىدا سحرىن
آچىلماسىنى گۇرر. او رەبىي يالوارار سحر آچىلما. سن آچىلاركىن مىnim تاخىتىم
زاوالى ياخىنلاшار. آغ ساققاللاردا بىرى دىير:

«آغا جەفر آغا، ال دەبرت كى آيرى قانلى دىستەلر بىزى قاباقلاماسىنلار».

جه فر باشىنى سجدەدن گۈتۈرر. السلام وئرن حالدا دىير:

«دستمازىنى تزهلهين اولسا يوبانماسىن».

سۇولو قىمەسىنى آغ بوقچادان چىخاردار. ايکى نۇولو-انلى بىر قىمە. قىمەنى گۇتۇرر، مچيدىن حەيە طىنە انهر. قانلى لار شاكسىنى قىزىشىدارلار. گۆن چىلاياندا "ياحسىن" چكىلر. جۆره جەفر وىرد دىير. جەفر قىمەسىنى باشىنا سالماغانىن شاققىلتى قۇپار. بۇتون شەھر، دوز تۇربالاريناجان خىياوانلاردادىلار. مىنلر گۈز اونسو وىرد دىينىدە گۇرۇرلر. مىنلر قولاق جەفرآغا آدىنى ائشىدىرلر. بىر جەفرآغادى بىرده شەھر. تۇبىقچواكىر دىير:

«آللاه اجرينى وئرسىن. آللاه ئاوايشنا يازسىن. قورباتىن اولوم، قىمەنى وئر منه جەفرآغا. جەفرىن كېرىكلىرىنىن اوستوندە قان لاختا وېرىپدىر. لاختالانمىش قان بىر قىرمىزى قىطان كىمى جەفرىن اوست كېرىيىنى آلتىنا دۆيونلەيىپدىر. جەفرآغانى شور توتو:

«ئىچە قان آغلاماسىن دااش بو گۆن».

دۆشن قىمە خېرچىلتى اىلە تېھسىندىن بىر دىلىم اتى قۇپاردىپ يئرە سالىر. اوشاقلى - بۇيۈكلو اونو سۆزۈرلر. "ياحسىن" سىسى گؤويە گىندير. بۇتون شەھر آغلايىر. جەفرى حاماما يېتىرىرلر. حامامىن قاباغىندا دۇكتۇرلر آغ اوستلوك گئىب، يارىق باشلارى باغلايىرلار. جەفرآغا دۇكتۇرە غىظىلە باخىر. اونون الينى اويانا آتىر: «بو حسین ياراسىدى، سودا تۇختايىار. اوپون - اوپونچاق دىئىل كى».

دۇكتۇر ھۇيۈخموش دىئىر:

«التماس دعا، آللاه اجرينى وئرسىن!!»

جەفر حامامدان چىخىر. قانلىلارين قاباغىندا بوللانا - بوللانا يۇل گىندير. گۇزلرى قىزارىب باخىشلارى جارلايىر:

«جەفرى اىت يېرىنە قۇيمايان، جۆرە جەفر تانى يان مال آشىقلارى، بو گۆن منىمىدىر».

بۇل آيرىمینا چاتاندا بىر آرواد بەلكىدە كى اوشاغىنى دستەنин اياغى نىن آلتىندا قۇйور. جەفر آغا بىر دالى يا باخماغانىنان يىرى يىن دستە بىردىن داياتىر. جەفر دووا ئىله بىر: «آللاه، بو گۆنون سۆدامەر شىھىدى نىن خاطىرىنى... اۆچ قولاق اۇخونان بۇغازىندان سووارىلان اصغرە خاطىر، بو بالاتىن هرنە دردى وار: بىمار كربلا يە خاطىر اۆز گۇرۇنم زىندىن شفا كرامت ئىله».

آمين دئىلىر. اوشاغى گۇتۇرۇرلار. جەفر آددىم آتاندا آددىم سلار آتىشلىر. جەفر دوراندا دورورلار. خانگىلە ياخىنلاشىرلار. على خان الى الى نىن اوستوندە قاپى نىن اۇنۇنده داياتىب. جەفر اۆز ائۋى كىمىمى اىچەرىيە گىرىپ. باشماقلارىنى چىخارتمادان فرسلرى تاپلاشىر. سارا ياكى گىرىپ. خان، جاوادا دئىپر: «جەفر آغا يىا، يېر وئرین».

باخىشلار اۇنون اۆزونە دىرىھە كىلەنلىرى. جەفر آغا يېرە اۇتۇراندان سۇنرا كىدەرلەنلىرى. ايکى ساحاتدان آرتىق اۇنون تاختا چىخماقى نىن يالان اولماسىنى قالماشىر. مىرزە قىبرىنى آلتىنا دۈيۈر:

«سەنин غەلمى نۆكىرلىرىنە قوربان حسین. ياحسین، نىيە او اىستى گۆنە كىرپلا دە اولمادىق تا جاتىمېزى سەنە فدا ئىله يك آغا!!!»

ايکى آدىتىلار غەلمى - غەلمى يۆپىرەنېرىلر. سۆفە سالىئىر. قانلى لارين اۇنۇن بىر اىلىق يومورتا بىر دە بىدمىشىگە يىن تو تولموش بال شربى قۇيولور. آفتاها لهىن گلىرىز. زعفرانلى دۆيو دۆزولور. سۆفە دوواسى وئرىلىر. يىنه آفتاها لهىن گلىرىز. مىرزە قىبرى بارماقلارى نىن او جونو يوپىر. سۇنرا جەفر اليىنى يوپىر. ايش قورتارىش. اياغا

دورورلار. يالانلاردان يالان دۇنيا. شاهليق قورتولدو. پىللەلردن دوشن زامان جەفر اۆز-اۆزۈنە دئىير:

«نه اوْلاردى كى هر گۈن عاشورا اوْلايدى. آددىم آتدىقجا جەفرآغا كېچىلىرى. پىللەلرین آشاغى سىندا جەفرآغا سويا گىندير، يالخى جەفر قالىرى. قاپىدان چىخاندا جۆره جەفر اوْلور. گلن عاشورا يابىدۇر ئەم سەرەت دۆيىونلەمك نر اوْغلاتىن ايشىدىر. هر اوْغلاتىن ايشى دئىيل.

*

جۆره جەفر آددىمىنى قاپىدان اىشىيە قۇياندا بىر نفر ئىنى دالىدان اوْنون چىسى نىنە قۇيدۇ. جەفر دالى يا دۇندۇ. بىر اوْجاپۇى، قاراگىننىمىش قارا گۈزلۈكлю آدامىدى. جۆره جەفر اۆزۈنۈ ايتىرىدى. قارا عىنكلى دئىدى:

«جەفرآغا من سنى گۈى دە آختارىرىدىم آمسما يىرده ئىسمە دوشوبىسن. سىنин حسین چىلىيەن سەحرىن بىرى ھاممىنى اويدوروبىدور. كىشى سن دە نە وار. من حسین قاپىسى نىن ان اسگىك بىر اىتىيم. ايت صاحابىنَا سلام وئەنلى تاتىيار. اوْنا ھۆرمىز. قويروق بولايار».

جەفر اوْ سۆزلىرى اوْزاق-اوْزاقلاردان اىشىدىرىدى:

«جەفرآغا» اوْ دا عاشوراتىن اىكىندىسى؟! يۇخ!! بو اۆزۈ معجزەدیر».

دېلى تو تار-تو تماز دئىدى:

«آخى سىز كىم سىز؟ من...»

عىنكلى، جاواب وئىدى:

«بىر حسین نؤكىرى، بو ياخىنلىقدا منى تاتىيارسان. نؤكىرىن آدى اوْلماز. نؤكىرى آغاسى نىن آدى ايلە چاغىزىلارلار. حسین نؤكىرى يم. من اىستىرم آgamىن نؤكىرىنە

قويروق بولایام، دُوستلوق ائدم. سنى سوپىرم».

بو سۇزىدە ايدىلر كى بىر نفر يىتى شىب عىنكلى يە اىكى قات سلام وئردى.

جۆرە جەفر مات قالمۇشىدى. اوز-اۋزونە دئدى:

«بو داها كىمىدى؟!»

اوياندان جناب يىتىشىدى. عىنكلى يە ال قاوزادى. جەفر اويموشدو. عىنكلى

اۇنون اليىندىن ياخېشىب اوز ماشىئىنا سارى آپاردى. دئدى:

«غىصەلى سەن. آغان اۇلۇب. آغاسىن اۇلن نؤكىر غىصەلى اۇلار. قىچلارى يېرىمىز،

قىچلارى سۆرۈنر. قۇى آغامىئىن يۇرغون-پۇزغۇن نؤكىرىنى بىر گىزدىرىم».

بىر قۇللو اىبراھىمەن، چاپىق قولو اۇنلارى اوزاقدان سۆزۈردىلر. عىنكلى،

جەفرى ماشىئىنا مىندىرىنە، بىر بىرىنە باخدىلار. اىبراھىم دئدى:

«من بىلىرىدىم كى بو گىدەنин اللرى الدەدى. سحرچاغى گىئىردىن نىچە آننىسى

مۇھوردىن قالخىزما يىرىدى. ائلە بىل مىچىددە اۇندان باشقاسىن يۇخايدى، اوز باشىئىنا

دئىيل كى».

قەرە ماشىئىن يۇلا دۆشدو. جەفر گۈرنە كى اىبراھىمەن چاپىق قولو اۇنۇ

سۆزۈرلىر، سايماز-يانا قۇلونو ماشىئىن شۆشەسىندىن اششىيە قۇيدو. اۇنلارى

گۈرمەدىم كىمى ساندى. بو كىمى صحنه لەر عىنكلى نىن تۇزو اوولايان باخىشىندان

قىراقدا قالمادى. عىنكلى نىن اوزوندە بىر راضى لىق يېر ائلە مىشىدى. او اىينەسىنى

وېرىمىشىدى. جەفرىن اووسونونو اوخوموشدو. ماشىئىن يېرىدىكىچە جەفرىن گۆزلىرى

بۇش خىياوانلاردا بىر تاتىش آخтарىردى. ماشىئىن بىر قاپى نىن اۇنوندە دايىاندى.

عىنكلى نىن اليىندە بىر ال بۇيدا قوطۇ وارايدى. قاپى يا ياخىنلاشاندا، قاپى اوز-اۋزونە

آچىلدى. عىنكلى چۈخ احتراملا جەفر اولان طرفىن قاپى سىنى آچدى. جەفر أندى.

گۈزلىرى نىن قىيىسىندان خىياوانسى سۆزدۇ. دۇ DAGI قاچدى. اوْتايدان شۇر باچى عبدۇل كىچىرىدى. عبدۇل يواشىدى. عبدۇل اونو گۈرمۈشدو. جەفر قاپىدان گىرنەه اورەيىنە دئدى:

«سن اوْلەسەن عبدۇل، سۇوووشدو اوْ زامانلار کى جۆرە جەفر دئىيىب هېرىيلدا ياسىز». گىردىكلىرى حەيط بىر بىزەكلى گلىن ايدى. گۆللۇ كردىلر اوْزە گۆلوردولر. عىنكلى بىر گۈزەل خاتىما کى اونلارا دۇغۇرۇ گلىرىدى، دئدى:

«خاتىم، قۇناقىمىز وار، بىر خالىص حسین چى. بو يور بىزە بىر چاي حاضىرلا سىنلار».

عىنكلى، جەفرى قاپىدان اىچەرى سالماينجا اوْزۇ كىچىمەدى. يومشاق مۇبل لارىن اوستوندە اوْتوردولار. جەفر چكىنە^{۱۴۱} -چكىنە اوْتورموشدو. اوْتوردوقلارنى يېر بىر بئىوڭ سالۇن ايدى کى دىب دووارىندان اعلا حضرتىن شكىلى آسلامىشىدى. عىنكلى بىر آيرى شكىلده اعلا حضرتىن ئىندىن، اىكىقات بىر زاد آتىرىدى. جەفر بىر آز اوْزۇنۇ يېغىشىدىرىدى. خاتىمین ئىندە مئۇمەھى اىچەرىيە گىردى. گۆمۈش پايالى چايلارى، مىزىن اوستونە قۇيدۇ. عىنكلى دئدى:

«دئدىيىم اوْ كىشى باشى بو آغاڭادىر».

خاتىم از بىر لەمېش كىمى دئدى:

«چۈخ خۇش گلىبىدى. تعرىفىنى چۈخ ائشىتىميشم».

جەفرىن آغىزى سئويندىكىن يانا أىيلدى. ئىنى آغزىتىنَا قۇيدۇ. اونون اىچەرىيىنە سۇرغۇ - سۇۋال باشلاتىدى:

«گىدە من اوْزۇم بىلەمە يە - بىلەمە يە بىر زادايمىشام ھا؟! مىنیم تعرىفىمى قاپىدان اىچەرى لر دە ائشىدىيىلر».

بیر گون صمد قاپیدان چیخاندا گئردو کى ائولرى نين قاباغىندا، اوْتايدا بير توکان آچىلىپ. كله پاچا، مال زىنگى اوْتوردولر. دئدى: «بو داها كىمدىر كى قىچىنى پالاتينا باغلايىلار». سۇراخلاشدى. آدىنا جۆرە جەفر دئىيردىلر.

*

دندىل ده كى جاوان گلى نين آدى مليحه ايدى كى "ملان" دىيردىلر. گونونون يارىسىنى جىيرا تىنان اوولا ياردى. جىران اولىندن سۇنرا بير قولو-قانادى سىن مىش، بوز اوسته تىكىلىميش آغا جا دئندو. يىدىيى، رنگىنى قىزار تىدان سارالدىرىدى... داها اوْنا خاطىر باش سىنديران اوْلما يېرىدى. گىچەنин يارىسى بير بىلى قىز مىشىن آتدىغى اوْخ بۇشا گىتمەسىن اوْنا ياخىنلىق ائدردى. بو اىل يېرمى آللى ياشىندا دۇلوردو. بير قارىنلىق چۈرە يە خاطىر، قولچاق كىمى قول قالاردا گزىب هر دن بىر اوشاق باشىنى آلدادان آخ-اوخونان، گونونو اوولا ياردى. قاپىچى بەلولدان ياخىن بىر كىمسەسى يۇخ اىتدى. جىراندان سۇنرا شۇراھىننى بەلولا سالىمىشىدى. آز چۇخ بەلولون تىرىيە كىنى يېتىردى. داها فنورون ائويىنده يۇخ، ائشىك حەيطە ئىلى آروادىن ائويىنده يېر توتموشدو. ئىلى آرواد قىز لارى باشىنا يېغىب اۇنلارا اوپىود وئردى:

«هرجا يىن وار-يۇخو، رنگىنده دىر. قۇيۇن انگۆزە چىخىسىن رنگۆزە. باشاردىقجا يالاندان آخ واى ائلەيىن، بىر درى كىمى كىشى لرىن قولاغىندا دوشىمە يىن؛ بىرائلە قىرفىرينان دۇلاتىن كى گىچەنин يارىسى كۆزە كىجەلىنى سىزىن بولاقدا دۇلدور ماغا گلسىنلر. بىر قىرلى فيرلى، چۇپور-قوتۇر آرواد امير ارسلانى دا فرخ لقا تىن قولاغىندا ئىشىيە چىكىر».

آمما ملا تىن انگىنە قۇيولان، ايچەرىدىن اوْنو چۈرۈ دوردو. ايچەدىيىنى هاوا،

يىدىيىنى يىتل آپارىردى... بير گون بير يۇن پاپاقلى ئوغلان حەيدە طەگىردى. اۆزۈنە گۈرە اۆرە يە ياتىم ايدى. قىزلاردان بىرى اۇنا دىرسك وېرىپ كىچدى. يۇن پاپاقلى دالى يَا باخاندا قىز اۇنا باخىب گولومسىدە. بىر آىرى قىز دىزىنە دۆشىن دۇنۇنۇ اۆستە چىكدى. آغبودلارى گۈرۈندو. بىر آىرىتىسى دئدى:

«آى قىز، حامامى نە اىستى ائلە مىشدىن».

يۇن پاپاقلى، ملاتا چاتاندا باخىشى دۇندۇ. اتلى آروادا بىر پول وئرىپ ملاتىن اۇتاغىنა گىردى. گىزلى درد ملاتىن گۈزەلىيىنى اۇرتۇلە يە بىلمە مىشدى. بىر باخىشدا اۇنون نە اۇلدۇغۇنۇ گۈرمک اۇلاردى. گنجع اۇغلان، تاخىن قىراغىندا اۇتوردۇ. ملان اوزاناقلى قالدى. آمما جاوان اۇغلان بىر گۈرۈنمز نوقطە يە گۈز تىكىب اويموشدو. ملان ندىنسە اۆزۈنە جرأت تاپىب اۇنون سوكوتۇنۇ سىنە دىرانىمادى. اۆز-اۆزۈنە دئدى:

١٤٣ «مزارلىغا، تۇيا گلمىزلىرى كى. دندىلە گلن شۇرتۇيۇنۇ قىسسالتماغا گلر».

ياواش دئدى:

«اولمايا من سنه آتىلمالىيام».

جاوان دۇنۇب ملاتا باخدى:

«آدىن ندىر؟»

دئدى:

«ملان».

جاوان دئدى:

«دور اۇتۇر من يامان غربىسىم، بىر نىچە ساحات اۇزۇمە قولاق يۇلداشى آخтарىردىم. غريبلىيى سنين گۈزلرىنده اۇخودوم، اۇدور كى سنى سىچىدىم».

ملان دئدى:

«نچە ساحات؟!! ايندى نين ايندىسيدير كى ماماتىن سىسى چىخار».

جاوان دئدى:

«آرتىقلاما وئرەرم، دارىخما».

بو حالدا اشىكىدن سىس قاوزاندى:

«اۆز كىبين لىن دئىيل كى، بىلەنى بۇشالت قورتار».

يۇنپاپاقلى بىر اللې تۆمنلىك اۇنا وئرىپ دئدى:

«دور بونو ماماتىن آغىزينا آت مىرىيلدا ماسىن. من اىستەيرم بىر آز يۇرغونلۇغومو آلام».

اللى تۆمن!! آزى يېرمى يول ياخىنلىق ائلەمك اۇلار... ملان اشىيە چىخدى.

ماماتىن سىسى كىسىلدى. ملان اوتاباغىرىدى. يۇنپاپاقلى اللېنى انگىنەن آلتىنا قۇيوب دايامىشىدى. ملان اۆز-اۆزۋە دئدى:

«بو داها هانكى بىزىن قىراغىدى. جاواتىن سىسى قولاغىندا جىنگىلەدە يېردى:

«باخىشىندا غريبلىسى اۇخودوم».

بىلە بىر سۆز قولاغىندا دېمىشىدى. نچە ساحات اۇندان اۆل بىر آيرىسى پىچاغى

بۇغازىندا دايابىش دئمىشىدى:

«من پول وئرمەميشم كى سن كىسىك كىمى دوشوب و گۈزۈنۈ پىردىلەرە زىللە يەسن. منه سئودىيەم كىمى حال وئرمەسەن، بۇغازىنین دامارىنى قىرارام. من اۇ پولا يېرمى گۈن اىلمك سالمىشام».

اۇنون نىسگىلى ملاتىن اورەيىنى دلىشىدى. اۇنو قوجاقلايىب و اۇلدوقجا راضى سالمىشىدى. اوغلان قاپىدان چىخا-چىخا داماغىنى داددان شاققىلدادىب دئمىشىدى:

«منى باغيشلا».

ملاتين گئزوندن سۆزولن داملاclar اوно يۇلا سالمىشىدى. اوْنا دئمىشىدى:

«تەزتەز گل. سنه ياخشى ياسدىق وئەرم».

آمما بو يۇنپاپاقلىي،... نه اىستەيردى. جاوان دئدى:

«گل اوْتور. پردهنى ده سال».

ملان پردهنى سالدى. تاخىن قىراغىندا اوْتوردو. جاوان بىردىن اوْنۇن گئزلرىنى باخىدى. ملاتين باخىشىنىن درىنلىينىدە بىر معصوم، گئزوباغلى قىز گئوردو كى اوْزونه دىك باخاندا ياناقلارى آلماكىمى او تانجىندان توْتوردو. نهايىسە ملان دا بىر لحظەدە اوْ دۆنьяيا قايشتىدى. اوْغلاتين باخىشىندا بىر گىزلى و تاتىنماز قووه وارايدى كى ملانى او تاندىرېب، ياناقلارىنى دا آلالاندىرمىشىدى. اوْنۇن ايتگىن گىندىن گۆنلرىنىن جىغيرلارى، يۇنپاپاقلىي نىن باخىشلارىندايدى. بىر گىزلى قووه ملاتين اتكلىرىنى دىزلىرىنىن اوستونه چىكدى. يۇنپاپاقلىي بىردى اوْنۇن گئزلرىنى باخاندا، ملان دؤزەنمه يىب گئزلرىنى يىرە تىكدى. ياواش دئدى:

«سن مندن نه اىستەيرىن. دور گشت. من دۆنلرە قايتىماقدان اينجى نىرم. سىندىن قۇرخورام. سىنин گئزلرىندىن قۇرخورام. من اىستەميرم دۆنلرە باخام. او گۆنلر سانجىرى منى».

يۇنپاپاقلىي دئدى:

«اىلە بو سببلىرە سن آىرىتى آخاغانلارا بنزەمە يىرسن، من دە بىئىمى بۇشالتماغا گلەمە مىشىم».

ملان دئدى:

«نه سۈزلر، آخاغاتىن آلىتىدا سۈيىد آغاچى بىتىز كى. گۆن اوْلماز كى يىرمى

قوجاقدا اوْغىكانما يام...»

يۇنپاپاقلى دئدى:

«اوْزۇنۇ آلدادىرسان، چۇخلارى اوْز باشلارىنى بۇرك قۇيارلار، چۇخ اوْزو باغلۇ،
بىر يۇل كىشى اوْزو گۇرمە يەن قىزلار دا واردىلار كى دۇغولاندان قالالارى آلىنىيدىر».

ملان فيكىرە جومدو. دئدى:

«بو يور ايندى من نه ائله مەلى يەم؟!»

جاوان دئدى:

«ھەنج نە. بىش اوْن دقىقە اوْتۇر دىنچىنى آل، داتىش».

ملان دئدى:

«منىم داتىشماغا بىر سۆزۆم يۇخدو».

جاوان دئدى:

«ائله بىر قەدر منه يېتىر. سىسىز اوْتۇر».

بىرآزدان سۇنرا ملان بىردىن اياغا دوردو:

«گل آلبۇموما باخاڭق».

يۇنپاپاقلى دئدى:

«بو اوْلدو بىر ايش».

آلبۇمدا آيرى آيرى شكىيل لر وارايدى. اوْتۇز ياشلارىندان يوخارى دىيىلدىلر. ملان
اوْنلارىنىن بىر بىر آدلارىنى دئىيردى. ملاتىن چىيىنى اوْغلا تىن چىيى نىنە سور تولدوكجه
نەسى اوْنون نەسىنە قارىشىردى. اىچەرىسىنە بىر آيرى حس اوْياتىردى. اوْ حس لىردى
كى ايندېيە جن باش قاوزاما مىشىدى. جاوان سۇرۇشدو:

«بو كىيمدى؟!»

ملاتین سىسى تىترەدى. دىلى توئار-توتماز دئدى:

«او قەرە ياش جىيراندىر. ناتاشا دىيردىلر. جىيراتىن بىر ائلە گۆزەل وحشى باخىشى
وارايىدى كى اىلان اوْنو گۇرۇنچە اوْسو نلا ئاردى».

يۇن پاپاقلى بىر درىلدى. بو آد يۇن پاپاقلى نىن قولاغىنى دەيمىشدى. سۇروشدو:

«اوْنو هانكى بىر درد اوْغۇرلا دى؟»

ملاتین كېرىيکلىرىنە دۆزولن داملا لار اوْنون دىزىنە دامدىلار. دئدى:
«اوْنون دۇشۇنۇ كىدىلر، اوْلدۇر دولر».

يۇن پاپاقلى دۇداغىنى دىشلەدى. جىيراتىن وحشى باخىشلارى اوْنو چكىب،
اوزاق-اوزاقلارا آپارمىشدى. سۇروشدو:

«جىيران كىمە پىسلېك ائلە مىشدى؟»

ملان دئدى:

اۆزۈنە... اوْنون پىسلېيى اوْنون گۆزەللىيى ايدى. قەرە يازىلى، اۆزۈ
بىلە يە-بىلە يە نەسى نىن قۇينوندان چىخىپ دندىلدىن باش چىخار تمىشدى.
يۇن پاپاقلى آلبۇمو بۆكدو. ملاتین اىستى اللرىنى آلىنە آلىب دئدى:
«سەۋىرسەن ھەرن بىر ياتىنا گلم».

ملان تومدو. دئدى:

«آخى...».

يۇن پاپاقلى «آخى» نىن سۇنۇنۇ اوْخودو. دئدى:
«اۆزۈنۇ سېخما. من ائلە بىللە سىنە دە راضى يام».

جاوان اياغا دوردو. اوْتاغىن آراسىندا ملاتىن مۇحىم قوجاقلادى. دۇداقلارىندا
اۋىپدۇ. ملان أھەك كىمى آچىلىدى. اوْ قۇللا ردا آىرى بىر اىستىلىك وارايىدى.

يۇنپاپاقلىق قاپىدان چىخا-چىخا دئدى:

«بو يېئر».

ملاتين اوْدلۇ باخىشلارى يالواردىلار:

«يۇلۇنو گۈزله يېرم».

ياواش سۇروشدو:

«آدېن ندیر؟»

ملان نىچە ايلدن بىرى، بىرىنجى يۇلابىدى كى سۆزۈنۈ آزدىرىپ اوتساتىرىدى.
اوندۇرد ياشلارى كىمى. يۇنپاپاقلىق كى غريبلىك شىلەسىنى ملاتين چىسىنىندن
آلماشىدى دئدى:

«صىمد».

*

صىمد ايکى گۆندن سۇنرا ملاتا باش وېردى. ملان آلت-اوست اولموشدو. صىمد
يادىنا دۆشىنە دۆننلىرى اين بىر گۆنۈنۈن آراسىندا بىر قالىن دووار چكىلىرىدى. دۆننلە
گىندىنە، بىر گۆنۈنۈ تاتىما يېرىدى. بىر آز ياشلىق قىيزا دۇنۇردو كى اوزونە
باخاندا اوتانجىنidan قاتىن كۆشۈلتۈسۈن قولاقلارىندا اشىدىرىدى. گۈزۈ صىمى
آختارىرىدى. بىر گىزلى قووه اوئۇ اىتەلە يېرىدى دورسون اىساغا تىللەرىنى داراسىن،
قوروق بزەيىنى سىلىسىن. آز زامان دا اولور اولسون، آمما اوز كىچمىشىنىن قۇناق
گىتىسىن. كىتلەرنە باش وېرىسىن. اوراخلانمىش زىيەر، باششاق ائلەين گۆنلەر، قانلىنىن
اوستوندە اوتوران گۆنلەر، كىندىن يابىالارلا ناققىش لانمىش دووارلارىندا، تزە چۈرەك
ايى وئرن قىش ائولرىنى، ياي اوزونو دامىلار اوستە سالىن مىش يېرلەر، كىندىن
دۇلايىسىنidan دېرمانا رىكىن، اوزون ساچىلارىندا دۆيۈنلىنىش سو كۆزەسىنە، چېھەر

دالى سيندان اوْنون گىزلى - گىزلى سۆزەن گۆلابا. اوْنون گىزلى باخىشى نىن اوْوسونوندان اياقلارى نىن بيرى بيرينه دۇلاشماسىندا، دايابىپ تؤوشۇك آلماق ماھاناسىندا سايماز يانا اوْزۇنو بۇتونلوكله گۆلابىن حسرتلى باخىشلارينا تاپشىرماسىنا و... اوْ بو خىياللاردا، اتلى آروادىن سىسى قاوزاندى:

«ملان، بير قۇناق يۇلا سالماغا جاتىن وار؟»

ملان دۆنن لرىندىن قىرىيلدى. بير آز سوکوت ائلهدى. اتلى آرواد يشنه دەئىدى:
«ملان، آى ملان.»

ملان اوْ شىرىن دۆنialiاردان آيرىلماغىن آجىسىنى سىسىنە تۈركدو:
«مادر، قادان ملاتا گلسىن، قۇى بير آز دىنجەلىم».»

مادر قاپىدان اوْزاقلاشدى. صمدىن اللې تومنى گۈزۈنۈ توتموشدو. اوْدور كى دئىينمە توتمادى. ملان پىرەنى سالدى. ظولماتىن قويوسوندا ايتىپباتمىش دۆنلىرى ائشىيە چىكمەدەايىدى كى يشنه بير تاققا قاپى يا دەيدى. ملان دىنمەدى. ايكتىنچى تاققادا دئىدى:

«داها سۈزۈن؟!»

بىر كىشى سىسى قولاغىندا دەيدى:

«اولمايا بو غريب، كۆچەدە ياتمالىيدىر.»

ملان داشلاندى. صمدايىدى. قاپى نىن رزەسىنى آچدى. اىستەدى اوْزۇنو اوْنون اوْستونە آتسىن آمما آتامادى. اياقلارى يىرە مېخلاندىپلار. صمد دئىدى:
«سلام.»

ملان ال - اياغىنى ايتىرىدى. صمدىن دوروشوغۇ گۇرسەدىرىدى كى ملاتىن دۆنلىرده گىزدىيىنى بىلىرمىش. اوْووجو آچىلمىش بىر آدام كىمى اوْ دا دئىدى:

«سلام».

صمد ايره ليله دى. آيرىلدىقلارى كىمى اوْنو اوپدو. اىستى اوپوش قان كىمى ملاتين دامارىندا گزدى. اوْنون اوپوشوندە كھليك اوتو، داغ مرزهسى، تۆكلوجە اىسى وارايدى. عۇمۇرونده سوْد گۈرمەين دۇشلىرى نىن اوچلارى گىزىلده دى. صمد اوْنو تاختىن قىراغىندا اوْتۇرتىدو. دئدى:

«ائله بىلىرم كى قارانلىقدا داتىشىسما، سۆزلىرىمى قارانلىق اوذاجاق. لامپانى ياخ تا سۆزلىرىمى قارانلىق ھۇپماسىن». ملان لامپانى ياخدى:

«گۆگوردون اىسى نمۇسو اوْتاغى بۇرودو. صمد ملانى بىر آيرى دۇندا گۈردو. ملاتين دوروشوغوندا، بزەيىنده، گىئىنەمەيىنده، باخىشىندا بو گۇنكى ملاندان اىز قالماشىشى. جىغىر لارىن اوستونو اۇرتىن قار كىمى. صمد ملاتين اللرىنى ئىنه آلدە. گۈزلىرىنە زىللەندى. باخىشىنىن درىنلى يىنى آختاردى. او گۈزلىرىن درىنلى يىنده بىر اوچابۇى، گۈزەل الچاتماز قىز ياشايىردى كى ائولر بزەيى، تاقچالار دۆزەيى ايدى. ملاتين اللرى قىزىشىردى. صمد تۈزلار اىچىنдин آيدىنلاشان قىزىا گۈز وېردى. ملان تۇرا دۇشموشدو. ايکى قوشمايان دۇنياسىنىن آراسىندا سىخىلىرىدى. بو ايکى دۇنياتىن هانكى نا باغلى ايدى. صمد نه آلدە نه ساتدى دئدى:

«منه گل، منه گل، گۇنلر گۈررسن آى قىز. من بىچىن بىچەرم، باششاق ائلسەن آى قىز، ئىنه تىكان باتار، وېش - وېش ائدرسن آى قىز».

مان گۆلدو. صمد بىردى دئدى:

«گل سنى آلىم».

مان ائله بىل بو سۈزۈ قالىن - قالىن دىشىلمەين دووارلارىن آرخاسىنداڭ ئىشىتمىشى. دوروخىدو. دورخاركىن ھۇيىخىدو:

«بۇ داها نە سۆزدۆر؟»

هاندان‌هانا صمدىن گۈزلىنده ائشىتىدىيى سۆزلىرىن دۇغرولوغونو آختاردى.

صمد گۈز باسىدى:

«دۆز ائشىدىيىسىن، قولاقلارىن يالان دئمەيير».

ملان دئدى:

«منى؟!»

صمد دئدى:

«نه عىيى وار».

ملان دئدى:

«بىر مىندار اسكىنى؟»

صمد دئدى:

«بىر آلتىماز قالانى».

ملان دئدى:

«يوبانمىشان، سىن دئدىيگىن قالا ايللەردىр كى اوز صاحابىنىن اوستونە يىخىلىيدىر.

سىن آختاردىغىن ملان ايللەردىر قويلا تىپىدىر. يىئدى كفن چۆرۈدۈبدۈر. اوْنۇن

تۇرپاغى مىن ايللىك اۇلۇرە فاتىشىپىدىر».

صمد دئدى:

«آيرىلارى بۇ سايىن قالاتىن آلتىمازلىغىنى گۈرە بىلمىزلىر. اوْنۇ گۈرمە يە بىر آىرى

باخىش گەردە كەدىر. فيكىرلىرى ساسى مىشلار ملىحەنى "ملان" گۈررلەر. من سىنىن

گۈزلىنىن درىنلىسىنده بىر آلتىماز، بايىل مىش ملىحە گۈرۈرم».

ملىحە ايناماز - ايناماز، حىيرتلى دئدى:

«نه تەھر اۇلا بىلر؟»

صەمد دئىدى:

«سەۋدېگىن كىمى». ملان دئىدى:

«نەدىيەرلەر؟!»

صەمد دئىدى:

«من نەدىيەرلارىن ياشاسايدىم، ملاتىنان ملىحەنى بىر گۈرردىم. من سەۋدېسىم كىمى ياشايىرام».

مان باشىنى يىرە تىكىدى. اونا بىر اۆرەك تۈكۈنتىسو ال وئردى. اونون اۆرەبىنىن تابىيەتىسىنى اىكىسى دە ائشىدېرىدىلر. ملان اىستەدى بىر سۆز دئىسىن كى صەمد ئىنى اونون آغىزىنا قۇيىوب دئىدى:

«قۇي اۆرەبىن داتىش سىن». قولاڭىنى اونون آتلانان سىنەسىنە دايادى. دئىدى:

«اۆرەك داتىشاندا سۆزۈن ايااغىنى كىسىلمەلەيدىر».

مان گۆلدو. سۆزلر اونون اوچۇن آغىر و دۆيۈنچىكلى اولسايدى دا، اۆزگە دئىيلدى. ملاتىن گۈزلىرى دۇلدو. هؤنكىرتوايلە آغلايىب باشىنى صەدين چىسىنى دايادى. صەدين گۈزلى بارماقلارى كۆرەينى اۇغكادى. بارماقلار دۇلاندىقجا بۇتون دۆننلىرىن آجىسىنى سېغاللايىب ائشىيە تۈكىدۇ. گزىشن اللر آغىر دردلرىن شىلەسىنى ملاتىن چىسىنىندىن يىرە آشىردى. ملان گىشتىرىنى ملىحە يە دۇنۇردو. بو گۆنۈندەن قۇپىدۇقجا، دۆننلىرى آيدىنلاشىردى. صەمد قولاڭىنى پىچىلدەدى:

«دور اىاغا كى بوراتىن ھاواسىندا ياشاماق اولمۇر. بوراتىن ھاواسى قورشون

كىمى آغىردىر».

ملان داها اويدو. صمد قاپىدان چىخارايكن دئدى:

«قالاتىن اشىي يىنده يۇلونو گۈزله يېرم. آلبۇمونو اونودما».

قۇيوب گىتتىدى. ملان تاختىن قىراغىندا اۇتوردۇ. دئدى:

«نه تەھر اۇلا بىلر؟!»

بىر آز ال سۆرۈندوردو؛ آمما بىردىن داشلاندى. اۇنو گۈزلهين وارايدى. آلبۇمو قارا چادىراسى اينان بىرىلىكده، گۆللو چادىراسى نىن آلتىنا وېرىدى. پerde دالى سىنداڭىز كى "مامان" اۇتاقلارىن بىرىنە گىرسىن. بىرگۈز يوممادا اۇزۇنۇ قالادان اشىيە سالدى. صمد دۇنگەدە دايامىشىدى. ملان گله گله قارا چادىراسىنى اۇرتىمۇشدو. صمد فيكىرىدەايدى كى ملان دئدى:

«غىرىب قارداش، كىمىن يۇلونو گۈزله بىرسىن؟»

ايکىسى دە گۆلدولر. صمدىن دۇكتۆر دۇستو ملاتىن تۇختاتماغا باشلادى. ملان ايان كىمى قاىيقدان چىخىدى، دۇن دە بىشىدى. اسکى مليحە يە دۇندۇ. بااغلى، او تانجاق، قىز مليحە.

*

جىابىشنان، خان صمدىن مصطفى دايىن دۇستلوغونو بىليردىلر. صمدە ال تاپماغا لطفعلى يە ال او زاتدىلار. لطفعلى قولامىن ساققىزىنى اوغورلادى. اۇنو ائله پىشىردى كى جىيرانى يۇلدان چىن، صمدىن تاي توشلارى ايمىشلار. لطفعلى بىر گىشە قولاما دئدى:

«يازىق خاتىن خېرى خېردىن يۇخ، صمدى ائولرىنە قۇناق آپارىر. صمدىن گۈزو جىيرانا دوشىنده آشىغى تۇوخان دورور. خاتىن سارايشىنى سو يۇلو ائله يېر. ائله كى

جئيراتين ساققىزىنى اوغورلايىر. بىر هفتەدن سۇنرا جئيران يۇخ اولور. خاتىن قولاقلارى سىسىدە ئىدى كى جئيراتين سىسى فنورون ائويندن گلىر. قولام بو سۈزلەرى ائشىدىنده، رنگى بۇغولور، دئىر:

«ئىچە او شوم داغارجىيەنى يۇنجاباغانى كىمى دۇغرامادىم. آند اولسون مصطفى دايىن روحونا، قره ياش قارداشىمەن تۇرپاغىنما كى صىمى دۆستلارى ايلە بېرىلىكىدە قىيمە - قىيمە ئىللە يەجه يەم».

جناب اونلارىن سۈزۈنۈ كىسىر:

«ئىللە اولماز كى، سەن گەركە اۋزۇنۇ صىمە ياخىنلا داسان، اۇنون ائوينه يۇل تاپاسان، اۇنون ائوينه گلن لرى بىزە تاتىتىدىراسان. اۇندا بىز دە سەنین ئىن ايلە اونلارىن گۆزلىرىنه مىل چىكىرىك. بىر جئيران دئىيل، اۇنلار يۆز جئيران كىمى گۇناھسىز قىزلارى دندىلە ساتىپلا. او پولونان كۆردىلردىن اسلەحە آلىپلا تا اعلا حضرتىن فدائىلىرىنى اوللدۇرسونلار. ايش بۇيۇك دور. بىر آددىم أىرى گۇتۇرسن مىن لر جئيراتين قانلىسى اولارسان».

قولام دىندى:

«سېز اۋزۇنۇزو قۇيۇن منىم يېرىمە؛ من او ذاتى قىرىغىنى گۇرەنده نە تەھر آجىيغىمى گىزىلەدىم. اۋز الىمە دئىيل كى».

لطفلى دىندى:

«كۈنلۈ بالىق اىستەين، أتە يىنى بوزا باغلابا يار».

سۇنرا اۋزۇنۇ جنابا تو توب دىندى:

«سەنە دئەمە دىيم بوندا چىئىخار يۇخدۇ، بىلە كى بو اسیر - جۇشور، بىزىم اليمىزە ايش وئرر».

قولام سۈزلىرىنى كىسى:

«منى قىتاماين يارام تزهدىر. تۇخوناندا دىشىلىر. قۇى بىر آز كۆهنلىسىن انشاء الله سىز دىين كىمى اولارام».

*

صىمد، قولتوغۇندا بىر نىچە كىتاب ائولرىنه ياخىنلاشاندا قولام، جۇرەجەفرىن توکاتىندان چىخدى. صىمده سلام وئرىدى. صىمد قولامى اونوتامايشىدى. اوزونه باخماق همان مصطفى دايىنىن ياسىنە گىندىنە كىنە يۇلوندا تۇزا بۇرونۇوش فارالسى يادىندا دوشدو. قولامى آدى اىلە سىللەدى. صىمد قولامىن ياتىندا، بىر جۆلو اوشاغىتىدى. قولام هوسلىنى پىنھلى اللرىنى صىمدىن بۇغا زىندا دۇلاسىن. اوْنۇن آنادان امىدىيى سۇدو بورونۇندان گىتىرسىن؛ آما جىناپىن قۇرخوسوندان فىكىرىنى دەيىشىدى. يېرىيە - يېرىيە صىمدىن قاپى سينا چاندىلار. صىمدىن كى قولامىنан چۈخ اىشى وارايدى دىئدى:

«بىر آللە قۇناغى آختارىرام، گل گىندە ك بىزە، اىستە يېرم رحمتلى مصطفى دايىنىن اىيىنى سىندن آلام».

قولام بىركى مەدى. بۇشالدى. قارانلىق كىشىخانادان كىچىنە صىمد او جادان دىئدى:

«آى مليحە، گل گۇر كىمى گىتىرمىش؟»

مليحە باشماق سىز قاباغا چىخدى. صىمد دىئدى:

«بو رحمتلى مصطفى دايىنىن باجىسى او غلو قولامدىر».

مليحە دۇداغىنى دېشىلەدى. رنگى آتدى. دىل - آغىز اىللىيە - اىللىيە اۇنلارى ياتدىقلارى او تاغا كىچىرتىدى. قولامىن گۆزلىرى آيناتىن او ستوندە جىنراتىن شكىلىنى ساتاشاندا گۆزلىرىنى يومدو. الى جىيىنە كى پىچاغى بىر سېخىدى. رنگى بۇغۇلدۇ.

دئیندی:

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ».

صمد اۇنون دامار لارىندا گزىشىردى. اۇزۇنۇ سايىمامازلىغا وېردى. او جادان

دئىدى:

«مليحە خاتىم، قولاما چاي گتىر».

مليحە تۈكۈلن چايى قولامىن قاباغىنا قۇيدو. قولام گۈزآلتنى جىثيرانىن شكىلىنى باخدىقجا دەيىشىليردى. اۇنون حالىنин دەيىشىلمەسى، او ايکى نفرىن باخىشىنдан قىراقدا قالما يېرىدى. مليحە او زەيىندە دئىدى:

«حىييف سنه جىثيران».

گۈزلەر دۇلدۇ. صمد بىردىن دئىدى:

«او تاقچاداکى شكىل منىم خاتىميم مليحە دىر، او بىرىسى دە جىثيراندىر...».

قولام داها بىرەلنىدى. يواش دئىدى:

«جىثيران؟!! اۇنون شكىلى سىزىن ائودن نىيە باش چىخاردىپدى».

صمد اۇزۇنۇ بىلەمە مزلىيە وېردى:

«ائلە بىل جىثيرانى تانى يېرسان؟»

قولام دېرىلدى:

«تانى يېرسان؟! دئىدين تانى يېرسان؟ آى ناكىشى سىن نە دئىرسن، او منىم

آداخلىيم ايدى».

صمد دئىدى:

«گۈرۈرسن كى بىز اۇنۇ عزيز ساخلا ئېرىق، شكىلىنى چىچىۋە يە تو تدور موشوق».

قولام اۇنون سۇيوق-سۇيوق داتىشىما سينا داها دا دەلى اۇلدۇ. دئىدى:

«سیز چوخ پوخ بئمی سیز. آدام ساتان، تکگتیریب جوت اوینادانلار».

قولام يېرىندىن دوراندا صمد دئدى:

«دەلىلىك يېرىنه ادبلى اوپور و او يازىغىن آننى نين قەرە بازى سىنى مىلەحەن ائشىت. سۇنرا دور اياغا بىزىم باشىميمىزى كىس».

قولام چوخ آجىقلى دىشلىرىنى قىسا-قىسا اونسلارىن اۆزلىرىنى گۈزلى دوشمىسىن، باشىنى يىرە تىكدى. قولام جىيراتىن باشى نىن لۇوونو ائشىتىكىجە سو دەيمىش أھەك كىمىي آچىلىرىدى. گىتىكىجە اوپۇ اوتانماق ترى باسېرىدى. اوتاندىغىندان باشىنى قاوزا با يىلمە يېرىدى. سۆز آتى يول قاپدىقجا صمدىن مىلەحە اوپۇن نظرىنده اوچالىب و مقدىس لر كىمىي ھالەلر اىچىنده اىتىرىدىلر. قولام بىردىن دەلىجەسىنە اياغا دوردو. جىيراتىن شكىلىنى اورە يىن باشىنا باسىدى. بىر "اوف" دېيىب اىچەرىسىنى قۇووران لۇوو ائشىيە اوپوردو. دئدى:

«جىيراتىم؟! سىندىن سۇنرا خۇشغۇرىت آداخلىن دىرىدىر ھە...».

ملىحە اينىن صمد اوتاقدان چىخدىلار. قولام خىلىك آغلادى. صمد بىر آزدان سۇنرا اوتاغا گىردى. قولام صمدىن قىملرىنى دؤشىنى:

«منى باغىشلا، منه ايشى لاپ ترسەسىنە گۈرسەدىلىر. ايندى من اوتاندىغىمدان اولتۇرم، اولنمىرم. من نە ائلەمەلى يىم؟ صمد اوپۇ قالخىزىب دئدى:

«عاڭىللى اولمالى سان. اوزۇنۇ ايتىرمەمەلى سىن. تكىجە عاڭىللى اولماقدى كى ملىحەنин، جىيرانىن سۇناتىن و يۆزلى مىنلىر اونسلارا تايلارىن انتقامىنى آلا بىلەر. دەلىلىك ائلەسەن، بىر آددىم يانلىش ^{١٤٤} گۈتۈرسەن، بىزىم دە اياقلار ئىمiza دۇلاشىرىسان. بىزى دە لۇوا وئررسەن. بىزىم يۆكۈمۈز آغىرىدىر. اوزۇن گۈرۈرسەن كى پىسپىسالاراجان بىزە گۈزتچى قۇيوبىلار. يېرىنە ايشەين اوشاق آغلابىلار، اوپۇ

اوغون دورماغا دئىيرلر كى:

«آغلاسان صمد گلر سنى بىر».

دور اياغا، اوز-گۈزۈنۈ يو، دورومونو پۇزمە. گىل بىر فيكىرلەشك. گۇرەك نەئەلەمەلى يىك».

قولامىن گۈزلە جىيرانا ساتاشاندا ائله بىل اورهىسى نىن قابىغىنى سۇيوردولار. اىستەمىز گۈزلە دۇلوردو. كىسيك دؤشۈ يادىنا دۇشوردو، جىيرانى دندىلە آپاران گۆن، قوربانلىق كىسمەسى يادىنا دۇشوردو، دندىلە جىيراتىن جانسىز جىدىنە اوزولمەسى يادىنا دۇشوردو، اونون جىدىنە توپورمهسى، دؤنسوب لطفىلى خاتىن چىسى نىن باش قۇيماسى، جاوادىن چىسى نىن باشىنى قۇيوب آغلاماسى يادىنا دۇشوردو. او تاندىغىندا ياي قارى كىمى ارىسىردى. ارىدىكىجە كىچىلىرىدى. كىچىلىدىكىجە اوزۇندەن چىمچەنيردى. اونون اىچەرىسىنە نىفترت قولقاناد آچماسايدى، انتقام صحنه لرى نىن شىرىنلىسى اولماسايدى، جىيىنە كى پىچاق جىيراتىن شكىلىنى اورهىينىدە كى جىيرانا مىخلا ياردى.

قولام بىر آى يۇخ اولدو. بو تىزلىيە لطفىلى خاتىن باغىتا قايدانمازدى. گۈزلەينى يوماندا سارايانىن پنجرەسىنى گۇرۇردو كى جىيرانىن حىرتلى ياشايىلە دۇلوب بۇشالان گۈزلە، تۇر پىردىن دالىسىندا اونو و سۇنانى سۆزۈر دولر. سۇنادان آجىنى گىلدى؛ آمما سۇناتىن نە گۇناھى اولا بىلر. او دا بىر جىيران، او دا بىر مىلەمە، او دا مىنلىر و مىليونلار قىرە بازى نىن بىرى. يىرە گۇيە زنجىر سالدىلار آمما قولامى تاپانمادىلار. بىر گۆن سحر قولام تاپىلدى. لطفىلى خان اونو گۇرۇنچە اىلىشىدىرىدى

«تئز منه دئ گئرۆم هانكى ايتىن يوواستىندايدىن؟ كۆپك اوغلو كۆپك، گۈز يۇلا تىكمىدىن آز قالا گۈزلىرىمین كۆكۈ سارالدى!»

قولام لطفعلى خاتىن اياقلارىنى دؤشىدى، دئدى:

«آى آغا، نۆكىرىنى باغىشلا، من سىز دىين لرىن ھامىسىنى اىچ ائلەدىم. يازىق جىئيراتىن قاتىنا چۈرەك دۇغرايىان صمدىن اۇزۇدور. ايندى گلمىشىم اجازە وئرەسىز، من اليمدە كى بو سۇولو ناجاغىنан صمدى و اونون دۇستلارىنى قورو اوۇدون كىمى دۇغرايىام. بو گۆنە جن سىن سۈزۈنۈ يېرە سالما مىشام، قاپىندا بۇينو داغلى قولونام. گل منىم سۈزۈمۇ يېرە سالما. منىم قابا غىيمى كىسەن تكجه سىن سىن، بۇغا زىيمى توتان يىدىيىم چۈرەيىندى. گل منىم دالىمى بۇش قۇيىما. اۇزۇم جىئيرانىن شكىلىنى صمدگىلىن تاخچالارىنىدا گئوردۇم. صمد بىر آخاغان آروادى گىتىرىپ ائويندە ساخلايىر». .

لطفعلى نىن رنگى قاچدى. دئدى:

«دئ گئرۆم صمدگىلدە داها نەلر ائشىتىدىن؟»

قولام دئدى:

«داها نە يى ائشىتىمىلى ايدىم. گئرۆنن كىنده بلد نە لازىم. جىئيرانىن شكىلىنى صمدگىلدە گئرۆنجه اياغا دوردۇم. باش گۈتۈر دوم گىتىدىم. قالسايدىم قابا غىيمى گلەننى دۇغرامالى ايدىم. لطفعلى خان آغا، سىن اۇزۇن دۆشونىن سىن. قبول ائلە كى بو ايش منه چۈخ آغىرىدى. ياراما دۆز سېمە، دۆزۈلمىزدى يارام. بىر زامان قاچماقدان سوواى نە ائلىيە بىلدىم. چۈرەيىنى يىشى شىم، دوزونا خيانىت ائلىيە بىلەرم. ايندى نۆكىرىنه اجازە وئر او تو لونو دۇغرايىم». .

لطفعلى خان بىر راحات نفس چىكدى. دئدى:

«منى باغيشلا قولام، سنى ويراندا اليم سينايدى، آمما اوره ييم سينلىن گىتمىشدى. اوز-گۈزۈمۈز سنه اورگەشىب. من سنه حق وئيرىم، آمما من لطفىلىنى قولىلامىش اولاسان اگر منه دئمەمىش بىر ايش گۈرەسنى، سن گۈزىدە قولاقدا اول، واختى اولاندا من سنى باشا سالارام، قۇى فسادى كۈكۈندەن ياندىيراق».

*

بەمن خاتىن باشىنىن كىسىلمەسى، كىسيك باشىنىن ياندىيرىلمىش جىدىنин اۆستونە قۇبىلماسى، بۆتون خانلارىنىن كۆرەكلىرىنە گىزىتىمە سالىمىشدى. دىسگىبىتى آزارى توتموشدولار. باشلارىنىن توكلرىنى ترسە بىتىرمىشدى. بەمن خان سۆز-سۆزە گلنلە دىيردى:

«اۇقدەر كىلىلىرىن كېينلى آروادلارىنى مىن مىشىم كى كىدخدامىش باشى يارا اولوبىدور».

خان قولامى اوز سارايىناڭتىرتىدى. ايستەمىشدى قولام همىشە اۇنون گۈزۈنون قاباغىندا اولسون. صىدىن تۇرۇنا دوشىمىسىن. ائله كى لطفىلى قولاما خبر وئردى كى خان اۇنۇ اۇزۇنە خاص نۆكىر سەچىپدىر، قولام يالاندان توتولدو؛ آمما اوركىدىن سۋىىنلىدى. اوز-اۇزۇنە دىئدى:

«حالواچى قىزى داها دا شىرىن».

هاندانهانا لطفىلى يە دىئدى:

«منىم ھرنە ييم وار سىندىدىر. منىم آچىلىماز دۆيىونلىرىمى سىن آچىبىسان. تلىس-تلىس پول سۇووروب منى زىندا انلاردان قورتارماغىنى نە تەھر او نودا بىلەرم، آمما خان منه دە دەدەدىر. منى، خان سىنىن قاپىنى يىخىيدىر. خان ايستىرمىش منىن جىثيرانَا تۇى توتسۇن كى بو كۇمۇنىست ھرزادسىزلار ايستى آشىما سۇيوق سو

قاتىرلار».

گنجىدەرى. ساحات اۇن اىكىدىرى. جناب، مىرزەقىبىر، خاتىن سارايىنىدا أىلنجە قوروبىلار. ساحات اۇن اىكىدىرى خان قولاما دىئدى:

«بالامسان سن دور گىشت باشىنى آت ياتكىنан».

قولام باشىنى أىيب دالى - دالى گىندىب اۇتقادان چىخىدى. بالىق بۇرونچ مانقالدا اود گىتىرىدى. باشلار قىزىشدىلار. قولام خاتىن ايتلىرىنى ائشىك حەيدە آپاردى. قدىم سو قويوسونون قىراغىندا دايىندىرىدى. ايتلر قويروقلارنى بولايىردىلار. قويونون قىراغىندا اىكى آغىز داشا اىكى اىپ باغلانمىشىدى. قولام هر اىپىن بير او جونو ايتلىرىن بىرى نىن بۇينونا كىنچىرىتىدى. ايتلىرىن باشلارىنا الينى چىكىدى. گۈزلەر دۆلەدە. داشلارى قويونون اوچروم قىراغىنا چىكىدى. ايتلر قويروق بولايىردىلار. قولام پاپىزىنى ائشىدى، قويونون اىكى مئىتىرىلى يىننە چۈنبلەرى. بىر او زون آغا جىنان داشلارىن بىرىنى قويوبا اىتەلەدى. دۆشن داش ونگىلدە يىن اىتى قويونون دىبىنە يامادى. اللرى أسى - أسى اىكىنچى داشى دا اىتەلەدى. حەيط دووارىنا دايىانمىش، گۈنون اۇنۇنده ماوى، بۇياسىن - آتىم اۇلان كۈھنە قاپىنى قويونون اوستونە چىۋىرىدى. سۇنرا ائشىك حەيدە طىن قاپىسىنى آچدى. اوچ قارالتى اىچەرىيە گىردىلر. جىئiran قاچان پىنجرە، قارالتى لارىن بىرىنى اوز كامىئنا چىكىدى. اوپىرىيلر قولامىن دالى سىنجا گىزلى قاپىدان اىچەرىيە گىردىلر. پاياتى قىزىلدان، بىلەبى گۆمۈشدن اۇلان لالە، خانگىلىن

١٤٦

كۈلگەلرەن بىرىنى پەسە دايامىشىدى. مىرزەقىبىر چوبوغى بىر درىن نفس وېراركىن دىئدى:

«خان آغا، اويان - اوياندا، بويان بوياندا، بىزى سارى قاطىرا مىيندىرىرسن، آمما كواصب اتراب دان محروم قۇيورسان. هله دە جىئirاتىن دادى داما غىيمىدادى. يازىق قىز.

چىسىنىن اىستىسى ايندى ده بارماقلارىمىن اوچوندادى».

خان دئدى:

«مېزەبەھىنەن ئۇلۇمو منى يامان اينجىدىر. بۇ اىشىن هىچ آلاغىنىڭ ئىلىيە بىلمىرم». ^{١٤٧}

جناب دئدى:

«دئمەلى بىز يو خودايىق دا؟ اۇنلار گۆندۈز گىندىن يۇللارى بىز گىچەلر گىندەرىك».

جۆرەجەفر سەرەدن آخشاما اۇنلارى گۆزۈندەن قۇيماز. سىچىدىقلارى پۇخلارى دا اۇنلارا گۈزىچى دىلر؛ آمما خان، مېزەنەن سۆزۈنۈغۇر بەتە سالما: جىثيراتىن ھىشكەلى ائله بىل گۈزلەرى مىن چىچۇوا سىئىندا دىر. كافىرىن قىزىنىن نە بىر دۇشلى وارايدى».

خان دئدى:

دئمەلى جىثيراتىن اىينەسىنى بىز يىندىك، اۋزۇنۇ دە سىز؟! آلاھىن آلتىندا آدامىن بىر قۇلۇ اولمايا، آمما مېزەنەن شۇرتۇپو كىمى بىر تومان باغىسى اۇلا». ^{١٤٨}

مېزە دئدى:

«باغىشلامالى بىر زاد اولسايدى، اوْنۇ اىكى اللى سىنن اختىارىندا قۇياردىم». گۆلدولر. آمما مېزەبەھىنەن ئۇلۇمو دۇداغىنى قۇنان گۆلۈشۈ اوچورىدو.

خىاللى - خىاللى دئدى:

«گۆنش كىمى منه آيدىنلى كى مېزەبەھىنەن قانلى لارى او ساللاق بوغ ياراماز لاردىلار. سۇن گئرۇشوموزدە او بىزلىرى كۇر-چىيانا بىزتىدى. سۆز وئرىدى كى شئح زئرزمىلر دە پاسلانان موشارلارىن پاسىنى چىيانلارلا آلاجاقدىلار».

مېزە دئدى:

«او مرحومون ياسىندا كۆمونىست لەرە هىچ بىر آپىر-حىا قۇيمادىم. اۇنلارى اىتىن آلدىم اىتە وئردىم».

خان دئدى:

«سینىن ده دىلىن تومان باغىن كىمى اۇزوندور، آمما اۇنلارىن خايالارى نىن قىلىندان يۆز سینىن كىمى بۇش بۇغاز سارسا خلارارا، حامام فىتهسى توخونار، قولاما دا اۇز قارتىمىن اىچىنده يېر وئرمە يىم ائله بونا خاطىردىر. قولامى اۇز يۈلسۈز لارىن تۈرونдан قاچىر تاما سايدىم. جىثيرانى بورنو موزدان گتىردى».

میرزە قىنبرىن شالوارىنىن آغى قۇوقلاندى:

«آى خان، سىن جىثيرانى نؤكربىنە باغيشلاسا سايدىن، اۇ يازىغىن دا قانى آرادا گىتمىزدى».

خان دئدى:

«جىثيرانا بىر چووال پول آلمىشدىم. سینىن دىلىن كىمى اوزون شئور تۆپونو، اوزومدە گىزلىمە يە جە يىم كى. تو مايندە چىخماغا تلىپس تلىپس پول گىرە كايدى».

خان الىنى میرزەنىن كۆرەيىنە چاھىپ دئدى:

«آمما میرزە، هەنج قۇناغىن آتى خاتىن طۇولەسىنده يىم سىز قالماز».

میرزە دئدى:

«جىثيران يىم دئىيلدى خان، بؤھرە بال اىبى سىنى وئرن يۇنجا گۆلوايدى». داما غىنى شاققىلداتدى. بو سۆزدە ايدىلر كى بىر تاققىلتى قولاغا دەيدى. اوچو دە داشلاندىلار. خان دئدى:

«بورادا قوش قوشلوغۇندا قاناد چالا بىلمىز. اولدو زىلار ياتسالار دا ايتلىرىم ياتماز.

اۇنلار اوياقدىلار. اۇنلار جىثيرانى قۇوا-قۇوا دۆز قوجاغىمما تېدىلر».

الىنى دؤشۈنۈن اوستونە قۇيا-قۇيا دئدى:

«اۇنون قوش كىمى چابالا يان اوئەيى لاب بورادا دۇيپەردو. من ايتىن اوغلۇ».

بیر آز دینمەدى. سۇنرا آرتىرىدى:

«باشىنىزا قىزىل آلىن. بو گۇن سحردىر كى بىرىنى دە شالوارىنىزىن لىفەسىندىن اېچەرىيە سالارام».

خاتىنان جناب، اىستىكان اىستىكانا وېردىلار. مىرزەقىنبر حۇققاسىنىن دالىسىنى قىزىدىرىدى. دۇغرانمىش سامسۇن تىرىيە كى نلبە كىدىن گۇئىرۇب حۇققايا ياپىشدىرىدى. قىزارمىش مۇو كۇئىرۇنون كۇمۇرونۇ ماشاشىنىن آراسىنىا آلىب، او بىر باشى شارىلداتدى. نفسىنى اوددو. آغىزىنى آچاندا تۆستۈدن اثر قالمامىشدى. بىردىن قولام دەلىجەسىنە اېچەرى گىردى. اوچونون دە اوركلرىنده ياغ قالمادى. قولام دئىدى: «منى باغيشلا خان، يوخودا گۇرۇم دىلىم لال، دىلىم لال، گۇرۇم، آغىزىما داش-تۇرپاق، گۇرۇم لطفىلى خاتىن باشىنى بو مانقالا قۇزىبىلار. دۇزىنەدىم. آللە شۇكور كى سىزە بىر زاد اولمايىب...».

خاتىن كى آغىزىنىن سويو چكىلىمىشدى. هاندانهانا اۇزۇنۇ تو توب دئىدى: «دەلى كۈپك اوغلو، دئى گۇرۇم چۇخداندىر آيىقسان؟!!».

قولام دئىدى:

«خىيير آغا، گۇزۇمە لاب تزه يوخو گلىرىدى كى بو قۇرخولو يوخونو گۇرۇم. گۇزۇمۇ آچماغانىنان اۇزۇمۇ بورايا سالماغىم ائله بىر اولدو».

خان دئىدى:

«ساسىمىش قۇدوق، من داها سنه نە دئىيم. بىزىم مىلاتىمىزى اېچى مىزە سالاندان سۇنرا داها نە سۋازۇن وار؟! دور گىت شىرىنى باشىمېزدان سۇو، دەلى كۈپك اوغلو». قولام گىندىنده اۆچ قارالىنى، اوچونون دە للرىنده اۇدلۇ سىلاح قاپىلاردان اېچەرىيە گىردىلر. بىرى اتك يېرىندىن، بىرى كىتابخانا اۇلان سالۇندان، بىرى دە حەيدە طە آچىلان

قاپىدان. اوْتورانلارىن اۆزلىرىنده قان قالمادى. خان ايستهدى بير فىشقا وئرسىن، آمما دىلى كؤتۈك كىمى قوروموشدو. دىلى تو تار-تو تماز دئدى:

«سиз كىم سىز؟ بىزدى نه ايسته بير سىز؟»

قارالىنى لارىن بىرى كى اليىنده بىر بوقچا وارايىدى قاباغا يېرىدى. بوقچاتىن قولاقلارىنى آچدى، لطفعلى خاتىن كسىك باشىنى كاكىلىيندن ياپىشىب مانقالاين اۇرتاسىندا قۇيىدو. دئدى:

«خان آغا، بو قولامىن گۈردىبو يو خو».

خان ايستهدى قىشقىرسىن آمما سىسى اۇز اىچەرىسىنە قايتىدى. سىسى بۇغازىنا چاتاندا قىفيلىنىدى. لطفعلى نىن باشى كېرىك چالمادان مانقالىدان خانى سۆزوردو. قارالىنى لار اۇنلارىنى بۇغازلارىتىن اىپ كېچىرىدىب اياغا قالخىزدىلار. خان بىر آز آغىز يېرىيىنده قولامىن اليىنده كى قىمه نىن او جو بىر بارماق بۇيدا بودونو دئشىدى. قولام دئدى:

«سن اۋلە سن، بو خىتنا او خىنالاردان دئىيل. بو يۇل دا سنى جىئىراتىن اىتى قۇرۇب نۆكرون قولامىن قوجاغىتىن تېبىدىر. بو يۇل سنى نۆكرون قولام تاختا چىخاردا جاق، جىئىران يۇخ».

قولام اۆزونو مىرزە قىنبرە تو توب دئدى:

«آميرزە جىئىراتىن داد-دوزوندان منه بىر خبر».

مىرزە قىنبرىن خليفەسى قولام اۆز قارىتىنَا گىرمىشدى. مىرزە نىن دىلى تو تار-تو تماز دئدى:

«آغا قولام، من كتلى لرىن چۈرە ك خىرداسى ايلە بؤيوّموشم. مندە گۇناھ يۇخدور.

هرنە وار بو آللەھىز خاندادىر، داما زىق بودور».

توفه‌هلى لرين بيرى گولوب دئدى:

«عاشوراتىن زيارتىنده كى "آى منىم ياراداتىم، ظاليم لرين باشلارىنى ظاليم لرايىن قاتىكىنан"^(١) سئزۆنون معناسىنىنى ايندى دوشوندوم؛ يعنى اىتى ايتاين بۇغوشدورارلار».

قولام ميرزەنин جىثيرانا باغيشلايدىغى بۇيون باغيىنى اۇنون گؤزۆنون قاباغىينا توتدو: «آميرزە بو وئر ال كى سىنده وار، سنى باغيشلادار. من بۇ بۇيون باغيىنى بير يوخارىدان آشاغى ياكى گلمىش آنادان دۇغما، لوٽ بير خاتىمین بۇينوندان آچمىشام، صاحىبى يۇخدور».

ميرزەنин قىچلارى نين يايى كسىلدى. چىلپك كىمى يىرە دوشدو. جىنابى پۇفله سىنەتىن آشاردى. اياق اوستە اۋلموشدو. قولام مانقالدان ماشا اينان بىر كۆمۈر گۈتۈردو. ميرزەنин دىزىنە باساندا، دىك اياغا قالخىزدى. جىنابىن بۇينونا باسېب اىتەلەدى. اۇنلارىن اوچونو دە كىتابخانا ياكى چىكدى. قارالىنى لارين بىرىسى كىتابلارى يېغىم - يېغىم رفلردن تلىس لره دۇلدوردو. تلىس لرى اۇنلارىن كۆرە كىرىنە چاتدىلار. قولام اۇنلارى گىزلى قاپىدان اشىك حەبە طە چىكدى. كىتابلارى قاپى نىن اشىسىنە دايىانمىش خاتىن يۆك ماشىنەن دۇلدوردولار. بواش نىچە يۇل تىكىرارلاندى. كىنابلار يۆكلەندىن سۇنرا قولام خانى اۇتاقلارىن بىرى نىن بوجاغىنا آپاردى. خاتىن دۇشكىچەسى يىرە سارىلىمىشدى. خان هر گىچە اۇنون اوستوندە ياتاردى. قولام دۇشكىچەنى اياغى ايلە قىراغا آتدى. گىبه نىن قولاغىنى قاوزادى. بىر نفر آدام گىرن بىر بالاجا قىفيلى قاپى گىبه نىن آلتىندا يىدى. قىفيلىن كىلىدى خاتىن سرگىزۇف ساحاتىنَا

باغلى ايدى. قولامىن باخىشلارى خانا قاندىرىدى كى اوْ قاپىنى آچسىن. خان يالواردى:

«آغاقولام، گل سن بير كىشى لىك ائله مندن ال چك. بو ياراما زلا رىن باشىنى قۇى من اوْزۇم كسىم. بۇ تون وارىمى سنه باخىشلارام. من سنه پىسلېك ائله مىشىم، گل سن منىم پىسلې يىمە ياخشى لىق ائله».

قولام دئدى:

«وارىن باشىنا تصدق؛ جىئرانى قوسدور ما يېنجا خانلارىنان ايشىم وار. جىئرانىن باشىنىن توڭلرى سانى خان باشى كىسمەلى يم».

خان تومدو. دئدى:

«آغا قولام، دايىان اوْنالىنى ياشلى قىزىمى بورايما چاغىرىم، اوْنۇ اوْز اليمىن سۇيۇندوروم سالىئم سنىن قوجاغىندا».

قولام بير پىسلېكلى يە باخان كىمى اوْنۇ سۆزدۇ:
«اوْنۇ ايتلىرىنە باخىشلا».

قولامىن سىللەسى بىش آچىلان كىمى خاتىن اتلى اوْزوندە سىلسىنلى. خان فيرلاندى، دۆز قېفىللى قاپىنىن اوْستونه ياماندى. قولامىن گۈزلەر بير داها باغلى قاپى يا باخاندا خان ايشىنى بىلدى. بير كلىمە داتىشىمادان قاپىنى آچدى. تاقچاتىن بوجاغىندا بير يىكە قولو اوْزون آبگىردن دايىانمىشىدى. خان اليندە كى آبگىردىنин خارىلدايان پوللارى، قىزىللارى ائشىيە چىكدى. پوللار تلىس لره دۇلدور دولار. اوْ پوللارى خان اوْزۇ داشىمالى ايدى. كىتلەن گتىرىلەن تاخىلى پولا چئويىب اوْ قاپىنىن آراسىندا انىچەرىيە آغنا داردىلار. قارالىن بىرى دۇلابچاتىن اىچىنە ئىندى. اوْراتىن ئىنى و بۇيۇ آرشىن بارىم، اوچالىغى دا بىر آرشىن دان اوچا اوْلاردى.

داییم قىيمباقيراق پولونان، لىرىه ايسن دۇلۇ اۇلاردى. يۆك ماشىنى يۇلا دوشدو.
اوزاقلاندىقجا ماشىنىن اوغولتوسونو دا قارانلىق اوددو. سوکوت هريانى بۇرودو.

*

مكتبيش باغلانان گۈنلری ايدى. صمدىنن مليحه بىر گۈن سحر تئزدن قاپىنى
قىفيللە يىب بىر اوzac سەفرە گىتىدىلر. أىين لرىنده داغچى پالتارى وارايدى. بىر ساحاتا
ياخىن ماشىنىنان يۇل گىتىدىلر. بىر داغىن دؤشوندە ماشىندان اندىلر. قىتالى داشلارىنان
اۆز و يوخارى دېرماندىلار. خىلىك چىخاندان سۇنرا يانلارىنداكى بلد، بىر
سېلىدىرىمىن^{١٤٩} قىراغىندا دايىندى. الىندە كى دمىر چەلىسى اۆچ يۇل داشا وېردى.
هاندانهانا آغىز بنايىن قاوزاندى. صمدىنن مليحه اىچەرىيە گىردىلر. بنايىن سالىندى.
اۇ دوشىركن، اىچەرى ظولمات قويوسونا چئورىلدى. صمد مليحه نىن قولاغىنى
پىچىلدادى:

«ايندى سنى قانادىما مىندىرىب، زۇمرۇد قوشۇ كىمىم ايشىقلى دۇنيا يَا
داشىياجىيام. گۆزتلە ملىك مەد كىمىم ات دىيىنە بودونون اتىنى آغىزىما وئرمە يەسن». داشىيابىيام.
گۆلدولر. مليحه اۆزۈنۈ صىمە سېخدىقجا، اورەيىنىن تؤكۇنتوسو درىلىردى.
اۇنلارдан سۇنرا آيرىلارى نىن دا نىفسلىرى اشىيدىلىرىدى. بىردىن بىرە كۆھولۇن
درىنلىيىندىن بىر ايشىق گۆزە دەيدى. بىر ياتىق فنار اۇنلارا سارى گلىرىدى. فنار
ياخىنلاشدىقجا فنارچى نىن دا قارالىتىسى گۆزە دەيردى. اۇنون كۈلگەسى دۇنگەلى
دەلمەلر داشلارا يارپاتىرىدى. قارالىتى گۇرۇندو. فنارچى صمدىنن اۇپوشدو. دئىدى:^{١٥٠}
«تىزە بەي بىزىم يوردو موزا خۇش گلىبىدى».

يۇلا دوشدولر. هردىن بىر باشلارىنى أىيب، بىللى بۆكۈك يۇل گىتىرىدىلر. هردىن دە
دۆزەلىب دۆز يېرىيەدىلر. آزادان سۇنرا بىر آچىق كۆھولە چاتدىلار. كۆھولۇن قاباغى

يۆز آرشن دان آرتىق دۆم دۆز دووار كىمى كىمە بىر قايابا آچىلىرىدى. كۈھولون قايابا آچىلان يېرىندن اوzac - اوzaقلارى گۈرمك اۇلوردو. باشلارى دۇلامالى داغلار، ياشىل اتكىلر، درەنин سۇككىيوندن گۈرۈنن گۈيۈن رنگى، اۇندهكى داغىن باشىندا بىتن يىشىشان آغاچلارى بىر قابا تو تولموش منظره ايدى كى او سىدوبلو طبىعتىن بارماقلارى تام اوستادىقلا، اۇنون اوستوندە قلم چالمىشىدى. اۇ چىچىوهدن آشاغى يا باخاندا قۇرخودان تۆكلر بىزبىز اۇلوردولار؛ گۈز قارالىرىدى. صىمدىن يۈلداشلارى بىرآغىزايىلە دئىيلر:

«خۇش گلىپسىز».

اۇنلارىن بىر نىچەسى جاوان قىز و گلىن ايدىلر كى چىيىن لرىنده قاتار - قاتار فيشىڭ وارايدى. ملىحە هوپى خىدو. قىزلار اۇنو باغرىلارينا باسېب اۇپدۇلر.

*

خاتىن باجىسى اۇز سارا يېنىدا، مىرزە قىنرىن يۇلونو گۈزلە يېرىدى. حامامدان چىخىاندان سۇنرا تۆكلرىنى گولاپىنان اىسلامىت دارا مىشىدى. آچىق پنجرەدن خاتىن سارا يېنا گۈز تىكمىشىدى. ساحات ايکى اۇلدو، آمما مىرزە دن خبر اۇلمادى. اىپك اوئر تۆلو تاختىن قىراغىندا قىچىلارىنى بىر بىرىنە سۆرتوب قىزدى. اياغا دوردو. پنجرە قاباغىنالىرىنى دىرىپىرىدى. اىشيق گلن اۇتاغا باخىب، بىر گىرنىشىدى. آمما مىرزە قىنردىن خبر اۇلمادى. خاتىن سارا يېنا سارى گىتتى. يېرىدىكە لۆت بودلارىنا سۆرتولن چىچىكلەر اۇنو داھا دا قىزغىنلا دىرىدىلار. اللرى اىپك دۇنون اتكىلرىنى پاچاسىندا سۆرتوردو.

١٥

پىللە كانلارдан دېرماندى سىسى سمير يۇخ ايدى. سارا يدان جىزىرىنگ اىبى باسېرىدى. قولاغىنى قاپى يا دايادى. بىر سىس ائشىتمەدە. قۇرخا - قۇرخا قاپىنى تاققىلىداتدى آمما تىز اۇزۇنۇ يانا چىكدى. يىنە جاواب اۇلمادى. اهمال قاپىنى آچدى. اوچ پىلتەلى

لاله ایاغى چكىلمىش قاپىدان گىرن يېرده تاخچادا ياتىرىدى. اۇتاق بۇم بۇش اىدى.
جىزيرىنگ اىبى هريانى بۇرۇموشدو. لالهنىن ایاغىنى قاوزايا-قاوزايا دئى:

«ميرزە، خان داداش».

لاله اليىنده طنه بىنىن آراسىثنا گىشتىدى. لطفعلى خاتىن آچىق گۈزلرىنى سۈئنمۈش
مانقالدا گۈرۈنجه چىغىرىپ يېرە دەيدى. لاله سىئىندى، اوْتاغى اوْد آلدى. سارايا ولوله
دۇشدو. سحر تىزدن بىر نفر آتلى يىتىشىپ قايىشاشان جماعىتى يارا-يارا خاتىن
قاپىسىنا چاتدى. آتىن دالى سىندان لطفعلى خاتىن بىر شاققاسىنى أندىرىپ خاتىن
قاپىسىنىن قىدىم رزه يېرىندىن آسلامى. دۇنوب آتىنا مىندى. واهىمەلى جماعت يانا
چكىلدىلر. آتلى سايماز يانا دۇنوب بىر نفر آجانا كى اويموشدو دئى:

«بىر نفر يېرىندىن دېرىلىسە بىدنى نىن شاققاسى آخشام چاغى آروادى نىن
قو جاغىنىدا دېنجه له جك».

آتى قامچىلايىپ بىر چالىم قۇر كىمى چاخىب يۇخ اولدو. بونا اوْخشار بىر منظرە
دە أمريكالى مستشارلارىن قاپىسىندا گۈرۈندو. أمريكا ئىلارين قاپىسى چالى نىر.
آچىق بالدىر أمريكا ئىلارىن قاپىنى آچاندا لطفعلى نىن تۇولانان شاققاسى اوْزونە دە بىر.
قاپىنى چىرىپ، اوست قاتا قاچىر. شەھر چاخناشىر. آجانلار دووارلارا ياپىشدىرىلىان
اعلامىيەلىرى جىرىرلار، آمما قىيىرلىرىن اوستونە قەدر اعلامىيە ياپىشدىرىلىيدىر:

«.... وَ إِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادْأَرْءُتُمْ فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ. فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ
بِعَضِهَا كَذِلِكَ يُخْبِرِ اللَّهُ الْمَوْتَىٰ وَيُرِيكُمْ عَالِيَّهُ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ». «لطفعلى خانلارىن
اتىنى آنسىز - آمانسىز الدە اولنلرىن اوستونە سورتون تا دېرىلىپ قانلىلارىنى سىزلىرە
تاپىتىدىرىسىنلار».

ابوالفتح خان سویو بولاندیزیق گئرنده بالىقچى ليق مشقىنه دوشدو. خالقىن آلچى سينا اىسته مىشىدى آشىغىنى تۇوخان دوردورسون. سىلاح گۈتۈرۈب حكومت طرفىندن آرخالاتىپ يۇللاردا گلىب-گئىدەنى سۇيوردو. خالقىن باخىشىندا بؤيوموش گئىدېش گىشت-گئىدە كىچىلىرىدى. سكىسىكى^{١٥٣} لى خالق بىلمە يېرىدىلر بو يوخونو هايانا يۇرسونلار. يۇلۇن اوستۇنده كى دوشىركە لىردى بىلنچى بىر سۆزلىر اشىيدىلىرىدى:

«بو داها نه دئمكىدىر، بو نه قانجىق ليق دىر، لطفىلىخانى شاققالاماق ندىر، دالى لارى قاباقلارىنا باغلاتان كتلى لرى سۇيماق نه سۆزدۇر».

بو سۆزلىر قولاق ياتىرىدانلار دا وارايدى. بىرى دئمىشىدى:

«بونلار ھامىسى بونلارىن اۋىزلىرىن ايشلىرىدىر. اىسته يېرلىر اونلارىن امكلىرىنى زاي ائله سينلىر، أتكلىرىنى لكەلە سينلىر».

بو سۆزلىرى دىين ايکى گۈندەن سۇنرا قوشۇن دىمىدىيىنە آئىنان دارى كىمى يۇخ اولموشدو. بو ايشلىرىن قاباغىندا اونلار دا ياتماشىدىلار. ھر بىر تەھر بو شارت لره سۇن قۇيولمالى ايدى.

*

بىر سحر بىر نفر كتلى نىچە قاطىرى قاباغىندا قاتىپ اىلاتلى درەدن كنده سارى سورونوردو. دۇلايىدان ائىننە داشلارىن بىرى نىن دالى سيندان بىر نفر سىلاحلى اشىيە هوپىولدو. كتلى نى دايىندىزىدى. كتلى يالواردى:

«كىشى اول گل منى سۇيما. آرزو-گۆرزواىن قىزىسما آزىبان چۈخ جئهيز آپارىرام».

سىلاحلى دئدى:

^{١٥٤} «گئرى دور يانشاقلاما».

كتلى دئدى:

«آخىر سىز كيم سىز؟ كىنده سۇرۇشسالار دئىم منى كيم سۇيدو؟»

سپلاحلى دئدى:

«بەمن خاتىن قانلى سىندان سوواى كيم اۇلا بىلر؟»

كتلى دئدى:

«سىزە كىنلى لر آيرى گۈزۈن باخىرلار. بەمن خانى ئۆلدۈرەنин اوزونە كىنلىنى سۇيماق دۆشىمز. لطفىلى خانى شاققا لايان اگر سىز سىز، قۇيۇن سىزىن قاپىنىزدا مەھر اولۇم». .

سپلاحلى دئدى:

«بىز ايت ساخلامارىق. سنه خاطىر آد-ساتىمىزى دا دانمالى يېق يۇخسا!!»

سپلاحلى كىنلى نىن جىيلرىنى بۇشالدىنان سۇنرا بىر فىشقا وئرىدى. دۇرد نفر آيرى سپلاحلى داشلارىن دالى سىندان چىخىدىلار. قاطىرا باغلى اولان صاندىقلارى زېققىنا-زېققىنا يېرە قۇيدولار. بىرى دئدى:

«بو صاندىقلاردا نه وار؟»

كتلى دئدى:

«آئىن اوپۇن، قىويىر-زىويىر. نه اولاجاق قىند، چاي، كىنلى نىن نە بى اوڭاركى؟»

سپلاحلى لارين بىرى صاندىقلارين بىرىنى آچاندا كىنلى اوزۇنۇ اوۇنون اياقلارىنا دؤشىدى. يالواردى:

«كىشى اول گل اونلارى آچما، اونلارىن اىچىنده منىم قىزيمىن باغلى بوقچالارى
وار. منى ئۆلدۈر اونلارا ال وېرما. بىزلىر باغلى بوقچانى گۇرمە بى مان بىلەرىك.^{١٥٥} كندارا باشىمى قاوزايا بىلنمەرم». .

سیلاحلی نین تپىسى كتلی نین چىيى نىن دەيىن جە بىر گۆللە آچىلدى، كتلی نى وېران اوغرۇ قىورىخىب درە يە هئىللىنىدى. او آشمادا كتلی اۇنون سیلاجىنى قاپىپ يېرىسىندى. اوغرولار گۈرۈنمز دوشماندان ھۇيىوخموشدولار. اوزلرىنى تاپىنجا صاندىغىن قاپاغى نين آراسىندان اىكىنچى گۆللە اىكىنچى سیلاحلەنى آشىردى. اوپىرى لر اوز قۇيدولار قاچماغا كى كتلی نين نۇرهەسى اۇنلارى دايىاندىرىدى. قاچانلارىن بىرى بىر آددىم گۈتۈرنە، اوچونجو گۆللە چىيى نين باشىنى دئىشدى. صاندىقلارىن قاپاغى قاوزاندى. ھە بىرىندىن اىكى نفر ائشىيە چىخىدىلار. اۇنلار صىدىن يۇلداشلارى اىدىيلار، عابباس گىل اىدىيلار. عابباس اۇنلارى قول قوللا باغلايىب يۇل آيرىمىنداكى دوشىرىگە يە چىكدى.^{١٥٦} عسگر امنىيە دوشىرىگە دە چاي اىچىردى. عابباسىن آدىنى اشىيدىنجه انگى كىلىلىنىدى. عابباس سیلاجىنى داشىن اوستونە قولياندان سۇنرا عسگر امنىيە يە سارى يېرىدى. الىنى اوزالدىب توْفانگى نى الىندىن آلدى. بوغۇنون ساع طرفىنى يۇلدو. ائلە كى يان يۇورەدە كىلر ائشىتىنلر، او جادان دئىدى:

«عسگر آغا، سۇروشمادىن كى سیلاجىمى ندن اوئرتو اوزۇمۇن گىتىرمەدىم».

عسگر دىنمه دى. عابباس دئىدى:

«بىزلىر قولخاقلار قاباگىنا سیلاحلى چىخماغانى آغىر مان بىلەرىك». فتحىلى خاتىنان يۇلداشلارىنى قوللارىندان آسلا ياندان سۇنرا دئىدىلر:

«بەھمن خاتىن قانلىسى آدى اىلە، خالقى سۇيان قودوزلارىن جزاسى بودور. صاباح اۇن اىكىدىن ائرته بىر نفرىن قورساغى^{١٥٧} وار، بو مىلاقلارى آچا بىلسىن».

پاسگاهىن رئىسى آخشام چاغى ساحات سىگىزىدە اوزۇنۇ دوشىرىگە يە يېتىردى. يازدى پىزدى، چۇخلۇ سۇرغۇ سووالدان سۇنرا شەھەرە آدام گئىندردى، آمما

آسېلانلارى آچمادى. امنىيەلرە دئىدى:

«بو ايش بئيوڭ ايشدىر. اوْنلارا بىز لردن بئيوڭ باشЛАР يشىشىر».

اتىن دووارلارىن باخىشلاريندا آلايى^{١٥٨} اوْخويوردو. اوْزۇنۇ سىنندىرمادى. اليندە كى

شاللاغى مىلاقىلارىن آلىنىدا گزه گزه، پارىلدايان چىكمەسىنە چالاچالا دئىدى:

«اي ناكىشى لر، ندىن سىچان دەلىيىنى ساتىن آلدىز، نىيەبس قاچىپ گىزىلندىز».

رئيس ايشى بير تەھر سالىشىدىرىدى كى شەھردىن گلن لر اوْن ايكىدىن اثر تە دۆشىرگە يە چاتماسىنلار. رئيس، پاسگاهدا آيىق اوْياق قولاقلارى سىدە چۈرۈتا گشتىمىشىدى كى بىردىن بىرە بىر داشا سارىتىلانمىش كاغاذا آچىق پنجرەدن مىزىن اوْستونە دوشدو. اوْنون دۆشىمە بى اين رئىسىن دۇداقلارى نىن اوچوقلاماسى بىر اولدو. هېچكىمە قورساق اوْلمادى كى باغلى يا ياخىن دۆشسون. رئيس يارىسى اوْلموش ايلان كىمى اوْزۇنۇ اوْبىرى اوْتاغا سالدى. اوْغلو نون سربازلىغىندان اوْتۇرۇ توتولان كتلۇنى اىستەدى. كتلۇ يە دئىدى:

«او پروندهنى وئر منه گۈرۈم».

كتلى دوسىيەنى وئرىدى. باشىنى دوسىيەنىن اوْستونە أىيپ كتلۇ يە دئىدى:

«او كاغاذا يوماغىنى پنجرەدن آت ائشىيە».

كتلى بىر گۆز يومىدا اوْنو ائشىيە آتدى. رئيس بىر راحات نفس چىكدى. كتلۇنى

قاپىنىن چىسىنىندا گۈرۈنجه دئىدى:

«اي تىل گۈزۈمۇن اوْنۇندىن سۇو شىرىنى».

ھۇيىخموش كتلۇ دالى دالى قاپىدان چىخدى. رئيس ائشىيە چىخدى. بىر اوْزۇن

چۈپ اين دىسگىنە - دىسگىنە يوماغى قورتىدا لادى. اىلە كى گۈرددۇ جانى نىن قارانلىغى يۇخدور، اوْيان بويانا باخىپ كىمسە بىلمەدن كاغاذا گۈتۈرۈب اىچەرىيە

قايتىدى. باخىشلارى كليمەلرین اوستە گزدى:

«رئيس آغا، گىث قۇرخو اۇولىاسى نىن صاحبىيى نىن اوْ جاغىتىدا دخىل دوش كى مىن
يۇل كسىل مىش آغىنى بى يۇل صاح قورتاردىن، يۇخسا...»

رئيس كاغاڏى تو توب چيراقدا ياندىرىدى. چۈخ بورنو يىللى دۇورە يە گۇز
دۇلاندىرىپ دئىدى:

«قۇرخاق قورساقىزلار، گۇر كىمىمى هدهله يېرلر».
آما آمان نامه آلدېغىنا اوْرە كدن شوينىرىدى.

*

كۇھولون درىن بوجاقلارى نىن بىرىنلە، خانى، جنابى بىرده مىرزە قىبرى ساخلامىشىدیلار. اۇنلارىن قوللو قچوسو قولامايدى. ساحات آلتىدا سېلىدىرىمەن اته يىنلە بىر نىچە نفر قاطىرىنان يۇل گىندىرىدىلر. گۇرۇجو اۇنلارى گۇردۇ. كۇھولە كى لە خبر وئىدى. كۇھولەن بىر اىپ آشاغى يا ساللاندى. آزدان سۇنرا اىپ دېرىلدى. اىپى يوخارىيَا چىكدىلىر. يۆك-ياپى ايلە چۈرك باغلېسى ايدى. بو ايش نىچە يۇل تىكرارلاندى. يۇرغۇن دولار، ياتدىلار. گىتجە يارىسى يىنە قاياتىن اته يىنلەن بىر چيراق باسېلىدى. يىنە اىپ دېرىلدى، اۇنۇ يوخارىيَا چىكدىلىر. خاتىن بۇتون كىتابخاناسىنى كۇھولە بۇشالتىدىلار. سەحر تىزدىن محاكىمە باشلانىمالى ايدى. كۇھولون اوْ جالىغى اۇن آرشىندا آرتىق ايدى. كۇھولون آراسىندا اىپە چىخانلار آغاچى كىمى بىر دار قوردولار. ايکى هاچالى اىکى يۇغۇن دىرىه كدن بارماق يۇغۇنلۇغۇندا فنار سىيم شريت كىمى چىكلىمىشىدى. سىمەن اۇتاي بوتا يىندا اىکى آرشىن اوْ جالىغىندا اىکى يىردى كىپىش قالانمىشىدى. بىر بئىيۆك قاپاتىن گۈزلەر كىپىش قالاقلارى نىن اوْستوندە اوْتۇرمۇش دولار. قاپاتىن هر گۈزۈنده دۇرد نفر چۈنبەلک اوْتۇرا بىلدىلىر.

قاپاتىن يۇغۇن سىمدەن آسلامىشىدىلار. قاپاتىن گۈزلىرى نىن بىرىنە مىرزا قىنبرى و اۆبىرىنە دە جىابى مىندىرىدىلر. مىرزا يىن جىابىن بىلکلرى اىكى طرفدن قاپاتىن قۇللارىنى باغانلانمالى اىدى. اوñلار اياق اوستە دورمالى ايدىلار. خانى سىمین اوستوندە اوْتور تدور دولار. خاتىن تۇپوقلارىنى زنجىرىن قاپاتىن سىنەسى نىن اىكى طرفينە باغلادىلار. هەلەلېك قاپاتىن سىنەسى نىن آغىزلىغىنى بىر يۇغۇن سىجىم ئالمالى اىدى. جىابىنان مىرزا نىن چىيەن لرى نىن ھېرىرىنەن اىكى بۇيۇك خەشە آسدىلار. محکوملار مات قالمىشىدىلار. قاپاتىن ھەر گۈزۈنون اوñوندە اىكى مىز قۇيولموشدو. مىزلىرىن يانلارى قالاق-قالاق كىتاب اىدى.

جلال، صمدىن ياخىن دۇستو دىڭى:

«محترم خاتىملار، حۆرمەتلى آغالار، بو ساحات تارىخىن ان بۇيۇك، ان مقدس،
ان دۇشوندورن محاكىمەلىرىنەن بىرى باشلاتىر. آپاردىغىمىز بىر محاكىمە يىرىن
اوّزونون دئورد بىر بوجاغىنىدا قورولما يېنجا، اىچى بۇش، ندىن سىز، ياوا ساواشلار،
لۇوقالىق باجاران تۈرەلر، سۇمۇرتقانلىق دېلىرىنى گۈزلىنىدىرمە يە بىر پارا
دەيرسىزلىكلىرى دەير آدلاندىرىماقلارا، سۇن قۇيولما ياجاقدىر. گۇنو گۇندىن
دووارلارىن سايى آرتاجاق؛ آرالىق يارادان دېلر دۇغولا جاق؛ بارىشىق كۈرپۈلىرى
سېناباجاق؛ مىكرۇب لارى اولدۇرمك گۇناه؛ گۇناھسىز آرخالانماق خيانىت؛ خيانىت،
خدمت؛ قىبلە يە داش آتماق قەرمانلىق؛ خالقىن سىسىنى بۇغماغا خالق بۇرونن دۇنا
بۇروننمك، زىرىھكلىك ساتىلاجاق. بو محاكىمە دە نە سەن قاضى سان نە دە من؛
قاضى دا و حؤكمۇ يىرىنە يېتىرن دە بو كىتابلاردىلار؛ بۇتون تارىخىن حاققى
تالانمىشلارىدىلار؛ سۇمۇكلىرى گۇناھسىز-سۇچ سوز سۇرمە يە دۇنلىرىدىلر».

جلال اوّزونو خانا تو توب دىڭى:

«بو ایکى باشى بۇش يازىغى دا قوردلۇ درەيە چىن سىن سىن. سىن تارىخ بۇ يو خالقى مىن مەيە خاطىر بۇ مىزەلر ئەلان و جنابلارى دا قامچى ئىلەمى سىن. يۆزلىرى دۇن دە يېشىپسىن تا بۇ گۆنە چاتىپسان. بىر زامان تخت روان اوستە گىزدىن، ايندىلىك بىر زامان دا پالانسىز آتا مىنمهلى سىن. جاتىن دۇداغىنىداڭ چىخىماينجا بۇ آتا مىنمهلى سىن».

صەمد بىر قوجاق كىتابىي گۇتۇرۇب مىزىن اوستونە قۇيدۇ. خاندان سۇرۇشدو:

«بۇ كىتابلار هارادان سىنن ئىنە دۆشكىدۇر؟»

خان دئىدى:

«اۇنلارى جنابىن ياخىن دۇستو قارا عىنكىلى منه سۇوقات گىتىرمىشدى».

صەمد دئىدى:

«تا اۇنلارى رفلرىنە دۆزمەيىن بىزلىرى دە اۋزۇنە ئەلان ئىلىيەسەن؟ آمما كىتاب اوخوياتىن كىدىر. بونلارдан هەناركىسىنى اوخوموش اولسان، اۇن اۇنون آغىزلىغىنىدا گۇناھىنىدا اسگى لەجك».

خانى تر باسىدى. صەمد دئىدى:

«بۇ كىتابلارى جنابىن قارا عىنكىلى دۇستلارى نىچە اىيل بوندان قاباق مىnim ائويىدىن داشىيىپلار. سىن خالقىن قاتىنى امەن كىيمى من دە بۇ كىتابلارى اممىشىم. جنابىن گۈز قولاقلارى نىن شىرىندىن اۇنلارى تىندىردى، كەرىز گۈزۈنىدە، شە زئزمىلدە اوخويوب و اوخوتۇوشام. بۇ كىتابلاردا منىم و آيرىلارى نىن اىستى قانى دۇلاتىر».

صەمد كىتابلارىن بىرىنى آچدى و اوخودو:

«...سىن نە قەدر يۆك داشىيىپسان؟ مىنلر؟ مىلييۇنلار؟ كىيمە، نەيە خاطىر؟ تا

اونلارىن دىبسىز بوجاقسىز جىيلرىنى دۇلدوراسان؟ آمما مىليل سن نىشجه؟ بىزىم اليمىزى نه تو توبىدور. اونلار بىزلىرى مزارلىغىن قىراغىنا جان، سۇرۇپوبىلر.

(Restless youth)

قولام او كىتابىچى جنابىن چىمىنىندىن آسلامان خشە يە آتدى. صىمد بىر جىلد آغىر قورآنى گۇتۇردو. سۇرۇشدو:

«كىند آلىش و ئىشىنىدە و بىر كىند دۇلوسو دئمك آدام آلىش و ئىشىنىدە، فال كىتابى ائلەدىيىن بىر كىتابى او خويوبسان؟»

خاتىن باخىشلارى يالواردىلار. صىمد گۆزۈن تو يوموب و قورآندان بىر فال آچدى:

«اونلار كى دىنلىرىنى او يونچاق ائلەيىلر و دۆنيا اونلارى اويدوروب و دىك باشلىلىغا چىكىدىر، اونلارى بىتلەجى بىر گۇنو اونوتماقلارىنى خاطىر بىز دە اونودوروق. بىزىم نشانەلر يەمىزى دانماقلەغا خاطىر اونودوروق. بىز اونلارا كىتاب گۇنده رىب و اونلارى يۇلا گىتىرمك اوزرە و رحمت اوزرە هر زادى علم اين اونلارا آچىقلاندىرىمىشىق». (١) «سېزلىرى آرتىق لىق آختارماق آلداتدى تا قىيردىن باش چىخار تدىز...». (٢) «گۇرۇنمەدى كى بىز بىر يىرە پىامبر گۇنده رىك آمما اونلارىن وارلىلارى دئمەسىنلەر كى بىز سن گۇرسىدىيىن يۇلو داتىرىق. دئدىلەر كى بىزلىرە وارىن و نسليمىزىن چۈخلوغونا گۇرە عذاب و ئىزلىر». (٣) بورادا يازىلىپ كى توپلۇملارى،

١- «الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِيَنَهُمْ لَهُوَا وَ لَعِبًا وَ غَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَأَنْيَمُتُمْ نَّفْسَهُمْ كَمَا أَنْسَوْتُمُ الْقَاءَ يَوْمَهُمْ هَذَا وَ مَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ. وَ لَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَلَّنَا عَلَى عِلْمٍ مَدِيَ وَ رَخْنَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ» اعراف. آيه ٥١ و ٥٢

٢- «الَّهُكُمُ الشَّاكِرُونَ. حَتَّىٰ زُزْتُمُ الْقَابِرِ...» تكاثر آيه ١ و ٢

٣- «وَ مَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِنْ نَذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُنْتَرُقُوهَا إِنَّا بِمَا أَرْسَلْنَا يَوْمًا لَا وَأَزْلَادًا وَ مَا نَخْنُ بِمَعْذَلَيْنَ».

وارىتلار فسادا سارى چىكىرلر. بورادا يازىلىپ كى شاهللار هر يىرە اياق قۇيسالار، خرابالىق يارادارلار؛ آمما سنين كىمى قارىنپالار اۋز قارىنلارينا خاطىر، آخار سولارىن اياغىنى باغلائىپ باتلاغا چئوپىرىلر. بورادا يازىلىپ كى يىر اۆزوندە هىريانا گىنده بىلرسن، آمما سن بۇزومتول ايتلىرى ساخلاماغىنان بىراۋەرە ك خالقلارىن آراسىندا دووارلار چكىب سن. دووارلارى قۇرۇماق اىچچۈن بو گۈزۈ او گۈزە قانلى يارادىپسان. بو كىتابدا يازىلىپ هر كىم بىرىنى بىلە - بىلە اۇلدۇرسە، ائلە بىل كى يىرین اۆزونون آداملارىنى اۇلدۇرۇبدور. بورادا يازىلىپ هېنج كىمىن دۆزلىكىن باشقا^{١٤١} اۆزگەسىنە آرتىقلىغى يۇخدور، آمما سن بىزه كلى پالاتىنا خاطىر اۆزگەلدن سايقى او موبسان. بو كىتابدا دووارلارا خاطىر اۇلۇپ، اۇلدۇرمك شرف تاتىنمايىپدىر. بىر قىيلەدن باشقا قىيلە يۇخدور. دوواردان آد يۇخدور».

قولام قورآنى ايکى اللى آتىپ اوپۇپ و مىزەقىنرىن خىشەسىنە قۇيدو. صمد بىر آيرى كىتابى گۇتۇردو. خانا دىئى:

«بىلیرسن بو كىتابدا نە وار؟»

خاتىن باخېشلارى دىدىلر:

«يۇخ».

صمد دىئى:

«بو كىتابىن آدى آنادىر. سنين كىمى كىشىلىكىن پايسىزلار ”پاول“ آدىنى بىرىسىنى محاكىمە ائلە بىرلىر. ”پاول“ يىن قوللارى باغلىتىدۇر. باش اوورش اۇندا دىئىر كى سىز آراقاتانسىز، كؤلهسىز. ”پاول“ اۇنون جاواپىندا دىئىر كى:^{١٤٢}

اڭر كؤلهلىسىن كؤكۈنو كىسمك يۇلونو آختارىپسىز، قۇيۇن سىزە اۇرگەدىم؛ سىز خالقىن إلى نىن امە يىنى اۆز الىنە و ئىرین تا احتىاج اۆزىرە بىللەر اۆزلىرىنە تايىلارىن

قوللوغوندا بوكولمهسىن. بىللر گوج اين آلينمايان حقلره خاطير بوكولورلر. كؤلهلىرى قىناماق يېرىنه كؤلهلىگ تۈرەدن دېلىرى قىنامالىسان. كؤلهلىك باجاران دورومو اولدۇرون تا كؤلهلىك آرادان گئتسىن...».

آنا كىتابىي دا بىر نىچە آيرى كىتابىنان خىشىيەتلىدى. صىمد بىر آيرى كىتابىي

گۈزىردو:

«بو كىتاب گۈرۈنۈرده ابن ملجم آمما حقيقىتىدە بىر مىرزا قىبرلىرىن ئىايلىه يارالانان، تارىخىن ان بۇيىك مظلومو امام علىنىن كىتابىيدىر. يازىلىپ كى اولۇملىرى معروض قالان، آرادان گىتمىش حوكومتلىرى، خالقىن حاققىنى وئرمەدىلر ائلە كى خالق حاقلارىنى آلماغا رشىۋە وئرىدىلر تا ئالىملىرى قويروق اۇلوب، باطىلە اوغراسىنلار. گىتىنە ظالىمىن قويروغۇ يۇغۇنلادى. ^(١) بورادا يازىلىپ كى بىر يىرە تۈپلانان وار-دولتىن قىراغىندا، تالانمىش حقلردىن باشقۇ بىر زاد گۈرمەدىم. بورادا يازىلىپ كى وارلىي يا وارىنا خاطىر سايقىن ساخلاسات، اۆچ بۇلۇم دىينىندىن، ايکىسى زاي اۇلار. بورادا حىشىه بۇيدا بارماق يوماغىن ئاوابىندا بىر زاد يۇخدۇر».

اۆزۈنۈ مىرزا قىبرە توتدۇ:

«بورادا يازىلىپ فتنە گۇنلرىنده دەوهەنин اثرىكك بالاسى كىمى اولۇن، نە دۇشۇنۇز اولسۇن ساغىلماغا، نە دە بىلەنiz اولسۇن مىنيلىمەيدە؛ آمما سن ھم ساغىلىپىسان ھم دە مىنيلىپ سن، سن اياغىنى بوندان دا آرتىق اوزادىپىسان؛ سن ساغىلىپىكىن ساغدىپىپىسان. مىنيلىپىكىن مىندىتدىپىپىسن. بورادا يازىلىپ كى آزغىنلىغىندا دۆزلىك، قۇشا

1- «أَمَّا بَعْدُ، فَإِنَّمَا أَمْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ مَنْتَعُوا النَّاسَ الْحَقْقَ فَاشْتَرَفُوا، وَأَخْذُوا مِمْ بِالْبَاطِلِ فَأَفْتَدُوا». «بىتىمىش دۇققۇزونجو مكتوب»

ساخلاتىلسا دا بيربىرىتە اويوشمازلار. بوندا يازىلىپ بير گۇن گلر کى حقدن اۇرتۇلو و باطىلدىن آچىق بىر زاد اولماز. او زامان دا قورآن خالقىن ئىنده اولار آمما اونلار ئىن ئىن اولماز. بوندا يازىلىپ بىر كى احسان اھلى اولمايانا، ياخشىلىق ائسلەمك و اونلارنى يىئىرىتمك گره كىمز. بىئنچى احساتىن يالنافلار ئىن و قالنافلار ئىن تعریفىنى قازاندىرمەقدان باشقىا بىر زادى يۇخدور. سن ايللەر بۇيو كەلىنى چاپىپ مىرزە يە، جنابا يىندىرىدىپسىن، آمما آللەتىغىن پاي ائشىتىدىپسىن آللەھىز داما زلىق سۈزۈدۇر».

بو كىتابدا يازىپلار: «بىلىك سىز آتىش - وئرىش ائلهين، يعنى حلال ئىنان حرامىن مىزىنى تاتىمايان، انگىنە قەدر رېبايا باتار.^(١) و يىنه دە دەئىير: «گۇن گلر کى قۇلاي آداملار باش تو توب باش قالدىرارلار و ياخشىلار أزىزلىر. "مضطربلر" يعنى السىزلىر ساتىشا بوراخىلارلار، يعنى دۇوسوز وارلىلار اونلار ئىن اللرىنىدە كېنى و امە كىلىنى و دەيرلى واخلاقىنى، سوپىو قىمتىنە اللرىنىدەن چىخاردارلار، ائله كى همىشىسە اللرى خمیر امما قارىنلارى آج اولارلار. آللەھىن حق رسولو مضطربلارىلە آتىش - وئرىشى ياساق ائدىپدىر.^(٢) ايندى مىليارد لار ئىنى آغىزىنا تېمىشلىرىن گىچەلر قۇينوندا «امان يجىب...» دئەمە كلرى هاوادا اىتەمە يىپدىر و گۇرۇرسوز كى سىزلىرى گۇزىلەنىلىمەدن ياخالا يىپدىر. بو كىتابنىن يۇز سىگىزىنچى خطبەسىنده بۇپورور: «او زاماتىن آداملارى قوردلارا دۇنلر؛ باشداكىلار و باشچىلار يېرىتىجى اولارلار، اۇرتا بۇيلار يعنى اۆز پايلار ئىلانلار و اللرى آغىزىلارينا يېتىشلىر طعمە اولارلار و يۇخسوللار ئىلەمۇش يعنى: «اياقلار ئىسىتىنە قويىلانمۇش اۇلتولر». دۆزلىك يىئە جومار، يالان يىشىدىن

١- مِنْ اَنْجَزَ بِعَيْرِ فِقْهٍ فَقَدِ اِنْطَمَ الرُّبَا.

٢- وَقَدْ نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلَهُ وَسَلَّمَ عَنْ بَيْعِ الْمَضْطَرِّبِينَ.

قابنایار، دۇستولوقلار دىل اوچو اۇلارلار، خالق اوره كىلدە ساواشارلار، جىزىقدان
چىخماق آدسان، اتهىي تميز ياشاماق حىيرەتە قاپدىران اۇلار. او گۆندە اسلام دينى
آلت-اوست گىيىلن كۆرك و درى كىمى اۇلار». (۱)

بو كىتابدا دئىير: «جماعت اوچ تىرە دىلر: ۱-آللاھى تانى يىب بىيلن بىيلىجى لر
۲-قورتارىش يۇلوندا چالىشىپ اوئىرەنلىر ۳-«همج رعاع»لار: يعنى تۇزا بىنzer
اوچارلار، او اسگىك آداملار كى هر سىسين و اىيسىن دالىسىجا گىندرلر، هر سىسە سىن
ۋئرلر و هرىيىن اۇيان-بويان اۇلارلار. علمىن نوروايلە اوچە كىرى ايشيقلاقىما يېدىر
و دايامالى و داياناقلى يىرە دايامما يېيلار». آغا مىرزە سن گۈزۈ باغلى خالقى باشى نىن
قوخوق اىيسە يېغىسان و سەنە توْنگ آشىرمایانىن اوستونە بىت آتىرسان و علىنىن
اۇزۇ دە اۇلسا آدىنى استالىن قۇيورسان.

همج لر اىشىھىيىن قويروغۇن گۇدن

تۇز كىمى قانادلى اوچارلار دىلار

قوирۇدان ايرەلى اوچمايان قاناد

دۇيىونو آچمايان آچارلار دىلار

*

ھمىشە دالىدان گىلر سىلىرى

گىندرلر يۇللارى لاکىن تسگرى

۱-و كانَ أهْلَ ذِلِكَ الزَّمَانِ ذِنَابَاً وَ سَلَاطِيْتَهُ سِبَاعاً وَ أَوْسَاطَهُ أَكَالَا وَ فَقَرَائَهُ أَمْوَاتَا وَ غَازَ الصُّنْدُقَ وَ فَاسَ الْكِذْبَ وَ
أَشْتَعْمَلَتِ الْمَوْدَةُ بِاللُّسَانِ وَ تَشَاجَرَ النَّاسُ بِالْقَلُوبِ وَ صَارَ الْفَسْوَقُ نَسْبَاً وَ الْغَفَافُ عَجَباً وَ لَيْسَ الإِسْلَامُ لَبَسَ الْفَزُورِ
مَقْلُوباً.

نفسى قورشوندان آغىز كىلىرى
كىس اندىب هۇولايان ھاوارلاردىلار

*

بۇغولار هىچ نە يە ايلىشىمىز الى
ادعا يۆكۈنو داشىي يار ولى
اولچىتىيە گلمەزى سانارلار دەلى
حكىيم لر دۇنۇندا آزارلاردىلار

بو كىتابدا دئىير: گۈز اتەيىن باغانىدىر^(۱) آ GAMIRZEH، بو سۆزۆن عظمتىنى آنلاسايدىن، تۇرپاغى ئۆزۈندن اوجا اىستىرىدىن. حضرت دئىير: عاغىل گۈزۆن باغلاتسا، سىنин آلت انگىن بۇشالار، هرنە گلسە آغىزىنا، داتىشارسان، داتىشدىغىن اىلى اولار و جىندك كىمى باش چاتىلدار، حشىفه بۇيدا بارماقىنىن اوچونو اىسلاماتمايانا اىپ باغلاتىيارسان، آمما خاتىن جىندك اىيى وئەن سۆفرەسىنە آغىزىنىن سوپىو شارىلدايىار.

نهج البلاعى دە خىشىدە يېر تو تدو. صىمد بىر آيرى كىتاب گۇتۇردو:
«بو كىتايشىن آدى سرمایادىر. بورادا سرمایادارلىغىن كۈكۈنۇ گۈرسەدىبىدىر. آنلاشىلىرى كى اىشلەيىب باجارانلارايىلە اىشلەدنلىرىن آراalarىنىداكى تۇرەنن انگل لردىلر كى ايمپېرىاليزمى چىيىن لرىنده ساخلاشىلىار. باجارانىنان اىشلەدەنن قاتىندان يۇغۇنلاشىپ آن سالان انگل لر سىلاحا سئوکەنېب و خالقى گۇنۇ-گۇندان قويونون دىبىينە سالماقىنан اوزلرىنى يوخارىيىا چكىيىلەر. بو كىتابدا يازىلىپ اىشچىنىن

ایشى نин دەيرىندىن اسگىك و ئرمىك لر سنه امکان يارادىپ تا مىرزەنىن بۇغا زىنى باساسان، جنابى دا اۆزۈنە قۇرۇقچو سىچە سن. سرطان كىمى يۇغۇنلاماغىنان خالقىن يېرىنى دارالداسان».

سەرمايا كىتابىنىن مجلدىلىرىنى مىرزە قىبرىن خىشەسىنە آتدىلار. صىمد دئدى: «بو دا "برتولت بىرىشت" دىر "استنا و قاعده". بو آتلىلار نە سبىھ تىز تىز گۆللە ياغدىزىرلار؟ جواب وئرير:

«قۇرخورلار آتسىزلار اۇنلارى آشاغى يا چىكسىن لر».

خىشەلر آغىزلا دىقجا جنابىنان مىرزە دوروملارىنى الدن و ئىرىدىلر. صىمد دئدى: «انگل لر اۇغۇرلوق ماللارىنى قۇرۇماغا، خېرسىز خالقدان قۇرۇقچو سىچىلر. آيتقلار قودوزون مائىتىنا قۇرۇقچو و ئىرمىزىلر. بىرى تۈلىستۈى كى جار حوكومەتىنە سرباز و ئىرمەدى. قودوزلار جىئىر تدان كىمى اۇياق خالقىنى سۇمىزلىر. خېرىلرى خىردىن اۇلمىيان عىڭىلرى آغىزلارى سولاندىران سۇزىلرا يىلە شىشىردرلر. وطن سۇزۇنون دالداسىندا وطنين اۆز دۇغما اۇولادلارىنى اۇلدۇزىلر. دىللاللار گۇنو-گۇنىدىن يۇغۇنلا يارلار. دىللاللار مىرزە قىبر كىمى قىيردىن خۇرتلاياتىن چىشمەسىنە قانلىڭلىرىنى سوبىا چىكىلر. سېلاح انبارلارى اىشە دۆشىر، خالقىن شوشە شوشە قانى چىكىلر. سېلاحلارا خاطىر دووارلارىن دالىسىندا اۇلان خېرسىز خالقلار دۆشمانان اۇلمالىدىلار. عوضىنىدە قەرە باش جىئىرانلار، مەحكومدۇلار. سىنин كىمى اىيرىنجى آدامجىڭلا يېلىپىك چالسىنلار و سىنى نۇماينىدە چىئىخار تىسىنلار».

خان قىورىخىرىدى. صىمد "مثنوى"نى گۇئىتىردو. خانا دئدى: «سن على خانى جىزىيەندا چىخاندا، قولاغىنى بورماغا خاطىر، گۆلە گۆلە اۇنوا اۆز ياتىنا چاڭىرما غىن يادىتىنالىرى يا يۇخ؟»

خان يواش دئدى:

«بلى».

سۇرۇشىدۇ:

«ائلە كى على خاتىن قۇرخوسونو سىنىن يالاندان گۆلمەيىن يودو. كۆتكىدىن خېرىسىز سىنىن ياتىنا گىلندىن سۇنرا، اوْنو تېپك آلتىنا سالماغانىن نىچە؟»

دئدى:

«بلى».

صىمد دئدى:

«بو اولدو بير سۆز. ايندى بونجا هر ايشىن ترسه گلىشىنە گۈرە، اليئە دۆشىن دۆنیامالى دا، دۆنیاتىن بشىڭىن سىنىن اوْزونە ھېرىيلدا ماسا گىلىدىر تا اوْزىگە مالىنىن كۆلگەسىنده اوْزۇنۇ قۇرخوسوز ازدىرىسىن، گۇناھى داملا-داملا داداسان؛ آمما بوجۇنكو حالتىن دا اوْ ھېرىيلدا ماسا گىزىلەنن چىرىپىلاردىلار. بير باخ:

بورادا بىلە يازىلىپىدىر كى اسلامىتىنان تۆلكو بير دە قورد، بير ائشىشك بير جىئiran بير دە بير دۇوشان اوّولا دىلەر. اسلام قوردا دئدى: قورد قارداش گل اىرەليە و بو حىتىوا ئىلارى پاي پۇلوشىگ ائلە گۈرەك. قوردون كى اوّرهىيىندىن دارگۇزلىلو يۇنە خاطىر ١٤٣

بىر پارا خىياللار كىچىرىدى، سۋىىنچىك اولوب دئدى: سن بىزلىرىن باش و بؤيوڭىن، ائشىشك سىنىن اوّلسون، دۇوشان دا تۆلكۈنون، جىئiran دا منىم. اسلام اوّرهىيىندە دئدى: اى دارگۇز جۈنگە باخىش، ترسە خىيال، امما آجىغىنى بىر قۇندارما يالانچى گۆلمەيىن آرخاسىندا گىزلىتىدى و دئدى: اللرىن دۇغرودان دا آغىرىماسىن نە قەدر دە گۈزەل بىر بۇلۇشوك، گل اىرەليە گۈرۈم. قورد كى گۆلمك دووااغىنىن آردىنداكى آغىزلارى بوزلادان نىفرىتىن غافىل ايدى، قاباغا يېرىدى. اسلام داشلاندى و بىر گۈز

يوممادا اوْنون بۇينونو بورخالايىب جانسىز ائله دى. (۱)

مولانا دئىير اسلامىن دۇداغىنىن قاچماستىندان غافىل اوْلماماق گەرەك. گۆلمكلرىن رنگى دە، اىسى دە آيرىدىر. ھر گۆلمك و ھر دۇو و ئرمك راضىيلىقдан اىز دئىيل. دۆنیاچىق دا ھر وارلىنىن اليىنده اوْ دۇداق قاچمايا تايىدىر و دۆنیاچىنى سرخوش ائله بىر، اوْنۇ قودورقانلىغا چكىر. بو وارلانماق وار دۇنوندا يانار اوْددور. خانآغا، جىشىرانلارا مىنن، بو آتا دا مىنمه لىدىر. بىصرەلى حسن، ئۇمر اوْغلو عبدالعزىز بىر مكتوبدا بىتلنچى بىر اوْيىد وئردى: اگر الى كسىك اوْلدۇن و دۆنیا سىنى أيدى، يۇخسوللۇغا توش گىلدىن، صالح لر كىمى شۆکور قىلىمالىسان. ائله كى گۇردۇن ياغ، ياغ اوْستوندن بال، بال اوْستوندن گلىر و قەره تۇرپاغا ال آتاندا قىزىلا دۇنۇر، يقىن اىت كى بىر بئىيۆك خطى سىدن باش وئرىپىلىر. جىشىرانلارىن شاللاغىنى بىر قۇندارما گۆلۈشلر و هاوادان آنن ثروت اىلە سەنە وئرىپىلىر. امما اوْنون سىسى ايندى چىخىر و بوندان بىلە زۇققولتوسونا دۇزمەلىسىن. بو بىتلىر دئىير: ذاتى قىريق آداما علم اىلە هنر اوْيرتمك اوْغرونون اليىن داش و دەلىنىن اليىن سۇولو ناجاڭ وئرمە يە تايىدىر. مال، مقام، گىتىر گۇتۇر، بۆتون ذاتى قىرىقلارىن اللرىنىن داساد داڭارجىنى دىلار. آزغىنىن سۇزۇ گۆللە يېرىنە ايشلەسە، جاھىل آدام اوْنو اوْستونلوك گۇرر. امما دۇغرودان دۇغرۇسو اوْنون سىسى قويولارىن دىيىنلەن گىلر و مقام اوْنلارى درىندىن درىنە باتدىئار. (۲)

از تېسمەتى شىير اىمن مباش

1- شىير با اين فكر مى زد خنده ماش

كىرد ما راما مست و مغۇرۇ و خىلق

مال دنيا شىد تېسمەتى حق

دادن تىبىغى بىلدىت راھىزنى

2- بدگەر را علم و فن آموختىن

خالقىن سۆفرەسىندىن چالدىغىن چۈرەك و تالادىغىن وار-يۇخ، جىثيرانى اوددان آلماق يېرىنە بى دامارسىز جنابلارىن بىللرىنى قىزدىرار ائله كى خالقا داشلانارلار و سۇمور تقانلىق دېلىرىنى گۆزلەنديرىلر.

مثنىنى واراقلائىب اوزونو جىنابىشان مىزىزەقىبرە كى اوزلىرىنە ئۆلۈم تۈزو
قۇنۇشدو، توتدو:

بو بىتلىرde سىزلىرە خطاب مولانا دئىير: بو او آداملارىن جزا سىيدىر كى اسگىك آداملارا آرخا اولدولار و پىرىپىزلارى باشا آلدىلار و سېرىتىقلاندىرىدىلار. اوñلار كى پىغۇخ طاما حلەق اشىرىنده جۇومىردىر و چۈرە يە تۆپورىمەينىرە قوللوق ائتمەنى بورا خدىئىلار و داها عاغىتلارى بۇي و ئەرمەدى كى بىر دۆزگۈن ايشىق اوّرە كىلىيە قوللوق ائلەمك اوñدان ياخشىدەر كى ياراماز شاھلارىن باشلارى نىن جىيققاسى اولاسان.^(١) آغا مىزىزە، بى كىتاب او ماشايىنان زىبىل قابىشى لايق بىلدىيەن كىتابدىر كى

بە كە آبىد علم ناكس را بىست	تىپىغ دادن در كىف زىڭكى مىت
فىستىنە آمىد در كىف بىدگوھران	علم و مال و منصب و جاه و قران
از فضىحىت كى كىند صد ارسلان	آنچى منصب مىكىند با جاھلان
طالب رسوايسى خوبىش او شىدە است	مال و منصب ناكسى كارد بىست
ياسانى آرد بىنامۇضۇ نەد	باكىند بىخل و عطاها كەم دەد
جاه پىندارىسىد، در چامى فتاد	حکم چون در دست كەم راھى فتاد
عاقلان سرها كىشىدە در گلىم	احسقان سرور شە سىتىندۇ زېيم
ياكسى كىرد از بىرای ناكسان	1- اين سزاي آنکە شد يار خسان
ترىك گويد خدمت خاڭ كرام	اين سزاي آنکە اندر طمع خام
بە كە بىر فرق سر شاھان روى	بىنندە يك مىر دل شىوى
تو نخواهى يافت اىپىك سېيىل	از مىلوك خاڭ جى بانگ دەل

آیریسینی قاندیراندا سنین کیمیلری داندیردی. اوْ دئیر: ياش آغاچىنان قورو آغاچ هر ایکىسى ده گۇنون اۇنۇنده دىلر و گۇن اوْز مىت سىز اىشىغىنى اۇنلاردان قىزىر قانماير، آمما ياش آغاچى پايلادان و يايىلدان اىشيق قورو آغاچى اوْلدوغۇندان دا اوْلماز ائدر. (۱) ائشىت خان آغا، دۆنیالىق زەھرلى بىر ايلاندىر و خالقىن سنه باش أيمەلرى، أىيلىب دۆزەلمەلرى و سجده قىلماalarى اىدھادىر. اى فرعون، آز دىك باشلىق كى ائله گىنن كى سەن چاققالسان، طۇووز اوْلماق مشقىنە دۆشمە. اوْ آلاھلىق كى قانمازلار سنه باغيشلايارلار دىيده يالان اوْلار و سەندلى بۇرج كىمى اۇنو سىندن آلارلا. سەن سۋىنيردىن كى بىر نىچە گۇن سارساخlar و قالتاflalar سەنین اۇنۇنده بۇيون بۇكورلر. امما اۇنلارىن أىيلمكلىرى حقيقىتىدە زەھرايدى كى داملا-داملا قاتىنا چۈكۈردو. (۲) بو ساحاندا كى سەن اوستە دىيىن لر، آلاھسىز دئيرلر و باش اوستە يېرىنە باشىننى داش اوستە ازىرلر، دۆشونە بىلرسن كى وارىن و تۇرپاقدان قايىنابان

آفتىاب از هردو كى دارد حجاب	1- شاخ خشك وتر قربن آفتىاب
كە ئىمار پختە از وي مى خورى	لبك كوان قربت شاخ طرى
غىر زوتە خشك گىشتىن گر بىاب	شاخ خشك از قربت آن آفتىاب
وآن قبۇل و سجده خلق اىدھاست	2- مال مار آمد كە دروي زەھرهاست
تو شىغالى هېيج طاوسى مىكن	هان اى فرعون ناموسى مىكن

*

آن خداوندى كە دادنىت عوام	باز بىستانىد از تو هېمچو دام
---------------------------	------------------------------

*

تسو بىدان فخرأوري كز ترس و بىند	چاپلۇست گشت مىردم روز چىند
ھر كرا مىردم سجودى مى كىتىند	زەر اندر جان او مى آگىتىند
چونك برگىردد از او آن ساجدش	داند او كان زەر بود و موبىدش

ثروتىن اپرىدىن زەھرا يمىش.

ياشيخ، هركىمىن كى ايشى يېرىجىلىق و دئولىك اولدو، دۇغرو انسانلارى اۇغرۇ گۈرر و فيرشتلرى ده دئو.^(۱) سىنن لىشە قۇنماق بۇيونا بېچىلىبىدىر. سەن خان كىمى باطلقادان قۇپان اىيە بە به دئەمەسەن نە دېيە بىلىرسەن؟ سەن بىزلىرى قورد دۇنلو تاتىتىدىرماقدان باشقان نە هەنرىن اولا بىلر. بىزلىرىن دۇنومۇز پىس اولسا دا اىچەرىمىز سەن دىين كىمى دېيىل. زېبىل قابىشنا آتدىغىن بولىتىبا بازىيىلار: بىر نفر اۇچۇ خومارگۈزلۇ بىر آھونو اۇولادى و اىششىكلىر آخورونا باغلادى. ساماتىن آجى تۆزو اىششىكلىر سامانى گەوهله دېكچە آھونون گۈزلەرنى آجىشىدىرىدى. اىششىكلىر خشەلەندەن سۇنرا آھويا كى دىنمز-ايىمىز دايامىشىدى دىدىيلر: قىزىل نۇوداندان ^{۱۶۴} دۆشن سۇو خا، تېيل سەن دە يىئ دا. آھو ياتىخلى- ياتىخلى اونلارا باخدى و اوھەيىنە دئىدى: من پۇھەر ياز گۆللەرنە ناز ائلەيردىم، اىندىلىك سىزايسىن بىر آخورا باغلانسام دا، آھولوغومو كى او نۇدمامىشام.^(۲) ياسىخ، سەن آداملىقى، امانلىقى، رسالىقى، آھولوغو او نۇدوبسان و رەحمتلى شريعتى دئمىشىكن اىششىكلىر سىنن ياتىندا ابن سىنادىيىلار.

آميرزە، نىچە اىل بوندان اول مەnim ياخىن دۇستوم حىدرىن قاپىسىنىن ياندىرىلماسى سىنن سۆزۈن اىلە ايت جاوادىن قويروقلارى اىلە، ياخشى يادىندا دىرى. حىدرىن گۇناھى نەايىدى. اوروجلوق آيىندا دئمىشىدى: «كۈل از پىن كىربلا و كۈل بىۇم

1- هر كرا افعال دام و دد بود بىر كريمانش گمان بد بود

2- گر گدا گىشتىم گدارو كى شوم ار لباس كەنه باشد من نوم

عاشُورا و كُل شَهْرِ مُحَرَّمٍ» دئىمىشدى كى بو دور دوغوموز يئر كربلا دىئر، بو گون عاشورا دىئر و ائله بو آى دا محَرَم دىير. يزىد ده ايش باشىندادىر، سۇولو قىمەلرى قودورقانلارىن قارىتلارىندا دىنجلدىن. هر يىرده، هر زاماندا حق باتقىنا دوشى، او را دا كربلا صحنهسى پارانمالىدىر. حىدر عاشورانى تاتىمىشدى يا ايت جاواد؟ بهمن خاتىن اۇلۇموندە بولبوله دۇندۇيون يىنە يادىنىدادىر، آمما حىدرىن بىللەن نىز اۇلۇموندە بانلا دىن كى او نون ياسىندا غىلمەن باغيشلانماز. ماشايانان واراخلا دېغىن مىثنوى ده يازىلىپ:

ياشىخ، نفسىن اليىنده تسبیح قول توغۇندا قورآن اۇلسا دا، زهرا يلە سووارىلىمىش خنجىرىنى آلتىدان باغلا يېيدىر. گۈزە تله كى او نون تۇرۇنا و او وسوونونا دوشىمە يەسەن. نفس سەنى دستەماز آلماغا سو قىراغىنا چىكىر و گۈز-گۈز ائله يېب باشىنى سودا باتىرار. (۱)

سن دىنە چاغىراندا، دىنندن قاچىردىيىسان، سن دىنин كۆلونگوایلە خېرسىز خالقا قېير قازىيىسان.

سن دىنин اىشىقلى سارايىندان قارانلىق قويونون دىيىنە أىپ سن و اىشىق گلن يېرلىرى قاپا يېىسان. ايندى سېنېرىسىز دۆنیالار معرفتىن او جىسوز-بو جاقسىز فضاسىنى و سەنە و سەنین دار باشىنا و دايماز عاگىلىنى يېرلىش مەين دۆنیالارىن گۆناھى نە دىير. يۇخسا سەنە خاطىر اۇنلار وارلىقلارىنى دانسىن لار گەرك. سن و سەنە تايىلار او دۆنیالار دان

1- نفس را تسبیح و مصحف در یەمین خنجر و شمشیر اندر آسین خویش با او همیز و همسر مکن مصحف و سالوس او با اور مکن و اندر اندازد تىرا در قىمع او روی حوضت آورد بىھر و ضو

داتىشلانلارين قاتىنا چئوره ک دۇغرايىش سىز. ^(۱)

سن قورآنى، دين سۈزۈنۈ شۇكىنمه يە اوزۇنە ياسدىق ائله يېسىن. گۈيدن أنس كىتابلارىن ھدفى سىنىن گۈزۈنۈ او دۇنيالارا آچماق اىدى. آمما سن قورآنى بالىش ائله دين، دۇشونجە يە تۆپوردون و يۇل تاپا بىلە دين. ^(۲)

سن و سىنىن كىمىلىر، پۇخ دېغىرلادانلار كىمى ^{١٤٧} ازا اىچىنده بۇي آتمىسىز، او دور كى گولاب اىيى، سىزى خستەلندىرىر. سىنىن گولابا بەبە دئەمە يىن گۈرسە دىر كى بەبە دئىدىيەن زاد گولابدان سۇنرا هر بىر زاد او لا بىلر. ^(۳) بونا گۈرە كى پۇخ دېغىرلادان دىينىدە بو گولاب عجب گولابدىر، گۈرسە دىر كى او ندا گولابلىقىدان اثر يۇخدور.

يۇلسوز يۇندىسىز آدلادىغىن خالق يۇلدان يۇندىمدن اوشونىمە يېرلىر، دىينىن سىنگىزىنە گزىلەن مىرزا قىبرىدن، آى مرئىھسى او خوتدوران خاندان چىمچەنيرلىر. سىنىن ئىنده چۈماغا دۇنۇب يو خونو اولدورنىلىرىن كەلھىسىنە دؤيىلەن قوراندان اوشونورلىر. سۈزۈن قورتولانى، من تارىخ بۇيۇ سىنىن كىمى قافاسى قاڭىزلاрадان داش او رەكلىكىدىن و يازىقلىقىدان باشقا بىر زاد گۈرمەدىم. گلەجە يىن دۇشۇندان سۆد أمن لر گۈرە بىلسەلر، منه لەنت او خوسۇنلار. ^(۴)

صەمد مثنوی نىن آتىنجى دفترىنى ئىنە آلدۇ:

چە گىنە دارد جەھانلار فەرەخ	۱- تسو درون چەاه رفستى زىخ
گىر تۆش بىالش كىنى ھىم مى شود	۲- گىرچە مقصود از كىتاب آن فەن بود
علم بىودو دانش و ارشاد و سود	لىك ازو مقصود اىن بىالش نبود
آن دىليل ناگلابى مى كند	۳- گىرگلابى راجع راغب شود

گىرتۇ دىدىم جىز شەقاوت در لىام	۴- مىن نىدىدىم جىز شەقاوت در لىام

خان آغا، بورادا دئىير بير نفر وارلى نين اوغول برابرى ياخشى بير قولو وارايىدى و بير دەنە دە گۆن اۆزونو گۇرمەميش، سو سۇناسى كىمى گۆل اۆزلى قىزى. بو قىز ائلچى قاباغىنى چېخان زاماندا، آتاسى ائلچى لرین ھربىرىسىنە بير چۈپ قۇنداردى. آخىردا بىرىسىنى بەيندى و قىزى اوْنا آد ائلهدى. قىصادان خواجەنин ھوشلوباشلى قولو دا بير كۇنۇلدۇ مىن كۇنۇلە اوْ قىزا وېرىلمىشدى. قىزى اوْزگەسىنە آد ائلهيندن سۇنرا يازىق قول اۆرەيىنى اوْيان غىصەدن زىرین-زارىن بير دردە دۆشدو. خواجەنин آروادى قولون باشىنى اوْخشاشىپ چۈخلو سىلكەيندن سۇنرا اوْنون گىزلى عشقىندىن باش چېخارتدى. ھىرسىنەسىنەن قاباغىنى بۇغدو. بو سىررى اربابا آچاندا اوْ دا آتىلدى-دۆشدو. آما ھىرىسىنى گىزلىتدى. دۇنوب قول دئىدى: آرخاين اوْل كى قىز سىنىدىر.

ارباب اوْنا اوْزه گۆلر آغىزلارى سولاندىران زىرنا-بالابانلى بير تۇرى توتدۇ. زىلبه-طەبىل تو تولدو. كۆرەكىن گىردنەن سۇنرا شاملار سۇندولر. آما زاوللىنى قول گلىنinin اوْزوندن دوواغىنى قاپماغانىنى گۇردو. گلىن اوْغلان چىخدى و بىر گۆز يومما دا قولو اوْزو قويلىو سالدى و داما داما دا مادلىق ائلهدى. زىرنا دۇھۇلون سىسى قۇيمادى داما دىن سىسى بىر بانا چاتىشىن. سحر آچىلىنجا دفعەلر آدى بە، اوْغكاراندى. سحر آچىلاندا بەبى زىرنا دۇھۇلون حاماما آپاردىلار. قول دردىنى هىچ كىمە آچىب دىيىنمەدى. بەى گىرده يە قايداندا اربابىن قىزى سۇرمەلى بىزەكلى گىرده كەدە اوْتۇرمۇشدو. اتەبى كلاوايا دۇن قول باخدى -باخدى و بىردىن دئىدى: آللە هىچ بىر فارقىنىمىشىبىدا سەنин كىمى بىر گلىن گۇرستىمەسىن. گۇندوزون گۇزۇ قىچا گلىن اوْلدوغۇن هارا، گىنچەنى سحرە جن ائشىشكەن اوْزون تومان باغىن هارا؟! خان آغا، بونجا گتىر-گۇتۇر، مقام، دۇنالىق، جىثيرانلار و يۆزلىر اوْنا تايلاр گۇندوز

گۆزۈ آغىزلارى سولاندىران بزەكلى گلىن لردىلر. ايندى آمما گۇن بات هاباتدادىر. گىچەنин قۇينوندا ائركىكلەن جىيراتىن تۇخماقنى زۇققولتوسونا دؤزمهلىسن. مىشۇىنин آيرى - آيرى نسخەلرى و آچىقلامالارى مىرزەنин خەشەسىنە دۇلدولار.

صمد بىر آيرى كىتابى گۇتۇرۇب دىندى:

بو كىتابىن آدى "اللَّصْ وَ الْكِلَابُ" يعنى ايتلر و اوغرولاردىر. بو كىتابدا دىئير: ايتلرین سىلىرى گلن يىرى تائيماق چۈخ چتىندىر، قارانلىقلا قارانلىقدان قورتولماق اولاسى دئىيل. ياراما زلار الدن چىخىپ جان قاچىرتىدிலار». مىرزە و مىرزە يە تايلارىن حىسينىن باشىنى گۇنده مىن يۇل كىسيب اونلارا ياس ساخلايانلارىن، خالقى آلاتماقدان اوترۇ آى مرثىهسى دىدىردىنلىرىن عئمۇر بۇيو أىيلىب دۆزەلمەلرى آللەھى دانماقدىر. اونلارىن آنلامسىز عبادتلرى اونلارى آللەھدان اوزانقلاندىردىر. قورآندا عاغىل سئۇزۇ ان چۈخ اىشلەدىن سئۇزلەرنى دىئير. «لَمَ تَعْقِلُونَ» نىيە عاغىللارىنىزى ايشە سالما يېرسىز؟

ملاصىدرا سىنин كىمى دىن داشىنى دۇشلىرىنه و ئىرانلارا قوشدوغو دىواتىندا بىلە دىئير: سىزلىر آلماتىن قوردو ساتىلىرىسىز، نە حركتەن و نە خبردىن باشىنىز چىخىر و نە دە بركتەن بىر زاد قاتىرىسىز. سىزلىر قۇخوق تىنىزى آلمابا يوكلەيىسىز. سىز اونسو يېھەنېسىز. بو يىرده دىن اين قوردا غىن يىرى دە يىشىك دوشوبدور. قورداغا آيرى باخان داشلانمالىدىر، آمما خالقىن معنادان يا دىندىن چىمچىنمەسى آلمادان دئىيل، بلکە سىزىن كىمى قورداقلاردا نىدىر. خالق سارى ياغدان چىمچىنمە يېرلىر، سارى ياغى قۇينونا آلان ايتدرى سىنندىن چىمچەنيرلىر. سىنин باشىندا آلمابۇيدا عمماهه واردىر.

عَمَّامَهُ اُورَهُ کَ بُولانِدِيَرَانِ دَئِيلَ، سَنْ چِيمِچِنْمَهَلِي سَنْ: (۱)

دان‌لادَى دَارِى بَيرَ آخَشَامِ مَنْبَر
مَنْهُ سَثُوكَنْدِي دَئِيلَ پِيغَمْبَر
آغا‌جَيْنَ حَوْرَمَهَ تَيْنَى اَئْتَدِينَ زَايِ
نَهَدَنَ عَزَرَائِيلَهَ سَنْ وَثَرَدِينَ هَايِ
سَنْ دَهْ عَيسَى كِيمَى سَالْ خَالَقَانَفَسِ
نَفَسِي كَسَمَهَ يَهْ گَلْ اَئْتَمَهَ هَوسِ

در غرور این حیات بسی بقا
لیکشان در سیب افلاک است کور
در درون سیب جز آسیب نیست
بر نجوم و طب و فتوی می تند
یک قدم ننهاد بیرون پیش و پس
همتش هرگز برون نابرد رخت
فکر و ذکر او بغیر از باد نیست
از فسادی جز فسادی نیست راست
کو زخود بیرون نیندازد نظر
هم زسیب اندر سرش عمامه‌ای
این چنین عمامه کی دیدست کس؟
کی بیزد زین سرای لا جورد؟
می دواند عشق عاشق را به فوق
غايت او لذت یک ساعت است
مبدا راه خدا عشق خدادست

۱- مفسدان مانند کرم میوه‌ها
جنبیشی دارند و فکر و بحث دور
جنبیش کرم از برون سیب نیست
در درون سیب جانی می‌کند
گشته مفتی در درون سیب و بس
بسی خبر از باغبان و از درخت
این وجود او بجز افساد نیست
چون وجود او جز از فاسد نخاست
پس عجب زین کرمک بسی پا و سر
از عفونت در برش بین جامه‌ای
جملگی در فکر عمامه است و بس
آنکه جان صرف سر و دستار کرد
مبدأ هر جنبیشی عشق است و شوق
علت فعل بهیمی شهوت است
منشأ حب ریاست هم هو است

نېچەدیر نىسيه بو عۇمرۇن ساتىنى
 مىنرىن ياخشى با تىرىدىن آدىنى
 گۈرددو دار گىتمەير اۆزدن مىنر
 ھانى سىنە دىدى پىرلىكىن اثر
 سىن باشى زايلا라 تا اولدون مات
 مىنرى زاي ائلەدين ائتدىن مات
 اونداكى مسجىد آدى اولدو ضىرار
 قۇخويار نىپتى دايىم ساسى يار
 آدى مىئىخانە اۇلار اوندان باش
 مىنر اۆستە بولايار شىطان باش
 سالخىميم يام ياشىل انساندىر اگر
 سىن ائدىيسن منى بىر شاه اثر
 مىنرىن آيناسى تا كاسلاندى
 يىئرى ماتم بۆرودو ياسلاندى
 سىنە اولسايدى اگر مىنرىلىك
 كىيم دورادى منه دۇنيادە يەلىك
 قۇخويان واختىدا باشدان عالىم
 قۇخودار دۇنيانى اوپىنار ظالىم
 گۈرددو بىرگۈن يوخودا پىغىمىز
 دىرمائىر مىنرىنە عىتلەر

بىلدى منبر اولاچاق خالقا اوپيون
تسوتاجاق معنایا كۆللىكىدە تۇپيون
اولاچاق زاوىيەلر ھاۋىيەلر
نىيەيە چىخماياجاقلار يىيەلر
اولاچاق سۆرگۈن ئوپىندىن معنا
گىلىشىندىن اۇخونار عاشورا
پارامازلار اولاچاقلار كۆرەكىن
سالاجاق دىن آشىنا مروان دن
ائىدەجك باطىلە معنانى شاباش
اژدە تك ھۇپاجاق صۆلحو ساواش
قاتاجاق باشلارا باش حىرمەلەلر
حىرم اهلى قالاجاق ياسلى، مەلەل
ائىدەجك مسجىدى مئىخانە لىيم
مىصفىدان قالاجاق دۆنپەيا يېتىم
منبر اوستە ھۆرەجك سارساخlar
ئىچەكىم دامدا كۈپك سارساخlar
يىئىشىندىن بو گلن حامىلەدىر
دۇغدوغو دىن قىچىنا شاكىلەدىر
صەد "پايىز پدرسالارى" (۱) گۇتۇردو:

او دۆشونموشدو کى اۇنۇ سئويندىرەمك اىچۇن آلدادىرلار. اۇنا قويروق بولاماغا خاطىر پول «مواجىب» آلىرلار و سىلاح گۆجونە و پولۇنان آلىنىمىش خالقى ھەلھەلرینەن اۇنۇن يۈلونۇن اوستە دۆزورلر. آنلامىشىدى كى گۆجو اولمايا - اولمايا حاکىم اولسۇن، ئىندىن بىر ايش گلەمە يە - گلەمە يە تعرىفلىنىسىن.

جناب هوشدان گىشتىدى. او زونە سو سېدىلەر. صىمد يىزدىلى فەرخىنىن ديوانىندان او خودو.

شاھ، شىيخ، زاهىد، دارغا و قاضى قۇدوقلارى خالقىن آزادىقلارىنى و
اۆزلىزكلىرىنى آرادان آپارماغا ال بىر اولدولار. (۱)

شىيخ الى قاتمادادىر شىككەرە دوز
باشى قۇرقا قۇرۇرۇر قىلبىدى بوز
شرفى قورشاغىنى تعظيم ائدىر
كؤنلۇ بوتسخانەسىدىر دىن بىرۇۋۆز
دونياسى دۆشىمەينىن تىلىيە
اولور ايمانى دوز آلتىنداكى بوز
تۆلكۈنۈن قويروغودور آلوئىر ائدىن
پول خارىلدىر ساتىلىر انسان او جوز
يئرى گىلدىكىجە قورآن ياسدىيە دىر
سەنە يىارب بىتلە يساتماقدان أىعوذ

بۇنجا دۆنیانى هۇپان تۇخلارىنان

آجلىيغى نسخه يازانلاردى قودوز

جلال، نظامىنин قاتىنى آچدى و اوخودو:

بو كىتابدا بو اوخودوغوم شعره تاي بير مطلب يازىلىيدىر: (۱)

بىر كۇر كندىن قىراگىندان اۇتن زامان شاهلا وزىر
شاه گۇردۇ كى ايکى بايقوش بىر دووارىن اۆستون بىزىر
دېشى دۆشمۇش قۇجالار تك اسنه يېرىدى پېنجرەلر
جان سېخىردى مزارلىق تك اورهك سېخان منظرەلر
شاه سۇرۇشدو وزىرىندىن نە دېئىرلر اۇ بايقوشلار
يقىnim وار بايقوشلار دا شاهلىيغىمى منىم آنلار
وزىر دىئى بايقوش دېئىر شاهلىق سەنە ياراشاندىر
بۇتون دۆنیا بىر تن اولسا شاھلار شاهى اونا جاندىر
يۇلدان اۇتن بىر قارىجىق شاھا دىئى اوپيونىمە چۈخ
دۇغرو جواب اىستەيىرسن اىستە مندىن وزىردىن يۇخ
اۇز جاتىندان قۇرخان آدام جوابىيى وئرە بىلمىز
اوەرىنى آيناسىنىدەن غفلت تۈزۈن سىلە بىلمىز
بايقوش دېئىر نە اولايدى بۇ اولكەنин داغى داشى
مىزارلىقدان باج آلايدى بۇ يئر كىمى باشا باشى

آوادانلىق اولمايايدى منظرەمى ائتسىن ھەدر
 اوخشايايدى گۈزلىرىمى اوچوق داخما هرگۈن سحر
 اوپىرىسى دۇنۇر دئىير اورەيىنى سىخما گۈزەل
 بىر چۇخ چكىز بو اولكەنин يازى گىنەر قۇيار خەزل
 نە قەدر كى بو سولطاتىن سىسى گلىر جانى ساغدىرى
 ھر يان اۇلار خرابالىق بايقوشلارىن گۆنۈ آغدىرى
 آرزمىم بودور اوزو گۆلسون اياغىنىداش دەيمەسىن
 ھر يان اولسون خرابالىق كۇر بايقوش دا چىخىسىن گلىن

صەمد اۆخودو:

آللاه آزادلىقى ياراتدى، بىش كۈلهلىسى. (۱)

مېزەقىنرىن دۇدافلارى اسىردى. صەمد دئىدى:

”کواعب اتراب“ اىستەيىرسن ياشىخ، چۇخ تلسىمە، خېرىنن نۇبارا آز قالىيىدىر.

صەمد بخارالانوارىن بىرىنچى جىلدىنى گۈتۈردو. اۇنو واراقلايىب دئىدى:

»ياشىخ، بى كىتابدا پىس عالىملىرىن شائىننە و اونلاردان اوزانلاشماغا حضرت ختمى مرتبى دن بىو حدىشى سۇن چاغلارىندا اشىتىمەلىسن: “عالىملىر او زاماناجان كى شاها، سولطانا و زۇربايا بولاشمايىشلار، آللاھىن رسولونون سېر سۋىزى و امينلىرىدилر. آما ائله كى اۇنلارا بولاشدىلار و دۆنیا يارىشىدىلار، آللاھىن رسولونا خيانىت ائله يىيلر و اونلاردان قاچماق گىرە كىدىر (۲)“ بخارالانوارىن مجلدىلىرى شىيخىن

1-شىللر

2-بخارالانوار: «باب ذم علماء السوء و لزوم التحرز عليهم؛ العلماء أمناء الرسول على عباد الله ما لم يخالفطوا

خشنہ سینہ دو لدو لا ر»۔

حلال اینجیلدن او خودو:

«فنار مناره دن آسیئل مالیدیر. تارازى نین دىبىندە يانماقدان اۇتىرۇ يۈچ؛ يعنى سور، اىشىق، قورآن، كلىمە، سۆز بۇتون گۈيدىن أنز كىتابلار دايىاز منغۇتلرىن دىبىنى گۇدن دىئيرلر. اۇنلار ھاممى لېق سعادىتدىيلر. بېرىنى ياندىرىپ بېرىنى قاندىرىمazلاز.

صەمد تۈراتدان اوْخودو:

بیاندان کنجنده حضرت موسی اوز قومونا دئدی:

سیزلره گؤيدن "من" ايله "سلوی" گۈندەريلەجك. سحر چاغى يوخودان دوراندا بىباباتىن اۇتلارى نىن و گەوهنلىرى نىن اوستونە بىر شىرەلى مادە أىلەشىر. سیزلر اۇ شېرىدەن (من دن) بىر گۆنلۈك پاي گۈتۈرون. جمعەلر امما اىكى گۆنلۈك يېغىشىدەرىن. آيىق اولۇن كى نيازدان آرتىق پاي گۈتۈرمە يىنىز ياساقدىر. آمما دارگۈز جۆوىدلەر نىچە گۆنلۈك پاي گۈتۈردىلر. بىر نىچە گۆندەن سۇنرا اۇنلارىن نيازدان آرتىق يېغىقلارى قورتلاندىلار. حضرت موسى اۇنلارى دانلادى و آللارىن غضبىىندەن هەدەلەدى.

خان آغا، سن اوْ جوو يدييُّللو، قارون دُونلو، هامان اوْ ييونلو و فیرعون خویلو
دارگئۈزىن كى بونجا خالقىن دردىنه ام اوْلان وارى و دۆنیا ئىغى ايللىر بۇيوا بىر يشە
يىغىب و دۆنیانى قور دلاندېرىسىان. سن آللاهىن ساواشا گىرىيىسىن. گۆنۈنده آللادا
اوْخ آتىپ قىلىنجىنى تۇولايىسىان. ايندى آللاهىن قىلىنجى انها انده دىر. بوْتون
عارضىلارين اوْرهك قىيلەسى اوْلان مۇلا "علىي" ، اوْغلو "حسن" بىر تەھر و صىپت ائله پىر:

«اۇغلووم، اۇز اۇولادىنا دۆنیالىق يېغما. اگر سىندن قالان قاتىر ياخشى و صالح
اۇولادىنىن اليه دۆشىسە، يىنە دە بو ايشين تۇوونو سن گتىرمەلىسىن؛ بونا گۇرە كى
^{۱۶۹} سن گۇنوندە لازىم اولان و يارا بىتىرىدەن واردان اۇزگە سىنى پايى سىز اىلە يىپسىن. اۇ
واردان اۇترق بۇتون آزىب چاشانلارىن گۇناھى سىنىن بۇينونا يۆكىلەنەجك. اگر سىندن
قالان دۆنیالىق پىس اۇولادىن اليه دۆشىسە كى ايشين نىجەلىيى بىللەيدىر».

گلىرىدى بازاردان رابعە بىرگۈن

اللىرىن بۆكموشدو سان كى بىر دۆييون

باخىشلار دۇندۇلر بۇتون سورغۇوا

گۇتۇردو خالق اۇنۇ ھۇيدۇ ھۇيدۇوا

ساغىشنى سۇلۇندان قاچىزىتماق نەدير

اۇوجىونون اىچىنە نە بى گىزىلەدير

ائىشىدىيىم سىيجىمى دىدى بى سحر

گۇتۇردوm بازارا اولدوm بىختور

گتىرىدىم الىمە ايکى پول اوندان

قۇرخورام اۇنلارىن امما تۇروندا

بو پوللار بىلىرىم چاتسا باش باشا

اللىرىم دىنىمدىن چىخاجاق بۇشا

اۇنلارىن دۇلۇندىن دۇغاجاق ھوس

روحوما مۇرەجك قىرىسلماز قفس

پول پولا تۇخونوب دۇغاجاق قىزىل

حاخلىنىن بۇينونو اىدەجىكدى قىيل

اونلارىن نسليندن اولاچاق "مترف"
"ملاء" سۆنبوللەنib او ماچاق شرف
قاپىل لر سالاجاق هر ايشه دۆيىون
قاتاچاق بىرىپىرە مىن آرخىن سوپۇن
انسانلىق دىدەرگىن دۆشەجگ يۇرغۇن
باشلاردا گزەجك بىر بۇينو يۇغۇن
آرتىق دۆشەجكدىر بىرىنин پائىنى
اۆرەكلر دىدەجك مىنېنин وايسى

بۇتون تۇراتلار و انجىللەرین آيرى- آيرى نسخەلرى خشەلرە دۇلۇلار. صمد

پروين اعتصامىنىن ديواتىنى واراقلادى:

بىر گۈن بىر پادشاه بىر يۇلدان كىچىرىدى. هل هله قاوزاندى. بو آرادا بىر ذەدەسىز اوشاق بىرىسىندىن سۇرۇشدو: شاهىن جىققاسىندا پارىلدايان او زاد نەدىر؟ هەنج بىر كىسمەدن جاواب چىخىمادى. بىر قوندۇزلۇ قارى قاباغا يىرىيسب دىندى: اۇغلۇم او پارىلدايان داش قاش منىم گۈزلىرى مىن ياشى و سىنин اۆرەبىنىن قاتىدىر. او باشلاردا گەزن اسگىك كىشى قۇيۇن پالتارىندا گىزىلەنن قورددور. قورد يىشىنە قۇيۇنلارى يېرتان آج گۈز بىر چۈبان. هر او كىمسە كى كند آلدى و يېر آلىش- و ئىشىنە أىل قاتدى، يۇل كەسن دىر. رعىتىن مائىنى يىين پادشاه، او زونون سوپۇ توڭولمۇش سىېرتىق حىاسىز بىر دىلنچى دىر.

(1)

1- روزى گىذشت پادشەمى از گىذرگەنى فرياد شوق بىر سر هىركۈي و بام خواتىت
بىرسىد زان مىيانە يكى كىودى يىتىم كاين تابناك چىست كە بر تاج پادشاست

جلال "پۇلا دە تەھر سووارىلدى" كىتابىنىن باشلاتىشىندا ان اوخودو:
ھەر بىر قاتار تونىللەرن كىچىمە يە مجبوردور. بىر پارا تونىللەر تكىجە بىر آز
او زوندولار. آمما حيات قاتارىنىن مسافىرى بى حقىقى يىلمەلىدىر كى هىچ بىر قاتار
ھەميشەلىك بىر تونىلدى ياتىب باتمايىدىر.

جناب سروان، ايشكىنجەلرە، آزارلارا، زىندانلارا، اوەرەك سېخان تۆنۈللەرين
ھاواسىنىدا دۆزمک اولار. ايندى پالانى أىرى بى خاندان سۇرۇشمالىisan: حياتىن
دایانماز قاتارىنى ھايىدا باتىرمالىisan؟

جلال پرفسور "شاندل" يىن بى گۈزەل جملەسى ايلە كى: «حقىقى دە يرسىز ائلەمە يە
يا خىسى حملە ائلەمە گىين، پىس دفاع ائلە گىين»، او زونو شىيخە تو توب دئىدى:
«يا شىيخ، سىن پىس دفاع ائلەمە يىنه خاطىر، خالقى حقىقتىن كۆسدۈرۈبسەن و بى
سېبىدەرى كى مرحوم على شريعتى دئىدى: ائشىشك سنين كىمىلىرىن ياتىندا ابن سينا دىرى.
آمما داعوا داغارجىق آوتوندەدىر. خان آغا، بۇ تون تارىخ بۇيۇ ناحاق تۆكۈلن قانلار،
يىرسىز و ندىن سىز ساواشلار، يۇخلاتماقلار، گۈندوز گۈزۈ لاپلalar، دۇستلارىن
آراسىتى كىسەن دووارلار، بۇغازلاردا يامان يارايسا دۇنسىن جاوابسىز نىيەلر، سىنى

<p>پىيداست آنسىدر كە مناعى گرانىبهاست اىسن اشىك دىلە من و خىون دل شماست اىن گىرگ سالھاست كە باگلە آشناست آن پادشا كە مال رعىت خورد گداست تا بىنگىرى كە روشنى گوھر از كجاست</p>	<p>آن يك جواب داد چە دانىم ما كە چىست نىزدىك رفت پىيرزنى گۈزېشت و گفت ما را بە رخت و چوب شبانى فرىفتەاست آن پاسارسا كە دە خرد و ملک رەزنىست بىر قىطۇ سىرشك يىتىمان نظارە كىن</p>
<p>پروين بە كىجروان سخن از راستى چە سود كە آنچنان كىسى كە نىرنجد ز حرف راست</p>	

سۇرقۇيا چىكىپ لەر. سەن ھەريانا سئوکەنىپىسن، اوْ يېرى خۇرا ساياناغى اوپىوبىسان. سەن ئىلەن قورآن آلاندا، خالقى قورآندا قاچىردىپىسان، سەن "كاپيتال" اوخوياندا خالقىن اۆرەيىسىنى ايشچىدىن و ايشدىن بولاندىپىسان. سەن انجىلە باخاندا اۆرەكلىرىدە مسيح اىچقۇن نىفترت ياراتىر. سەن كليم الله آدىنى دىلىنىڭ گىتىرنىدە، فرعونلار آلقىشىلانىر. سەنى "اسپارتاكوس،" "نسىمى،" "قورآن،" "انجىل،" "تورات،" "كنفوسيوس،" "بودا،" "ماركس،" "لين،" بۆتون شاعىرلەر و يازىچىلار محاكىمە ئىلەيىرلەر. سەنин كىيمى لرى خالقىن ايانىنىن آلبىندا كىسىدىن سۇنرا، اتىندىن ھەربىر الدە بودارلانمىشىن قىيرىنە سۇرتىسلەر، آستقىرىپ ايانغا دوزاجاق، اوْز قانلىسىنىن ئىلەندا يايىشاجاق. بۆتون تارىخ بۇيۇ تىلانمىشلار، ھەر دىنده، ھەر يۈلدە، ھەر مىلسىكىدە بىر سەن اينىن قىشقىراجاقلار:

«يېرىن اوْزۇنۇ آغلار قۇيان، سرمایا ياخىن "ابولەپ" لە دىلەر.»
شىخ آغا، "يغان" يەن اوْغلو "يەھى" كى "ابن عربى" نىن دايىسى و "تلسمان" شەھرى نىن پادشاھى اىدى، تونسلى "ابو عبد الله" دان كى اوْز زامانى نىن آدلەم عارىفلىرىندىن اىدى، سۇرۇشدو:

ياشىخ، بو سىلىپكالى شاھلىق پالتارى ئىلە كى منىم أىنېمىدە دىر ناماز قىلماق اۇلار يا يۇخ؟ شىخ گۆلەدە. شاه اوۇنون گۆلمەيى نىن سېبىنى سۇرۇشدو. شىخ دىنى: سەنин باشى نىن بۇشلۇغونا و جاھىللىسىنە و اوْزۇندا غىلتىدە اۇلدۇغونا گۆلۈرەم. سەن منىم گۆزۈمىدە بىر مىزدار يىىن اىت سەن كى قانقۇخا بولاشىسىان. آمما اىشەينىدە قىچىنى دووارا قالدىپىرسان تا اىشەمك قىچىلارينا داشلانماسىن. سەن حراملا دۇلۇ بىر قابسان. سەن ظۆلۈم يۆكۈنۈ داشى بىرسان و ايندى پالتارىندان سۇرۇشۇرسان. شىخ آغا، سەن بو مىزدار اسکى اولان خاتىن سىچىدىغى پۇخۇن اوستۇندا ئۇمۇر بۇيۇ ناماز قىلىپىسان.

سۇنرا ئىنى اوزالدىب "شمس" ين ديواتىندان اۇخودو:

اوْزون گۈزۆمده منىم اوْلماسا عيان گۈزەلىم
 اوجور نامازى ناما ز سانمارام اىسان گۈزەلىم
 منه هدف بو ناما ز دان بودوركى گىزلىن جه
 ائدم اوْزاقلىيغىمین دردىنى بىان گۈزەلىم
 نەيە دەير او ناما ز كيم تىنیم اولا سنىلەن
 ولى بازاردا اوْرەك ائىلەيە مکان گۈزەلىم
 ناما ز اولا بىلمىز اىتە تۇخونسا لباس
 يازىقلى من، ايت اوْلوب سىنه دە نهان گۈزەلىم
 ناما ز قىلان هر ايشىنده فىرىشته اوْلما تىدىر
 باشىمَا دئولىييم امما سپىر سامان گۈزەلىم
 رىا بۇياقلى ناما ز دان او تانمىشام اىلە كيم
 باخېشلاريم اوْزۆمە سوپىلە يېر يامان گۈزەلىم^(۱)

ياشىخ، مىگر سىنن دئور دۇنجۇ امامىيەن دعالار ئىندا دئىمەيىلر كى: «اي منىم رېيم، من

من اين نماز حساب نماز نشمارم	1-اگر نە روى دل اندر برابرت دارم
حدىث درد فراق تو باتسو بگذارم	مرا غرض زنماز آن بسود كە پنهانى
نشسته روى بە محراب و دل بە بازارم	و گرنە اين چە نمازى بسود كە من با تو
نماز من بە چە ارزىد كە در بىغل دارم	كسى كە جامە بە سگ بىزىند نمازى نىست
ھىزۇز در صفت دىسو و دد گرفتارم	نمازىن بە صفت چون فرشتە ماند و من
	از اين نماز رىانى چنان خىجل شدەم
	كە در برابر رويت نظر نىنى آرم

عئۇرۇمۇن اوْ لەحىزىلەتىنەن سەنە پىناه آپارىيام كى منىم گۆزۈمۇن اۇنۇنىدە بىر نفر مظلوما ظۇلۇم اولسۇن و من اوْ مظلوما آرخا دورما مىشىش اولام». ^(۱) مىگە جىڭىزدان بىر گۆنۇ قەرە، مظلوم، آدامسىز دا وارايدى؟

سۈيىلەدى بىر سىدە بىرگۈن جىنىد باغلى سان سئۆز يۇخ على اۇولادىنا
دىنلە اول يالقىز شاھىن نىسگىچىل لرىن باش اوزات سن دە على تىن چاھىپىنا

اندیرردی بیر قېلىنج كاپىرلره تام دؤيوشلرده اوْ دىللر ازبرى
بیر قېلىنج دا اندیرردی نفسيه هم زمان، قۇيمازدى گىتسىن تىكىرى

نفسيينى جاندان سالان شمشير هانى اى اوزۇن بىرباش سانان مۇلائىله
مۇزمۇل اولماز بىرۇنسە بولھب حىقىن اھلىندن آلان شۇولائىله
آغىزلايان كىتابلار آز قالىرىدى كى او ايکى نفرىن قوللارىنى حۇققادان
چىخارتسىنلار. ملىحەنин گۈزلەر دۇلدو، دۆزەنەمەيىب كۆھولون بوجاغىئىنا قاچدى.
آغلايا-آغلايا دىئدى:

جلا، جهه خ باتتختل -باتتختل اونا باخشن دئندو:

الجُنُبُ اتَّهَىْ دَهْشَةً نَهْ كِسْنَلْ بَهْ خِسَا قَصَابْ دَهْسَلْدَلْلَهْ!

محمد حنايا كـ سـونـ نـفـسـلـيـ اـبـدـعـ دـئـدـعـ

«اَللّٰهُ يُوَيْسِنْ خَالقَيْنَ حَسَنَدَنْ شَبْ بَعْغُونَلَاشِيَانَ. يَهْ بَيْلَ اَفْلُورْ اَوْلِسُونْ،

١- «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَدَرُ إِلَيْكَ مِنْ مَظْلُومٍ ظَلَمٌ بِحَضْرَتِي فَلَمْ آتَنْسَهُ»

سندن آللaha خوشگلن ايش باش وئرسه، آند اولسون جثيرانىن روحونا سنى اولدورمەرم».

جنابىن خشەلرېنى نىچە نفر چىينلىرىنده ساخلادىلار تا ياخشى فيكيرلىش سىن؛ آمما جناب بير سۆز تاپىپ دىينمەدى. صمد دئىدى:

«يۇخسا بو مىلت سنه آيلىق وئيرىدى تا جثيرانا آتىلاندان سۇنرا اوونون اولىومونو سىئىر-گۇر ائله يىپ بو خاتىن دالىسىنى گۈدەسەن».

قولام گۈزلەرنى يومدو. جنابىن جثيراتىن جىسىدىن قىراغىندا گۇرۇردو كى قۇندارما بير گزارىشىن آلتىنا اوونون بارماغانىنى باسىئىر. اوونون سۆزلىرى قولاقلارىندا جىنگىلەدى:

«گىت لطفىلى خاتىن پۇخونا سىجىدە قىل كى....».

قولامىن الى ناجاغىن ساپىنى سېخىدى. بىدنى تىترەدى. بىردىن داشلاتىپ "يا حسین" دئمەيىن جنابىن باشىنى سىنه آسلاماغى بىر اولدو. مىرزە قىنبر قۇرخوسوندان ايشەدى. صمد دئىدى:

«سەنин خىردىن ياخشى باشىن چىخار، ال سويو تۆكىنە حىشىفە بۇيدا ال يۇماغا تلىيس تلىيس كىتاب اوخويان عالىم، سىگىز پارا كىندين اونىايىكى ياشىندا يوخارىسىنى بىر دامار سىئىز خانا صىغە ائله يىنده، بىر اوشوندون يا يۇخ؟!» مىرزە دىنەدى. اوزونە اولىوم تۈزو قۇنمورىشى دئىدى:

«من بىر يازىق قىزى كى اوزۇ بىلەمە يە - بىلەمە يە دندىلدىن باش چىخارتمىشدى، اوزۇمە حىيات يۇلداشى سىچىنە، سەن نىچە قىچىنما دىن اونو منىرلەرە زىرددۇ دەيونە قۇيوب پۇقلە دىن. جثيرانى بۇينوندا گىزدىرىپ دۇشە يىن اوستونە چىرپاندا نىچە اولىوردو كى سەنин كېيىنин عرشىدە كىسىلىرىدى، آمما من بىر يىخىلىمىشى قاوزاياندا

بىلەيىم فرشده كسىلىرىدى و عرшиين ستونلارى تىترە بىردى. سەن زمى يېرىنىن يېرىنە آتىنى دېرىدە گزدىرنەن يارپاق يارپاقدان دېرىلمەدى، آمما من بىرىنى فساد ائويندن آلىپ اوْنۇن اته يىندىن لكەسىنى سىلنەنە عرش يېرىنەن اوْينادى. اوْ دىن دۇنۇنا بۆرونن عالىيم كى بىر قارىئىچىڭ آلت خصوصىوندا تلىيس تلىيس كىتاب اوْخويوب آمما خاتىن چۈرە بىن نىن حراملىقىنى بىلە بىر ؟ جىزاسى نه اوْلا بىلر ؟!

خشەنин باغىنى مىرزا نىن چىيىنەن آخان قان قىزاز تەمىشىدى. صەمد دەنى:

«سەنچە هە كىم چۈرە كەن داتىش سا، آدى صەمد دە و حىدر دە اوْلسا، على نىن اوْزۇدە اوْلسا كۆمۈنىست دىر. منىم جىيەرىم تو تان قەدر هاوايا، قورساغىم دۇلوسو قەدر يىشە يە نىازىم واردىر. نە ائلەمەلى كى آللە ھامى نىن قارىئىنى كۆمۈنىست يارادىيدىر».

جلال اوْخودو:

«آمما من شۆكۈر قىلىرام كى قاتلاشىلماز دردە تو ش گلسم دە، گۇناھ ايشلەمە مىشىم. أميرزە، بو سۆزلىر داها "تنبيه الغافلين" كىتابىندا يۇخدۇر. بىلىرسەن دردىن گۇناھىن آيرىتىسى ندىر. دردى آداملار اوْزىلرى چىكىرلەر نىشجە كىم جىئان چىكىدی؛ آمما گۇناھى اىساقلارى اوْزىگەلری نىن حاققى نىن اوْستونە قۇيماغانان ايشلە يېلىرلە».

خان زارىدى:

«صەد آغا، من پۇخ يىمى شىم دە دەم كابلاى حسین اىتن. بوندان بىلە قاپىنیزدا ايت اوْلارام. ايت چانا غىنەندا غذا يىتىرم. منى باغىشلايىن».

صەدىن اشارەسى ايلە قاپاتىن سىمە باغلانان يېرىنى كىسىدىلەر. قاپاتىن آغىرلىقى اىندى خاتىن قىچىلارى نىن اوْستوندە ايدى. خان اللرىنەن ياردىم آلدى تا سىم

پاچاسى نين آراسىنى كىسمەسىن. صمدىن اشارەسى ايله قاپاتىن گۈزلىرى نين آلتىندان داشلارى چكدىلر. قاپان آغىرلادى. خان سوسوز اوکۆز كىمى باغىردى. سىم اۇنو جىرىيەب گۈۋە يىنه ياخىن دايىندى. ايش قوتاردى.

يىش اۆزونون دئورد بىر ياتىندان بىلگىلر اوزانىتىب ابو لهبى جىرىمىشدىلار. سحر خاتىن يارىسىنى قاپىسىندان آسمىشىدىلار. جنابىن دا يارىسىنى اعلا حضرتىن هئىكلى نين ياتىنا دايامىشىدىلار. خاتىن و جنابىن اوپىرى يارىسىنى بىر ده مىرزا قىبرىن باشىنىنى آمرىكالى مستشارلارىن قاپىسىندان آسمىشىدىلار. دووارلارا ياپىشىدىرىلىميش اعلامىيەلرده بو سؤزلر اۇخونوردو:

«هر دياردا، هر اولكەدە قان سۇرانلارى دۇغرا ماغىشىان مىن اىللەك اۇلۇرلار قاتىلىنى داتىشىدىرىن». «تَبَّتْ يَدَا.....!!!»

مليحە بىر ايکى گۈن صمدابىن كۆسولو قالدى. صمدابىن اينجىكلى - اينجىكلى داتىشىرىدى. اوچونجو گۈن صمد مليحەنин الىندن ياپىشىب كۆھۆلون بئيرۇندن داغىن اوستونه دىرماندىلار. اروانا گۆللەرى سحر يىئىنده باشلارىنى بولايىردىلار. داغۇتلارى نين اىنى لرى كەھلىك اوتونون ايسىنە قارىشىب بۇتون طبىعتى بارىشىغا چاغىريردى. مليحە صىددىن آزجا دالى يا قالمىشىدى. اوغرۇن - اوغرۇن اۇنو دالىدان سۆزوردو؛ آمما صىدد دالى يا باخاندا باخىشىنى اوغرۇلادى. بو يۇل صىدد دالى يا قالدى. مليحە قاباغا دوشدو. سېزقى يىل مليحە يە ياردىم ائلهدى كى بۇتونلوكىله بۇيۇنۇ نومايسىشە قۇيسۇن. صاف تىللەرنى يىل اووسىندىرىب بۇغا زى نين آلتىندان ساع چىيىنин سېلىدە. صمدىن باخىشلارى مليحەنин دۇلۇ بالدىرلارىندان دىرماتىرىدى كى مليحەنин اوچۇ باخىشى اۇنو تۇرا سالدى. داها اووسۇنلانتىميش كىمى باخىشىنى اوغرۇلايانمادى. بىر بىرى لرىنە باخىب گۆلدولر. مليحە شىلتاق بىر اوشاق كىمى اۇنا

دیلينى چىخاردىب قاچدى. صمد اۇنۇ قۇوالادى. مليحه قۇجا يئمىشان آغاچىنا چاتىنجا، صمد اۇنۇ بىر آلىجى قوش كىمى قۇللارىنىن آراسىنَا آلىپ، اروانا گۆللەرى نىن اوستونە سارمېشىدى. مليحەنин باخىشىنداكى اينجىكىلىك، يېرىنى اورهەك دۇلوسو اىستەيە تاپشىردى. مليحە بۆتونلوكله اوزۇنۇ صىمەت تاپشىردى. صمد بىر يانقىن يارالى اۇو كىمى يانقى سىنى سۈندۈرمىكىدە، مليحە دە اولدوزلۇ گۈۋىو، اوز گۈزۈنە چىمىدىرن بولاق كىمى، يارالى اۇوون يانقى سىنى سۈندۈررەن، سۈيىندىكەن دۇيپۇردو. هەچ كىشى صمد كىمى مليحەنى بۆتونلوكله تصاحب ائلەيە يىلمەمېشىدى. اىكىسى دە آرخالارى اوستە اوزاندىلار. گۈپۈن اوزۇنە كى بىر جۆت قارتالى كى بىر بىرىسىنەن اورهەك آلمادايدىلار، سۆزۈر دولر. مليحە ساغ بئيرۇ اوستە اوزاناق حالدا، بىلەيىنى باشىنَا دىرىھەك ائلەمېشىدى. بىر ماھىر رىسام كىمى داماق وئرمەسى نىن دادىنى صىدىن اوزۇنە سۆزۈردو. آناتىن دؤشۈنە سېخىلان سۆدأمەر كۆرپەنин باخىشىندا تام راضىلىق يېر ائلەين كىمى، امىشىمەنин دادى صىدىن اوزۇنەن سىلىنەمېشىدى. بىر گۈرۈنمز قۇھ مليحەنى اىتەلەدى كى صىمىدى اوزۇنە سېخىسىن. داماق وئرمەنин سۇن بۇيالارى بو شاهاترىن اوستونە وېرىلمالى اىدى. بىر داها يومشاڭ اوتلارىن ياتاغىندا بىر بىرىسىنى اوغكارا دىلەر.

*

صمد اۇن گۆنەن سۇنرا شەھرە دۈندۇ. ائوينى دەيىشىدى. اىكى گۆن كىچىدى. گىنچە ساحات اۇن اىكىدە ئوينە تۈكۈلدۈلر. قۇللارىنى چاتىپ آپاردىلار. مليحەنى قۇنشولار گىزلىتىلەر. داغچىلار مليحەنى آرادان چىخارتىلار. صمد بۇ دورومۇ گۈرۈرمۇش كىمى هىرىز زادى اۇنچەدەن يېربەيىر ائلەمېشىدى. شەھرەدە يايىلدى كى خانلارىن قانلىسىنى تو توبىلار. بۆتون باخىشلاردا سېخىتى يووا سالمېشىدى. خانلار

يئددى يوخونون اىچىنده ده عابىاسىن آدىنى اشىدىندە گۈيكلەرى نىن ساپلارى قىرىلىرىدى. خالق سئودىكلىرى كىمىمى اولايلارى، اوز وئەن حادىھەلىرى شىشىردىب، بىزەيىب و اولدوچا اۇنلارا آرتىيرمالار آرتىيرىرىدىلار. اۇنلارا اوز سئودىكلىرى بۇيالاردان و ئىرىدىلار. و ئىريلان بۇيالاردا، خالقىن يوخارىدا كىلارا تام نىفترتى و عابىاس كىمىلەرە كى ائلىن قرىنهلر بۇيۇ يۇ يولمايان يوخلارىنى يۇيوردولار، تام اىستكلىرى يېر ائله مىشىدى. خالقىن دا انتقام الى بو تەھر اوزانار. سۆز وارايدى كى بىر گروهان ژاندارما، عابىاسىن آدىنى اشىدىنچە قوللارى نۇودان بوزو كىمىي يانلارىنا دوشوب قالمىشىدىلار. عابىاس هربىرىسى نىن سىلاحىنى آلاركىن، بوغلارى نىن يارىسىنى سىلاحلارى نىن مقابىلىنىدە اوووجلارىنا قۇيموشدو. خىياوانلاردا قايناشان خالق ژاندارمالارىن اوزلىرىنە دىك باخىرىدىلار تا مدادىنان قارالانمىش يۇلونان بوغلارىن يېرىنى گۇرۇنلەر. قىرخىلمىش بوغ گۇرنىدە، اورهەكلىرىنە بؤيوىن عابىاسا دئىيردىلر:

«اللرین آغىيماسىن».

تۇرى گىتجەسى عطاءالله خاتىن ياتاغىنىن اوستونە بو پىتى بى قۇيموشدولار:
 «بىر هفتە يەجن آروادىتنا ال و ئىرسان اوز دىرىلى يىندىن كۆسمەلى سىن».
 يىشىگەلر تام بىر هفتە بؤيرۇلرى اوستوندە ياتىپ قالمىشىدىلار.

*

صىمەدە او گۆن بىر دىلىمە ايشكىنجە و ئەرمىشىدىلر. صىمەد و ئىريلان تېكلىرىن اثىرىندا
 قان ايشەيىرىدى. سرەنگ زنگى باسىدى. صىمەد اىچەرىيە ايتەلەدىلر. سرەنگ صىمەد
 اتكىدىن باشا سۆزدۇ. دئىدى:

«بۇخسا سنى آنان لال دۇغۇبدور؟!»

صمد دىنمهدى. سرهنگ دئدى:

«كىشى اول گل بير سؤز دئ. هئچ اولماسا دئگىن ايت دۇلۇ، مال اونباسى».

صمد آغىز دۇلوسو دئدى:

«قۇنشودان تو تولموش».

سرهنگ دئدى:

«ايشىنى بە يەندىم. بۇ اولدو بير سۈز. خان سنىن دئدىيىن قۇنشودان تو تولموش

سۈزۆنۈن موشتولوقۇ؛ آمما جىنابى نىيە ئولدۇردىز؟!»

صمد دئدى:

«من خانى ئولدۇرمەميشم، آمما ھانكى ئولۇنۇن قۇللارى ئولىندىن سۇنرا دىرى قالا

بىلر؟!

سرهنگ دئدى:

«دۇيونچىكلى داتىشىما».

صمد دئدى:

«قولچاقلارا ھېرىر سۈز دۇيونچىك دىر».

سرهنگ:

«دئدىن بىزلى قولچاقلار يېق؟!»

صمد دئدى:

«قولاclarىتىنا اينانگىتىنان».

سرهنگ گۆلدو:

«باشىپۆك قاشقا، گل بىزىن بارىش».

صمد دئدى:

«قۇرخاقلاردان خىثير گلمز».

سرهنگ دئدى:

«هارادان بلىيدىر؟»

صەمد دئدى:

«بىلەندە كى او قانقان هارايلايان سىلاحدان».

سرهنگ سىلاھىنى تومارلا ياركىن دئدى:^{۱۷۳}

«بو شرفدىر».

صەمد دئدى:

«قۇرخاقلارىن شرفى قورشاغىندان أىيلىپ تومان باغىلارينا سلام وئرر».

سرهنگ دئدى:

«سېزىن شرفى نىز نەدىر؟!»

صەمد الينى اۆرەيىنه قۇيدو. سرھنگ كى الينى سىلاھىندان گۈۋىرمەميشىدى،

دئدى:

«بو قۇرخمالىدىر يا سىنن اۆرەيىن؟!»

صەمد دئدى:

«بونجا قالىن دووارلار، الکترىكى گۆزلر، بىلەندە كى سىلاخ، قىچىلاريمداكى بوخۇو، دؤشۇننە كى ميداللار، چىيىن باشلارىنى بزەين قوبىهلەرن سۇرۇش مالىسان، مندن يۇخ».

سرھنگ سۇردو:

«بو سىننە اولسايدى ئىيلردىن؟»

صەمد دئدى:

«بىر ثانىه دە قۇيمازايدىم قۇرخاقلارىن گۈزلىرىنە يو خۇ گىتسىن!»

سرەنگ دىئدى:

«يۇلداشلارىن كىملىرىدە؟»

صەمد دىئدى:

«خالق، اۆز وئرەن حادىھەلرە بىز شۇن بۇيالارى وېران خالق. تارىخ بۇيىو الدە

دېدىلىمىشلەر، دېرىلىك پايىلارىنى اىستەينلەر.».

سرەنگ دىئدى:

«شاعىر كۈپك اۇغلو».»

صەمد دىئدى:

«مېندار تومان باغىتلار.».

سرەنگىن تېسى اۇنو يىرە ساردى.

*

بىر هفتەدن سۇنرا سرەنگ يىشە زىنگى باسىدى. صەمىدى گىتىرىدىلەر. سرەنگ اياقا

دوردو. صەمىدى بىر چارپايا اوستوندە اوْتۇرتىدولار. چاي گىتىرىدىلەر. سرەنگ دىئدى:

«چايىنى اىچ».»

صەمد دىئدى:

«ايچىمیرم».»

سرەنگ اۆزە يىنلە دىئدى:

^{۱۷۴}
«داش دۇوهر كۈپك اۇغلو».»

اوچادان دىئدى:

«ايچىمە».»

بىر آز سوكوتدان سۇنرا دئدى:

«من دئميرم يۇلداشلارىنى لۇوا وئر. هر پۇخ يىثيرىسىن يىئ، آمما بونجا ايشكىنجە مقابىلىنده بىر دامجى گۈز ياشىنى مندن قىزيرقانما».

صىمد ياتىخللى - ياتىخللى اۇنو سۆزدۇ. آزدان سۇنرا دئدى:

«دۆشمانى سئويندىرىمك حرامدىر، آمما سىن امىن اول كى سىنин كىمى قاراگۇنلولرىن ياسىندا چۈخ آغلامىشام.

گۈزە تېھىم،

منىم دوزاغىن ئىشىيمىدىر،

سىنин دوزاغىن اىچەرىن،

منىم يۇلۇمو بۇغان قىسىدىر،

سىنин يۇلونو بۇغان آلدىيغىن نىفس،

من قىچىلارىمداكى زنجىرى سۇرويوم،

سەن دە زنجىرى دۇنمۇش حياتىنى،

سۇرو،

سۇرو يك گۈزە تېھىم.

كىشى گل انصاف ائله، سەن دە اۇزۇنۇ دىرى ساتىرسان. جاواب وئر،

ای داغارجىيى بۇش، بۇشلوغۇنا خۇشلوق ائدن، دۆشور يومورتا، سەن و سەن بىزەرلر¹⁷⁵

نە اومىيدە دىرىيدىلر؟ ها؟ او تانما! سىنин كى حلالىنى سرلىشكىر قاسىمى اۇز قوجاغوندان

ائشىيە چىكەجىك، سەن كى قويروق بولاماسان گىچەنلىكىن ئەج ياتمالىسان، سەن كى دندىل

قاپىچىسى كىمى اۇزۇندىن يوخارىلارىن قاپىسىنىن ائشىيىنده گۆدوک و ئىرمەلى سەن تا

پىشىك آسىقىراندا اۇنلارىن خليفەلرى آتدان دۆشمەسىن، سىنин كى بىر عۇمۇر¹⁷⁶

ابچەرین آغلايىب اوزون گۆلەجك، اللرين يازاجاق دىلىن سىلەجك، نەيە خاطير
دىرىسىن يازىق؟ اوئانما، اورەيىنده دە دىئسەن من ائشىدەرم».

سرەنگ تومدو. سەرشىگر قاسمى يادىنا دوشدو. بۇتون بۇشلوقلاردا ايتىن حياتى
گۈزۈنون اۇنۇندن كىچىدى. بىر دە باشىنى قاوزاياندا صمد دىئدى:
«ائشىتىدىم.

چانقىل وار كى اوجا داغدان اوجادىز.

نارىن وار كى ايرىلدەن ايرىدىز.

دىرى وار كى دۇغولاندان اۇلۇدور

اۇلۇ دە وار دۇنيا بۇيو دىرىدىز.

چىخارىن اولسا سۇن سۈزۈم دىيەرم».

سرەنگ دىئدى:

«قولا غىيم سىنە دىر».

دىئدى:

«ھەوادا نفس چىكه نە كى دىرى دىمزلۇ؛ سىن اوزۇن اىلە دە كۆسولو سەن جناب».

سرەنگ دىنەمەدى. صەمد آرتىپدى:

ياخشى بىلىرسىن كى بىرداها منى گۈرمە يەجىكسىن، آمما سۈزۈرىمە درىندەن
قولاق آسىدىغىينا خاطىر سەنин اربابلارىنى يازدىغىم سۆزمانى شەرىمەن ائشىتىمە يىنى سەنە
نىسىگىل ائدىرەم. نە بىلىمما ھارادان دئمك اۇلارا بلکە دە سەنى اوددان قورتاران ائلە
اوخدوغۇم بۇ شەعیر اۇلدو:

.....

منىم،

حرم آهوسو كىمى،
نازلانا - نازلانا دۇلۇنماغىم،
آغىزى نىن سوپونو،
آخىدىر ماسىن گۈزەل.

حىرىتله

^{١٧٧} منى سۆزمەيدە، بۇيىلاندىغىن،
دووارا قاپى آس سالار،
قۇخوق ايسىندىن،
وجدان بۆكۆك لۆپۈندىن،
بۇتون شەھرىن ترکىنى قىلىمالى سىز.

*

منىم اياقلارىما دؤشەن بۇزكۈپكلەر،
بوگۇن آخشام،
بىر دۇيىوشچونون،
ائىلە شىرىيغىنى چىئخار تىيلار كى:
آخ دا دئىمەيدە ماجال تاپمادى.
او گۇنون آخشامىسى،
”دانسىنقا“ دە گىشتىيم،
سینەسى مىداللى قەرماتىن،
قان قۇخولو نفسلرىنە،
قاتلاشاركىن،

داماق دا وئرديم.

«دوستت دارم» ده دئديم،

«آى لاو يو» دا دئديم.

^{١٧٨} من سوسلن ميش تنيمى،

اللى قان قۇخوسو وئرهن،

فيكيرى ساسىيان،

نفلسىرى، سۈزلىرى كىمى ايرين لەميش،

^{١٧٩} سۇسۇت بىر ساللاغا تاپشىرماليام،

^{١٨٠} گۈزلىرىمى دۆشكىلۇ دە گۈرستەللىي،

سنى اورە كىدىن سئویرىم دە دئەلمىي،

سن هېچ بىلېرسن كى سئومەدىيىنه

سئویرىم دئىمك

نە قەدر آغىزىدە.

*

سن آج باغىز ساقلارى نىن سىينى كىسىمە يە خاطىر،

تىنىنى،

بىر نيازلۇ يَا تاپشىراندا،

من بىر تۆپوردو يوون يالايان،

بۇز كۈپە يە تاپشىرماليام.

نەسى اوْغلو آدلاتاجاق،

سىينى،

هر بندى بير كىشىدن دۆزەلن اوشاگىن،
آمما منىم،
دهدەلى اوشاگى مىن هربىندى،
ئىخىيدىر يۆزلىر كىشى نىن تېغاگىن.

*

سەنین،
قارا سوواق
سىگارا اىيىسى وئەن،
دووارىنا مىخلانان،
سامانچى قىزى كىمى،
هارالاردا اۇلدوغومو اونودمالىيام،
آدام اتىنى شىشه چىك زامانلار،
محكومام كى،
دۇداقلار ئىمدان گۆلۈش سىلىن مەسىن.

*

من دە،
سەنин طالعىنده اۇلايدىم اى كاش،
آدىن وار،
هربجايى سان.
سن غىملەننده،
اۇز پىس گۇنونه آغلايا بىلىرسن،

سْنُوْمَهْ دِيْسِينْ زَادَلَارَا

ساققِيْزِيْنِيْ چَيْنِهْ يِهْ - چَيْنِهْ يِهْ،

آغْزِيْنِيْ دَا بَوْزَهْ بِيلِرْسَنْ.

سَنْ،

ايستر ايسته مز

بيير هرجايى كيمى،

اوْزُونْ كيمى ياشَايا بيلِرْسَنْ.

سَنِينْ آدِينْ وَارْ،

هرجايى سان.

آمما من،

آخاغانلارِينْ، آخاغانِي نِينْ،

آخاغاتِيام.

بيير شه هرين سيجيللى سينه قول چكن،

هرجايى نِينْ هرجايى سينا،

قهْرَمانْ دَا دَئْمَهْ لَى يِمْ.

بيير نيازلَى نِينْ آلتِينْدا ياتماغىئِنانْ،

هرجايى لارِينْ هرجايى سينين آلتِينْدا ياتماق،

بيير دئييل.

آخاغاتِينْ آخاغانِي،

اوْزَگَهْ نَهْمَهْ نَهْسِى ايله،

بهى چىخاندِير.

آجلیغى نسخه يازاندىر،
چۈرەكلىرى داش ائدن،
اوورشلىسى باش ائندىر،
اوورشلى يىنى قىزىل قابا توتوب،
دووارى نين قىبلە سىنە آساندىر.

*

سن،
غمى نين اوْ دونو سؤندۇرمە يە،
آغلار گۈزۈن وار،
گۈزلە نين اينجى لرينى يېغماغا دا،
آچىق آته يىن.
من آمما،
او آدلۇ ايسە،
آدىشىز گلىنەم كى:
تا وارام،
گوز ياشلار ئىم ايچەرىمە سۆزمەلىدىلر.
سن هارادان بىلە بىلىرسن:
او ز دە ياز، او رەكده قىش اولماق ندىر.
منيم سىنە سى ميداللى ارىم:
يعنى هرجايى لارىن هرجايىسى،
فېرىشتە نين ايا غىنە داش باغلاما غىنە خاطىر،

بىر اولكەنин لامپاسىنىن ايشىغىنى چالماغا خاطير،
ميداللار آلىيدىر.

سن قىزىل طىشته قان اندر مەبى،
دئولرىن ساسىيان قۇيۇنلارىنا گىرەن زامان،
«سنى اوّره كدن سۋىرىم دئمەنی»
هربجايىلىغىندا سىناما يېسان گۆزەل.

آخر،

سن،

سوْزماتىلارين سوْزماتىسىنىن سوْزماتىسى دئىيل سن كى.

* * *

صدمى آپاردىلار. بىرمى گۆندن سۇنرا بىر مزخانى، بىرنفر سرەنگى بىر دە بىر
آمرىكالى مارشالى موشارىنان اوزونناسىنَا كىسىنەن سۇنرا، سرەنگىن يارىسىنى
مارشالىن يارىسىنا، مارشالىن اوپىرى يارىسىنى بىر مزخاتىن يارىسىنا سارىمېشىدிலار.
اونلارى شەھرە گىرن يىرده بىتۇندان اولان چىراق دىرىھىنە باغلامىشىدிலار. اىرى
خطايلە اونلارىن سىنهسىنە بىر سوْزلىر اۇخونوردو:
«بو سوْالتىن جاوايىنى بىزە يازىن و جايىزە آپارىن».

بو سوْزلىرین آشاغىسىندا پارىلدايان بۇيايلە اىرى بىر سؤال علامتى
چكىلمىشىدی. خانلارىن باشماقلارى قارىنلارىنا گىرەنلىكىدە. شەھرەدە آىرى بىر
گىندىش وارايدى. اىكى نفر بىر بىرىنە ياخىن گلنده بىرىنچى سوْز سلامدان سۇنرا
تاپماجا تىن جاوابىيىدى. دئىيردىلر كى اسكتىردا آغا، باشىنا يايلىق باغلابى باشىندا
قرەچىر شاب، فايتوна مىنندە، دۇنگەدەن بىرى دئمەنى:

«گشت دعوا ائله اوْ باشىندادكى يايلىغا، يۇخسا ائله بو آخشم خاتىنى نين آچىق سوْفرەسىنى كسيك باشىن بىزەمەلى ايدى». فايتۇنچو اسکىندرخانى ئولرىنىن قاباغىندا سالاندان سۇنرا فايتۇنۇ سويا چىكمىشىدى.

*

ژئىراللار قولاق قولاغا ياتىردىپ اوْتورو بلار. آمرىيكانى افسرلر يارپاق سىگارانى سۇروركىن، هىرسلى ھىرسلى قۇنوشۇرلار. صەمىدى گىتىردىلر. سرلىشكىر قاسمى ئىنده كى قلمى مىزىن اوستونە چالماغانىنان، سوکوت مجلىسى بۇرودو. بىر آېرى سرهنگ مىزىن آرخاسىندادا اوْسگۇرۇب دىندى:

«صەمد، حسین اوْغلو، ايشى معللىملىك، تىچەنچە آغىز جۆرمە خاطىر اۇلۇمە محکوم اۇلۇر:

1- بىر نفر مليحە آدلۇ كېيىنلى آروادى كى محترم أرلىرى بورادا حضورلارى واردىر، قاچىزدىبىدى كى ايندى اوْنۇن يىشى بىللە دىئىيل. بىز مليحەنин أرىيىندىن اىستەيىرىك كى اياغا دورسونلار».

جاوااد اياغا دوردو.

2- بو آيىلاردا ھارادا بىر ناحاق قان تۈكۈلوب، صەدىن اىزلىرى اوْرادا گۈرسىنىيدىر.

3- بو آدام و اوْنۇن يۇلداشلارى كى ھامىمىسى بىزىم اوْوجوموزون اىچىنده دىلر، چۈخ محترم، تمدۇنلو و قاباقجىللىق جارچىسى اوْلان آمرىيكانى ژئىرالى كى بىز دالى يى قالمىش و حشى لرە آداملىق درسى و ئىركىدىن اوْتسىز بورا يىا چاغىرىلىلىلار، اۇلدۇرۇب و بىزىم باشىمىزى، تارىخ بۇيۇ، بو محترم انسانلارىنى ياتىندا، آشاغى يىا

تىكىپلر، بىزى عزيز قۇناقلار ئيميز دان خجالت ائله يېبلر.

٤- صمدىن اثويندن دفعملاره ياساق اۇلۇنمۇش كىتابلار چىخىدىرى.

٥- اليمىزدە جانلىق دليل لرىمىز وار كى جىثيران آدلى بىر يازىق قىزىن دۇشۇنى
كىسەن، بو آغا داير.

٦- صمد دفعملاره خانى موشارىنان دۇغرا ماغا هدهلە يېبدىرى. شاهيدلر اياغا
دور سونلار».

على خان، ايت جاوااد، جورە جەفر و بىر نىچەسى اياغا دور دولار.

«بىز بولىلىمەن كى داش اوّره كلىكىدە چىنگىزىن ده اوّزونو آغاردىيىدىر، قىبىلە سىنى
تانى يا بىلەمەدىك. بونون اثويندن ھم نەجىب البلاعە ھم ده كاپىتال تاپىلىدىرى. اىندى
صەد آغا اوّزلىرىندن بولۇملارى سۇوماقا سۈزلىرى وار، بويور سونلار».

٧- صمد اياغا دوردو. باخىشلارى بىر بىر قارقىتىمىش^{١٨١} قىافەلرى گىزدى. ساحاتلار اۇنو
سۇرغۇيا چىكىن سرەنگە بىر گۆلدو. دئىدى:

«اڭشىتىمىش جناب سرلىشكىرىن گۇوهندىيى زادلار دان بىرى شهرنۇودا آنادان
اۇلمالار ئىدىرى. شهرنۇودا دۇغولان يۇخ، شهرنۇودا دۇغولما غېشىسا گۇوهنى دن ھەنج
اوzaق دئىيل كى ملىحەلرە أر يۇنتاسىپىنلار؛ آمما ملىحە، خانلارىنىن ئىايىلە ئىيرى لر
اثويندن باش چىخار داندا، سىز، منظوروم ملىحەنин قۇندار ما أرلىرى آخاغانلىق
مكتىبى نىن سۇن صىنیفىنى بىتىرىدىز. من بونو دانما يېرام كى منىم اثويمدىن نە چىخىب
و نە چىخىما يېدىرى، آمما جۇنكە باخىشلى نىن هنرى ائله اىكى گۇرمىك دىرى. چىرى آدام
ھر زادى اىكى گۇرسە اۇنو قىناماق يېرى يۇخدور. آد آپاردىيىن كىتابلار، منىم و
من لرىن اللرىن دە قىمه نىن اىكى يانى كىمى گلىب، گلىب، قىمه نىن او جوندا بىر لە شر و
مېن بىر قىلىق دۇلانان اىمپېرىيالىزمى دۇغرا يار... بۇتون گۇناھسىز اۇلۇرلار

قانلىلارينى داتىشىدىرار؛ أمما بۇ قانى قاچىق، چىرى باخىش آمرىكالى نىن اليىنده اولسا، بىر يانى ماركسى دۇغراياار اوپيرى يانى دا علۇنى، اينجىلى ده يارالار، قورآنى دا و ياراما زىلغى يارىدار.

سو اوزلۇيوندە نعمتلرىن باشىدىر آمما بۇ رحمت اولان سو، گمىيە دۇلسا اۇلتۇم جارچىسىدىر؛ آمما گمىي نىن آلتىندا اولسا گمىينى بىشىك كىمى يۆگە دندىر.^(۱)

عاصى بن متبە اليىنده اىكىن	ذوقىقىار آدىنلى تاپمادى و وقار
علۇنىن اليىنى اۋپىندىن سۇرا	قۇزووشدو تارىخە اولدو ذوقىقىار

آد آپاردىغىن كىتابلار، من مىن گمىي نىن آلتىندا سويا بىزەيرلر، سىزىن ئىنىزىدە آمما گمىي يە دۇلوب، اۇنو باتىرارلار.

ايکى قارداش آراسىندا دووار هؤرەن بودىلاقلاڭار، انسانلارى، يېرسىز و ندىنسىز و قايغى سىز بودارلارماق فلسەسىنى، ائسولر يېتىخىب مىداڭ آلماق فلسەسىنى آنلاتسالار، اوندا من دە چاغىرىلمامىش قۇناق قىردى فلسەسىنى سىزلىر ئانلادارام. من بىر قودورموش ايتى اولدۇرمىم، بونلار دۆنیانى آغلار قۇيوبلار.

من بىر قودورموش ايتى اولدۇرمۇش، آمما سىن پىغمەر بالالارىنى و يۆزمىنلر بىر ياشلارىنى سىنامامىش معصوم اوشاقلارى اولدۇرۇبسىن. اونلارى اولدۇرۇبسىن و قانلارى دا سىنن بۇينوندادىر. اىندى دۇوران بونجا قان اىچەمەيىنە خاطىر سە نەئىلە يە جىكدىر، بىلنمىرم.^(۲)

- آب اندر زىركىشتى پىشى است
- صەھزادان طفل بى جرم و زىيان
- تا چە آيد بىر تو زىين خون خوردىت

- ۱- آب در كىشتى فنائى كىشتى است
- ۲- من سگى كىشم تو مرسل زادگان
- كىشتەي و خونشان بىرگەرنىت

بۇشلوغا اسنهين اوئاقلار ايچره،

من سىز،

آى منلرە قانون يازانلار،

سىزىن كى الى نىز،

هربىر دياردا،

مىليونلار قانلىسىن،

قهرمان يازىر،

بىر يولدا اىستەيىن قلملىرىزدىن،

من لرى بىر داها قاتىل يازماسىن،

بىر ساللاق قاتىنى تۆكىمە يە خاطىر.

*

شهر اىيلن مىشىدى كى بىر هفتە يە جن صمىدى آسا جاقلار. صمد آسيلان گۆن،
خانلار، بەىلر، اۇنلارىن آرواد او شاقلارى آلالوان يايلىقلى، ناغدالى، پۆلکلى
چارپايلار او زەرىنىدە او توردولار. ڇاندار مالارىن، آجانلارىن تېهدەن دىرناغا
يا راقلانما لارى، گۈزلەنيلمز ايشلىرىن باش وئرمەسىنى، گۈرسە دىردى. دار آغا جىنىن
دؤورەسىنيدە آلتى رەدیف صندىل دۆزولموشدو. صندىللىرىن دالىسىندا هر اۇن آددىمدا
بىر آجان دايىانمىشىدى. آجانلارىن دالىسىندا اتدىن دووار چكىلىمىشىدى. ايت جاوااد
جناپىن ياسلى، قارا يايلىقلى خاتىمىنىن قۇلوندان يايپىشىب اۇنو آمرىكالى ژئزالىن
خاتىمىنىن ياتىندا او تورتىدو. بئىچەك مىيداتىن بىر بوجاغىندا اىكى تلىس كەپك
درىا دوزو و تىكەتىكە داش دوزلارىنى بىر توکاتىن قابا غىندا قالامىشىدىلار.
أىرى- يايپىلى بىر كىلى تارازى باشىندا دوروب تاماشا چىلارىن دالىسىندا^{١٨٣}

بۇيلاڭاركىن الده اشىلىميش سىگاراسىئنا قوللاب وېرىپ توستونو آغىزىندان و بورونونون باجالارىندان بوراخىردى. مىيداتىن اوپىرى تىنىنده، قايناشان خالقىن دالى سىندا بىر نفر قارپىز ساتان چىخ اوستونه قالانمىش قارپىزلارى دىستماللايىردى. بىر دەنه قارپىزىن يارىسى قارپىزلارىن اوستوندە اوزه گولوردو. بىر نفر جىيەرچى اوپىرى تىنىدە شىشە چىكىلىميش آغجىيەرى، باغىرساغى اوذ اوستوندە يىللەمكىدە ايدى. بىردىن بىرە ئىلەبىل قورباغا گۈلتۈنە داش آتدىلار. اوستو آچىق سارى بىر جىپ ماشىنىندا صىمىدى گىتىرىدىلر. خالقا سارى دۆزلەنن سىلاحلار جىنلىقىرى چىكمەيە ماجال وئرمە يېردى. صىمىدىن باشى قىرخىلى ايدى. قوللارىنى دالى سىندا ترسە چاتمىشدىلار. قولونون باغلۇ لىغىنە گۇرە سىنەسى قاباقلىق نظرە گلىرىدى. بو دوروم اوذا سىنيلماز بىر حالت باغيشلامىشىدى. سققل احمد دار آغا جىنىن دىبىنىدە، افسىلرىن، آمرىكالىلارين آراسىندا دايامىشىدى. اوئون انلى، اوزون ساققالى آز قالا قورشاق اوپوردو. تزەجه تۈركۈنو اوپىرىنن آمرىكالى ژئراڭ سققل احمدىن سققەلىنە

الىنى سۆرتوب دىئدى:

«بو ندىر؟!»

سققل احمد غۇرۇونان دىئدى:

«بو شرف محمدى دىير». .

ژئراڭ دىئدى:

«بس بونون آدى شرف، ها... شرف؟!»

احمد گولدو ائلەكى ژئراڭ سۈزۈ قىرسىن و آرتىق اوزون گىتمەسىن، كىڭىن^{۱۸۴}

دىئدى:

«بىلى!»

صمد آغلار-گولر خان قىزلارى نين باخىشلاريندان آتىلان داشلارا باش
أيمەيردى. بير سرهنگ بير اوجا چارپاياتىن اوستونه چىخىپ بۇي سس ايله دئدى:
^{١٨٥}
«بو خايىن اولىندن سۇنرا بير نفرىن بورنو قاناما ياجاقدىر. بيز اعلا حضرتىن، اوزون
و گوجلو قوللارى، فسادىن كؤكۈنۈ كؤكۈنۈن قازمىشىق و اىلىشىكلىرىنى دە
فازمالى يېق. بيز ياتما مىشىق، اويا غېق. بو خايىن بير چۈخ اوتان جاق آبىرىنا قىسىلان
محترم كىشى نين كېيىنلى سىنى قاچىرىدىپ و سېرگۈر ائلە يېدىر. جىشان آدلۇ بير
معصوم آداخلى قىزا ال آتىناندۇن سۇنرا دۇشۇن كىسىدى. سۆزدە خالقا داياق اۇلان بو
جلاد، خالقىن سىچىدىيى نومايندە سىنى اولدۇرۇ بىدور. هرياندا جنایت دن نشان وارسا،
بو خايىنن ايا غىن نين اىزى اورالاردا گئورسە نېدىر. بو آدامىن يۆز جانى اولسايدى،
يۆزو دە بىردىن گەرك آسىيلايدى. آمما، تائىفلر اولسۇن كى بونجا جنایته بير جاندان
آرتىق بولە بىلمز. ميرزە قىبر كىمى دۇلۇ، تقوالى، آللادەن قۇرخان بئويۆك عالىمى
^{١٨٦}
اولدۇرەن، بودور».

ميرزە قىبرىن آدىنى ائشىدىنجه آروادلارىن اىچىنندىن بير هۇنكىرتو اوجالدى.
خاتىن باجىسى هوشدان گىتمىشىدى. لطفىلى خاتىن قارداشى اليه بير قىرمىزى دىستمال
آلىپ، زېرنابالابانىن سىسى ايله صمد دوران چارپاياتىن دۇورە سىنده ياللى گىشتى.
سرەنگ سوسدو. زېرنابالابان سو سىنەن سۇنرا سرهنگ دئدى:
«بۇتون شەھر بولۇن آل گىئىنېپ شانلىق ائتمەلەيدىر».

سىنى اولدۇقجا اوجالدى:
«نييە شاد اولما سىئىنلار، شىربىن ذى الجوشىن دە بير ذە رحم اولسا، بو ملعون دا
بۇ خىدور. جنایتىمى باشىنى ايکى الى نين آراسىئنا آلمىشىدى. جاودا دىن الى قارا
چادىرانىن آلىنىدان، اوئنون آچىق بودوندا گىزدىكىجە پۇر توشوردو. جاودا دئدى:

«داش جاوادين باشىنا، نؤكرين اولمه يىب كى خاتىم، ائله بولاخشام يانمىش تاسىنى سۇيودارام».

سرهنگ دەهتلە يە - دەهتلە يە دئدى:

«باخىشلاردان اوخويورام كى بولمعونو دارا چىكمە يە بۆتون شەھرىن ئى اوزاناجاقدىر. آرزىليرام كى بولخايىنن بير جاتىنا مىن جانى اولايدى تا سىزىن آرزىنىزى يېرىنە يېتىرىئىدىم. محترم آغالارдан رجا اندىريم اجازە وئرسىنلر تا احمدآغا، اعلا حضرتىن فدائىسى، فرقەلىرى دارا چىكمك افتخارىنى قازانان كىشى، يانمىش سىنه لرىن او دونا سو سېنلر. جۆرە جەفر اياغا دوردو. او جادان قىشىقىرىدى: «زىنده باد شاه، مرگ بىر خائىن».

خانلار، خاتىنلار، جۆرە جەفرە سىن وئردىلر. صىمد اۇنلارىنى سىسىنى ائله بىل بير درىن درەنин دىيىندىن اشىيدىرىدى. او آيرى بير خىيالدايدى. انتظارلىنى گۈزلىرى يۇل چىكىرىدى. او ملىحەنин يۇلونو گۆدوردو. ملىحەنى داش دوزلارىنىن اوستوندە گۈرنە دۇداغى قاچدى. اورە يىىندىن بير سىزى حىرت كىچدى، گۈزلىرىنى يومدو. گۈزۇنۇ آچاندا او نو سورغۇيا چىن، سىلاحتى قورشا غىنيدان آشاغى ياسلام وئرن سرهنگە دۆشدو. هېچ بىرى كېرىپىك چالما دىلار. سرهنگ بير اوقة در حىرتلى، كېچىلمىش و حىيفسى لنىمىش باخىردى كى صىمدىن گۈزلىرى ياشاردى. باشىنى دىك گۈيە تو تدو تا گۈزلىرىنىن سۇيۇ كېرىپىكلىرىندىن سۆزمەسىن. سرهنگ دئدى:

«آغلامسىنلىرىن؟!»

صىمد دئدى:

«ايستەدىم سەنى سۋىيندىرىم. سەن اورە يىم ياندى، آمما منى باخىشلا، بونجا حىز باخىشلارىنان سەنى سۋىيندىرىمك مۇمكۇن اولمادى».

سرهنگین بۇغازى بىچىلدى. صمد اۇنون اۆرەيىندىن كىچەنى اوخويوردو. دوزاخدا اۇنون اىچەرىسىندىن سىزايىسە بىر سىللر ائشىتىمىشدى. سرەنگ پۇزغۇن قىراغا چكىلدى و بىر داها صىمە سارى باخماغا جرأت تاپمادى. صىمە چارپا يَا اوستونە چىئخار تدىلار. سقىل احمد صىدىن بۇغازىنىڭ اىپىن چىكمەسىنى اوزاندېرىدى. ائلهبىل او دا بىر زادىن يۇلۇنو گۆدورموش. بو حالدا سرەنگ بىر يازىلى پىتىك وئردىلر. سرەنگ قىشقىردى:

«اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، إِلَّا هُوَ أَكْبَرُ».

سۇرۇجو باخىشلار سرەنگين اوزونو دلىرىدىلر. سرەنگ بىرداها دىدى:

«اللَّهُ أَكْبَرُ، سِيِّزْ مَرْحُوم حَالْخَلِيٌّ، نُومَايِنْدَه مِيزِين خاتىن لارى نىن اۆرەيى نىن بئىيۆك لويونه بىر باخىن؟! اللَّهُ أَكْبَرُ، خاتىن ياسلى خاتىمى صىمە باغيشلايىلار، قانلارىنى اىستەمە بىرلىرى كى قان ائلهسىنلر. اللَّهُ أَكْبَرُ؛ أَمَّا اجَازَه وَثَرَيْنَ بُو مَلْعُونَدَان سۇرۇشاق كى بو بئىيۆكلىكىدە انسانىن مقابىلىيىنە تارازى يَا قۇيماغا نەبى واردېر. اگر دىرى فالسالار نە ائله يېرلىر».

خالق سوسدو. صمد او جا سىسىنى اىلە دىدى:

«أَمَّا مَنْ دَيْرِي قَالَ سَامْ خَانَلَارَيْن بَشَّيْيَنْدَه كى او شاقلارا دا رَحْم ائله مەرم. خاتىمدان چۈخ تشكىرلر اىدىرم. جاوا دا أغادان اىستەيىن تا سىزىن دە يانمېش تاسى نىزا سو تؤكىسۇن لىر».

خاتىم بۆزورگ قىورىخدى. زېرنابالا بايتىن سىسى صىدىن سىسىنى بۇغىدو. اىپ چكىلدى. صمد اليىنى دە چالمادى. او يۆكسەلىرىكىن دوز توکانى نىن طرفىنندىن بىر قىشقىرتى قاوزاندى. كېك دوز تلىسى نىن اوستونە على خانىن باشىنى قۇيموشىلار. آجانلار سىسە دۇغرو يۇرويندە على خاتىن بىلە بى خاتىم بۆزورگون قاباغىنى دۇشدو.

صمدین دۇداغىندا بير گۆلۈش نۇبات كىمى قورو يوب قالمىشدى. آرا قاتىشدى. هاوايا گۆللە بوراخماغانان چاخناشان خالقى صحنەدن او زاقلاتدىلار. آما بير آىرى صحنە آجانلارى بوزلاتدى. حسن خاتىن باشى قارپىز قابىغى نىن اىچىنده، دارآغا جىنا سارى باخىردى. صمد ياددان چىخدى. توتھاتوت باشلاندى. سىلاحى قورشاقدان آشاغى يا سلام وئرن سۇرۇجو سرەنگ بير دە باخاندا گۈرددو كى بير قادىن بير بوقجادان قارا عىنكلى نىن باشىنى جىيەر مانقاڭىنا قۇيدو. الى سىلاحىنا گىتىدى، آما دۇنوب صىدە باخاندا الى قورودو. بىرىنجى يۇل بىتلەنە كى سىلاحدان چىمچىندى. سرەنگ بىرداها صىدە باخدى. او بىر قارتال كىمى كىرىمېش دۇوشانلارىن اوستونە قاناد گرمىشدى. سرەنگ صمدین گۈزلەر اىلە اوز چىيىن لرىنە گۈزۈ دۆشىنە، پارىلدايان درجهلر بىر زۇققولدايان يارا كىمى گۈرۈندولر. حسن خاتىن ساع قولاغى يۇخايدى. او نون اوستونە يازىلەمىشدى:

«بو كىلە صاحىبى نىن قولاغى ھانكى قېرىن اوستونە اولسا، بو او نون قانلى سىدير. قولاق مصطفى دايىنىن قېرىن اوستونە تاپىلدى. خانلار قاپىلارى نىن دالى سينا او ن او ن قىفىل و ئىرىدىلار. يىل آغا جىلارى ترپە دندە خانلارىن دۇداقلارى جۇويدلر كىمى او چوقلا يېرىدى.

*

عيساخان الينه چاتان بير مكتوبو يۆزلىر دفعە آچىب او خودو و او خودو قجا ائله بىل اتىنه زەللى سوواشىردى. مكتوبدا يازىلەمىشدى:

«جۇويدىنلى يەودكىنلى قەرەمال، تۈرات دا سىزلىر بىتلەنچى بىر يو خو گۈرۈلوبدور: "گۈن گلر كى يارپاق دېرىلندە جۇويدلر اۋدلرىنى قوسارلار" بۇتون كىتلرى نىن دە يەرىنە بىر سىچان دەلىيىنى سىدەن قىزىرقانمارام».

عىسى خاتىن گۈزلىرىنه هفتەلرايىدى كى شىرىن يو خۇ گىتمەمېشدى. اوْ گىنجە كىپرىكلىرىنه ائله بىل بىر چەرەك داش باغلامىشدىلار. اورەمى تۆكۈنتولو اوْلا-اوْلا، باشى نىن بالىنچا دەيمەينى گۇردو. اوْن دقيقە دۆزەلمەمېشدى كى دەلى لر كىمى يىرىنىندن داشلاندى. اوْنون اوْستوندن يۇرقاتىنى چكىرىدىلر. يىرى نىن اىچىنده اوْتوردۇ. نؤكىرى مەدى سىلسەدى. آما بىر جاواب اولمادى. ساحات اوچايدى. اياغان تاخىندا ساللاق حالدا فيكىرە دالدى. اوْز-اوْزۇنە دئدى:

«قە باسىدىيەمىش يۇخسا بورا ياكەنك گىرمە يە بۇل يۇخدور. بو حالدا تاخىن آلىندا بىر ال تۇپوغونا دەيدى. قورباغا كىمى داشلاتىپ تاخىن دۆز اورتاسىندا اوْتوردۇ. تۇپانچاسىنى بالىنچىن آلىندا گۇزى توردۇ. اورەمى دۆز بۇغا زىندا دۇييۇنوردۇ. بىر نىچە ئانىھ كىرىمېش حالدا دايىندى. سۇنرا ياواش دئدى:

«ايگىت سن گل منى اولدۇرمە، سۆز وئر تۇپانچامى آتىم يىرە».

آما سس اولمادى. يىنە دئدى:

«من اوْبىرى خانلار كىمى چۈخ پىس دئىيلم. منىم خانلىقدان آجىغىم گلر. من كۆپك اوْغلو دده مىن تېسىنى يىشىرم. گۇزۇمو آچىب اوْزۇمو خان گۇرمۇشىم. من گۇناھسىزىم. جاوانام بىر گۇن گۇرمەمېشىم. گل سن اوْل اوْ ايناندىيغىن، منىم بالا رىما رەحم قىيل».

يىنە جاواب گلەمەدى. اوْنون سىينە خاتىم اوْبىرى اوْتاقدان دوروب گلەمېشدى. خاتىم قاپىدان گىرمەدە، پىشىگىن بالاسى بىر يوماق كىمى تاخىن آلىندا داشلاتىپ آچىق قاپىدان اوْزۇنو اشىيە آتدى. عىسى خاتىن اورەمى پىس اولدو. خاتىم صمدىن قۇرخماز يانا دايىندىيغىنى خاطىر لايىندا، آغىزى أىلىمېش ارىندىن چىمچىنلى. خاتىم بىر جىندانى ياندىرىپ اوْنون بورنونا توستۇ وئردى. خان هوشاڭلدى. يىرى نىن اىچىنده

اوْتوروب خاتىما دىدى:

«اۇزۇن بىلىرسن كى من هاوادا اوچان قوشۇ وېرا بىلەرم. بىز خانلار قوردا گىندەنىك، آمما بو قورساقىشىلار جىن كىمى بىر زاددىلار، دالىدان پىچاقلاياندىلار، شىطاندىلار، كىشى كىمى قاباغا چىخىمايرلار كى آدام حسابىنى اونلارىنان چۆرۈتسۈن، قۇرخاخدىلار؛ بىلە دئىيل خاتىم؟!»

آمما "بىلە" سۇزۇندا كى "ب" سىسى دۇداغىندا چىخاندا دۇداقلارى بىر بىرىنە دەيىب اوچوقلاماسىنى بىلدى. باشىنى آشاغى يا سالدى. خاتىم نىمنە واخ قۇيوب گىتمىشىدی.

*

مليحەنى سىلاحلاندىرماق اوچون داغچىلار اىلان دىلى چىخار تمىشىدிலار؛ آمما مليحە بو اىشە قول قۇيماشىدی. صىمدىن اۇلۇمۇندن سۇنرا مليحە پاك دەيىشىلدى.. خانى جىران گون، گۈزلەرinden داملايان ياشلارا ياس توتدو. ايستە يېردى گۈزلەرنى او يىكى داملايا خاطىر چىخار تىسەنلار. صىمدىن اينجىكلى دانىش ماغينا، كۆسو ساخلاماغىتنا گۇينە يېردى. صىددىن سۇنرا ياسلى داغچىلار اۇنا باش ساغلىغى وئردىلر. مليحە اويموشدو. بىردىن بىرە اونسون باخىشلارينا درىالار جان نىفتر جالاندى. دۇلموش گۈزلەر اىله داغچى لارى سۆزه - سۆزه بىردىن ھۇنكۆردو:

«منىم سىلاحىمى گىتىرىن. منه صىمد دئىمىشىكىن "وارى" و "وارىن" گۆجوابىلە وارلىق سىز وارلانان "ابولەپ" لرى گۇرسەدىن. اونلارى ئىلدۈرمە يىنچە قارامى ئىنيدىن چىخار تمايا جىيام...».

عابىاس اليىنده كى سىلاحى قاوزايىب دىدى:

«دئىدىيin وارلىغى ياسلاندىران "وار" ئىلمە يىنچە، ياسلى يىق. گۇناھسىز قانلارا

يېرىكلەين بۇلۇم لە خاطىر ياسلىيەق. وارى گۆزلەنديرىن دېلر اۇلمە يىنچە، بۇيۈك رستاخىزيمىز باش وئرمە يە جىكدىر. بو سۈزلەرى دىيە-دىيە جىيىندەن بىر بالاجا قو طو چىخار تدى. اوْنو ملىحە يە وئردى، دئىدى:

«بو دا صىمىدىن اۇلۇمۇنە خاطىر عابىاسدان سە بىر دە يېلى سۇقات دېر».

مليحە اويدو:

«بو نە سۈزدۈر».

داغچى لار قورولىداندىلار. بو ايشە اويموشدولار:

«بو داها نە يارارسىزلىقدىر».

مليحە قو طونو يېرە آتاندا عابىاس چۈخ كىسگىن دئىدى:

«دندىم آج».

مليحەنин تىترەين اللرى قو طونو آچدى. آمما گۆزلەر داها دا دىرىھە كىنديلر. قو طودان بىر كىسيك قولاق يېرە دوشدو. مليحە دىسگىنىدى. داغچىلار نۇودانلار بوزو كىمى قوروموشدولار. عابىاس دئىدى:

«سېلاح گۇتۇرۇب ايمپيرىالىزىمىن دۇيۇشنى قادىن كىسيك قولاقدان دىسگىنىمىز: بو جا وادىن ساع قولاغىدۇر. تاخ سىنەنە. نە قەدر قودورقانلىق نىظامى حاكىمىدىر، نە قەدر آيرى اۇلکەلرین دىدىيلىمىشلىرىنە آرخالانماغا يۇلۇمۇزو بۇغان دووارلار واردىلار، يېر اۆزۈنون قادىنلارىن نىن سىنەلرینى قىزىل مىدىلار يۇخ، قولدورلارىن قولاقلارى بىزەمەلىدىلر. بىزىم يۇلۇمۇزون آدى يۇخدور، آمما اۆزۈ واردىر. هر دۇندا ايمپيرىالىزىمىن گولەشن وار، او بىزىم يىشىلىمۇز قەرما تىمىزدىر. او آد بىزىم كىدىر. قودورقانلىقا نىفرتىن باخان گۆزلەرى بىزىم گۆزلەرىمىزدىلر. قولدورلوغۇ اۇلدۇرمە يە سېلاح گۇتۇرەن اللرى بىزىم اليمىزدىلر. قۇى دون دە يىشىب آد آلتىنا گىرنىلر، آيرى آيرى

آدلار آلتىندا قولدورلugu قۇرۇيانلار، بىزلىدن من لر ياراتماسىنلار. عمل ده انسانلىق بوداقلارىنى بىربىر گزەنلر، بىزيم گۈرمىزدىن تاتىدىغىمىز تاتىش لارىمىزدىلار. هر دىلدە، هر مسلكىدە هر دىنده و هر دىاردادا دلاللىق نىظامىنى مەحکوم ائلهين وار، سۇيقونتولوق تۈرەدن دېلىرىلە بارىشىمايانلار وار، بىزيم جانجىھەر، قۇھوملارىمىزدىلار.^{۱۸۷} عوضىنده يارماچى^{يا} ياردىم ائدن قان بىر قۇھوملار، بىزيم قانلى دۆشمنلىرىمىزدىلر.

چۇخ زاماندىر، چائىشىرام،

داش اوّره كلى دووارلارىن آرخاسىندان،

آيرى دىلللى قۇنشولارلا،

بىر قۇنوشام:

آمما...

او خوم داشا دەير.

هانى او دىل،

من دىيىنده سىخىلىرام،

مېن بىر يېردىن، مېن بوجاقدان،

او دىلىن جاواب گىسىن:

يازىق قارداش،

بىزلىرين ده سىنەمىزە كۆز باسېلىر،

نَسَىمِيز الْوُدَانِدِير.

فارسجا يازىم؟!

تۆرك بىلمز،

عرب بىلمز،
چىنلى هاردان اوخويوبدور بىزيم دىلى.
بىر دىلين يازسام اگر،
تكجه منىم يازدىغىمى،
اوز قولاغىم اشىدەجك.

*

آما نىيە...
بىر دىل ده وار!!
قولاقلارلا،
تارىخ بۇيو تاتىشىدىر او؛
قۇلومۇزو،
تارىخ بۇيو يىنجىشىدىرن،
زنجىرلرىن دىلىدىر او.
آهای،
سىز اى آيرى دىلللى همساپالار،
گۈنده مىن يۇل،
زنجىرلرى دېردىركن،
پۇلاداۇزلۇ دووارلارىن آرخاسىنىدان،
بىنالمىل بو دىلين،
هارايىما هاراي وئرين.
قودوزلارى اولددورەنى، قاتىل آدلاماق جنايىتدىر. دۇغرو قاتىل لر ژئناللاردىلار،

مېليون-مېليون گۇناھسىزى، سىلاھسىزى قىران و قىردىرانلاردىلار. شاھلاردىلار، مىلت لر آرا بۇش-بۇشونا ساواش يارادانلاردىلار. بىتلەچى ساواشلارى مقدس تائىپدىرانلاردىلار. دووار تىكىن لردىلر. مىكرۇب لارى، انگل لرى، بۇيۇن اتلرىنى، قارىن پالارى اوللدۇرەنلر، ان مقدس قەرمانلارىمېزدىلار. انگل لر قوللوغۇندا قانلار آخىدib آد قازانانلار، شىشىرىلىميش وطن سۆزۋايلە قورشاپ سىلاح گۇزىرەنلر، اۆز وطن داشلارىنى قىرانلار، آزىب آزدىرىلىميش لاردىلار. چىيان كىمى قابارىلىسب قولدورلوق دېلىرىنى قۇرويان بؤلۈملر، سىلاحلارلا نىشتىرنەلدىلر... دووارچىلىق مكتىبىنى قۇرويانلara سارى آچىلان گۆللەلرىن سىسى ان شىريين ماھنىمېزدىر. دىرى آدىنى داشىيانىن بىللى، قارىتىنا خاطىر، چىكىنى هاوايا خاطىر، كۈلگەلىيىنە خاطىر، بۇكولمك جنایتدىر. دىرىلىك دىرىنىن حاققىدىر. دىرى يە دىرىلىك گرگىدىر. دىرىلىكى ساتانلار، تارىخىن آغ صحىفەلرىنى مظلوم قانىايىلە بۇيَايان مختىلدىلر. مختى آيرىسىنى دىرىلىيە خاطىر بۇينو بۇكوك سئوندىر.

ياراتىشدان،

يارانمېشىن،

اۆز و بۇيدا پايىن واردىر.

ياراتىشدان،

كۈلگەم بۇيدا،

وارىغىمى بلندىرەن كۈلگەلىيىم،

يىشىز منه.

*

ايىندى تاپىن،

بورادا من،

باغداددا دا،

کۆر خلیفه دین لرى،

اۆزۆم بۇيدا ياشادىغىم،

سانجىر ندن؟

اۆزۆ بۇيدا ياشابانلار نه بىرىنى مېزلىر نه دە مىنېك وئرلىر. مختىلر تارىخ بۇيو
اۆزۆ بۇيدا ياشابانلارىن قانلارىنا پېرىكلەينلەدىلر».

قولامىن گۆزلىرى دۆلموشدو. ائشتىدىگى سۆزلىرى سىندىرە بىلەمە يېرىدى، آمما او
سۆزلىرى سوسوزايدى. قىتلىق آدامى كىمى قولاقلارى ائشىتىدىيى سۆزلىردىن دۆيىماق
بىلەمە يېرىدى. او ائشىتىدىيى سۆزلىرى اىچىردى. عابىاس قولامىن اىچەرى سىنە ئۇيانان
كۇراوغلوно گۈردى. قولامى باغرىنا باسىپ دئدى:

«باخىشىنىن قورباتىام.

اي قولامىن گۆزلىرىندن،

منى سۆزەن،

قۇچ كۇراوغلو.

سەندن نىفرتلى باخانماز.

دمىرچى اۇغلو، دەلى حىسن.

ائيواز سەن تك،

اسارتىدە تاپدالاتىب سووارىلماز

دوردوغۇن يېر چىلى بىل تك،

قابارىلېب،

اولدوزلاردان اوچا دورار سن ایسته سن.

آغاج مینیب آت گزدیرسن،

قىرأت اولار سن ایسته سن.

هئچ بير دەلى،

هئچ بير وولقان،

ياغدىر انماز باخىشىندان،

اود سىن تك.

دەلى لرىن،

نىفر تىدىر،

چىلى بىللى آدلاندىران،

نىفر تلى باخ،

بارىشماز دور،

دوردوغون يېر،

قوى دىككەلىسىن بير داغ اولسون.

DAGCHI LARIN GÖZLİRİNDEN SÜWİNG YASLARİ PİR - PİR TÖKDÖ. HORA ÇKİB

BOYUN - BOYUN QOLAMİNAN QOJACLAŞDIYLAR.

*

عسگر امىنەنин كىنده گئرۇنمهسى بىر ياخىن ايشىن باش وئرەسىنى

گۈرسەدىردى. نم هانكى چىрагى سۇنمۇشۇن قاپىسى چىرپىلمالى ايدى. ياورىن اكىن

يىرىسى خاتىن اوزوملو يوندن يوخارىدایدى. كىندين سولويىرلىنى بىر دە خاتىن

باغىنى بىر ايکى نۇولوق سواخان چاي سووارار. چايىن باغ دووراينا اولان يانى^{۱۸۸}

کسیل میش چیملراین ایشله نبیدیر. چیملرین بیرینی چکمه ین سویون اوچ چهره بی نین امیل مه بی و خاتین قانالارینا دۇلماغى بيردیر. ياورین زمیسى بیر هفتە دە سووارىلماسايدى. اوزونلو قىش اللرىنى گؤيىھ آچىپ آلاھا قۇناق اولمالى ايدى. سو نوبتى ياورە چاتدى. گئجهنى سحرە جن آجىشان گۈزلەر قاپاقلانمادى. ساحات اوچدە سو زينە لشدى. ياور چايى اوزو يوخارى سو بەرەلرىنى گزدى. باغىن دووارىنا ياخىن بىرەنى سۇوموشدولار.^{۱۸۹} ياور اىشى سئچدى. يىنە خاتىن باش سورتمەسى ايدى. قانالارین بىرى نین بئيرۇندن بىر آلىشمىش پاپىرىز اىشارىردى. اوز-اوزونە دئىىندى. اىشيق گلن طرفە اوزونو توتوب دئىدى:

«بو داها هاراتىن هارىنلېغىدیر».

چىسىنىنده كى چولو يىرە آتدى. هربىرتەر بەرەنلىق تۇتىدۇ، آمما بىلىرىدى كى بو ياراتىن زۇققولتوسو ھله - ھله كسىلىن دئىيل. ايشى بىتىرنىن سۇنرا اۇزۇنۇ خېشىلدايان زىمینىن اىچىنە چكدى. اوْن دقىقەدن سۇنرا اياق سىسى اشىيدىلدى. بىر نفر الى فنارلى باغىن اىچەرىسىنندىن بەرەيە ياخىنلاشىردى. قاناتىن اىچىنندىن نىچە نفر الى بىتللى فنارچى يسا قۇووشدولار. چىملەرین بىرى چككىلىپ چككىلىمەمىشدىن، ياور مىراب تاپدىيغى، بىر يۇنجا باغلەتىمى كىمى گۆتۈرۈب چككىلىن چىمىن يېرىنە باسىدى. ناجاغى تېسىنندىن اندىرىننە الى بىتللى لر اوْنۇ تۇتىدۇلار. اونلار ياور اوْلان تارازى نىن داشى اوْلا بىلمىزدىلر. ياور بىر دە سىلىكەلەننەدە اوْچو دە يىرە سارىلدىلار. مىراب تاپدىيق جوم جولوق سو تىرتۇش اۇزۇنۇ باغىن آراسىنداكى چارداغا سالدى. اوْبىرى لر دە توستۇنۇ بىر گۆرۈب قارانلىقىدا يۇخ اوْلدۇلار. آمما خاتىن قودورموش اىتى داش بارداق كىمى سو يۈرمەدى. ياورىن ھىرس اينىن اندىرىلەن ناجاغى اوْنسۇن زىنگىنى كىسىدى. ياور يۇنجالىققا قايتىدى. بىر كۆچكىدە چولونۇ باشىننا آتدى كى آجىشان

گۆزلرینى قىزىدىرسىن. آيىق-اوياق بىر سىللر قولاغىشا دەيدى. سىللار آرتىمادايدى.
گۆزىنى آچاندا گىزىر مىرزە علىنى گۈرددۇ كى بىش اون نفرىينى اونۇن باشى نىن
اوستوندە دايامىشىدىلار. ياور دىك دوروب اوْتوردۇ:

«نه اوْلوب؟ نه خېر دېر؟!»

میرزا علی، دئدی:

«نه اولوب! آی کىشى، كىنددن گلن سەن، قورودون دەيرىنى بىلەن سەن،
میراب تاپدىغى چىم يېرىنە بىرە يە باسماغىنەن هەچ، خاتىندا ايتىنى اوللۇرۇبىسىن؛ داها
ايستە يېردىن نە اولسىن؟»

پاور دئڈی:

«سو اوغورلوسو اولان ميرايин اوزو هئچ، آروادىنى داگرهك بىرە يە باساسان».

میرزہ دئدی:

«عسگر امنیه کد خدا اگیلده دیر. سین سین سین دالینجا گزیر. ایندی پو خونو یوماغا سو تایا بیلیر سین یو یور گندک».

ياور چوْخ سینماز چُولونو قاپىب كىدخدائىلە يۇللاندى. كىدخدانىن آغزىندادا
وار-گا، ائديردى. ياورى گۈرۈنچە دىلدى:

«اٹوینی آلہا یَخْمَاسِین، یو داھا نه یُو خُدُور کے سہیہ ته قُویو بیسان؟»

یاور دئدی:

«دئمه‌لی اوز سویومدا داگره ک آغادان اوْتزو اثرکک لریمی ساغدیرايدیم؟»

کد خدا دئدی :

«سین سویون گشھے یار یس، آغائیں یاغینا جو ماما مشدی کے؟»

یاور کیر یدی۔ دئڈی:

«كىدخدا ائلە بىل پىس يو خو گۇرۇبسن، كىللە - دېنه وېرىرسان. آغا٦ىن باغى٦ىن بايان
تومان باغى٦ىن نه تو تارى٦ وار؟ نه دئىرسن؟»

كىدخدادىدى:

«قىردىغىن تومان باغى٦ىندا ئۇ ترقى عسگرامنیه نىچە نفرىن يو خارى باشدادىلە شىپلەر
تا سنى پاسگاها گۇزىرسونلر. مۇباشىرىن دئىيىنە گۇرە سەن گىنچە يارىسى آغا٦ىن
باغى٦ىن دووارىندان آشىپسان. او٦ون ايتىنى چاپىپسان، ميراب تاپدىغى يارالا٦ىپسان.
سنин بو قاشقا٦ىغىن ^{١٩١} آخردا بىزيم اليمىزه بىر ايش و ئرمەسە ياخشىدېر».

ياور دىدى:

«يالاندىر، بىزەمەدىر، يۇز دورما٦ىر، ايت كىمىن يالان دئىيرلەر، پالاندىر. پالان
مۇباشىرىن بىتلەنە قۇبۇلمالا٦ىر. ميراب تاپدىق منىم سو يومو آغا٦ىن باغى٦ىنا
چۈرىمىشدى كى آغىزينا ساققىز وئردىم».

كىدخدادىدى:

«من بىلمەرم ...ون وار گشت شاهبازا قاندىر. سەن بىل او قاشقا٦ىغىن. او دا
عسگرامنیه». ^{١٩٢}

عسگر او٦نلارىن دئىشىمەلر يىنى ائشىدېردى. ياتىنداكى ژاندارما يادىدى:
«ناللامالا٦ىر».

ياور قاپىدان گىرمە يىنى گۇردۇ. أىرى ياپىلى امنىيەنин شاللاغانى نىن قىزىلىتىسى
ياورىن بۇينونون كەتكۈنده سىلسە دۆشىدو. ياورىن خىرى او٦ونجا قوللارى
چاتىلمىشدى. ياور آغىزىنى آچاندا امنىيەنин سىللەسى سىسىنى قىفيللەدى:
«كىس سىسىنى كەتلى قانماز. سەن هەلە دۆشونمە يىب سەن كى اىتى ھۆر دورمە يىنچە
ھۆرمىز، قاتىل، مال آشىغى كۇپك او٦ىغلو».

عسگر دىگ دوردو اياقا. كىدخدادى:

«عسگر آغا، بۇغازىنى هله اىسلاما يىسىان. بىز سىن قاباغىنجا قوزو كىمى شىك».

عسگر دىدى:

«بىلە كى بو قابان اوغلو قابان آغىزىندا باش گتىرىپ، قۇرخورام بىزيم ده^{۱۹۳}
باشىمېزى يىسىن. بىزيم كميرسەيى مىزىن بو يۇغۇنلوقدا سىسە تۇرۇ يۇخدور. بىز^{۱۹۴}
بورادا باش ساخلايا يىلمەرىك. بو يۇغۇنلوقدا سىسە گەرك شەھرەدە يېتىش سىنلر».^{۱۹۵}
هېرسلى-هېرسلى قاپىدان چىخاندا كىدخدادا ياخاردى:^{۱۹۶}

«عسگر آغا، بىزيم كىنده بئيوگون اوزونه آغ اولمازلار. انشاء الله بوندان بىلە ده
بئلنجى آنلاماما زلىق گۈرۈنمز. ياور ده او قەدر يۇنولما مىش دىتىل. سىزى اوئرەك
بىلىپ، آتا بىلىپ، اىستەيير اوئرەيىنى سىزە بۇشالتسىن. سن اوزۇن گۈرۈب،
گۈتۈرموش سن، آدام او تارىيىسان، عسگر آغا، قوزو سورودن قالاندا، او نو كى قوردا
وئرمىز لە».

عسگر دىدى:

«بو كىنده دىللر بىر آز او زاتىيدىلار. او نلارى كىس مە يە بىزيم قىچى مىز كۆت دور».

امىنەنин دۆرتىمهسى ياورى قاپىدان ائشىيە سالدى. كىدخدادى:

«عسگر آغا، كىلىنىن دىلى هر كىمە او زون او لسا دا سىن ئۇنوندە قىسىسادىر. سىن
بويوروغۇن گۆللە يېرىنە ايشلە يېر. اول دئىن، اۋلەرىك، قال دئىن قالارىق. سن اول
او اعلا حضرتىن جىققاسى گل ياورى شەھرە گۈتۈرمە. سن نە دئىن من او زۇم او نا
بىتەرم، بۇيون او لارام. بىز شەھر آدامى دېيىلىك».

عسگر دىدى:

«خالقین دووارىندان دوشمه يىنى قۇياق كى گۈرمەدىم. ايتىن اوللوسىونو نىچە
گۈرمە يىم. اوْ دا خاتىن اىتى. معجزە علەمىندىن دىزلىك؟! سەن بو قانمازدان اۋترۇ منه
نىيە بۇيۇن اولورسان؟ اوْز وېرىرسان؟ سەن بىل اوْ آلاھىن، بو كۆپكاؤغلو هېچ خاتىن
ايتنىن دەير؟ وارلىنىن اىتى دە آنلاقلى ئۇلار. من اوْ اىتە يۆز دەنە ياورى موشتولوق
ۋئەرم. بئىوپكى آدامىن اىتى دوواردان ائشىيە ھۆرمىز؛ آمما بو گۈنۇندىن تك گۈئ
باشماغانى چىخان كۆپكاؤغلو دوواردان دوشىر و آلاھىن دىلسىز آغىزسىز حىيواتىنى
شافقاalar. كەخداد، سەن بىرىنى دووارىندان دوشمه يىن معناسىنى بىلىرسن؟ اوْ يَا
اوغورلۇغا گىئدىرىمىش يَا دا بىرىنى اوللدۇرمەيدە. من دوسىيەدە نە يازىم، يازىم ياور
خاتىن دووارىندان دوشۇرمۇش كى خاتىن دەسىنە ياسىن اوْخۇسۇن؟ من سىنىن
مېزەن، بۇيور يازىم».

کد خدا دئدی:

«گل اوُنوا منيم آغ ساق قالىما باغيشلا».

عسگر دئدی:

«استغفرالله ربِّي...».

فایدیں یئر یندہ اوتوردو کدخدا ائشیے چیخدی:

«آغا ياور بویور؟ دئمه ديم؟! آلدین پايىشى، چاغىر آغادا يىشى. اۋزۇن هېچ، بىزى دە، كىندى دە يۈنلەر ئىن پاتىپىدا بىر پوللۇق ئىلەددىن».

امنیّه نین سیلله سی نین اثریندە یاورین دیشى سینىب دۇداغى قانامىشدى. امنیّه لرین تۇو گلمەلرى اوْنو اولدو قىجا قۇرخوت موشدو. آنلا دىلەمىشدى كى باشىنى يېرە تىكىمكىن باشقما قاچاق يۇلۇ يۇ خدور. كەنخدا اوْتاغا گىردى. یاور ائشىدېردى: «آى كەنخدا، گل سن ايا غېنى بول كۆپك اوْغلو كۆپه يىن پۇخلۇ باشماغىندان قىراغا

چك، قۇى من اۇنۇ شەھرە گۇئىتۇرۇم. قۇى بىرداها كند سوپۇنو دادانماسىن. بىلسىن كى قاشقاڭىزىن چكى داشىنى ندىر».

كىدخدادى:

«آى جاتىم، ايل قۇلایدى، ياور كىشى آدامدى، جانا ياناندى، شىطان ايشى بىزهندىرىپ. آللە شىطانا لعنت ائلەسىن. يازىغىن زمىسى ياتىرىدى. بىز تاپدىغىن دا كۈنلۈنۈ آلارىق. گل سەن كىشىلىك ائلە ياورى يېدىگى مىز دوز-چۈرە بە باغىشلا، مۇھۇرونۇ باس منىم بۇينوما. دىڭىن كىدخدادۇزونو ساتدى».

عسگر دىدى:

«واللاه بولىش اولان دىئىل، آمما من سىندىن او تاتىرام. او ز دىدىيىن اتىندىر، من سىنин آغ ساققاڭىندان او تاتىرام، آمما سەن اۆزۈن بىلىرسىن كى...».

كىدخدادۇزون دالىسىنى اوخودو. دىدى:

«بىلىرم كى تارازى داش سىز اولماز، آرشىن قانماساق دا قابال^{۱۹۹} كى قاتىرىق ندىر. بىز بىلىرىك كى سىزىن واختى نىز اۇقدەر عزىزدىر كى سىزىن سالام وئرمە بىز نىز دە، سالام آلماغى نىز كىمى، قوربانلىق اىستەر. عسگر آغا، بىز دە آداملىغىن باجا سىنداڭىن باخىمى شىق».

كىدخدادۇن دئىيب ائشىيە چىخدى. ياورە دىدى:

«ايچەرى گىرینجە اۆزۈنۈ سال عسگر آغاڭىن قەملرىنە».

ياور اۆزلىيىندىن بۇشالىمېشىدى. باشىنى يېرە تىكدى. كىدخدادا ياورى ايچەرىيە چاغىرىدى. ياور عسگرین قەملرىنە دۆشدو. كىدخدادا اۇنۇ قاوزا زادى. عسگر چۈخ

كسىگىن بىر سىن ايلە دىدى:

«گىشتىن دووا ائلەسىن سىن دوز-چۈرە بىنه، نەسى ناما ز اۆستۈنده ايمىش،

يۇخسا بو پۇخو تھراندا دا يويانمازدىلار».

سحر چاغى عسگر آتلاتىب گىندىن سۇنرا، مىرزە على ياورىن طۇولەسىندىن بىر شىشە ك آغالىغىن طۇولەسىنە آپاراندا، بىر آيرى شىشە ك دە پاسگاها سارى آپارىلدى. قۇيونون، يىرى سۆپورەن قويروغۇ تۈزاناق سالمىشىدى.

*

اوج گۆندىن سۇنرا عسگر ناھارا ياورگىلده قۇناقايىدى. عسگر تۆفنكىنى ياسدىغىن بئيرۋە دايامىشىدى. ياسدىقلارى آچىق پنجرهنىن قاباغىنا دايامىشىدىلار. شاماما ياورىن آروادى ارىشته پىلۇوونان بىچە پىشىرمىشىدى. سكينەنىن بىچەسىنى. ياورىن يىندىي ياشلى قىزى سكينەين كريم قاپىنىن جىرىغىندان عسگرى سۆزوردولر. عسگرین انگى دېرىلىدىكىجە اۇنلارىن آغىزلارى سولاتىردى. يالاما دۇذاقلارىنى يالا يېرىدىلار. چۈخ كىچمەدى كى دۆججولىشىدىلر. كريم دىدى:

٢٠٠

«خۇرۇزون اوْ قانادى منىمىدىر». سكينە دىدى:

«خىشىر اوْ منىم كىدىر».

كريم اوْنو دورتمەلەدى:

«منىم دىر».

سكينە دىدى:

«منىم دىر، اوْز بىچمدىر».

ياور اىشى سىچىدى. اياغا دوردو. ياماقلى پىردىنى سالدى. عسگر بىچەنىن بودونو ايکى الى نىن آراسىندا توتموشدو. قىرمىزى اتى چىئىنه يە - چىئىنه يە دىدى:

«گىت دووا ائله كىدخدايى، كىشى آدامدى، بىر دە باجىم اولسون، شاماماتىن آغلار گئزرۇنە، يۇخسا سىنин اياغانى نىن شەھەرە چاتماسى اينان اوزون قىچى نىن گۆدەلمەسى

بىر اۇلاردى. بىر ده مىگر كنده دئونه بىلدىن. آمما بىزدە ده انصاص تاپىلار. بىز ده دوزون حۆرمىتىنى قاتىرىق. بىز ده كتلى نىن دردېنى دۆشۈنۈرۈك. ياور دئدى:

«آللاھ سىزى بۇدرە تمەسىن».

عسگر دئدى:

«نامىرىدىن سۆفرەسى بۇش اۇلار، حمد اۇلسون سۆفرەن ياغلى دىر، آمما بو آچىق سۆفرەنىڭ قىراغىندا بىر زادىن يئرى بۇشدور».

ياور تومدو. عسگر گۈزلىنى ياورىن تو تولموش اۇزونه زىللەدى، دئدى:

«بو يىمكلىيى اىكى باشدان باشقىا آيرى بىر زاد سىندىر مز».

ياور اوشونه - اوشونه دئدى:

«عسگر آغا، ئىلەزادىلار كتلى نىن قاپقى سىندان گىرمىز».

عسگر الينى بوغونا قۇيوب دئدى:

«دۆز دئىيرىن، عسگرىن بوغونا آند اىچ».

ياور بىر آلىنى دئدى:

«اۇ بوغلارىنى آند اۇلسون كى ائلنچى زادلار بىزدە تاپىلماز، آمما سىنىن داوان اۇلسا سىنىن كىفىن داماق اولماسىن، اىكى داشىن آراسىندا دا اولموش اۇلسا، سەنە چوبوق تاپارام».

عسگر دئدى:

«بس نە يە داياتىپسان؟ داواسى مندە، تۆپور داباتىنا گۇرۇم، تئز اۇل».

ياور ائشىيە چىخدى. كريم اين سكىنە قاپقى نىن اىكى يانىنى كىمىشىدىلر. ياور اونلارا گۈز بۇزار تدى. سىسىز يانا چىكىلدىلر. ياور اۇن دقىقەدن سۇنرا قايىتدى. شاماما تۇولاما تۇولالا يېردى. قىزارمىش كۈمۈرلىرى قورود أزەنە تۈكۈلموش تىندير

كولونون اوستونه تؤكدو. اوتاباغا گيردي. شاماما اوتاباغا گيرينجه عسگرين الى بوغلارينا ساري گىتدى. شاماما پئور توشموشدو. باخىشىنى عسگرين حيز باخىشىندان اوغورلا يېب، تلهسيك ائشىيە چىخاندا، عسگر اوپۇ سىلەدى:

«آى شاماما، آچىق سۆفرە قارقىش ائله ير، اوپۇ آرتىر».

شاماما سۆفرەنى يېغا-يېغا عسگر دئدى:

«بو گۆن قۇوورموش كىشىدە بىلنمىرم نە گۈرۈبسىن؟!»

شاماما قىزاردى. تلهسيك ائشىيە چىخدى. عسگر دئدى:

«بىردىن كۈنلۈن زاد بولانماشىن‌ها... شوخلىق ائله يېرىدىم».

ياور قايىتدى. بىر ايکى باش ويراندان سۇنرا عسگرين رنگى مىس كىمى قىزاردى. كريم اىن سكىنه قىش دامىندا دئىشىردىلر. كريم بىچەنин بۇينونو قاپىب كندى دووارىنىن اوستوندە گمىرىرىدى. سكىنه اوزۇنۇ كۈتكەلە يېرىدى:

«ئىز اول منىم بىچەمین بۇينونو وئر».

ياورىن دىشى باغىرساغىنى كسىرىدى. ياور قىش دامىنا گىرنىدە كريم اىشى سئچىب كندىنىن اىچىنە آتىلدى. سكىنه قاچانمادى. باشىنى پىللە يە دايادى. اللرىنى قۇرخوسوندان باشىنىن دالىسىندا داياقلادى. ياور اوپۇنۇ بۇينونون كۈكۈندەن بىر شاپالاق اندىرىب دئدى:

«قان قوساسىز سىزى، وورغۇن وېرمىشلار اوددان آتىلىلار».

سكىنه دبهرىلمەدى. ياور اوتاباغا گيردى. عسگر دئدى:

«منىم آتىمى چك ائشىيە».

ياور قايىتدى. شاماما دئدى:

«گل گۈر سكىنه نىيە دبهرىلمە يېر».

ياور سكينه نين قارا توكلرينه الينى چىدى، دئدى:

«قىزىما بو بازار بير ياللى بىچە آلاجى يام. سكينم! قىزىم! گل بارىشاق».

آمما سكينه دن سس اولمادى. ياور سكينه نين اوزونو اوزونه سارى چئويرنده گۇردو بۇيۇن اولمه يىبسىن، بىس نه واخت اولەجىكسىن. سكينه نم نه واخ قورتار مىشىدى.

ياور دئدى:

«يازهرا، اوزون كۈمك اول».

رنگى تو تولدو. گۈمگۈي اولدو. اونو بىر بۇرگۇ بۇرودو. سكينه نين كىلىدله نىن دىشلىرى نين آراسىندا كى تۇيوقۇن درىسى، آنادان أمىدىسى سۆدون بورونوندان گىتىرىدى. ائلەبىل اورەمى نىن درىسىنى سۇيوردولار. دۇزەنمە يىپ، گۈزلەرنى يومدو. نه آغلايا بىلدى، نه دىنه بىلدى. شاماما تىن بىلە يىندىن تو توب دئدى:

«آماندى آرواد، آمانلارىن بىر گۇنودور، سىسىنى اود، تىر-توش گىشت طۇولە يە آغلاياندا آغزىنى باس پالانا سىسىن چىخماسىن. قۇى بو جۇويد تۇرباسى، اىسى آنلاماسىن. قۇى گۇرە ك گۇرە جىلى باشىمۇدا داها نلر گلە جىك».^{٢٠١}

شاماما الينى آغىزىنا باسېب بىر دىلىمە گىتىدى طۇولە يە. آغىزىنى دايادى آخوردا كى پالانا، هۇنكۇردو. ياور چۈخ پۇزغۇن اوتااغا گىردى. عسگر اىراق اوسته ايدى. تىريه ك چوبوغۇنون باشى اوونون سارى دۆيمەلى گىئىمى نىن آراسىندا ان گۇرۇنوردۇ. ياور دئدى:

«عسگر آغا، سن نىيە زحمت چكىرسىن، او چوبوق پالتارىنى اىيلەدر».

ياور الينى اوزاندى كى چوبوغۇ آلسىن. عسگر دئدى:

«اىششىك اوزون سن، بو شەھەرە گىتمەلدىر. بو تۇپانچادىر. سن اىندى نىن

ايندىسى دە قانما يېسان كى بو ياساقدىر؟!»

ياورين رنگى بۇغولدو. ايندىها ايندى ايدى كى يوڭوروپ عسگرى بىز كىمى جىرسىن، آمما اوْزۇنۇ پىس كۆكده ساخلادى. دئدى:

«عسگر آغا، انشاء الله كى شوخلوق ائديرىن». .

عسگر چىمەخىردى:

«يانشاقلاما اسگىك آدام. منيم سنىلەن نە شوخلوغوم اولا بىلر. يۇخسا سنىلەن بىر سۆفرە باشىندا يىتىيىمە گەرە كى دوروب سنىلەن آتىلىپ دالا مىنمه دە اوپىنا يام». .

ياور چۈخ بىر اينانماز دورومدا دئدى:

«كىشى آدامدا انصاف دا ياخشى بىر زاددىر. منيم حلالىم سنىن قاباغىنَا سۆفرە آچىيدىر، دىلىنى دۇداغىندا گىزدىرسىن، منيم دۆزۈمۈن شۇرۇ ھە دۇداغىندا دىرى!!»

عسگر آجىلى، زھرىن تۈكە - تۈكە دئدى:

«انصف؟! انصافى كىچىن ايل وئردىلر أره، اىندى يىلىن اىنك كىمى قارنى شىشىيدىر. انصاف منيم هاراما سادىر. او پالانلار سنىن كىمى اىششكىلىرىن بىلىنە ياراشاندىر. تىز منيم آتىمى چك ائشىيە، قاچاقچى كۆپك اوْغلو». .

ياورين حالى دەيىشىلدى. توكلرى بىزبىز اولدو. لۇولۇ باشىندا نىلر كىچىدى، كىچىمەدى، دۇداغىنى دېشلە يېب گولومسىدە. سۈزۈنۈن آهنگىنى دەيىشىدى. باشىنى يىرە تىكىب دئدى:

«عسگر آغا، بئيوڭلەر، يىخىلانىن اوستونە اياق قۇيمازلار. هە نە دىسن حاققىن وار. من يازىغام، يىخىلىميشام، گل منى بوندان آرتىق اياقلامما؛ آمما چاي تزە دملەنەپ، اىچىمەسەن شاماماتىن اليىندىن ياخانى قورتارا بىلنمزىن. أىلش، بلکە هىرىسىن سۇبىدو، بلکە آورەيىن بىر آز يومشاندى. عسگر آغا، قاچانى قۇومازلار...». .

عسگر پنجرەنин اوْنۇندا كى ياپىنىن اوستوندە اوْتوردۇ. ياور دئدى:

«سن چاينى ايچىن جه من ده آتىنى چايدا سوواريم گليم».

اون دقىقەدن سۇنرا شاماما چاي گتىرىدى. شاماما تىن گؤزلىرى قان چاناغىنى دئنمۇشدو. عسگرین ئى بوغلارىنى قاوزاندى. شاماما چايى يئرە قۇيدو اياقا قالخاندا، عسگر اونون بىلە يىندىن ياتېشىدى. شاماما ئى هؤولە توتدو. عسگر دئدى:

«ياور او نار مەھلىرىنى سۆرتىنە، اۋزۇنە حىييفىن گلمەير».

عسگر شاماما ئى بىلەلى يە چكىنە، آچىق پنجرەدن بىر سۇولو اۇراق عسگرین خېرىنە يىنىن اوستوندە دايىندى. ياور ھىرسىنەن كىلىدلىنىش دىشلىرىنىن آراسىنەن دئدى:

«جۇويد كۈپك اۇغلو، بوغۇنو دەبرتسن يونجا باغى كىمى بۇغا زىنى بىچمى شىم». ياور بىر آيرى سۇولو اۇراغىنى دستەسىنى شاماما يا اوزاندى. ايندى عسگرین بۇينو اىكى اۇراغىنى آراسىندا يىدى. عسگر گۆلدۇ:

«ياور، گەدە بىس دەلى اولوبسان، من شاماما ئى سىنایيردىم. دۇغرودان دا كى كىشى آروادىدى. منىم ھەرنىڭ گەرەك بىر كىشىدەن اولسۇن تا سنىن چۈرە يىنە پىس باخام».

ياور شاماما يا اشارە ئىللەدى. شاماما ئىنده كى اۇراغى بىر آز اۋزۇنە سارى چىكدى. عسگرین بۇينونون كۆكۈ گۈينەدى. او دا قاباغا چكىلىدى. ياور آچىق پنجرەدن اىچەرىيە گىردى. شاماما گؤزلىرىنى عسگرین اۆزوندن چىكىمىدەن، ان بىر دەيرلى ايتىمىشى تاپانلار كىمى اىچەرىسەنەن قۇپان سئوينچ دۇداقلارىنى تىترە دىرىدى. سىسى تىترە يە - تىترە يە آغلا يېرىدى. شاماما قاباقدا، ياور دالىدا عسگرى قىش ائوينە آپاردىلار. سكىنە قارالمىش يوماق كىمى پىللەنин آتىنىدا دوشوب قالمىشىدى. تۇيوجون درىسى كىلىدلىنىش دىشى نىن آراسىندا يىدى. ياور اياغى اينان سكىنە نىن قىچىنى سىلکەلە يىب

دئدى:

«قىزىم، سكىنەم، دور گۇر سەنە نە گىتىرمىشىم؟!»

عسگرىن گۈزۈ سكىنە يە دۆشونجە ايشىن نە اوْلدوغۇنو بىلدى. دىزلىرى تىترەدى.

شاماما يَا دئدى:

«بو اوْلمە يېيدىر، قۇيۇن تىز آتىمینان اوْنۇ دۇكتۇرە يېتىرىم».

ياورىن بىر آزجا دالى يَا چىكىلەن اوْرااغى اوْنۇن بۇغا زىنى قىدىقلادى. ياور دئدى:

«سكىنەم، قىزىم، دور اياغا، دور گۇر كىمى گىتىرمىشىم، سەنин بىچەنەنی يىسەن تۆلکۈنۇ

گىتىرمىشىم. سە... كى نەم، قىزىم».

ياور هؤنكۈر تو باسىب آغلادى:

«سكىنەم، دەدەنин اللرى سەنایىدى سەنى وېرەن يېرددە، دەدەن اۇراقلا ئاتىدى سەنین

بىچەنەن كىسەن يېرددە. قىزىم... سكىنەم... دور اياغا بىچەنەن تۆلکۈنۈن قارتىندان

چىخارت سكىنەم».

ياورىن اىچەرىسىنىدەن چىخان الۇو "ھوف فف..." دىينىدە، عسگرىن بۇينونۇن

گۈزىنە يېرىنى آلازلا دى. ياور بىر يانقىن ئۆكۈز كىمى باغىردى:

«سكىنەم».

يېرگۈزى تىترەدى. ياورىن اشارەسى ايلە شاماما تىنەن ئىنەن كى قان-قان دىين اۇراق،

ياواش ياواش عسگرىن بۇينوندا يېرىنى ياورىن دە يېشىدى. ياور ئىنى او زاتىدى،

عسگرىن ياخاسىنىدەن حۇققانى چىكدى، او نۇ عسگرىن آغزىنَا ياخىنلا دىب دئدى:

«آج آغزىنى».

عسگر بى اىشە آغزىنادا، اوراقلارىن آغىزىلارى بىر آز ياخىنلا شىدىلار. عسگر

سۈزە باخان او شاقلار كىمى آغىزىنى آچدى. چىنى حۇققا او نۇن آغىزىنى دۇلدۇردو.

عسگرین آلتىنا اۇلۇم ترى قۇنۇشدو. باشىنى بىدنى نىن اوستوندە ساخلايا بىلەمە يىردى. سۇيۇد يارپاڭى كىمى اسىردى. شاماما شۇقىدان إلى نىن دالى سىنى گمیرىردى. اۇنون باخىشى مىخدب كىمى عسگرین تىرلەين بۇينۇنو دلىرىدى. ياور بىر دە يېرىنى شاماما يىلە دە يىشىدى. شاماماتىن باخىشلارى بو يۇل بىر جۆت يالقوزەك يېرىتىجى قىردا دۇندولر. ياور بىر دە سكىنهنى سىلەدى:

«سكىنەم، دور گئۈر بالاما نىلر گتىرمىش. دور اىياغا عسگر عىمى نىن سارى دۆيمەلرىنى قۇپارت».

ياور بىر دە باغىریندا: «سكىنەم»، عسگرین باشى سۇغان كىمى قۇپوب سكىنهنىن قاباگىندا دۇشدو. ياورىن شاماما ھەرسى بىر يانا دۆشمەدە عسگرین بىدنى باش سىز بىچە كىمى چالىقلایيردى. ياور اۆزولوب عسگرین باشىنى قاپدى. سكىنهنىن باشىنى دؤشۈنە آلدى. عسگرین باشىنى تاققىر يەر دە ئىدە دە ئىدە:

«سكىنەم، دور اىياغا آدام دا دەسىنەن كۆسر. دور گئۈر سەنە نىلر گتىرمىش. سەنەن بىچەنى يىsin تۆلکۈنە گتىرمىش».

شاماما بىرینجى يۇل اۆزولوب اۆزۈنۈ سكىنهنىن اوستونە سالدى، اىچىنى چكىب، ھوشدان گىشتىدى. ياور عسگرین باشىنى ائلە كىندى نىن دووارىندا چىرىپدى كى دووار چاتلادى. ياور عسگرین تۆفنجىنى گۇتۇردو. قۇندۇ عسگرین آتى نىن بىلەنە. عسگرین قانلى يېنجىلىمىش باشى ئىنده آراڭىغا سۆردو. ياورى گۇرۇنچە، آراڭىدا كىلارىن سىلەرى قىفيلىنىمىشدى. ياوردىن قۇرخان كىمى اۇنۇ كېپلەمە دەن اۇنۇن آتى نىن دالى سىجا سۆرۇنور دولر. ياور آغاڭىغىن قاباگىندا دايىاندى. عسگرین باشىنى آچىق قالا قاپىسى نىن اوستوندىن اىچەرى تۇنلادى. مىراب تاپدىغا كى تىر-تىر اسىردى، دە ئىدە:

«خانا دئى كى تومانى نين باغىنى برك باغلاسىن».

بو سۇزۇ دئىيىب كىمىسىنин اۆزونه باخىمادان آتىنى آرام خىشىلدايان زمىلىرىن آراسىنما سۇردو. كىندىن چوبانى نين حزىن سىسى، اوره يىيندە آغىرلايان قەھرىنى يو مشالدىب، بۇشالتدى. ياندىغان گۈز ياشلارى كېرىيەكلىرىندىن سۆزدولر. سكىنەنин كىلىدلىنىش دىش لرى نين آراسىندا قالان بىچەنин درىسى آجى يارالارىنا دۆز سپدى. بارماقلارى تۇنگىن قۇنداغىنى سېخدى. آغلاماگىن نين سىسى آچىلان گۆللەنин سىپىنە قارىشدى. آت داشلاندى. قەدىمىسى يىرە دەيمەدن يۇرقاڭتى.

*

مليحە بىر گۈن اوستو-باشى جىرىق، جولومبور حالدا اۆزۈنۈ خاتىن سارايىندا سالدى. اىچى آتلانا-آتلانا، قاپىنى بىر دۇوهە دۇيوردو. بالىق قاپىنى آچدى. مليحە دئدى:

«آماندى آى خاتىم، گل منى قاپىندان قۇوما، دالىم قۇرخولودور».

اۆزۈنۈ سووادى بالىغىن قەدىرىنە:

«منى اياقلارى نين چىركىنە قوربان ائلە».

حالدان گتىدى. بالىق سارايى سارى قاچدى. ساراي آداملارى تۈكۈلدۈرلەر. مليحەنин اۆزونه سو سېدىلەر. دىسگىنلىرى. گۈزلەنەن ئەچمادان يالواردى:

«منى دە قايدان اوچوردون، منى دە اۇلدۇرون».

گۈزلەنەن ئەچدى. هۇيوخموش قىافەلرى بىرىرى سۆزدۇ... تىز دوروب اۇتوردۇ.

گۈزلەنە ئىنانما يېرى دىيە دئدى:

«سىز ملاتىكە سىز؟ سىز گۈيدن دوشۇز؟! گۈزلەنەن يومدو. ضعيف بىر سىس ايلە

دئدى:

«آللاه سنه چۇخ شۆکور».

اونون ستوکەيىنه گىرىپ تؤولەنин يابېشىغىنداكى اوتاساغا آپاردىلار. بىر نفر آغىزىندان اوچورىدو:

«قىلىسىز قاتىغا بنزەمەير. اوزۇنۇ تۆلکو اولۇمونە وېرىپىدىر».

بىر آيرىسى دئىدى:

«آىقىز، بونون وار-يۇخو قىلى اولسا، اوت سوردوغو يىئرى اودلايانماز؛ دۈزۈن گۈرەك بوكىمىدىر. بونجا آچىق قاپىدان نىيە بوباغلىق قاپىشا يىخىلىپدىر».

مليحە يە بىر نىچە قورتوم شربت اىچىرىپىدىلر. مليحە دئىدى:

«يىزىدە لعنت. آماندى خاتىم لار منى قاپىنىزدان قۇومايمىن».

خاتىن باجىسى دئىدى:

«بىر دئى گۈرەك سن كىيمىن. دالىن نىيە قۇرخولودور، نە اولوبدور؟»

بو سۈزلەرى دىيەدىيە باشلادى مiliحەنىن چىيىن باشلارىنى اوغماغا. مليحەنى ئىلەبىل برق توتدۇ. خاتىن باجىسى دىسگىنلىدى. تەز الينى چىكدى. مليحە دئىدى:

«نە اولا جاق، كۆرەيىمى قاوازا حالىمى سۇر».

بالتىق مليحەنىن دۇنۇنو قاوزايساندا سىسى اىچەرىيىسەنە قايتىدى. گۈزلىرى دىرىھە كىلمىش حالدا اوزۇنۇ دالىي چىكدى. باشلار بىر بىرىنىن چىيىنىندن بۇ يىلانماغا باشلادىلار. مليحەنىن صاح يىرى اولسايدى، او دا قۇلتۇغۇنون آلتىيىدى. زۇل-زۇل دوران قانچىل اولموش قامىچى يىرلەر ئۆرەك دىدىرىدى. خاتىن باجىسى دئىدى:

«هانكى اللرى قوروموش سىنى بو گۆنە سالىيىدىر؟»

مليحە دئىدى:

«باشىمەن لۇوو چۇخدور خاتىم. سىزىن عزىزلىرىنىزى اليىزىن آلانلار. ايستكلى لر

آراسىنا آرا سالانلار. خانى رحمسىزجە اۇلدۇرنى!

خان سۈزۆگۈزلەنيلمۇز بىر خبر كىمى ھامى نىن اىچقىراغىنىنى اىچىنده قۇيدو. خاتىن باجىسى سۇروشدو:

«سن خانى هارادان تانى يېرسان».

مليحە دئدى:

«تانى يېرام؟! نىچە تانى مايم، او يازىقلارى منىم كۆر اولموش بو ايکى گۈزلىرىمىن اۇنۇندە بودارلا يېسلىر. يازىق آداملىق-آدامسىزلارين قىشىقىرىتىلارينا اوز اىچقىراقلىرى جاواب وئريردى».

مليحە بىردىن تىترەدى-تىترەدى بئيرقۇ اوستە آشدى. بىر دە گۈزۆنۈ آچاندا اۇزۇنو آغ اۇرتۇكلى بىر ياتاغىن اۆستوندە اوزاناق گۇردو. باشى نىن اۆستونو بىر دۇكتۇر كىمىشىدى. بىر شەربانى سرەنگى آچىق پنجرەدن ائشىيى سۆزوردو. تازا چىتلامىش گۆنش، آچىق پنجرەدن تاخىن اۆستونه يايىلمىشىدى. مليحە يە يو خلادان اىينە وېرىمىشىدىلار. مليحەنин كۆرەكلىرى نىن زۇقولتوسو قۇيموشدو. سرەنگ تاخىن قىراغىنداكى صىندىلەن اۆستوندە اوپتوردۇ. مليحەنى سۇرغۇيا توتدۇ. مليحە جۆمبۈشوب، اورهىيى تؤكۈنتۈدە سرەنگى سۆزوردو. خاتىم دئدى:

«قىزىم هېچ اوشونمە، جناب سرەنگ بىزىم سىئىر سۈزۆمۈزدۇر. يان دېليل. اىچگىن ۲۰۵ اىچەرىمىزدىر. بىر يىردىن سىئىن گۈزۆنۈ پۇفلىەن اولماز. جناب سرەنگىن سۇرغولارىنى اىستەنلىن كىمى جاواب وئرسن، بۇتون جىلاڭلارىنى يووالارىنى تاپارىق».

مليحە بىر چاي اىچىندىن سۇنرا، چۈخ مەربانجا سىئىنا خاتىما باخدى. خاتىم تاخىن قىراغىندا اوپتوردۇ. مليحە سكىسىلى دئدى:

«قۇرخورام منى تاتىياندان سۇنرا تىلىف كىمى زىبىل قاينىدا آناسىز؛ آمما بونجا

محبّتین قاباغىندا سوسماغا^{٢٠٦} دا اۇزۇمده تاوان گئورمه يىرم. منيم آدىم ملىحە دىر. يېرىم دندىل ايدى».

دندىل سئۇزۇنۇ ائشىدندە خاتىم بير ديسكىنلىدی. ملىحە دئىدى:

«خاتىم حاققىن وار ديسكىنە سن. دندىلده منى ملان چاغىراردىلار. قەرە يازىم منيم اياغىمى دندىلە چىكمىشدى. بير گۈن صىمد آدلۇ بىر ناكىشى منيم ساققىزىسىم اوغورلادى. بو آدىتىن كى منى آلاجاق، منى شەھردن چۈخ اوزانق بىر يىرە آپاردى. يۇل اوزۇنۇ گۆزلىرىمى باغلادىلار. گۆزۇمو آچاندا اۇزۇمو قىرخ حرامىلىرىن اىچىنده گئوردۇم. بىر بؤيۈك كۆھولۇن اىچىنده ايدىم. گئتجەنى سحر ائله دىم. بىر پۇتا كىشىنى بارماق يۇغۇنلوقدا بىر سىمین اوستوندە اوْتۇرتموشدولار. سۇنراڭلار آنلادىم كى رەحمتلى خان ايمىش. خاتىن قىچىلارى نىن هربىرىنندن بىر آغىر قاپان گۆزۇ آسلامىشىدىلار. داش يىرىنە قاپانىن گۆزلىرىنە كىتاب قالامىشىدىلار. قاپانىن گۆزلىرى آغىرلادىقجا، خان قىورىخىرىدى. سىم قىچىلارى نىن آراسىنى كىسىكچە رنگى زعفران رنگىنە دۇنۇردو».

مليحە دۇلدو:

«ھېچ يارانمىشا اونجا ظۇلۇم اوْلما يېيدىر. اوْنون گۇناھسىز باخىشلارى ايندى دە گۆزۇمون چىچوواسىندا دىر. خاتىم سىن بىل او آغا تىن روحۇ، قۇيما منيم يۇلۇم بىر دە دندىلە دۆشسۈن. من أىرى يۇللارا قۇيولسام دا أىرى دئىيلم. آللە ھېچ كىمین طالىھىنى دندىلە يازماسىن. بىر اوستىلوك گىرەرم، اۇزۇمە دوواق سالارام، ھېچ كىمسە يە تائىشلىق وئرمەرم، باشىنىزى آشاغى ائله مەرم».

مليحە بو سۇن سئۇزلىرى دىيە - دىيە اوْنون اوْزۇن كېرىكلىرىنندن ياش سۆزولوردو.

خاتىمین دا گۆزلىرى دۇلدو. مليحەنин گۆزهلىگى اوْنو اويدورموشدو. دئىدى:

«قىزىم، سىن هئچ جاتىنى سېخما. سىنى من اۋزۇمە كىنiz ائلەرم. رەحمتلى مىرزا قىبر دىيردى كى توبە قاپىسى اولەنەجىن آچىقدىر. سىنى اۋزۇمۇن كربلايا دا آپارارام تا گۇناھلارىندان سىلكى نەسەن».

مىرزا قىبرين آدى گىلندە ملىحە دىك خاتىمەن اۆزۈنە باخدى. دئىدى:

«خانى اولەدۇرەن گۇن، گۈزۈم آلېندا بىر نور دىرىھ كىنمىش آغايان دوشدو. يازىغىن گۈزلىرىنە اولۇم تۇرۇ چكىلىمىشىدۇ. يالوارىجى باخىشلارى قىرخ حرامىلرىن اۆزلىرىنە بىر ذرە مروت دالى سىنجا گىزىرىدى. گۈزلىرىنە قۇيما مىشىدىلار كى بىخۇ گىتتىسىن. گۈزلىرى منه دوشىنە او تاندىيغىمدان باشىمى يېرە تىكدىم. اۇنون چىسى نىندن غرىبلىك، آدامسىزلىق شىھىسىنى آلانمادىغىما گۈرە، او تاتىرىدىم. بىر دە باشىمى قاوزاياندا، اۇنون اۇخشايان باخىشلارىندان قاچا بىلەمەدىم. اۇنون گۈزلىرىنە بىر زادلار گۈردىم كى دىلە گتىرە نەمەرم».

خاتىن باجىسى نىن گۈزلىرى دۇلدو. ملىحە داها اۇنۇ يانقىنلاشدىردى، دئىدى:

«اۆرە يىم دؤيىتونو يە دوشدو. بىردىن بىرە خىيالىمدا بىر زادلار كىچىدى، آمما تىز دۇداغىمى دىشلەدىم».

خاتىن باجىسى نىن گۈزلىرى دىرىھ كىلدى.

«او آغايان مىرزا قىبر دئىرىدىلر».

نەس نەس آلماق خاتىن باجىسى نىن يادىندا چىخىمىشىدۇ. ملىحە دئىدى:

«مىرزا وانخلى - واختىندا او جادان اذان وئردى. دۇداغى دووالى ايىدى. او اذان دىيىندا، حرامىلر اۇنۇ شاللاقلابىاردىلار. دىيردى:

«كىشى واخسېز خۇرۇز كىمى بانلاما. ايندى او لاما ماغىن نە واختىدى».

مىرزا دووا ائلە يە - ائلە يە دىيردى:

«اى بوسىفى زىنداندان آلان آللاه، بو اوْزو قەره بىنەنى دە بو دارلىقدان قورتار؛ آخىر نە واختاجان قۇرخا-قۇرخا ناماز قىلىمالىيام. قۇيمايىرلار كى سۇن نېسىمە دە سىنيلن بىر راحات داتىشام».

مېزەنى گۈن قايدان اوچورتمالى ايدىلار. سحر اذاتىنا ياخىن من اوپاق ايدىم. تىپتەين شامىن ايشىغىندا مېزەنى سۆزوردوم. مېزەنى بىر بئىيۆك داشا سارىمىشدىلار. مېزەنىن دۇداقلارى دېرىلندە بارماغىملا اوْنو دىنەمە يە چاغىردىم. هاممى شىرىن يو خونون اىچىنده ايدىلر. اوْزۇمو مېزەقىنە سارى چىكدىم. مېزە آغزىنى يومدو. دۇداقلارى سىسىز سىسىز دېرىلدى. "شەhadat" كلمەسىن دئىردى. اوْرەيىم تۈكۈنتودە قۇللارىنى آچدىم. پىچىلدادىم:

«آى آغا، آماندىر. گل من يازىغى دا گۇتۇر بوجەھەمنىن قاچ».

مېزە دئىدی:

«آى قىزىم، كاش سىن اوْزۇنو بىزىم ايشىمىزه قاتمايايدىن، الينى بولاندىرمائىدەن».

ايکىمىز دە كۇھولۇن بوجاغىندا سۇرۇندوک. مېزە منى اوْز قىزى كىمى قوجاقلادى. ايکىمىز دە خىسىن-خىسىن آغلادىق».

خاتىن باجىسى اىچىنى چىكدى. مليحە دئىدی:

«داش منىم باشىمما، آى خاتىم، من سنى ائلەبىل سىيخىتى يا سالدىم. منى باغىشلا خاتىم، بايقوشون يو واسى اوغولتوسوز اولماز، قەرەگۈن من باشى كۆللۇنون سىنه سىنى بايقوش يو واسىننا چئويرىبىدىر».

خاتىم دئىدی:

«اوْزۇنو سىيخىما قىزىم، منىم حاققىم وار كى گۈينەيم. اوْ يازىق من باشى كۆللۇنون

ارى ايدي. ميرزه دن سۇنرا منيم بۇي بوخونومو قارا تۇرپاقلار گۇرسون». ملىحە بير ديسكىن كىمى اولدو. خاتىم بير آز اىچىنى چىكىندىن سۇنرا گۇزىلرىنى ملىحەنин آغىزى بنا زىللەدى، دئدى: «دئى گۇرۇم داها نه اولدو».

مليحە دئدى:

«كۆھۆلۈن آغىزى بير درەيدە آچىلىر. كۆھۆلۈن درەيدە بير يۇغۇن اىپ ساللاتىدىر. او اىپىن قايقاتىن اته يىندىن آيىن-اوپۇن چىكىلر. آلا قارانلىقدا ميرزه اينى او اىپە سارى گىشتىيك. ميرزه منيم باخىشىمدا قۇرخونو اوخودو. دئدى: «سن اوّل دوشگۇن».

دئدىم:

«قۇرخورام بىردىن ياتانلارى دا اوپىالدام». ميرزه بير فيكىرلىشدى. بىردىن بىرە دئدى: «اۇلمك اۇلمىكدى، داها خىرىيەلدا ماق ندى، گل مىن منيم دالىما». آغا آغ كۆينە يىنى چىخارتىدى. كۆينە يىنى اللرىنى سارىتىدى. اىستەدى اىپ قىزىشىپ اللرىنى كىسمەسىن. آغا تىن سوت كىمى جانى ائشىيە دوشدو. اوّره كىدىن آلاھىن چاغىرېپ اىپدىن يائىشىپ اۇزۇمۇزو هاوادا گۇردۇك. بىر گۇزىيۇمادا بىر يىشكە داشىن اوستونە دوشدوک. ميرزه اللرىنى مندىن گىزىلەدىرىدى. اىپ اوّنون اللرىنى شىرىيم شەھەرە ئىلەمىشدى. اوّره يىم دۇزەنمەدى. من دە اوّتانا-اوّتانا دۇنومو چىخارتىدىم. ميرزه منى لۇت گۇرۇنچە دئدى:

«استغفـالـلـهـ رـبـىـ...ـ آـلـلـاـهـ سـنـهـ توـكـلـ».

باشىنى تىكىدى يىرە. ساغ چىيىنىن اۆستوندە بىر كەھلىك يومورتاسى بۇيدا قارا

حالى وارايدى».

خاتىن باجىسى بير دريندن آه چكدى. او خال ميرزه اينن اوونون آراسىندا چۇخ زادلا را شاهيد اولموشدو. خاتىم آرتىق يانقىنلاشدى. مليحه دئىدى:

«آغا يادىدىم سن دە منىم قيامت قارداشىم. ايندى بىزيم آلاهدان سوواى كىمى ميز وار؟ اوزۇنۇ سېخما. گل سىنىن اللرىنى باغلاشىم. ميرزه منىم قولتوغوما گىردى. گىچە يارىسى قۇرخولو يوخۇ گۈرەن تىز اوشاغى كىمى اوزۇمو ميرزە يە سېخدىم. باشلادىق قايدان انمه يە؛ آمما گۈزۇنۇز يامان گۈرمەسىن خاتىم، بىردىن بىرە اوزوموزە بىر ايشيق باسىلدى. ايكمىز دە ياسىن دئىيب يئرە اوتسوردوq. صمدىن قول بوداقلارى، جىن كىمى دۇرد دۇورەنى آلمىشدىلار. بىر بوغوبورماسى دئىدى:

«ميرزە دىيەسەن الىن خىتىر اىشىدەدەر، دئمك چىلى بىلدىن قىز قاچىر تماق دا باشارىرسان؟!»

ميرزە لاپ اولموشدو، آمما گۈردوm باخىشلارى مندىن سارى آسىلدىدیر. منىم دىلىم باغانلۇنىمىشدى. اوزۇمو هر يئردىن الى اوزولموش سووادىم آغا تىن لۆت جاتىنا. اىستىرىدىم بۇتون اىستىلىيىمى وئەم تا آغا تىن تىترەتمەسى قۇيسۇن...».

خاتىن باجىسى نىن گۈيە بىي گىزىلدەدى. مليحه دىنەمدى. خاتىن باجىسى ساخلاشانمادى:

«مليحه منى اولدورمە، سن آلاھ دئ گۈرۈم داها نە اولدو؟»

مليحه دئىدى:

«ايستىرسن نە اولايدى، بىزى بىر بىرىمېزدىن، جانى بىندىن آىشان كىمى، دىرناقى اتدىن آىشان كىمى، آىشدىلار. منىم گۈزۇمون قاباغىندا ميرزەنىن اياغىندا بىر آغىر داش باغلادىلار. نەقدەر يالواردىم كى منى دە او داشا باغلاسېنلار، سۈزۈمە تۆفىنگ

آشىرمادىلار. داشى بورا خدىيلار. بوراخىتلان داش ميرزهنى ائله داشدان داشا چىرىپدى
كى يازىق آه چىكمە يە ما جال تاپمادى».

خاتىن باجىسى نىن اوّرە يى پىس اولدو. مليحە اوّز باشىنى قاراقلادى. خاتىمى
هاندان هانا هوشا گتىردىلر. بىرمى دقىقە دن سۇنرا مليحە دئدى:

«خۇش ميرزهنىن حاڭىنا كى ھېرىتەر جاتىنى قورتاردى، آمما منىم گۇرە جىكلى
گۇنلىرىم وارايدى. منى ھفتەلر قىسقانجا قۇيدولار. آخىردا شاللاق آلتىندا منى
ايندىكى گونه سالدىلار. گۈزۈمو باغلادىلار. گۈزۈمو آچاندا اوّزۇمو دندىلەن
قا باغىندا گۇردو. دئدىلر گىت كى سن صىمە لايىق دئىيل سن. بو سن بو دا ددهنىن
خاراباسى. دئدىم:

«آى صىمدىن قره سىن گىرىئىدىم».

اۇنلار گتىمىشىدىلر. بىر آددىيم قالا قاپى سينا سارى آتاندا، ميرزهنىن دانلايان
باخىشلارى گۈزلەرى مىن اوّنوندە دوردو. ائله بىل بىر نفر منى دندىلەن قايتاردى.
قا يېتىدىم. دندىلە دؤنە بىلمەدىم. گزە-گزە سۇراغلاشا - سۇراغلاشا بورانى تاپدىم».
مليحە بىردىن اوّزۇنو ساردى خاتىن باجىسى نىن بۇينونا، ھۇنكۇرتوايلە آغلادى.
آغلادىقچا خاتىمىن قولاغىندا دئدى:

«منىم بو ائودن باش چىخارتماغىم اوّز باشىنا دئىيل، سنه خاطىردىر. ميرزه آخرى

نفسلرده دئدى:

«اياغىن اى - ^{٢٥٧} هانا خانگىلە چاتسا، خاتىن باجى سينا دېرسىن كى سىندىن
دۇيىمامېشام. سىندىن سارى آسىلىيام».

ايندى من اوّز اىلقارىمى يېرىنە يېتىرىدىم. بويورورسان قالىم، قۇورورسان دوروم
گىندىم».

خاتىن باجىسى مليحەنин گۈزلرینى سىلەسىلە دئدى:

«سن ميرزەنин يادگارىسان. سىندىن نەتەھر آيرىلا بىلەرم. سنى اىكى گۈزلىرىمىن آراسىندا ساخلا يارام».

مليحە دئدى:

«اۇلۇنچە قاپىندا كىنizم خاتىم».

مليحەنى ھرگۈن آجانلارىن ماشىنندا دۇلاندىرىدىلار. ساحاتلار داغ اتكىلریندە گىزدىرىدىلر. تا داغچىلاردان بىر ايز تاپسىنلار. خاتىن باجىسى شۇراھىنى بىر اوقدەر ملىحە يە سالدى كى گىتجەنин يارىسى آيىلاندا، الى ملىحە يە توخونماسايدى، اىلان وېران كىمى يېرىندىن داشلاناردى. گىتجەلر ساحات اوچدىن اثرتە ياتمازدىلار. خاتىم اۇنۇ سىلکەلەيردى كى اۇنا باش بىر اۇلدوغو كىشى لىردىن دئسىن، دندىيلدىن دئسىن. ملىحە او تاندىغىنidan دوروب چىراغى سۈندۈردى. قارانلىقىدا ملىحە دن ائشىتىدىكى سۆزلىرى بىر بىرىنە دۆйونلەدىكىجە خاتىمىن اللرى ملىحەنин قوللارىنى سىخاردى. ائله او لاردى كى لوملۇت ملىحەنى قوجاقلا ياردى. ملىحە يە سۇرتۇندوكجە يانقىسى آرتاردى. ملىحە دن اىستىدى كى باش بىر ياسدىغا قۇيدوغو كىشى لى كىمى اۇنۇ قوجاقلاسىن. بىر گىتجە تاسى سۇيۇموش خاتىن باجىسى، ملىحە يە دئدى:

«آللاه سنى ميرزە قىنبر ياراتمالى ايمىش».

*

خاتىن اىچ سارابىن باغلى قالمىشىدى. گۆنلر سۇووشوب ھفتەلرە دۇندۇ. هربىر زاد گلىب يېرىنى آلدى. يىنە خاتىن باجىسى سارىشىلە پا يالادى. يىنە گولمك سىسى آچىق پىنجره لىردىن ائشىيە باسىدى. نىچە آيدان سۇنرا خاتىن قارداشى او غلونون تۇيو اۇلدو. او دوم اوچۇن تۇيو سارايا چىكدىلر. ملىحە كىشى گۈرەندە او زونە دوواق سالاردى.

خاتىن اىچ سارا يىن نىن ھىسىنى آلان گۆن آغلاشدىلار، آمما اوْ دا بىر كۈچەرى بىولودو دور. تۇرى بىر آيدان سۇنرا اولمالىيىدى. ملىحە سارا يىن بىتون دەلىك دئىشى يىنه باشىنى او زالداردى. اوْن بشش گۆنە ياخىن اىدى كى خان اولان خىياواتىن سۆپورگە چىسى قاپىچى بىلولودور. ملىحە بىر گۆن طۇولە قاباغىندا آتلارىن موشقار لارىنى سۆپورردو كى ائشىتىدى: «زىبىل لرى گتىرىن».

سسى بىلولون سسى اىدى. ملىحە تىز زىبىل آرباسىنى گۇتۇرۇب قاپىنى آچدى. آربانى وئرە - وئرە بىلولا دئىدى: «نه خبر».

بىلولون دۇداغى قاچدى: «صاباح بو ساحات قاپى نىن دالىسىندا اوْل؛ اماتىن وار».

بىلول يۇلا دوشدو. ملىحە قاپىنى اورتىدۇ. سحر ائرته دن ملىحە نىچە تلىس زىبىلى قاپى نىن دالى سينا دايادى. ساراى اهلى اىچ سارايدا يىدىلار. بىلولون گلەسى زامان، ملىحە قاپى نىن ايشكىلىنى آچمىشىدى. زىبىل داشقاسى قاپى نىن اوئنوندە داياندى. ملىحە نىن اوّره يى گۆبىلدەدى. ملىحە او سكۆردو. ائشىكىدىن بىر ال او زاندى. بىر آغىز يوماغى قاپى نىن اىچەرىسىنە قۇيدۇ. ملىحە تلىس لرین بىرىنى قاپى يا سارى سوردو. اوْ قاپى يا چاتىنجا اىكىنچى باغلەيم دا اىچەرىيە قۇيولدو. تلىس لر بۇشالدى. بىلول گئىتىدى. ملىحە زىققىنا - زىققىنا باغلەيلارى طۇولە يە آپاردى. او نلارى كۈھنە ائشىشك پالانلارى نىن دالى سىندا گىزلىتىدى.

*

تۇيا بىر گۆن قالمىش، بىلول زىبىل لرى آلاندا دئىدى:

«صاباح اثر تەدن قۇناق گله جىك».

مليخەنин اۆرەمىي تۈكۈنتۈدە ايدى. صاباح بىھلولون سىسى ئىشىدىيلدى. مليخە قاپىنى يارىيم آچىق قۇيموشدو. مليخە آسقىرىدى. بىھلولون آسقىرىماسى اۇنا جاواب وئردى. دۇنگەدەن بىش اۇن نفر قاپى يا سارى يۈنلىدىلر. مليخە قولامى تاتىدى. بىش نفر سارابا گىرمكايىن يۇخ اولمالارى بىر اولدو. صاباح آتلۇ خانلار خانلىغا آغناندىلار. آتلارى طۇولە يە چىكدىلر. مليخەنин اۆرەيىنده ياغ قالمادى. تۇو-تىلەسىك اۋزۇنۇ طۇولە يە سالدى. پالانلارىن دالىسىندا گىز لە دىلمىش باغلىلار بىرە جوموشدولار.

مليخە دئىدى:

«ياز هرا».

بىردىن بىرە اۇتوردۇ. قولامىن سىسى بىر دىلىكىن ئىشىدىيلدى:

«اۆرەيىن اۆزولىمەسىن، سو سودان دېرىلىمە يىب».

مليخەنин كى بنزىنده قان قالمامىشدى، طۇولەدەن اۆزۇنۇ ائشىيە آتدى. چىسىنىندىن ان بىر آغىز يۆك گۈتۈرولموشدو. گل-ھاي باشلاندى. آدام اليىندىن ايت اۆز يىھىسىنى تاتىما يىرىدى. گىنچە ساحات بىرە ياخىن چالقى چىلار، يان-يانا اۇتۇرۇب چالىپ اۇخويوردولار. خانلارىن آراسىنىدان آغپالتارلى بەيى گىرددە يە آپارىيردىلار. مليخەنин اليىندە كى قىزاران مانقالا، خاتىن باجىسى اۆزەرلىك سالىردى. بەيىن اىاغى گىرددە يە چاتاندا بىر نفر دئىدى:

«آى بالام، صىمدىن اىلىدىر، حنا تاسىنى دۇلاندىرىن. مجلىسىدە كىلىر آروادلى كىشىلى بىر بارماق حنا اۇوجىلارنىن اىچىنە ياخدىلار. بو حالدا قاپىنىن ائشىنىندىن بىر نفر اوجادان آسقىرىدى. حنا پايلايىن باليق دوردوغۇ يىئرددە قورودو. باخىشلار سىسە دۇغۇرۇ چۈندۈلر. قولامىن چىسىنىندە نىچە قاتار فىشنگ قاپىنىن

آغىزىندا دورموشدو. بيرگۈز يوممادا هر دەلىكدىن بير سىلاحلى گؤيردى. خاتىن باجىسى مليحە يە سارى دئىننە ئۆلدوغۇندان اولماز اولدو. مليحە گىن اۆستلۇيون چېخار تمىشىدى. اوئون آغنايان توڭلرى فيشنگ قاتارلارىنىن اۆستونە آغانامىشىدى. بىر قوش كىمى ھۆبىلوب گرددەيىن قاباغىنى كىسى. مليحە خاتىن باجىسى نىن سۇرۇجو و دانلايىجى باخىشلارىندا اوخونان سۈزلەرە بىر جە دئدى:

«اۆزوم اياغىن آلتىندا خاتىم، ائله بىل مندن سارى دىشىنى دەيىش مەلى سەن».

خاتىم كۆنه دام كىمى بىردىن چۈكدى. عىسى خان آغلامىشىنىدى. باورىن گۆللەسى بىشىنى نى دووارا ياخدى. قولام دئدى:

«صەدى آسان گۈن اليندە قىرمىزى دىستمال، ياللى گىئىن خان دورسون اياغا».

بىر نفر يېرىنندىن دېرىلەمەدى. ياساقلى لاردان بىرى قاباغا يېرىدى. لطفلى نىن قارداشىنى اياغا قالخىزدى. اوئون بىلىنده كى توپانچانى آچدى. توپانچانى وئردى اوئون الينه دئدى:

«وېر منى».

لطفلى نىن قارداشى يېرە چۈكدى. ياساقلى نىن سىللەسى بىر بىش آچىلان كىمى قولاغىنىدا سىلىنلىدى. ياساقلى قېشقىردى:

«وېر دئدىم».

لطفلى نىن قارداشى نەقهدر ماشا يا بارماغىنى باسىدى، بارماغىنىدا اينجار اولمادى.^{٢٠٨} قوللارى اختيارسىز ياتىنا دوشدو. سىلاحلى حنا تاسىندا بىر بارماق حنا اوئون ياناقلارىنا ياخدى. سۇنرا حنادان اونا قاش ياخدى. اوجادان دئدى:

«ال چالىن بو اویناغانچى اویناسىن».

ايکىنجى گۆللە بە آتاسى نىن اورەيىننە دىنجلدى. ياساقلى دئدى:

«ايندى بير نفرىن قورساغى وار، ال چالماسىن».

خانلارىن اولمۇش قوللارىندا قۇرخو قانى دۇلاندى. اىستر-ايستەمز ال چالدىلار. لطفىلىنىن قارداشى آشا-آشا اویناماغا باشلادى. قولام تۆنگى آتسدى. مليحه بير خۇو آغاچ كىمىمى اوۇن توندو. قولام جىيىنندىن بير آغ پارچا چىخارتدى. لطفىلىنىن قارداشىنا دئدى:

«بو پارچانى تانى يېرسان؟»

لطفىلىنىن قارداشى تېتەك سىسا يىلە دئدى:
«بلى».

مليحه تۆنگىن لولەسىنى اوۇن انگىنин آلتىنا دايادى، دئدى:
«گۈردوپۇن بو پارچا كىمن دىر؟»

لطفىلىنىن قارداشى دئدى:
«لطفىلىنىن كىدىر، اوۇن شالوارى نىن آغىدىر!»
قولام شالوارىن آغىنى اوۇنون اليňe وئردى، دئدى:
«اوۇن باغلا گۈزلىنە».

لطفىلىنىن قارداشى پارچانى گۈزۈنۈن اوستونە قۇياندا مليحه قىسىلمىش دىشلىرىنىن آراسىندا دئدى:
«اوینايان بىلە اوینار، اویناغان بەى».

گۆللە سىلسىنلىدى، اوۇن بىيىنى پەسرە ياخىلدى. مليحه گلىنى اوپىرىي اۇتساغا اوپتۇردو. قولام جاوادا سارى باخاندا جاواد دۇرد ال-اياق گلىپ دوشدو قولامىن اياقلارىنا. ايت كىمىمى هۆردو. عابىاس مليحە يە دئدى:
«جاوادىن امانتىنى وئرگىن».

٢٠٩
 مليحه سينه سيندن ايرى سانجاغىنан سانجاقلانميش جاوادين قورو موش
 قولاغىنى آچدى. جاوااد دئدى:

«پۇخ يىنمى شىم. پۇخ يىتمىش اعلااحضر تىنن».

عابىاسىن سىللەسى گىزگىزە كىمى اونو ايشلتىدى. تۆفنگىن او جوايلە اونو اياغا
دورماغا چاغىردى. جاوااد يىنى دىزىنە قۇيوب اياغا دوردو. مليحه اونون كسىل مىش
قولاغىنىن اوستونو اورتن قۇندارما تۆكلىرىنى يۇلدۇ. كسىك قولاغى سانجاغىنان
اونون قولاغىنىن بىرىنە سانجاقلادى. جاوااد بىر اوكۆز كىمى باغىردى، آمما آلنېنا
دايانان گۆللە، سىسينى اوغورلاتدى. مليحه نىن تۆفنگى آرتىشىدۇ فاسىمىنى توشلادى.

مليحه دئدى:

«من جاواادا گۆللە حرام ائلەمەرم».

آرتىشىدۇ اوزو اوستە او زەرلىك مانقالىنىن اوستە ياماندى. قولام ياورە گۆز
باسدى. مليحه نىن اليىندىن ياشىشىدى. سايماز يانا قاپىدان ائشىيە چىيىخدىيلار. قولام
گىندىن سۇنرا، جاواادى بەى او تاغىندا تاختا سارىيدىيلار. خليلە سىنى كسىب آغىزينا
تېدىيلر. ياراقلى لار بىر گۆز يومىدا يۇخ اولدىلار. هاندان هاندا خانلاردان بىرى
تۇپانچاسىنى قاوزا يىشىدى:

«سېزدە هەچ دامار يۇخدور؟ دۆشمانى الى نىزدىن بورا خەدىز».

بو سۆز اونون آغىزىندان چىيىنجا، بىر شاققىلىتى قۇپدو. گۆللە سىسى كسىلندىن
سۇنرا، گۆللە دئشىكلىرىندىن اعلااحضر تىن شكىلىنىن آلتىندا آغ دوواردا بو سۆز
دۆزەلمىشىدى:

«تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ».

خانلارىن باشماقلارى قارىنلارينا گىردى. اعلااحضر تىن شكىلىنىن اوستونە

داشلانان قان دۇداغىنىن اوستوندە لاختالانمىشدى.

*

باليغينان قوربان ايچەرىيە گىردىلر. باليغين اليىنده بىر الک وارايدى. قوربان بىر آغ بىزدىن تىكىلىمىش تۇربانى قاپىنىن ايچەرىيسىنە قۇيدو. قوربان دئىدى:

«كاش بو سۇزلىرى دىيىنده دىلىم لال اولايدى آغالار، آمما نهائلەيم كى منىم دووارىم آچاقدىر. او دور كى بو يارا رسىزلىغى منىم آدىما يازىيلار. بونلارى قاپىدان چىخاندا مليحە وئىرىدى. او زوم ھاممىنىزىن اياغىنىزىن آلىتىدا، بو تۇربا دندىلىن كۆللويوندن دۇلوبىدور. مليحە منه تاپشىرىق وئىرىدى:

«ھركىم ايستە بىر اولۇمونو ساتىن آلسىن، دىرى فالسىن، ساكيت دايىانسىن تا باليق دندىلىن كۆلونو اوونون باشىينا الھسىن. يۇخسا بىزىم بىر گۆللەمۇزه قۇناقدىر. سىلاحلىلار دئىدىلر كى بىزدىن باشقاسى بىر ايشە ال وېرسا، بۇتون سارايانى مزارلىغا چىۋىرەرىك».

باليق آرتىرىدى:

«آغالار اگر بىزى اولدۇرەسىز سىزدىن چۈخ دا ممنون او لارىق».

ايکىسى دە الى قولتوق قاپىنىن چىسىنىنده دايىاندىلار.

* * *

لغتلىر و آچىقلامالار

- ١-نەشتۇرلۇق: ناشتا
- ٢-سۇپان: سۇپىك داشى
- ٣-سوساخ: آربا، سەطىل
- ٤-خېخلاماق: ياتماق و اوْتوراچ ائلەمك، دەوهنى دىنچە چىخارداندا اوْنۇ خېخلادارلار.
- ٥-آرباچى: قويودان سوساق چىكىن
- ٦-آجار: تەزە
- ٧-گۆجىن مك: زۇر وېرىماق
- ٨-قاشقىقا: دانقازان
- ٩-دەيىتى: ناراحاتلىق
- ١٠-ۋېرىلىش: خېرى
- ١١-تۇنوك: تۇودان دوشموش و نازىك لەمېش اىپ
- ١٢-سۇرۇجو: شۇفتر
- ١٣-تاي: يۆك، تەلىس

- ١٤-چوبوق پایى: كتلرده خان، كتلينى چىرىپى ايله دۇيدۇرنىدە كۈتكى يىيىندىن شاللاق وېرانا بىر پول و يا آيرى بىر زاد آلاردى و اوئون آدىتىا چوبوق حقى دىيردىلر. بىر دە خاتىن اۇزۇنە و يا اوئون آداملارىنىن بىرىنە كى كۈتكى وېرماغا اجازە وئرردى، چوبوق حقى آلاردىلار.
- ١٥-تۇخلۇ: شىشك، قۇچ
- ١٦-باخار: گۇرۇنور
- ١٧-جارلادى: خېر وئردى، جارا سالدى
- ١٨-خۇت وئردى: ماشىنაڭاز وئردى، يېرىنلىتىدى
- ١٩-چىرىپى: ياش دال و بوداق، شۇوكە
- ٢٠-ھۆزۈ: گۆجلو و گۇبۇد، رفتارىنىن اوستونىدە حساب گىندىلەمەين
- ٢١-اودولماق: بىرکت وئرەمك
- ٢٢-الآغرييماسىن: زەمت يانا
- ٢٣-بۇيون اۇلماق: عەھدە يە چىكمك، قبول ائلەمك
- ٢٤-اۆزدوروجو: بىزىكدىرىن
- ٢٥-آجى يان: گۈينەين
- ٢٦-گىرده ك اىستەمك: بۇتون گلىن چىخان قىزلارين قىزلىغىنى خان گۇتۇرمك
- ٢٧-بىراۇووز ايش: مۇفته اىشلەمك، بىگارى
- ٢٨-بۇرگۇ: اىستى و نەقسى قايتاران هاوا
- ٢٩-تۇندو: قىزاردى
- ٣٠-تۇكىمىز: قورتولماز
- ٣١-يىلىن: بۇيلو

- ٣٢- خىش خىشا: دېفترى و خُناق
- ٣٣- سىر قالمىشام: حىيرتىدە قالمىشام، باش چىخار دانما يiram
- ٣٤- قىسقانج: مَنْكَنَه، فشار
- ٣٥- آجار بىزه تو تدورماق: كفن لەمك
- ٣٦- دۇل: نسل، نزاد
- ٣٧- دەوە بۇينو وورور: آلچاق - او جادىر، دىنگالاندىر
- ٣٨- قۇرقا ياتىغى نىن اىيى اولماق: بىر يىردىن سانجىلىپ گۈينەمك، بىر يىردىن تو تقوسو اولماق
- ٣٩- دۇنگەسى دۇنۇبدور: آلت - اوست اولو بىدور
- ٤٠- مىن جىرا بىر جىر و ئىرماق: مىن يارا يا بىر درىن يارا و ئىرماق
- ٤١- يۇنگول سققل ائلەسىن: او زەمدەن سالسىن، ايا غىنى نىن آتىنى بۇشالتىسىن
- ٤٢- هۇوو آتىنى سىن: يىلى چىخسىن، بورنو جىرىيل سىن
- ٤٣- دئمات عەقدە بىدىر: دىم چۈشۈدور
- ٤٤- سۆزۈن تۇوونو گتىرمك: سۆزۈن مقابىلىتىنده دورماق
- ٤٥- سۆزۈن آلاغىنى ائلەمك: سۆزدىن باش چىخارتىماق
- ٤٦- قورساقسىزدىر: جىسارلى يۇخدور، قۇرخاقدىر
- ٤٧- كلە دەبەنە و ئىرما: باش - اياق اولما، او زۇنۇ ايتىرمە
- ٤٨- مەترت: ساخىسىدان ازلان چۈخ يىكە بىر كاسا، چاناڭ
- ٤٩- جىنچىر: سىن
- ٥٠- قانلى: بوغدا لارىن باغلىيملارىنى داشىيان چىرخلى بىر و سىلە كى او كۆزە قۇشارلار و بوغدا لارى خىمن يىرىنە داشىيارلار.

- ١٥-تۇققاچ: بىر يۇغۇن آغاچ كى چىركلى يۇنۇ يوياندا اۇنۇن وسىلەسى اىله تاپداياڭلار.
- ١٦-بوخون: بدن، بۇى، قامىت
- ١٧-قوزقۇن: لىش بىيىن
- ١٨-قىسناغىينا وئىرىپ: پنجه سىنە و قوللارىنىن آراسىنَا آلبى
- ١٩-ھۇولە -ھۇويشنه سىزىز: قۇرخوسوز، اضطراپسىز
- ٢٠-كۆروشىنە: بىر جۆره ياغلىقى دىندىر مالدان ئۇترو
- ٢١-قاراسىنجا دۇلانماق: كۈلگە كىمى اۇنۇ گىزمك، آددىيەلماق
- ٢٢-قافاسى قاتىن: قانمايان
- ٢٣-أۆز وئرمە يېدىر: اتفاق دوشىمە يېدىر
- ٢٤-كۆوهەر: رام اۇلمايان، يۇرۇشمايان
- ٢٥-سكسە كى: شىك، تردىد
- ٢٦-شاققاق سالمايىردى: توجىھ ائلەمە يېرىدى
- ٢٧-چەچىمك: سو و يا آيرى زادلار نېس بىرىنە داشلاناندا آداملار چەچى يېلىر
- ٢٨-لېلەنېرىدىلەر: اۇينايىردىلار، مۇج وئىرىدىلار
- ٢٩-توتوق - توتوق: قاش قاباقلىقى
- ٣٠-قرەدوواق: دىب سىز چىخان قىز، قىزلىغىنىيى الدن وئرمىش
- ٣١-بۇوما چىخارتماڭ: قاراخ چىخارتماڭ
- ٣٢-لۇولۇ: بلالىقى
- ٣٣-اۆشونمك: دىسگىننمك
- ٣٤-جۆت: شۇخوم ائلەين كەل

- ٧١-سېر قالمیشدى: حىيرىتده قالمیشدى
- ٧٢-مېجىلاماڭ: اكراھىنان و ذرىه - ذرىه يىشكى
- ٧٣-قەنۇو: آرخ
- ٧٤-بۇرقون: سالۇن
- ٧٥-چىكىنە - چىكىنە: اكراھىنان، چىمچەنە - چىمچەنە
- ٧٦-دورومونو پۇزمادى: اۆزۈنۈ ساخلادى، اۆزۈنۈ ايتىرمەدى
- ٧٧-گىردىك: گلىن اوغانى
- ٧٨-قىرنادان: لۇلەدن، سو لۇلەسىندىن
- ٧٩-تۇوشۇك آلماق: بىرىن قاچاندان سۇنرا داياتىپ نَفس - نَفس وِيرماغا دىيرلىر
- ٨٠-كىس سۇو: يىكە يۇنولمامىش گۇبود ال آغاچى
- ٨١-قىز مىنجىغى: بىكارت، قىزلىق، دىبلىك
- ٨٢-خۇرا: آسىد، پىسلېك خستەلىسى، أكولا ياراسى
- ٨٣-يۇلا نردووان قۇيماق: سئۇز - صحبت اين يۇلون اوزانلىقىنى بىلەمەمك
- ٨٤-آچدىي صاندىغى تۆككۈپامبىغى: هر بىر زادى دئىدى، اورەيىنىن سۆفرەسىنى آچدى
- ٨٥-باش ساغلىقى وئرمك: تىلى وئرمك، تۇختاقلۇق وئرمك
- ٨٦-قەجىر: بىر شىفيجى قىرقى يا بنزەر قوشدور
- ٨٧-آتماق: مئى اىچنلىرىن اصطلاحىدىر يىعنى نَفس آلمادان باشا چىكمك، فانتارماق
- ٨٨-سازلۇ كۆز: تىرييەك چىكلەر ايشلەدرلىر يىعنى كاملاً قىزارميسى كۆمۈر
- ٨٩-تىر - تۇپ: تىر - توش، مستقىم، دۆز
- ٩٠-چىخار: لياقت

- ۹۱-اۆزدورمە منى: منى جانا و بىزانما گتىرمە
- ۹۲-قەرە ياخماق: تەمت و يېرماق، افترا دئمك، سۈز بىزەمك
- ۹۳-اۆزو باغلۇ: حىالى
- ۹۴-آتماجا: سۈز تۇخوما، سۈز آتما، كنابىه
- ۹۵-پىسمىرىق: بدقيافە، چىركىن
- ۹۶-قوى انگىنە چىخسىن رنگىنە: يىن اۆزۈنۈ سالىئىم ساخلا
- ۹۷-فافلان: پلنك
- ۹۸-خانبازى يا وئرمەدى: اۆزۈنۈ بىلمە مىزلىيە و يېردى
- ۹۹-آشىردى: اىچىدى
- ۱۰۰-اۇغرۇن-اۇغرۇن: گىزلىجە
- ۱۰۱-قىيىسىنداڭ: بوجاغىنداڭ
- ۱۰۲-سېيخىلا-سېيخىلا: اوشونە - اوشونە
- ۱۰۳-اۆزەنگىيە اياق باسماق: مىنمىك
- ۱۰۴-ايىتىلتىمك: قىيز غىنلاشدىرماق، ھوسە گتىرمك
- ۱۰۵-أوهەسىنە: گۈن تو تان يىرىنە
- ۱۰۶-قاينادى: گىچىسى گىلدى
- ۱۰۷-ايچىگى سىز: شراب اىچىمە مىش
- ۱۰۸-پىسلادى: مىندى
- ۱۰۹-اۆزونون اۇرتۇيىنۇ چىكمە: پىردىسىن يېر تما
- ۱۱۰-يانۇو: قاپى نىن لۇولۇوالارى مىخىلانان يېر، يانۇو قاپى نىن أتە يىننە "أنسۇوا" يايپىشار و باشدادا "دراووسارا" قۇووشار.

- ۱۱۱-قرەچوخا: شانس، بخت
- ۱۱۲-مېش: آشىق اوینايان آشىغى فېرلا دىپ آتاندا دىير «مېش».
- ۱۱۳-سالدىي اىچەرى: خىيالاڭىتىدى، تومدو
- ۱۱۴-پۆسگەن اوينامىش: پىش مىش، چىئخارلى، تجربەلى
- ۱۱۵-آتىجى: مشترى
- ۱۱۶-زىلبهچى: قاوالىنان بىرلىكىدە چىپى چالماق
- ۱۱۷-قايشن قودا: اوغلان آداملارى، داماد آداملارى
- ۱۱۸-سۇيىكە يىنه: قولتوغونا
- ۱۱۹-چۇخا مال اولماق: آغىز قىمتە آلىنماق
- ۱۲۰-دوواق: اوزە سالىنان اۇرتۇك
- ۱۲۱-قىئرتماق: چىمىدىكىلەمك
- ۱۲۲-دۆشكە: مسافىرخانا
- ۱۲۳-اۆركى: رام اولمابان، وحشى
- ۱۲۴-سىندن اۇترۇ پىسراتقائلەيىر: سن دىلىنىن دۆشىمەيىرسن
- ۱۲۵-ايچقىراق: ايچىنى چىكمك
- ۱۲۶-بىر تۇو: بىر زامان، بىر مدت
- ۱۲۷-يۇمورتاتىن لاق اولماسى: ايچىبۇش و زاي اولماق، دۆنьяيا اۇلتۇكلىمك
- ۱۲۸-تامارزىلماق: اۆرە كىدن آخтарىيەب امما الله گىتىرمەمك
- ۱۲۹-سېزىلتى: نالە
- ۱۳۰-سەركى: طعنە، قاخىنجى
- ۱۳۱-بالۇن: اوچاق (ھواپىما، طىيارە)

- ۱۳۲-يۇورەك: سفته و آغزى بۇش، يۇنگول
- ۱۳۳-مامىز: خۇرۇزون اياغىنىن دالىسىندا بىر آز اياغىندان اوسته چىخان دىرناقدىر كى خۇرۇز دؤيۇشىنده داشلاتىپ اوپىرى خۇرۇزو مامىزلا يار
- ۱۳۴-تۆك سوز: مفعول اوشاق
- ۱۳۵-آغىزىمى آغىشما يامااما: منى او تاندىرما، باش آشاغى ائلەمە
- ۱۳۶-بايىلەمىش: هوش عالمىنده، هوشو باشىنداڭ چىخىمىش
- ۱۳۷-زۇو-زۇوه: هاي هاينان آغلاماق
- ۱۳۸-ياسالاماق: سۈزۈ دۇنگەلەمك
- ۱۳۹-قىسىدىرماق: اۆزگە بىلەدن بىرىنىن او ووجونا قۇيماق
- ۱۴۰-يىشى دە تاپلىمىشىدى: غىnimتىدى
- ۱۴۱-چىكىنه -چىكىنه: ائىمەنە -ائىمەنە، بىرۇۋۆز، ائىرەتى، راحاتلىقلا او تورمايان
- ۱۴۲-شوراھ: مىيل
- ۱۴۳-شۇرتۆك: او شاغىن بلە بىىنىن باغى
- ۱۴۴-يالىش: اشتباھ
- ۱۴۵-ايلىشىدىردى: سىللەلەدى، كۆتك آلېنا سالدى
- ۱۴۶-پەسر: تاوان
- ۱۴۷-آلاق ائلەمك: هىزە او تلارى كىرىدىردىن آئىرماق
- ۱۴۸-آللاھىن آلېندا: آى نە او لايدى، اى كاش
- ۱۴۹-سىلدىرىم: لاس داش و قەيە
- ۱۵۰-دەلمەلر: دىشىكلىر
- ۱۵۱-جىزىرىنگ: تۆكونن أتىن او د اوستوندە يانماسىنىن اىبى

- ۱۵۲-آنسيز: گوبىادان، ناگهان
- ۱۵۳-سكسكىلى: شكىدە اولان
- ۱۵۴-يانشاقلاماق: سفته داتىشماق، سۇرسكىلەمك
- ۱۵۵-مان بىلمك: عىب بىلمك
- ۱۵۶-دوشىركە: يۇل اوستوندە كى مسافير ائوی
- ۱۵۷-قورساغى وار: جرأتى وار
- ۱۵۸-آلاي: مسخرە
- ۱۵۹-لۇوقالىق: قودورقانلىق، هىدىكىنلىرىن
- ۱۶۰-تۈرەلر: دېلر و رسملىر
- ۱۶۱-سايقىنى: حۆرمەت
- ۱۶۲-كۈلە: بىر دە
- ۱۶۳-پايپولوشگ ائلهمك: بئولمك
- ۱۶۴-گەۋەلەمك: ھىرسىلە يىشمك، آغ-بۇزونا باخىمادان قارىئىنى ھۈرمەت
- ۱۶۵-سۇوخا: شوم ميراث
- ۱۶۶-ياتىخللى-ياتىخللى: تأسىفلە، ترەممە
- ۱۶۷-آزا: مال پۇخو
- ۱۶۸-بىرۇۋوز: عارىتى
- ۱۶۹-تۈرونون سەن گىتىرمەلىسىن: شالالاغىننا سەن دېزمەلىسىن
- ۱۷۰-قىچىجىنمادىن: حىا ائلهمەدىن، او تانمادىن
- ۱۷۱-بۇيى: قامىت
- ۱۷۲-بىر دىلىمە: داتىسى قىرىلمادان

- ۱۷۳-تومارلاماق: اوخشاماق، اوستونه ال چىكمك
- ۱۷۴-داش دئووهر: تىز آمنن دوشمهين و اوزدن گىتمەين
- ۱۷۵-دوشور يومورتا: بركىمەميش لېلى يومورتا
- ۱۷۶-پىشىك آسىقىراندا: هربىر بەنانە يە، هربىر سىسە
- ۱۷۷-سوزىك: تاماشا ائله مك
- ۱۷۸-سوسلەنمىش: عطىرلەنمىش، بزەنمىش
- ۱۷۹-سوسوت: محىت اىسى سى بورنۇنا دەبىمەين و يۇرۇمايان
- ۱۸۰-دوشكولو: خومار
- ۱۸۱-قارقىنەمىش: مىخ، چۈنۈش
- ۱۸۲-جۈنكە: چىرى
- ۱۸۳-أيرى-يابىلى: يىشكەبۇى، شىستلى
- ۱۸۴-اوزون گىتمەسىن: قەميش قۇيماسىن، فضوللوق ائله مەسىن
- ۱۸۵-بۇى سىس: اوجا سىس
- ۱۸۶-بۆلمك: تاپماق
- ۱۸۷-يارماچى: استعمار
- ۱۸۸-يان: طرف
- ۱۸۹-برەنى سۇوموشدولار: سويون سىددىينى سىئىندىر مىشىدىلار
- ۱۹۰-باش سورتمك: دۇلاشماق، اذىت ائله مك
- ۱۹۱-قاشقالىيغىن: دانقازانلىيغىن
- ۱۹۲-ناللاماتىدىر: گۈرمك همان اىلىشىدىرىگىن
- ۱۹۳-قابان: گراز

۱۹۴-گمیرسک: بُويونون سومويو

۱۹۵-تۇوو يۇخدور: گۆجو و داۋامىي يۇخدور

۱۹۶-باخارماق: يالوارماق

۱۹۷-بۇيون اولورسان: اوز وېريرسان، ضامين اولورسان

۱۹۸-اوز وېرماق: او تاندىرماق، او زه باسماق

۱۹۹-قابال: كتلده يىرى قابالىنان ساتارلار

۲۰۰-دۆججولدشمك: سۈزلشىمك

۲۰۱-گۈرەجىلى باش: باشى بلالى باش

۲۰۲-قىدلېك: آتىن بىر جۆرە يىرىشىنە دىيرلىر

۲۰۳-يۇرقا: آتىن يىرىشلىرى نىن بىرىدىر

۲۰۴-لۇو: بلا، قادا

۲۰۵-اوشونمه: دىسگىنمه

۲۰۶-سوسماغا: دىنمه مەيدە

۲۰۷-اي-هانا: بىردىن

۲۰۸-ايىجار: گۆچ، قدرت

۲۰۹-ايى: بئىيۆك

چاپ اوْلموش اثرلر:

- ١ - شرح انور(مثنوی نین شرحى) دفتر اوْلدن بىرىنجى و اىكىنچى جىلد
- ٢ - كعبه و قانلى اذان - يار و نار
- ٣ - دووارلار
- ٤ - سنس
- ٥ - گولننده هر زامان
- ٦ - نغمە داغى
- ٧ - چاغىرىلما مىش قۇناقلار
- ٨ - اوْدوملۇدىرىھەك
- ٩ - دارتىيلما مىش دىلر(١)
- ١٠ - والعصر

چاپا حاضير لانميسىش اثرلر:

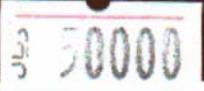
- ١ - شرح انور (مثنوی نین شرحى) دفتر اوْلدن اوچونجو جىلد
- ٢ - حبىل مەددود(جىلد اوّل) سلسلە مقالات قرآنى به زبان فارسى
- ٣ - نهجالبلاغەنин تۈركى ترجمەسى
- ٤ - شرح دعای صباح حضرت اميرالمؤمنين(ع)
- ٥ - اوْنۇ دولماز خاطىرەلر
- ٦ - دۇردىلوك لر
- ٧ - قوشمالار و غزللر
- ٨ - دارتىيلما مىش دىلر(٢)

نشر اوْحدى

شابك: ٩٧٨-٩٦٤-٨٢٣٤-١٦-٧

ISBN: 978-964-8234-16-7

قىمت: